

TALOUS POLITIIKASSA, POLITIIKKA TALOUDESSA
”Adam Smithin” edistyksen ekonomismit

Oskari Eronen
Valtio-oppi
Jyväskylän yliopisto
8.9.2005
146 s.

Ohjaajat: professori Pekka Korhonen
YTT Oili Pulkkinen

Pro gradu -tutkielmani käsittelee talouden ja politiikan kohtaamispiintoja skotlantilaisfilosofi Adam Smithin tekstien tulkinnoissa. Luen Smithin pääteoksia *Theory of Moral Sentiments* (1759) ja *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776) suhteessa niiden moderneihin tulkintoihin. Tutkin miten Smithiä käytetään argumentaation resurssina nykyaikaan sitoutuvassa keskustelussa. Olen valinnut aineistokseni viisitoista erityyppistä tulkintaa niin aatehistorian tutkimuksesta, taloustieteestä, yhteiskuntatieteistä kuin populaarista keskustelustakin.

Tapani lähestyä kaksinaapaista aineistoa on aikaisemman Smith-tutkimuksen valtavirrasta poikkeava, koska tarkastelen ensinnäkin tulkintoja Smithin teoksista, ja toiseksi teen sen narratologisen tekstianalyysin keinoin. Lukutapani perustuu Hayden Whiten metahistorian teoriaan. Sen erottelemien rakenteellisten tekijöiden varassa jaan Smith-narratiivit neljään luokkaan: romanssi, komedia, tragedia ja satiiri. Käsitelen neljännessä luvussa historianfilosofiaan ja kertomuksellisuuteen kiinnittyvien rakenteellisten muuttujien lisäksi narratiivien suhtautumista edistykseen, yksilön rooliin, sivilisoitumisen ongelmiin sekä Smithin pääteosten yhteismitallisuuteen.

Ryhmittelyn ohella pohdin Smithin käyttöä poliittisena voimavarana narratiivien määrittellessä talouden ja politiikan suhdetta. Taustaoletuksenani on, että Smithin ajattelu on vahvasti sitoutunut 1700-luvun valistusajattelulle tyypilliseen edistysuskoon. Taloudesta ja politiikasta paljon kirjoittaneena edistyksen teoretisoijana Smith on erityisen otollista maaperää narratiiveille, jotka kertovat yhteiskunnallisten muutosten edellytyksistä. Smith-narratiiveja ja Smithiä itseään erottaa kuitenkin noin kaksisataa vuotta. Tutkimukseni keskeisiä huomioita onkin se, että 1700-luvulla eläneen Smithin nykyiseen tekstuaaliseen käyttöön liittyy huomattavasti 1800-luvun ja 1900-luvun poliittisesta kontekstista peräisin olevia tekijöitä. Tällainen käsitehistoriallisen tarkkaavaisuuden todentama kerrostuneisuus korostaa sitä, kuinka Smithin ajattelua sovelletaan poliittisen toiminnan pontimeksi ja muokataan sopimaan erilaisiin ideologioihin.

Viidennessä luvussa analysoin tarkemmin narratiivien kuvausta Smithin politiikasta suhteessa talouteen. Avuksi otan ekonomismin käsitteen, joka ilmaisee talouden ensisijaisuutta. Pohdin narratiivien käsityksiä ekonomismikriittisestä näkökulmasta Teivo Teivaisen ja Pierre Bourdieun esimerkkejä vasten sekä positiivisesta perspektiivistä Pekka Korhosen tutkimusten kautta. Lopuksi ruodin ekonomististen romanssin ja komedian politiikankäsityksiä Antonio Gramscin ja Carl Schmittin politiikanteorioiden avulla. Molemmat narratiivit osoittautuvat toiminnallisen politiikan näkökulmasta kapea-alaisiksi. Smith-komedia tavoittelee ekonomismiin avointa poliittisuutta, mutta jää lähinnä jäykistyneiden *policyn* ja *polityn* merkitysten tasalle. Romanssi taas kieltäytyy kokonaan myöntämästä ekonomismin poliittisuutta ja käsittää politiikan taloudellisen vaihdon kaltaisiksi vapaaehtoisiksi sopimuksiksi.

Avainsanat: ADAM SMITH, EKONOMISMI, NARRATOLOGIA, EDISTYS, POLIITTINEN FILOSOFIA

TALOUS POLITIIKASSA, POLITIIKKA TALOUDESSA

”Adam Smithin” edistyksen ekonomismit

Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Valtio-oppi

8.9.2005

Oskari Eronen
Pro gradu -tutkielma

Sisällys

1. Johdanto	5
1.1. Smith-tulkinnat aineistona	7
1.2. Tutkimuskirjallisuus ja tutkielman lähtökohdat	9
1.3. Adam Smithin biografia	13
2. Edistys ja Smith	18
2.1. Edistys yhteiskunnan käyttövoimaksi	18
2.2. Smithin historianfilosofia ja sivilisoituminen	21
2.3. Yksilön toiminta ja näkymätön käsi	29
3. Narratologinen näkökulma	35
3.1. Whiten metahistorialliset muodot	35
3.2. Smith-tulkintojen lukeminen narratiiveina	43
3.3. Käsitehistoriallisia näkökohtia	46
3.4. Narratiivien poliittisuus	51
3.5. Shapiron tekstuaalinen ”Adam Smith” esimerkkinä narratologisesta lukutavasta	56
4. Smith-narratiivit	62
4.1. Romanssi	62
4.2. Komedialla	69
4.3. Tragedialla	80
4.4. Satiiri	84
4.5. Yhteenveto	85
5. Poliittikan tila edistysekonomismeissa	87
5.1. Talous vastaan politiikka	88
5.1.1. Luonnollinen vapaus ja näkymätön käsi	90
5.1.2. Smithin politiikan käsitteet	97
5.2. Talous – politiikkaa mahdollisella?	108
5.2.1. Kaupan sivilisoiva voima	110
5.3. Ekonomismien avoin, huomaamaton ja kiistetty poliittisuus	122
6. Lopuksi	134
Lähteet	141
<i>Adam Smith</i>	141
<i>Aineisto</i>	141
<i>Elektroninen aineisto</i>	142

<i>Kirjallisuus</i>	143
<i>Elektroniset lähteet</i>	146

1. Johdanto

Pro gradu -työtäni motivoi yleinen mielenkiinto politiikan ja talouden kohtaamispiintoihin. Tutkimukseni taustaa värittää viime aikoina yhä enemmän julkisuutta saanut huoli politiikan taloudellistumisesta. Se liittyy usein globalisaatioksi kutsuttujen voimien edessä koettuihin uhkiin, joiden nähdään vaikuttavan työllisyyteen ja työpaikkojen varmuuteen, talouspolitiikan mahdollisuuksiin, yleiseen yhteiskuntapolitiikkaan ja kulttuuriin. Pelkona on, ettei politiikalla ole enää riittävästi mahdollisuuksia itsenäiseen toimintaan ja talouden hallintaan. Usein hoetaan, että ”globaali talous vaatii globaalia politiikkaa”. Ihmiset peräävät taloudesta hyvää renkiä kokemansa huonon isännän tilalle. Euroopan parlamentin jäsen Esko Seppänen (2002) julistaa, että ”politiikka on menettänyt primaattinsa taloudelle”. Politiikka ei ole enää *primus inter pares* tai paavi piispojen joukosta, mihin Seppänen katolisella termillä viittaa.

Julkisen keskustelun lisäksi politiikan taloudellistuminen on asetettu myös tutkimuksen asialistalle. Erityisen paljon se on saanut huomiota vilkkaassa globalisaatiokirjallisuudessa kaikkine yleiseen keskusteluun linkittyvine rönsyineen. Myös akateemisessa talouden ja politiikan kosketuspintojen pohdinnassa ovat näkyneet globalisaatioon sekä myönteisesti että kielteisesti asennoituvat mielipiteet. Toinen merkittävä ja perinteisempi politiikantutkimuksen ala, jolla politiikan taloudellistumista voidaan käsitellä, ovat vaalitutkimukset. Ihmisten vaalikäyttäytymisessä on länsimaissa jo parin vuosikymmenen ajan ollut havaittavissa tasainen kiinnostuksen ja osallistumisen lasku. Ilmiötä on selitetty yleisellä epäluottamuksella politiikkaan, kyllästymisellä ja yksilöllistävän kulttuurin vaikutuksilla, mutta myös sillä, että ihmiset kokevat talouden määrittävän yhteiskunnan suuntaa niin pitkälle, ettei politiikalla koeta olevan merkitystä¹.

Kolmanneksi taloudellistuminen voi olla politiikan tutkimuksen tutkimuskohde ekonomisaation mielessä, mikä viittaa politiikan luonteen muutokseen. Politiikan taloudellistuminen liitetään toisinaan osaksi politiikan laajempaa muutosta, jossa nähdään useita yhtäaikaista, usein negatiivisina pidettyjä trendejä. Taloudellistuminen vertautuu tällöin politiikan medisoitumiseen, henkilöitymiseen, ammattimaistumiseen ja virkamiesmäistymiseen.

Tällaisten politiikan asemaa koskevien keskustelujen taustavalossa pohdin 1700-luvulla eläneen skotlantilaisen Adam Smithin (1723–1790) poliittista ja taloudellista ajattelua. Varsinaisen tutkimuskohteeni muodostavat Smithin tekstien eräät nykytulkinnot. Kysyn millaisia kuvauksia Smithistä ne rakentavat ja miten ne käyttävät Smithiä resurssinaan väittäessään jotain tästä

¹ Esimerkiksi Borg 2002, jonka esittelemässä tutkimuksessa 22 prosenttia äänestämättä jättäneistä nuorista suomalaisista perusteli valintaansa: ”Talous määrittää yhteiskunnan suunnan, äänestäminen turhaa”.

päivästä. Ekonomisaation näkökulmasta keskityn tutkimaan talouden ja politiikan suhdetta Smithillä ja tämän tulkinnoissa.

Tuo kaukaiselta tuntuva henkilö on näet yllättävän elinvoimainen hahmo nykyäänkin. Smithin perintö elää voimakkaana juuri talouden ja politiikan suhdetta pohtivassa keskustelussa. Hänet tunnetaan modernin taloustieteen isänä ja markkinoiden näkymättömän käden ajatuksen esittäjänä, joka mainitaan koulujen historianopetuksessa nimeltä. Jäätään 1900-luvun alkupuolella aatehistoriallisesti varjoon Smith palasi 1970-luvulla angloamerikkalaiseen yhteiskunnalliseen debattiin. Taloudelliset ongelmat ja samanaikainen mikrovallankumous taloustieteessä nostivat Smithin taas suosituksi tutkimuskohteeksi. Esikuvakseen hänen ajattelunsa tuntui sopivan erityisesti uudelle oikeistosukupolvelle Yhdysvalloissa ja Britanniassa. Smithin voitokasta paluuta vahvistivat kylmän sodan loppu ja kommunistisen leirin romahdus, jolloin liberalismi näytti ottaneen lopullisen voiton ja julistautui historian viimeiseksi aatteeksi. Smith oli selittänyt Marxin, ja saattoi valloittaa maailmaa.

Smith on siis suhteellisen laajalti tunnettu ja hyvin keskeinen talouden ja politiikan teoreetikko. Julkisen keskustelun Smith ei kuitenkaan voi koskaan olla 1700-luvulla elänyt henkilö itse, vaan hänen nimissään puhuu joku muu. Kyse on Smithin ajattelun tulkinnoista, joilla on omat lähtökohtansa. Tutkimukseni tarkoituksena on hahmotella millaisia Smith-tulkintojen perustyyppit voisivat olla ja miten ne lukevat Smithin tuotantoa. Otsikkoon lainausmerkein kirjoitettu ”Adam Smith” viittaa juuri Smithin ajatusten nykyisen käytön tulkinnanvaraisuuteen. Historiallinen henkilö Adam Smith ei vaadi Britannian terveydenhuoltojärjestelmän uudistamista, hyvinvointivaltion turvaamista, valtionyhtiöiden yksityistämistä tai työolosuhteiden parantamista kehitysmaiden tehtaissa. Joku muu argumentoi näin hyödyntäen skotin teoksia, tekstiä ja mainetta. ”Adam Smith” on siis tulkintojen virtuaalinen tai tekstuaalinen Smith, kertojansa muokkaama ja hänen tarkoituksensa palveleva hahmo. Siksi käsittelemkin tulkintoja narratiiveina, jotka käyttävät huomattavaa valtaa piirtäessään kuvan Smithistä ja siirtäessään hänet argumentoimaan nykyaikaan. Kutakin ”Adam Smithiä” voidaan näin ollen tutkia narratiivisena poliittisena vetona ja tulkinnan käyttöä politikointina.

Tärkein teema, johon narratiivit joutuvat ottamaan kantaa, on Smithin käsitys talouden ja politiikan suhteesta. Riippumatta tulkinnan sisällöstä voidaan sanoa, että talous ja politiikka ovat hänen tuotannossaan aivan keskeisessä asemassa. Useimmiten Smithin ajattelua on pidetty talousvetoisena ja suhtautumista politiikkaan penseänä. Kutsun talouden ensijaisuutta painottavaa asennetta ekonomismiksi. Määrittelen ekonomismin ajattelutavaksi, joka suosii ennen kaikkea taloudellisia perusteluja ja johtopäätöksiä, ja jossa taloudellinen näyttää olevan ensisijaista poliittiseen nähden.

Koska Smith-narratiiveja on mahdollisesti ääretön määrä, on Smithin ekonomismista syytä puhua monikossa. Otsikon sana ”ekonomismit” korostaa siten tulkintojen moninaisuutta ja näiden eri ”Adam Smithien” keskinäisiä eroja. Tutkin sitä, miten Smith-narratiivien ekonomismit poikkeavat toisistaan: kuinka voimakkaan ekonomistiseksi ne Smithin lukevat ja asettavatko ne ekonomismille reunaehdoja. Työssäni etsitään mahdollista tapaa tutkia Smithin tekstien tulkintoja kertomuksina muutoksesta ja edistyksen mahdollisuuksista. Pohdin sitä miten edistystä lupaavat erilaiset ”Adam Smithit” tuottavat politiikkaa suhteessa talouteen. Edistyksen lupaukset liittävät Smith-narratiivit samalla ideologioihin ja yleispoliittiseen valtakamppailuun.

Lopuksi tarkoitukseni on pohtia millaisen tilan tai mahdollisuuden ekonomismit va-
raavat politiikalle kertoessaan oman käsityksensä siitä, miten Smith ajatteli politiikasta. Taloudellistumiseksi kutsutun ilmiön laajemmassa viitekehyksessä muotoutuu tutkimuksen viimeisen luvun kysymys. Palvelisiko taloudellistuminen joitakin positiivisia päämääriä myös politiikan kannalta, vai elämmekö tilanteessa, jota läpikäyvä talouden ja politiikan irtipääsemätön vastakkainasettelu? Ruodin ekonomismeja politiikanteorian tasolla ja kysyn millaisia politiikankäsityksiä Smith-narratiiveilla on. Poliitiikan mahdollisuuden aprikointi palaa Seppäsen kysymykseen politiikan menetystä primaatista, ajan taloudellistumisesta ja reaktioista siihen.

1.1. Smith-tulkinnat aineistona

Tutkimukseni viitekehys on yhteiskuntafilosofinen ja politiikanteoreettinen, lähestyn erästä länsimaisen ajattelun klassikkoa aivan tietyin odotuksin. Otteeltaan tutkimus on tunnusteleva ja luonnoksenomainen. Tämänkaltaiseen työhön, jossa liikutaan jatkuvasti alkuperäislähteen ja sen tulkintojen välisessä maastossa etsien tulkintojen välisiä jännitteitä, liittyy määrätynlainen epäsystemaattisuus. Jo pelkästään valtavan laajuutensa vuoksi en voi käydä lävitse kaikkea Smith-tutkimusta yleisempien kommentaarien ja populaarien keskusteluiden kartoittamisesta puhumattakaan. En tee yleiskatsausta Smith-tutkimukseen, vaan koetan lähtökohtaisesti selvittää Smithiä koskevien ekonomististen tulkintojen mahdollisia suuntaviivoja ja erilaisia käsityksiä poliittisuudesta. Alleviivaan ekonomismin poliittisuuteen paneutuvaa lähtökohtaani, jota tukemaan katson kuitenkin välttämättömäksi ottaa mukaan annos historianfilosofista analyysiä.

Edellisistä syistä johtuen olen koonnut mukaan hyvin erilaisia näkökulmia. Lievää mutta harkittua väkivaltaa harjoittaen olen valinnut tulkintoja varsinaisen Smith-tutkimuksen piiristä, mutta myös (aate)historiantutkimuksesta, taloustieteestä ja sosiologiasta sekä populaarista yhteiskunta- ja talouspoliittisesta keskustelusta. Mukana on kaksi Smithiin pureutuvaa kirjaa, kaksi yleiskatsausta taloustieteeseen, lukion historianoppikirja, kuusi artikkelia, neljä aatehistoriallista

teosta, kaksi populaaria talouspoliittista kirjaa ja yksi internetsivusto. Aineistolähteitä on kaikkiaan 22, mutta narratiiveja vain viisitoista, koska käsittelen yhden kirjoittajan eri tekstejä yhtenä Smith-tulkintana. Adam Smith -instituutin verkkosivustossa esiintyviä eri kirjoittajien tekstejä tutkin yhtenä, instituutin edustamana tulkintana.

Tarkoitukseni ei näillä valinnoilla ole alentaa vakavan Smith-tutkimuksen arvoa, mutta sen sijaan osaltaan osoittaa, kuinka laajalle ”Adam Smithit” ovat levinneet, ja miten tällainen levinneisyys tekee hänen hahmostaan entistä huomattavamman poliittisen resurssin. Kyse on siten siitä, millaista ekonomismia ”Adam Smith” eri narratiiveissa edustaa. Pyrkimykseni on tyypitellä Smith-tulkintojen mahdollisia perusmuotoja ja pohtia miten niiden pohjalta ”Adam Smithin” käyttöä nykypäivänä. Katson tällaisen topologisen tavoitteen oikeuttavan tutkimuksen ja populaarin kommentoinnin vakiintuneet rajat ylittävän tarkasteluni.

Aineiston toisen puolen muodostavat Smithin tekstit, joista olen valinnut kaksi tärkeintä, *The Theory of Moral Sentiments* (jatkossa lyhennettynä *TMS*) ja *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (jatkossa *WN*). Smithin ainoiksi julkaistuiksi kirjoiksi jääneet teokset kuuluvat lähes jokaisen tulkinnan peruslukemistoon. Muita Smithin nimissä julkaistuja tekstejä ovat hänen kirjallisen jäämistönsä osista postuumisti koottu *Essays on Philosophical Subjects* (1982a) sekä hänen oppilaidensa luentomuistiinpanoista julkaistut *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres* (1985) ja *Lectures on Jurisprudence* (1982b). Näitä tekstejä käytetään jonkin verran akateemisessa Smith-tutkimuksessa, mutta valitsemieni tulkintojen kokonaisuuden kannalta ne eivät tuo asiaan olennaista lisävaloa. Ainoastaan kaksi tulkintaa käyttää niitä lähteinään. Liikuttaessa poikkiteieteellisessä ja osin populaarissa keskustelussa, ”Adam Smithien” väliset kiistat ja kamppailu tulkintojen oikeellisuudesta eivät juuri kohdistu Smithin tuotannon marginaaleihin, vaan jännitteisiin kahden pääteoksen luennassa.

TMS ja *WN* ovat molemmat tavattoman monipolvisia ja runsaita opuksia, joita on kaiken lisäksi täydennetty useaan kertaan. Moniaineksisuutensa ansiosta ne tarjoavat yhä uudelleen mahdollisuuksia uusiin tulkintoihin. Kansantaloustieteilijät Jukka Pekkarinen ja Pekka Sutela (1997, 26) toteavatkin leikkisästi, että kansantaloustieteen isäksi nimetty Smith ei ehkä tunnustaisi kaikkia lapsiaan. Niinpä nostan Smithin teoksista esiin eräitä keskeisiä politiikkaan ja talouteen liittyviä aiheita, joita vasten eri tulkintoja heijastelen. *TMS* ja *WN* toimivat ikään kuin kaikupohjana kulloisellekin Smith-tulkintojen kysymyksenasettelulle.

1.2. Tutkimuskirjallisuus ja tutkielman lähtökohdat

Smithin ottaminen osaksi tutkimuskohdetta tarkoittaa, että työssä lähestytään klassikkotekstiä. Smith-tulkintojen analyysin kehittely edellyttää Smithin ja hänen tulkkiensa pitämistä erillään, mutta toisaalta jatkuvaa liikettä näiden napojen välillä. Tekstien pitämiseksi hyppysissäni sovellan Kari Palosen ajatuksia metodioppaassa *Tekstistä politiikkaan*. Normaalin tekstinsisäisen tulkinnan lisäksi Smithin lukeminen edellyttää klassikkoutensa vuoksi korostuneesti kontekstuaalista ja aikalaisiin merkitysyhteyksiin liittyvää tulkintaa. Kyseeseen tulevat molemmat Palosen (1987, 102-103) mainitsemat lähestymistavat: tekstin puhetilanteen ymmärtäminen sekä käsitteellinen tausta. Smithin lukeminen vaatii jonkinlaista 1700-luvun Britannian tilanteen tietämystä sekä skotlantilaisen valistusajattelun käyttämään käsitteelliseen verkostoon tutustumista, mihin olen pro gradu -työn laajuuden sallimissa puitteissa pyrkinyt.

Tutkimukseni pureutuu siis teksteihin. Voidaan puhua historian korkeasta tasosta, intellektuaalisesta historiasta tai väljästi aatehistoriasta. Keskeisiä teemoja ovat Smithin ajatteluun sitoutuvat edistys, historianfilosofia, aika, kulttuuri, kansainvälinen politiikka ja taloushistoria, eivät niinkään pienet tarinat tai arjen historia, Smithin oma elämä. Yli 200 vuotta sitten eläneen ihmisen ajatusten tutkiminen on monin tavoin ongelmallista. Vaarana ovat näkökulman historiattomuus tai ylihistoriallisuus, jolloin klassikko jää sitomatta aikaansa ja elämänpiiriinsä. Tällaisia karikoita välttääkseni pyrin kriittisyyteen ja Smithin itsensä ymmärtämiseen aikansa kautta, vaikka tutkinkin lähinnä hänestä myöhemmin tehtyjä tulkintoja. Metodologisesti nojaan historianfilosofi Reinhart Koselleckin aloittamaan käsitehistorian tutkimukseen (”Begriffsgeschichte”), joka tarkastelee merkitysten muuttumista ja käyttöä eri aikoina.

Koselleckin ajatusten soveltaminen tutkimuskohteeseeni on hyvin mielenkiintoista, sillä Smith näyttää sijoittuvan niin sanotun satula-ajan taakse. Koselleck on nimennyt satula-ajaksi (”Sattelzeit”) vaiheen, jossa moderni aikakäsitys murtautuu lopullisesti esiin ja karistaa yltään uutta aikaa edeltäneet käsitykset. Satula-aikaan liittyy käsitteiden muovaantuminen kuvaamaan kiihtyvää muutosta, laadullista kehitystä ja toiminnalle avointa tulevaisuutta. Ajallisuus lävisti ymmärryksemme 1700-luvun lopulta 1800-luvun loppuun mennessä. Satula-ajan muokkaamat käsitteet ovat meille ymmärrettäviä, mutta sitä edeltävän ajan merkitysten ymmärtäminen vaatii Koselleckin mukaan erityistä tulkintaa ja paneutumista aikalaiskontekstiin. (Koselleck 1985, 33-34, 278, passim.; Tribe 1985, x.)

Kriittiset vaatimukset ovat kuitenkin vain edellytyksiä tutkimukseni varsinaiselle tavoitteelle pohtia tekstuaalisen ”Adam Smithin” tulkinnallisuutta ja hänen hahmonsä poliittista käyttöä. Niinpä Smith-eksegeesi ja kontekstualisointi ovat pohjustusta sille, mistä Palonen (1978, 116-

117, 124-126) puhuu dekontekstualisointina ja kohteen vertaamisena sen itsensä ulkopuolisiin kiinnekohtiin.

”Tämän strategian johtoideana on etsiä tekstistä sellaista mikä ylittää alkuperäiset kysymyksenasettelut ja tähänastiset lukutavat, mikä ottaa etäisyyttä tekstin kokonaisuudesta ja suuntaa mielenkiintoa yksipuolisesti joihinkin aspekteihin” (Palonen 1987, 117).

Tutkimukseni ytimen muodostaa Palosen kuvaamalla intertekstuaalisella tasolla tapahtuva tulkinnallinen liike Smithin ja hänen ajatteluaan koskevien kuvausten välillä. Irrotan Smithiltä esiin tiettyjä erityisteemoja, joiden varassa tutkin merkityserojen syntyä tulkintojen välillä sekä suhteessa alkuperäiseen kohteeseensa, Smithin teoksiin. Tällaisia ovat näkymättömän käden ja luonnollinen vapauden ajatukset, Smithin politiikka sekä kauppa sivilisoivana voimana. Keskityn lähinnä argumentointirakenteiden vertailuun, Palosen (1987, 127, 132-134) mainitsemien ”ajatusten” ja ”luokittelevien” muutoksiin. Ajatusten muuntumista ovat tulkintojen vaihtelevat käsitykset tietyistä hyvin usein lainatuista Smithin tekstien kohdista (erityisesti *WN*). Smithin määrittelemisen taloustieteilijänä ja filosofina taas on tulkintojen välistä kiistelyä siitä, millainen filosofi ja taloustieteilijä hän oli.

Käsitehistoriallisen tarkkaavaisuuden merkitys tutkimusperustana korostuu, koska liikun Smithin ja tämän tulkintojen välisten jännitteiden maailmassa. On olennaista pystyä erottamaan se, miten tulkinnat rakentavat omaa ”Adam Smithiään”. Tulkinnat ovat näet selvästi myöhempien aikojen tuotetta kuin skotlantilainen kohteensa. Niissä kerrotaan 1700-lukua usein 20. vuosisadan tilanteessa, mutta 1800-luvun käsittein, kuvin ja ideologioin. Tällaisten siirtymien ymmärtämiseen Koselleckin käsitehistoria tuo oivan avun: se tukee Smith-tulkintojen erittelyä. Erityisen hyödyllinen se on anakronismin hallinnassa, sillä käsitehistorialliselle tutkimukselle on ominaista kriittisyys pitkien tradition kuvauksia ja kaikenlaisia yliaikaisia siltoja kohtaan. Käsittelemisen tutkimukseen liittyviä käsitehistoriallisia ongelmia tarkemmin luvussa 3.3.

Tekstuaalinen ja intertekstuaalinen lukutapa liittyy tutkielmani poliittisen kielen tutkimukseen. Ollakseen niinkin keskeinen hahmo länsimaisen ajattelun historiassa ja yhäti ajankohdainen talouspoliittinen ajattelija, Smithiä on tutkittu yllättävän vähän kielen näkökulmasta. Useimmiten häntä käsitellään taloustieteen, poliittisen ajattelun tai filosofianhistorian suunnista, jolloin tavoitellaan tietoa siitä, mitä Smith ajatteli, miksi ja milloin. Hänet asetetaan monesti osaksi laajempaa kokonaisuutta, koulukuntaa tai vuosisatojen ja aikakausien ketjua. Tämänäntyypisiä teoksia ja artikkeleita löytyy tuhansia niiden yli kahden vuosisadan ajalta, jotka erottavat meidät hänen maailmastaan.

Useimmat Smithin ajattelua kielen kautta lähestyvistä analyyseistä ovat käsitehistoriallisia tutkimuksia laajemmasta aihepiiristä, esimerkiksi Oili Pulkkisen skotlantilaisten valistusfilosofien poliittista käsitteistöä tai J.G.A. Pocockin angloamerikkalaista poliittista filosofiaa koskevat tutkimukset, jotka sivuavat Smithiä (Pulkinen 2003; Pocock esimerkiksi 1975). Aikakautta ja Smithin merkitystä on tutkittu kohtalaisen paljon, mutta yleensä kyse on enemmänkin aatehistoriallisesta tutkimuksesta suuntauksina, koulukuntina, virtauksina ja jatkumoina (aatehistoria, *history of ideas*: esimerkiksi Spadafora 1990) kuin poliittiseen kieleen pureutuvasta käsitteiden kontekstuaalisesta analyysistä (Koselleckin *Begriffsgeschichte*). Smithiä retoriikan tai diskurssianalyysin välinein valottavia tutkimuksia on vaikea löytää. Narratologisesta näkökulmasta Smithiä lukee myös Pekka Korhonen, vaikkakin osana ekonomismin aatehistoriaa ja taustana varsinaiselle tutkimuskohteelleen Japanille (1998, 5-17). Hänen lisäksi ainoa – tosin melko väljästi – narratologinen Smith-tutkimus on Michael Shapiron teos *Reading "Adam Smith"*, josta olen lainannut idean sijoittaa nimi lainausmerkkeihin tekstuaalisen hahmon merkiksi.

Lähestyn itsekin Smith-tulkintoja narratologisella analyysillä, joka perustuu historioitsija Hayden Whiten esittämään teoriaan historiankirjoituksen kertomuksellisuudesta. Teoksessaan *Metahistory* (1974, ix) White väittää, että jokainen historiallinen esitys on ”a verbal structure in the form of a narrative prose discourse”. Kaikki historia esitetään kielessä, mikä merkitsee ”saastumista” erilaisilla kieleen, ilmaisuun ja rakenteeseen liittyvillä tietoisilla ja tiedostamattomilla ratkaisuilta, jotka rakentavat tutkimuskohteensa narratiiveiksi. Narratiivit ovat monisyisten tulkintojen vyyhtejä, joita ei voida sellaisinaan vahvistaa tai kumota. White kutsuu tällaista kiinnijuurtunutta tulkinnallisuutta metahistoriaksi. (White 1974, ix-xii.)

Smith-tulkintojen tutkimiseen löytyy narratologian kentältä muitakin luontevia luku- tapoja, jotka olisivat kenties lähempänä yhteiskuntatieteellistä genreä. Whiten metahistorialla on kuitenkin eräitä ylivoimaisia ominaisuuksia, jotka tekevät siitä sopivan juuri Smithiä koskevien narratiivien tarkasteluun. Smithin kohdalla nousevat näet toistuvasti esiin aikakaudelle tärkeät historianfilosofia ja edistyksen käsite, jotka antavat muodon hänen taloushistorialliselle ja yhteiskuntafilosofiselle ajattelulle. Eurooppalaisten yhteiskuntien vaiheittainen kehitys on kuvausta muutoksesta. Siirtyessään 1700-luvulle ja muotoutumassa olleen kaupallisen yhteiskunnan analyysiin Smith kääntää puheensa sivilisoitumisen mahdollisuuteen; tuottavuuden, talouskasvun ja työnjaon kehityksen pragmaattista tutkimusta siivittää usko yleiseen edistykseen. Smithin ajattelu on lähtemättömästi kiinnittynyt kehityskertomuksen paradigmaan, mitä käsittelen luvussa 2.

Smithin edistysajattelun tärkein sovellutusalue on tutkia talouden ja politiikan limitymisen mahdollisuutta tavalla, joka tuottaa mahdollisimman suuren yleisen hyödyn. Ekonomismissa keskeistä on odotus talouden avulla saavutettavissa olevista paremmista tuloksista. Tulevaisuus

on ekonomismin ainoa horisontti, se on täynnä odotusta koittavasta edityksestä. Tarvitaan siis näkökulmaa, jossa ekonomismia tarkastellaan keinona saavuttaa päämääriä ja muutosta. Silloin kun ekonomismi on valittu linja, punotaan narratiivia tulevast menestyksestä.

Narratiivi kertoo muutoksesta, jolla on alkunsa, kohotuksensa ja loppunsa. Samalla tavoin Smith-tulkinnat ovat narratiiveja siitä, kuinka ja millä keinoin yhteiskunta kehittyi. Whiten narratologia, joka keskittyy juuri muutoksen ja kehityksen rakenteellisten seikkojen tutkimiseen, sopii Smith-tulkintojen pohdintaan erinomaisesti. Narratologian metodeja kartoittava Barbara Czarniawska pitääkin narratiivin juonellisuuden ja kertomuksellisen rakenteen selittämistä Whiten vahvuutena (Czarniawska 2004, 17-24, 122, 125). Whiten pureutuminen historianfilosofiaan ja historiallisen muutoksen kertomiseen valaisee tehokkaasti Smith-narratiiveja kehityskertomuksina. Meta-historiallinen lukutapa paljastaa miten narratiivit muovaavat aineistostaan oman näköistään Smithiä.

Politiikantutkimuksen tasolla motiivi narratologisen otteen hyödyntämiseen piilee narratiivien sisäsyntyisessä poliittisuudessa. Smith-narratiivien rakentaminen on olennaisesti tulkitsevaa työtä ja niiden esittäminen itsessään poliittinen teko. Narratiivien poliittinen luonne tulee esiin jo Whiten metahistorian teoriassa. Hänen mukaansa narratiivien olemassaolo perustuu lukuisten tulkinnallisten ratkaisujen tekemiseen, joka altistaa ne eettisille valinnoille ja ideologisuudelle (White 1974, 20-22; 1978, 51, 67; 1987, 60-61). Whiten lisäksi hyödynnän narratiivisen politiikan analyysissä Koselleckin (1985, 105-115) näkemyksiä käsitteiden avoimuudesta ja siten historian poliittisuudesta sekä Palosen luentaa Quentin Skinnerin revisionistisesta historiantutkimuksesta. Skinner tutkii käsitteiden aktiivista muuttamista innovatiivisena ideologisena työnä, minkä Palonen kääntää laajemmin teoria- tai käsitepolitiikaksi (Palonen 2003, 51-58, 68-69). Yhdessä nämä vaihtelevat näkökulmat tarjoavat mainion pohjan Smith-narratiivien lukemiselle poliittisena toimintana.

Käsittelen metahistorian menetelmiä ja narratiivien poliittisuutta luvussa 3. Neljännen luvun Smith-narratiivien luokittelun ja Whiteä seurailevan metahistoriallisen analyysin jälkeen siirryn pohtimaan tarkemmin narratiivien suhdetta Smithin käsityksiin politiikasta ja taloudesta. Otan luvussa 5. käyttöön ekonomismin käsitteen, jonka kautta pyrin tavoittamaan Smithin ajattelun talousvetoisuuden herättämiä reaktioita.

Päästäkseni käsiksi narratiivien ekonomismeihin, vertailen niiden ajatuksia eräiden Smithille keskeisten teemojen suhteen. Ekonomismi voi ensinnäkin näyttäytyä uhkana politiikalle. Kolme tekijää Smithin ajattelussa on omiaan herättämään ekonomismivastaisuutta osassa narratiiveista: näkymättömän käden periaate, luonnollisen vapauden järjestelmä sekä Smithin käyttämä polit-sanasto, hänen politiikan terminologiansa. Tarkastelen politiikantutkimuksen suhdetta ekonomismiin politiikan uhkana Teivo Teivaisen Perun politiikkaa koskevan tutkimuksen (2000) avulla. Smithin usko kauppaan sivilisoivana voimana tuo kuitenkin mahdollisuuksia myös positiiviseen

ekonomismitulkintaan. Tällaisen asenteen yhteyksiä politiikkaan valottavat Pekka Korhosen Japanin talouspolitiikkaa koskevat tutkimukset (1997 ja 1998), jotka pohjustavat positiivista ekonomismia rakentavien narratiivien tutkimista.

Lopuksi nostan Smithin ekonomismia koskevan väittelyn yleisemmälle tasolle ja kysyn millaisen tilan narratiivit jättävät politiikalle. Jaan mahdolliset vastaukset kolmeen ryhmään. Avoimessa poliittisuudessa on kyse Smithin ekonomismin tuomisesta politiikan päiväjärjestykseen, sen sisältöjen politisoimisesta. Huomaamattomassa poliittisuudessa huomio kiinnittyy ekonomismin välittömään ilmiasuun ja julkilausuttuihin päämääriin, mutta ekonomismin luonnetta poliittisena hankkeena ei kielletä. Toisin on kiistetyt poliittisuuden ekonomismissa, joka nähdään ainoastaan taloudelliseksi ilmiöksi. Poliitiikan mahdollisuuksien ja narratiivien politiikkakäsitysten tarkastelussa tukeudun Antonio Gramscin (1982) ja Carl Schmittin (1976) liberalismikritiikkeihin.

1.3. Adam Smithin biografia

Adam Smith syntyi vakavaraiseen perheeseen vuonna 1723 Kirkcaldyn pikkukaupungissa Skotlannissa. Hänen isänsä Adam Smith oli ollut tunnettu ja suhteellisen hyvin koulutettu tullivirkamies, mutta tämä kuoli ennen poikansa syntymää. Smithin äiti Margaret Douglas piti huolen sairastelevasta pojastaan lähes koko tämän elämän ajan. Smith ei koskaan mennyt naimisiin. (Ross 1995, xvii-xviii, 1-2.)

Kirkcaldyssa saadun peruskoulutuksen jälkeen Smith jatkoi opiskelua Glasgowin yliopistossa. Moraalifilosofiaa opettaneesta Francis Hutchesonista tuli Smithin ihailun kohde: ”the never to be forgotten Hutcheson” hän kutsui oppi-isäänsä. Suurkaupungissa Smith pääsi myös tutustumaan kasvavaan ulkomaankauppaan ja kukoistavaan käsityöläisyyteen. Vuosina 1740-1746 Smith opiskeli stipendillä Oxfordin yliopistossa, mutta oli äärimmäisen pettynyt opetuksen tasoon – seikka, mikä näkyi myöhemmin englantilaisten professorien kitkeränä arvosteluna *WN*:issa. (Ross 1995, xviii-xix.)

Uran seuraava askel olivat luennoitsijan ja opettajan tehtävät ensin Edinburghissa, jossa hän tutustui elinikäiseen ystäväänsä David Humeen, ja sitten Glasgowissa, jossa hänestä tuli logiikan professori vuonna 1751 ja moraalifilosofian professori 1752. Smith alkoi jo Edinburghissa kehittää historianfilosofiaansa sekä kielten, oikeustieteen ja retoriikan opetustaan. Yliopistovuosilta ovat osittain säilyneet opiskelijoiden muistiin kirjoittamat varhaiset retoriikan ja oikeustieteen luennot Edinburghissa sekä Glasgowista retoriikan ja kirjallisuuden luennot vuosilta 1762-1763 (*Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*) ja lukuvuosien 1762-1763 ja 1763-1764 oikeustieteen luennot (*Lectures on Jurisprudence*). (Ross 1995, xix-xxi.)

Vuonna 1759 Smith julkaisi moraalifilosofian luentojen pohjalta ensimmäisen kirjansa *Theory of Moral Sentiments*, joka nosti hänet skottifilosofian eturiviin ja pian eurooppalaiseenkin kuuluisuuteen. Moraali perustuu Smithin mukaan ihmisluonnon tunteisiin, jotka saavat ihmiset tekemään moraalisia päätöksiä ja luomaan toiminnan periaatteita. Kaikista tärkein tunne on *sympatia*, joka perustuu kyvyille kuvitella ja pohtia toisten ihmisten tunteita. *Sympatiaa* tukee mielikuvituksen kautta syntyvä tunteiden hallinta, joka merkkää itserakkaudelle rajatun tilan sosiaalisessa elämässä. Teoksen lopuksi Smith arvioi moraalifilosofian eri suuntausten pätevyyttä ja suhdetta omaan järjestelmäänsä. (Ross 1995, xxi.)

Smithin yliopistoura katkesi 1764, kun hän sai tilaisuuden ryhtyä 18-vuotiaan *Bucleuchin* herttuan yksityisopettajaksi. He matkustivat Ranskaan, jossa Smith tutustui monipuolisesti maan politiikkaan ja talouteen. Matkan tärkein anti olivat tapaamiset ajan suurimpien ranskalaisten ajattelijoiden kanssa. Smith oli jo aiemmin laajasti lukenut ranskalaista valistuskirjallisuutta, mutta nyt hän pääsi keskustelemaan *Jean Le Rond d'Alembertin*, *Denis Diderot'n*, *Claude Adrien Helvétiusen* ja *François Voltairen* kaltaisten henkilöiden kanssa. Smith tutki ranskalaista taloustiedettä ja tutustui Pariisissa fysiokraatteihin, jotka kehittivät uudenlaista talouden kiertokulkuun perustuvaa analyysia. *François Quesnayn* johtamilta fysiokraateilta Smith sai paljon uusia näkökulmia, mutta kaihtoi heidän puhtaan maatalouslähtöistä selitystapaansa. (Ross 1995, xxii-xxiii.)

Palattuaan takaisin *Kirkcaldyyn* Smith keskittyi uuden kirjansa kirjoittamiseen. Hänen jo vuosikymmeniä hioutunut historianfilosofinen ja oikeustieteellinen näkemyksensä yhdistyi moraalifilosofiaan ja taloustieteelliseen ajatteluun sekä Ranskasta, Skotlannista ja Englannista keräytyneisiin käytännön kokemuksiin talouspolitiikasta, kaupasta ja tulleista. Brittiläisen imperiumin ja Pohjois-Amerikan siirtomaan suhteiden kiristymisen uskotaan kuitenkin viivästyttäneen kirjan julkaisua ja niinpä *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* ilmestyi vasta vuonna 1776, neljä kuukautta ennen Yhdysvaltain itsenäistymistä. Kirja levisi hyvin nopeasti ja se nosti Smithin suurten klassikoiden joukkoon, myöhemmin klassiseksi poliittiseksi taloustieteeksi nimetyn suuntauksen perustajaksi. (Ross 1995, xxiii-xxvi.)

Jälkipolvet tuntevat Smithin useimmiten juuri *WN*:in ja siinä mainitun markkinoita ohjaavan ”näkyttömän käden” perusteella. Teoksella on aivan oma kokonaisvaltainen näkökulmansa talouteen, vaikka se ei sisälläkään radikaalisti uusia elementtejä. *Ian Simpson Ross* toteaa Smithin osoittaneen lähteitään kohtaan suurta ihailua, mutta myös tehokasta kritiikkiä. Smith yhdisteli edellisen vuosisadan *natural law* -teoriaa (*Hugo Grotius*, *Samuel von Pufendorf*), skottikollegojensa *Hutchesonin* ja *Humen* sosiaalifilosofiaa, uusia kaupan ja rahan teorioita sekä ranskalaisten *Quesnayn* ja *Anne-Robert-Jacques Turgot'n* makrotalousmalleja. (Ross 1995, 279).

WN on mestarillinen aiheiden ja teorioiden kudelma, jonka synnyttämä lopputulos on enemmän kuin osiensa summa. Klassikko jakautuu viiteen kirjaan, joista ensimmäinen käsittelee työnjakoa, palkkoja, rahaa, hintoja ja markkinoita. Smithin tärkein ajatus on, että työnjako synnyttää inhimillistä kehitystä. Toiminnan taustalla vaikuttaa jokaisen ihmisen itserakkaus, joka ilmenee pyrkimyksenä parantaa omia oloja käymällä kauppaa. Toisessa kirjassa Smith pohtii pääomien ja rahan luonnetta sekä talouskasvua ja tulonjakoa. Irtiottona fysiokraatteihin ja merkantilisteihin hän esittää varallisuuden kasvun perustuvan työnjaon vaikutuksiin kaikkialla tuotantotoiminnassa sekä pääomien sijoittamiseen passiivisen rahan keräämisen sijaan. Yhdessä nämä kirjat muodostavat Smithin analyysin empiirisen osan, joka tutkii talouden toimintaa vapaan kilpailun olosuhteissa. *WN*:in alkua voidaan nykynäkökulmasta luonnehtia termillä ”applied economics”. Kolmannessa kirjassa Smith tarkastelee pääoman kertymisen historiaa eri yhteiskunnissa, rakentaen samalla länsimaisten yhteiskuntien yleisen talous- ja sosiaalihistoriallisen kehityskaaren uudelle ajalle saakka. Viimeisimpiä talouspolitiikan ja kansainvälisen kaupan järjestelmiä eli merkantilismia ja fysiokraattien ajattelua hän ruotii erittäin poleemisessa neljännessä kirjassa. *WN*:in lopussa käydään läpi valtiontalouden perusteita ja pohditaan valtiolle sopivia tehtäviä: puolustusta, oikeuslaitosta, yleisiä töitä ja koulutusta. Kolmas, neljäs ja viides kirja muodostuvat poliittista taloustieteen (”political economy”) tutkimuksesta.

Smith vetäytyi *WN*:in jälkeen uudelleen Kirkcaldyyn, mutta siirtyi vuonna 1778 Edinburghiin korkeaksi tullivirkamieheksi. Hänen henkilöhistoriansa viimeiset vuodet herättivät jo aikaan hilpeyttä ja kummastelua, olihan Smith *WN*:issa innokkaasti vaatinut kaupan rajoitusten hävittämistä. Skotlannista käsin Smith otti vilkkaasti osaa julkiseen keskusteluun, seurusteli säännöllisesti Britannian johtavien poliitikkojen ja ajattelijoiden kanssa ja toimi samalla poliittisena neuvonantajana. Paitsi kauppapolitiikkaan ja taloudellisiin asioihin, hänen terävä kynänsä puuttui tulehtuneeseen Amerikan kysymykseen ja myöhemmin Ranskan sekaviin oloihin. Aatteiltaan Smith kuului löyhästi *whigien* poliittiseen ryhmittymään, joka menetti valta-asemansa Britannian alahuoneessa vuonna 1784. Hän ei toiminut vastuullisissa poliittisissa tehtävissä, mutta oli omaleimainen tausta-vaikuttaja, jota myös poliittiset vastustajat *WN*:in ilmestymisen jälkeen kuuntelivat tarkasti. (Ross 1995, xxvi, 375-378.)

1780-luvulla Smith valmisteli kahta uutta teosta koskien taiteita sekä oikeustiedettä ja politiikan tiedettä, josta hän oli jo *TMS*:in viimeisillä riveillä luvannut kirjoittavansa enemmän. *WN*:ia voidaan pitää osana, joka kattaa lupauksesta kohdat ”police, revenue, and arms” (*TMS*, 503). Muutoin molemmat suurhankkeet jäivät kesken, eikä niistä ole jäänyt aineistoa jälkipolville. Smith keskittyi muokkaamaan aiempia kirjojaan, minkä tuloksena julkaistiin *TMS*:in kuudes painos vuonna 1790. Siihen hän lisäsi eräitä merkittäviä osuuksia, kuten hyveitä koskevan kokonaisen osan,

jossa hän keskustelee ajankohtaisista perustuslaillisista kysymyksistä, sekä *WN*:in retrospektiona toisinaan pidetyn rikkauden ihailua kritisoivan kappaleen. *TMS*:in kuudennesta painoksesta on sittemmin tullut Smith-tutkimuksen standardi. Sitä vastaa *WN*:in kohdalla vuoden 1784 kolmas painos, jonka kokoamisessa Smith keskittyi analyyttisen järjestelmän sijasta tuolloin kiivaina käyneiden kauppapoliittisten kiistojen ratkaisuun. (Ross 1995, xxvii, 349-352, 360-361.)

Smithin pääteosten yhteismitallisuus on pitkään keskusteluttanut lukijoita: ovatko *TMS* ja *WN* perustavanlaatuisesti erityyppisiä teoksia vai löytyykö niistä jokin yhdistävä tekijä? Monien mielestä kirjojen vertailu synnyttää enemmän kiperiä ongelmia kuin mitä se ratkaisee. Kysymyksen ”Adam Smith -ongelmaksi” nimennyt taloustieteilijä Joseph Schumpeter ajatteli näin. Ongelmaa esillä pitävien mielestä *WN*:in oman edun tavoittelua (”self-interest”) ja *TMS*:in moraalialia sympatioineen ja hyveineen ei ole mahdollista sovittaa yhteen. Ongelman kyseenalaistavat taas katsovat *TMS*:in olevan yleisempi kuvaus, jonka periaatteita *WN* rajatulla alueella tarkentaa.

Vuonna 1787 kunnoltaan jo heikolle Smithille osoitettiin kunniaa valitsemalla hänet Glasgowin yliopiston kansleriksi (”Lord rector”). Smith kuoli Edinburghissa kesällä 1790. Vain muutamaa päivää aiemmin hän oli tuhonnut suurimman osan hallussaan olleista papereista. Jäljelle jääneistä papereista hänen ystävänsä kokosivat postuumisti julkaistun *Essays on Philosophical Subjects*. Smithiltä jäi aiemmin mainittujen ohella keskeneräiseksi työ *Treatise upon the Greek and Roman Republics* minkä lisäksi kateissa ovat Ranskan vuosien päiväkirja sekä käsikirjoitukset *History of Taxation* ja *True old Humean Philosophy*. (Ross 1995, 404-406, 493.)

Historioitsijoiden työtä on vaikeuttanut huomattavasti Smithin ennen kuolemaansa vallannut vimma tuhota lähes kaikki kirjallinen jäämistö. Kuitenkin hänen henkilökohtainen kirjastonsa on säilynyt, minkä lisäksi kirjeenvaihtoa ja opiskelijoiden luennoilla tekemiä muistiinpanoja on löydetty. Nämä dokumentit ovat tukeneet tutkijoiden työtä heidän muodostaessaan filosofin intellektuaalista kuvaa enimmäkseen Smithin painettujen teosten perusteella. Merkittäviä lähteitä ovat olleet myös aikalaisten ystävien ja kollegoiden omiin teoksiinsa, kirjeenvaihtoon ja henkilökohtaiseen kirjanpitoonsa liittämät huomiot. Smith oli jo omana aikanaan hyvin tunnettu ja luettu persoona, jota kommentoitiin eri julkaisuissa ja yhdistysten toiminnassa.

Eräs tärkeimmistä aikalaislähteistä ja samalla Smith-kirjallisuuden ensimmäinen virsitanpylväs on tämän tuttavän ja kollegan Dugald Stewartin teksti *Account of the Life and Writings of Adam Smith LL.D.*, jonka hän luki Royal Society of Edinburgh’in tilaisuudessa 1793 ja joka julkaistiin myöhemmin hänen kootuissa teoksissaan. Se on antanut paitsi paljon yksityiskohtaista tietoa Smithin elämästä, ennen kaikkea samoihin aikoihin eläneen kollegan kokonaiskuvauksen Smithin ajattelusta. Stewartin lyhyehkö esitys saavutti vakiintuneen aseman Smith-elämäkertana ja sille ei yli sataan vuoteen ilmestynyt merkittävää kilpailijaa. Vuonna 1895 John Rae viimein yhdisti 1800-

luvulla löydetty uudet lähteet ja kerääntyneen tiedon kirjaansa *Life of Adam Smith*, josta tuli Smith-tutkimuksen uusi standardi.

Uuden ajan alkupuolen brittiläistä ajattelua ryhdyttiin 1960-luvulta alkaen tutkimaan hyvin innokkaasti ja tällöin myös Smithin ja skottivalistuksen tutkimus nauttivat suosiota. Uusi sukupolvi sovelsi aikaisemmasta poikkeavaa intellektuaalisen historian metodologiaa, joka pyrki sitomaan kohteet aiempaa tarkemmin aikalaisteksteihin ja pureutui tarkemmin näiden käsitteelliseen maailmaan (esimerkiksi John Dunn, J.G.A. Pocock ja Quentin Skinner). Smithin kohdalla revision lähdepohja oli laajempi kuin ennen. Raen kirjan ilmestymisen aikoihin ja toisen kerran vuonna 1958 tuli julkisuuteen aiemmin tuntemattomia käsikirjoituksia, jotka osoittautuivat muistiinpanoiksi Smithin Glasgowissa 1762-1763 ja 1763-1764 pitämiltä oikeustieteen luennoilta (Ross 1995, 123-124). Näillä tekstilöydöillä on ollut ratkaiseva vaikutus uudempaan tutkimukseen. Smithin filosofian kehitystä ja esimerkiksi *WN*:in ajatusten muovautumista tunnetaan nyt paremmin.

Muutaman vuosikymmenen aikana 1600- ja 1700-lukujen brittishistorian tutkimuksessa tapahtui huomattava murros. Itsekin mukana ollut Ian Simpson Ross keräsi laajentuneen aineiston kasaan ja julkaisi sata vuotta Raen jälkeen uuden Smith-elämäkerran. Rossin *Life of Adam Smith* -teosta pidetään tasapainoisena ja monipuolisena kuvauksena skotlantilaisen ihmisen ja filosofin elämänkaaresta ja se on nopeasti vakiinnuttanut itselleen keskeisen aseman Smith-tutkimuksessa. Käytän myös omassa tutkielmassani Rossin kirjaa Smithin ajattelun taustoittamiseen.

2. Edistys ja Smith

Luen Smithin filosofian kokonaisuutta kuvauksena muutoksesta. Tutkimuskohteena ovat Smith-tulkinnat muodostavat siten narratiiveja edistyksen tuottamisen edellytyksistä ja onnistumisen mahdollisuuksista. Ne kertovat kukin omanlaistaan edistyksen tarinaa ja väittävät samalla jotain talouden ja politiikan käyttökelpoisuudesta välineinä.

Smithin ajattelun taustaksi onkin syytä tarkastella valistuksen ajalle tyypillistä edistysuskoa ylipäätään. Smith kirjoitti aikansa intellektuaalisista traditioista ja yleisestä yhteiskunnallisesta ilmapiiristä käsin, joissa edistys valtasi 1700-luvun kuluessa enenevästi alaa. Smithillä itsellään edistys tiivistyy hänen historianfilosofiaansa. Keskeinen lävistäjä Smithin tuotannossa on ajatus ihmisyyhteisöjen sivilisoitumisesta. Käsittelen näitä teemoja ja Smithin edistysterminologiaa lyhyesti. Kerron lyhyesti myös tekijöistä, jotka Smith-tulkinnossa tavallisimmin esitetään edistystä synnyttäväksi syiksi. Niitä ovat lähinnä näkymättömän käden logiikka ja ihmisen toiminnanpsykologia.

2.1. Edistys yhteiskunnan käyttövoimaksi

Edistyksen määrittelyä pidetään kirjallisuudessa usein hyvin vaikeana, koska edistys voi ilmetä hyvin monissa erilaisissa muodoissa. Edistykseen liitetään tavallisesti asioiden laadullisen muutoksen, tilanteen parantumisen, materiaalisen hyvinvoinnin nousun ja henkisen kasvun määreitä. Yleensäkin kaikenlainen kohoaminen ja liike ovat voimakkaasti läsnä. David Spadaforan (1990, 6) mukaan edistys on ”the belief in the movement over time of some aspect or aspects of human existence, within a social setting, toward a better condition”. Se on uskoa inhimillisen elämänpiirin muutokseen kohti parempaa.

Edistyksen käsite liitetään yleensä valistuksen aikaan ja sitä seuranneeseen 1800-lukuun – vuosisadoille jolloin Eurooppa levitti valtansa yli koko maailman ja kehittyi teknisesti ja taloudellisesti ylivertaiseksi mahdiksi. Länsimaisella edistyskäsitteellä on kuitenkin hieman pidempi historiansa, joka noudattelee uudella ajalla tapahtuneiden mullistusten sarjaa. Historianfilosofi Reinhart Koselleck tutkii aikaan ja historiaan liittyvien käsitteiden muutosta 1400-luvun jälkeen. Voimakkaan yhteiskunnallisen ja tieteellisen murroksen mukana väistyivät myös vanhat käsitykset ajasta ja ihmisen paikasta siinä. Renessanssissa alkanut keskittyminen ihmiseen itsenäisenä olentona jatkui ja voimistui 1500-luvulta eteenpäin. Kehitys irrotti ihmisen vähitellen Jumalan alaisuudesta ja oli siten omiaan tukemaan modernin aikakäsityksen esiinmurtautumista. Jonkinlainen

kulminaatio saavutettiin 1800-luvulla, jonka jälkeen moderni aikakäsitys oli läpäissyt käsitteistömme. (Koselleck 1985, 5-7, passim.)

Kristillinen oppi satoi tulevaisuudenodotuksia aina uudelle ajalle saakka. Maallistumisen myötä ne vapautuivat tämänpuolisen täydellistymisen palvelukseen, jota ruokkivat nopea sosiaalinen muutos sekä tekniikan ja tieteen kehitys. Uusien kokemusten kiihdyttäessä odotuksia tulevaisuuteen ladattiin yhä enemmän toiveita. Edistyksen ajatus alkoi kiteytyä rationaalisenä odotuksena suhteellisen kaukaisessa tulevaisuudessa odottavasta pelastuksesta maanpäällä. Historia oli edistykselle prosessi, jossa kuljettiin kohti määränpäättä dynaamisesti, uutta luoden. Aktiivisen ihmisen oli omilla toimillaan tuota edistystä vielä mahdollista kiihdyttää. Koselleckin mukaan edistys pääsi toden teolla esiin 1700-luvun loppupuoliskolla kypsyneessä historianfilosofiassa, joka käsitti ajan ja historian suhteen aivan uudella tavalla. Aiemmin historia oli kytketty hallitsijoiden kronologiaan tai luonnon kiertokulkuihin, mutta nyt aika oli lineaarista historiallista etenemistä. Edistys kuvasi tulevaan kohdistunutta aktiivista muutosta. Uusi aika oli jo tehnyt eron menneeseen, keskiaikaan, mutta Koselleckin mukaan vasta valistuksen ja sen lempilapsen edistyksen myötä *Neuzeit* sai oman sisällön ja kehityssuunnan. Edistys eli nykyisyydessä ja tulevassa, sen avulla haastettiin vanha ja korostettiin aikakauden erityisyyttä. Kaikille yhteinen singulaari Historia oli etenevässä liikkeessä, toisin kuin aiemmin oli ajateltu. Siirtymän ja liikkeen mielikuvat suuntasivat tulevaisuuteen, uutuuteen ja laadulliseen vaihdokseen. Edistys tähtäsi kasvavalla vauhdilla kohti jotakin uniikkia ja erityistä. (Koselleck 1985, 6-9, 17-18, 27-33, 250-256.)

Matti Viikari arvioi ranskalaisten fysiokraattien sekä skottifilosofien olleen merkittävimpiä edistysajattelijoita, joiden piirissä muotoiltiin tiivistynyt ja moderni ajankäsitys, hylättiin syklisyyden rippeet ja alettiin painottaa historiallista muutosta jatkuvuutena: historia on prosessi, joka on tulossa jostakin ja menossa johonkin ja sen muutokset ovat peruuttamattomia. Valistuksen historiakäsitykseen liittyi kiinteästi edistys- ja kehitysajattelu², vaiheittaisen historian ura johti ihmisen sivilisoitumiseen. (Viikari 1995, 129, 210, 360, 433.)

Koselleck toteaa modernin historiankäsityksen pitävän sisällään erikoisen paradoksin: historia on avointa ja juuri siksi suunniteltavissa. Se vie ihmiskuntaa johonkin olemukseltaan tuntemattomaan suuntaan, mutta samalla sitä voidaan myös ohjata. Ihmisen irtautuminen Jumalasta ja luonnosta olivat pohjustaneet historian tekemisen ideaa. Vaikuttamisen mahdollisuudet konkretisoituivat myöhemmin Ranskan vallankumouksessa, jossa ihmisten oma toiminta muutti vallitsevaa tilannetta. Historia oli ainakin osittain tuotettavissa ja tapahtumien yhä nopeampi kulku, edistyksen kiihtyvyys antoi runsaasti toivoa tulevasta. (Koselleck 1985, 35-37, 57, 200.)

² Nisbetin (1980, 174) mukaan 1700- ja 1800-luvun ajattelussa ei muutosta käsiteltäessä tehty eroa evoluution, kehityksen tai edistyksen välillä, vaan niitä käytettiin laajasti synonyymeina.

Viikari pohtii samaa kysymystä historian tekemisestä. Hän kirjoittaa osuvasti, että valistuksen edistynyt historia oli ihmisten tekemää, mutta että ihmiset eivät tehneet historiaa. Historiaa tapahtui ihmisten toimesta, mutta se oli silti melko riippumaton ihmisten päämääristä tai aktiivisista yrityksistä vaikuttaa siihen. Historiasta ja yhteiskunnasta, jossa se tapahtuu, tuli siten omalaksinen järjestelmä, jota ei ohjannut Jumala eikä suoraan ihminenkään, ei edes kuningas. (Viikari 1995, 432-433.) Viikari painottaa omalaksisuutta ja Historian kulkua Koselleckia enemmän; maailma jäi ihmisen haltuun otettavaksi, mutta välillisesti.

Koselleck käsittää edistyksen alituisen karkuun liukuvan täyttymyksen odotuksena, joka synnyttää liikkeen, loppumattoman muutoksen dynamiikan ja toisaalta siihen liittyvän toivon. Hän jakaa toiminnan kahteen kategoriaan: odotushorisonttiin ja kokemusten tilaan, joita yhdistää niiden välissä tapahtuva nyt. Kategoriat täydentävät toisiaan ja yhdessä ne muodostavat ihmiselämän yleisen kokemisen tilan ja tekevät historian käsittämisen mahdolliseksi. Edistys toi kuitenkin kokemiseen temporaalisen muutoksen elementin, joka kiihdytti itse itseään. Koselleckin mukaan odotukset etäännyivät kokemuksesta niin pitkälle, että kategoriat lopulta irtosivat toisistaan. Ero säilyi sitä jatkuvasti uusintamalla, mikä tarkoitti ajallisten rytmien kiihtymistä ja ajan käsitteiden leviämistä kaikkialle 1800-luvun kuluessa. (Koselleck 1985, 104, 269-270, 276-283.)

Edistysusko oli voimissaan valistusaikana ja sen jälkeen aina ensimmäiseen maailmansotaan asti. Nisbetin mukaan se oli länsimaista ajattelua dominoiva idea, joka yhdisti muita keskeisiä käsitteitä toimien niiden yhteisenä älyllisenä kontekstina. Filosofia oli miltei läpeensä edistysuskoista ja kaikki yhteiskuntatieteellinen ajattelu perustui tavalla tai toisella edistykseen. (Nisbet 1980, 171, 177.) Huikea voittokulku pakottaa kysymään, miksi edistys nousi niin nopeasti ajattelun keskiöön. Oma merkityksensä oli varmastikin ajan ympäristöllä. Viikari muistuttaa, että valistusajattelijat olivat todistamassa ennennäkemätöntä ja nopeaa yhteiskunnan murrosta, joka vaati uudenlaisia teoreettisia työkaluja tullakseen ymmärretyksi ja hallituksi: valistus synnytti ensimmäiset modernin yhteiskuntatieteen siemenet havainnoidessaan uuden järjestyksen syntymistä (1995, 129, 433).

Brittivalistusta tutkinut David Spadafora olisi silti maltillinen ympäristön muutosten nopeuden ja voiman suhteen. Hän muistuttaa, että taloudellinen kasvu oli 1700-luvulla sittenkin melko vaatimatonta ja tekninen murros oli vasta alussa. Toisaalta vuodet 1730-1780 olivat suhteellisen rauhallista aikaa, jolloin usko brittiläiseen yhteiskuntaan ja poliittiseen järjestelmään oli erittäin vahvaa. Tekniikan ja kaupan orastava kehitys antoi lisäpontta uskolle tulevaisuuteen samoin kuin Ranskan voittaminen sodassa vuonna 1758. Positiivinen yhteiskunnallinen ilmasto ei kuitenkaan Spadaforan mukaan yksin riitä selittämään edistyksen esiinmarssia, vaan sen taustalla ovat nähtävissä myös elinvoimaiset intellektuaaliset traditiot. (Spadafora 1990, 8, 321-330.)

1700-luvulla ei luotu varsinaista edistyksen teoriaa, vaan ajatus levisi alalta toiselle eräänlaisen käsitteellisen nyrjähtämisen kautta. Lopulta se läpäisi valistusajattelun niin, että voidaan puhua uskosta yleiseen edistykseen. 1760-luvulle tultaessa kriittiset äänet laantuivat Britanniassa huomattavasti ja edistyksestä tuli osa yleistä historiankäsitystä. Valistusajattelijoiden teksteissä toistuvat jatkuvasti ilmaukset asioiden kehityksestä (”progress of refinement”, ”improvement”). Spadafora korostaa, etteivät ne ole rutiininomaista kieltä tai irrallisia fraaseja, vaan liittävät kulloinkin käsiteltävän aiheen yleisen edistyksen käsitykseen (”the progress of general improvement”, ”the natural progress of human improvement”). (Spadafora 1990, 6-8, 17-19, 273, 385.)

Alun perin edistys näyttäytyi brittiläisessä ajattelussa lähinnä uskonnollisessa muodossaan kaitselmuksena sekä sir Francis Baconin ja Isaac Newtonin jälkeen uskona maailmasta kerätyn tiedon kumulatiiviseen kasvuun. Vallinneissa suotuisissa oloissa edistys levisi näiltä aloilta kasvatukseen, koulutukseen, kieleen ja kulttuuriin, muokkautuen yleiseksi uskoksi moderniin ihmiseen ja hänen kehittyvään elämäntapaansa. Jumalallisesta johdatuksesta käsin edistys valloitti ensin ulkomaailman ja lopulta ihmisen itsensä. 1700-luvun kuluessa uskonnollisuus kuitenkin heikkeni ja eri komponenteista hitsautunut yleinen edistysusko oli ainakin älymystön piirissä varsin sekulaaria. Spadaforan mukaan näin oli erityisesti skoteilla, jotka olivat monessa suhteessa englantilaisia epäileväisempiä ja varovaisempia. (Spadafora 1990, 8-11, 18-19, 265, 284, 341-342, 377-378.)

2.2. Smithin historianfilosofia ja sivilisoituminen

Smith oli henkilökohtaisesti 1700-luvun yhteiskunnallisten muutosten todistajana osallistuen aktiivisesti myös niiden kommentointiin ja arviointiin. Smithin historianfilosofia edustaa aikaansa ja osaltaan todistaa uusista mahdollisuuksista, jotka avautuivat historialliselle ajattelulle ja olivat synnyttämässä moderneja yhteiskuntatieteitä. Smith tavoitteli kokonaisuutta, jonka avulla saattoi ymmärtää uudentyypisen yhteiskunnan toimintaa ja niitä periaatteita, jotka sitä ohjasivat sekä yksilön että yhteisön tasolla. Tällöin nousivat esiin kysymykset moraalista, politiikasta ja taloudesta. Smithin ote oli taloudellis-historiallinen, mutta kuitenkin uusi, sillä asiaa lähestyttiin vasta murtautumassa olleen kaupallisen yhteiskunnan perspektiivistä.

Yleisen edistyksen ja singulaaristumassa olleen Historian hengessä sekä ranskalaiset että skotlantilaiset kehittivät vaiheteorioitaan. Teoriat erosivat toisistaan yksityiskohdissa, mutta niiden perusidea oli sama: yhteiskuntien edistys vaiheittain kohti sivilisoitunutta tilaa. Ranskalaisen ja skotlantilaisen valistuksen yhteinen piirre oli historiallisuus tutkimuksen lähtökohtana. Tällainen lineaarinen teleologisuus oli aikanaan uutta ja juuri se mahdollisti yleisen kuvauksen yhteisöjen kehittymisestä saman kaavan mukaisesti kohti yhtä inhimillistä päämäärää. Nisbetin mukaan se oli

pikemminkin sekulaaria kuin teologista; tieteellistynyt tutkimus saattoi etsiä luonnollisia syitä, lakeja ja periaatteita, joiden mukaisesti historia toimi. Teleologisesti etenevä historia nähtiin yleisesti ”as slow, gradual, but continuous and necessary ascent to some given end”. (Nisbet 1980, 171-172.)

Ensimmäinen Smith-elämäkerturi Stewartkin kiinnittää huomiota historianfilosofian vaihteellisuuden nimetessään sen ”Teoreettiseksi ja Konjekturaaliseksi Historiaksi”:

” [t]o this species of philosophical investigation, which has no appropriated name in our language, I shall take the liberty of giving the title of Theoretical or Conjectural [painovirhe: Conjectural] History; an expression which coincides pretty nearly in its meaning with that of Natural History, as employed by Mr Hume, and with what some French writers have called *Histoire Raisonnée*.” (Stewart 1793, 19.)

Stewartin teoreettinen historia on tiettyihin peruseriaatteisiin nojaavaa mahdollisen historian konstruointia, hypoteettista rakennustyötä, joka kuvaa historian kulun sisäisesti loogisella ja yhteisellä tavalla. Konjekturaalisuus taas viittaa Smithin tapaan nähdä historia erillisten vaiheiden jatkumona.

Aivan kuten Stewart jo huomasi, Smithin työtä ympäröi ja se vahvisti traditiota, jota voidaan Smith-tutkija Andrew S. Skinnerin mukaan kutsua skotlantilaiseksi historialliseksi koulukseksi. Sen erityispiirre oli filosofinen lähestymistapa ja siksi sitä on myöhemmin kutsuttu myös luonnolliseksi ja teoreettiseksi historiaksi, joka pyrki yhtäältä analyttisiin selityksiin ja toisaalta kuvaamaan kehitystä alkeellisesta yhteiskunnasta sivilisoituneeseen. Koulukunta korosti taloudellisten voimien merkitystä historian kululle. Yksilön tasolla muutoksen lähteenä toimivat aktiivisen ihmisen tarpeet, jotka ohjasivat häntä parantamaan elinolojaan. Tällaiset luonnolliset ja kylläntymättömät halut johtivat tuotannon muutoksiin ja edistyksen liikkeellelähtoon primitiivisestä tilasta. Kehitys näkyi toisistaan eroavissa sosio-ekonomisissa vaiheissa, joista kullakin oli omat erityiset, tuotantoa, tuloja ja omaisuutta koskevat piirteensä. Smith seuraajineen oli vakuuttunut siitä, että eri vaiheiden taloudellinen järjestelmä vaikutti suoraan näissä vallitseviin sosiaalisiin ja poliittisiin oloihin. Skinner toteaa, että Smithin teoriassa siirtymisen vaiheesta toiseen sysäsi liikkeelle taloudellinen ja poliittinen epätasapaino ja epäjärjestys, jotka heijastuivat sosiaaliseen muutokseen. (Skinner 1999a, 26-28; Skinner 1975, 162.)

Fysiokraateista poiketen Smith käytti nelivaiheista teoriaa ihmisyyhteiskuntien historiasta. Hän siis lisäsi Turgot’n järjestelmään neljännen itsenäisen vaiheen, kaupallisen yhteiskunnan. Muut ovat metsästyksen, paimentolaisuus ja maanviljely. Kehitystasot seuraavat toisiaan historiassa juuri tässä järjestyksessä, eikä yhtäkään niistä voida ohittaa ennen siirtymistä seuraavaan. Kaikissa yhteiskunnissa kehitys ei kuitenkaan ole päätyneet korkeammille tasoille, vaikka historian linja siinänsä onkin luonnollinen ja välttämätön. (WN I-III, 125, 279.)

Smithin historianfilosofisen ajattelun rungon muodostavan teorian mukaan ensimmäinen yhteiskunnallinen vaihe on metsästäjävaihe. Smith löytää metsästäjäyhteiskuntia omasta ajastaan Afrikasta, Aasiasta ja Amerikasta. Kyse on alkeellisesta yhteiskunnan tilasta, jossa keskeinen yksikkö on perhe. Yhteisö on kooltaan pieni ja se saa elantonsa keräilystä ja metsästyksestä. Yksilölle erikseen kuuluvaa omaisuutta ei juurikaan tunneta eikä yhteisöllä ole varsinaista suvereenia tai muita yhteiskunnallisia instituutioita, kuten oikeusjärjestelmää. (WN IV-V, 279, 297.)

Toisessa vaiheessa yhteisöstä tulee varsinaisesti (poliittinen) yhteiskunta, kun sen toimeentulo ja järjestäytyminen muuttuu paimentolaiseksi. Vaeltavan yhteisön koko kasvaa ja syntyy ensi kertaa yksityisomaisuutta, joka voi aloittaa pääoman kasvun prosessin. Yksilöiden välille alkaa muodostua pysyviä asemaa ja hyvinvointia määrittäviä eroja lähinnä suvun ja omaisuuden perusteella. Ensimmäistä kertaa ihmisten välillä vallitsee epätasa-arvo, ja siksi sosiaaliset kahnaukset astuvat esiin. Toisessa vaiheessa vallitsevat historiallisesti kaikkein jyrkimmät varallisuuserot, toisin kuin ensimmäisessä vaiheessa, jossa universaali köyhyys luo universaalin tasa-arvon. Näin syntyy välttämätön tarve poliittiselle hallinnolle, joka tuo muassaan valtasuhteet ja alistuksen. (WN IV-V, 298-302; Skinner 1999a, 29-31.)

”Civil government, so far as it is instituted for the security of property, is in reality instituted for the defence of the rich against the poor, or of those who have some property against those who have none at all” (WN IV-V, 302).

Smithin koruttoman käsityksen mukaan poliittisen yhteiskunnan ja hallitsemisen synnyttää vahvempien tarve turvata oma asemansa.

Kolmatta historiallista vaihetta käsitellessään Smith keskittyy Eurooppaan. Smith toki huomioi Kiinan, Intian ja Egyptin mahtavat maatalousyhteiskunnat, vaikkei niitä kovin laajasti käsittelekään. Maanviljelyssä tuotantotapa vakiintuu ja asutus muuttuu kiinteäksi, mutta kyseessä on silti vielä enimmäkseen omavaraistalous. Maatalouden ulkopuolella tuotanto ja kauppa on vähäistä ja paikallista. Tärkeimmäksi omaisuuden muodoksi tulee maanomistus ja sen säilyttäminen ja hallinnointi saavat yhteiskunnallisen vallan päähuomion. Maanomistajien valta ja toisaalta alamaisten riippuvuus herrastaan on suuri. Näiden valtasuhteiden muutoksien mukaan Smith jakaa maanviljelysvaiheen kahteen eri muotoon, joista ensimmäinen on allodiaalinen ja seuraava feodaalinen. Allodiaalisena aikana kaikilla maanomistajilla on absoluuttinen valta omaisuuteensa ja alustalaisiinsa nähden. Feodalismin murtautuessa esiin yksittäisten maaherrojen asemat sitoutuvat toisiinsa ja ylempiin ruhtinaiisiin ja näin muodostuu monimutkaisempi institutionaalinen järjestelmä. (WN I-III, 124-126; WN IV-V, 281; Skinner 1999a, 31-33; Skinner 1975, 158-161.)

Viimeinen siirtymä kaupalliseen yhteiskuntaan on tapahtunut ainoastaan uuden ajan Euroopassa. Se on ollut hidaskäynninen. Smith kuvaa *WN*:in kolmannessa kirjassa laajasti

niitä taloudellisia, poliittisia ja oikeudellisia muutoksia, jotka johtivat maatalousvaltaisen yhteiskuntajärjestelmän murenemiseen ja uuden kaupallisen vaiheen asteittaiseen esiinmurtautumiseen. Maanviljelyksen ympärillä toiminut pienimuotoinen kauppa alkoi voimistua, kun suvereenit hallitsijat ryhtyivät vastatoimiin maaherrojen vallan rajoittamiseksi. Kaupunkien taloudellinen ja poliittinen merkitys kaupan ja käsityöläisyyden kautta kasvoi maaseudun rinnalle ja lopulta ohi. Ja vaikka prosessin alkuvaiheet kasvattivat kuninkaiden valtaa ohi kansan ja ylimystön, kehitys tuotti pitkällä aikavälillä taloudellista, poliittista ja sosiaalista liberalisointia. Ihmisten enemmistön riippuvuus herroistaan väheni, kun itsenäisten ammattien harjoittajien määrä kasvoi. Samaan aikaan yhdenmukainen poliittinen valta levisi kattamaan koko hallitsijan maa-alueen. (Skinner 1999a, 33-37.)

Neljännessä vaiheessa hiljalleen kasvaneet kaupan ja myyntiin tarkoitetun tuotannon voimat pääsevät toden teolla valloilleen. Yhteiskunnan tuotantotapa jakautuu kahtia maatalouteen ja uuteen kaupalliseen manufaktuurituotantoon. Poliittisesti ja sosiaalisesti muutokset ovat vapauttavia. Riippuvuus vähenee sen suoran muodon kadotessa ja suvereenin valta suhteessa alamaisiin kapenee. Mutta auktoriteetti ja valtasuhteet eivät kuitenkaan katoa. (Skinner 1999a, 37-39; Skinner 1999b, li.)

Smith toteaa, että ihmisellä on ”propensity to truck, barter, and exchange one thing for another – – common to all men, and to be found in no other race of animals” (WN I-III, 117-118). Tällainen ihmisluonnon välttämätön ominaisuus pääsee todella oikeuksiinsa vasta historian neljännessä vaiheessa, joka perustuu vaihtoon. Kaupan ja tuotannon järjestelmä on Smithin taloudellisen analyysin pääkohde. *WN*:in kahdessa ensimmäisessä kirjassa hän käy systemaattisesti läpi omasta ajastaan johdetut keskeiset talouden käsitteet ja näiden väliset suhteet luoden pohjan myöhemmän taloustieteen kehitykselle. Määrittelemiensä analyttisten käsitteiden pohjalta hän muodostaa poliittisen taloustieteen järjestelmän, jota sovelletaan teoksen muissa osissa. Esimerkiksi Smithin yhteiskuntaluokkien jaotus ja tapa, jolla hän näki näiden väliset suhteet, perustuvat taloudelliseen analyysiin.

Smithin vaiheteoria on aikansa paradigmaattinen malli historiasta jatkuvana ja vähittäisenä kohoamisena kohti päämäärää. Yksilön ja yhteiskunnan kehittymisen hidast³, mutta välttämätön edistys johtaa neljänteen vaiheeseen, jossa ovat olemassa täydellistymisen ainekset. Kaupallinen yhteiskunta vapauttaa ne ihmisluonnon voimat, jotka tehokkaimmin ja nopeimmin synnyttävät hyvinvointia ja vaurautta. Smithin viitoittama edistyksen teleologinen suunta näyttää selvältä: kaupallisen yhteiskunnan toimintamuodon vahvistaminen ja turvaaminen johtaa määränpäähän. Keinoksi Smith esittää täydellisen vapauden järjestelmää taloudessa ja mahdollisimman suurta yksilön

³ Smith huomauttaa että taloudellinen kehitys voi joskus olla niin hidasta, ettei sitä huomata tai sen jopa arvellaan kääntyneen negatiiviseksi (WN I-III, 444).

vapautta yhteiskunnassa yleensä (WN I-III, 225, 423-424, 429; WN IV-V, 32-33). *TMS*:in kuudennessa painoksessa (321) Smith toteaa jokaisen ihmisen olevan oman asiansa paras tuntija.

Nelivaiheteoriassa kehitys perustuu taloudessa ja erityisesti työnjaossa tapahtuviin muutoksiin. Toisaalta teoria tuo esiin myös Smithin ajattelun teleologista puolta, jonka ennakoiman nousun kuvaajana toimii myös Smithillä sivilisoitumisen ajatus. Hän puhuu jatkuvasti sanoin, jotka viittaavat edistyksen prosessiin. Asioiden ”progress”, ”improvement” ja ”development” vilahtelevat lähes joka sivulla, samoin kuin ”advanced” ja ”civilised countries”. Toisinaan Smithin huomion saa ”progress of improvement”, jota selvemmin edistykseen ei kai enää voi viitata. Edistyksen terminologia tiivistyy historian neljänteen vaiheeseen, jota Smith pitää sivilisoituneeksi kutsuttavissa olevana tilana. Kaupallisessa vaiheessa olevat eurooppalaiset yhteiskunnat ovat päässeet kehittyneelle tasolle, ainakin verrattuna alkeellisempiin naapureihinsa Amerikassa ja Afrikassa.

”[C]olony of a civilised nation which takes possession either of a waste country, or of one so thinly inhabited that the natives easily give place to the new settlers, advances more rapidly to wealth and greatness than any other human society” (WN IV-V, 145).

Eurooppalaisella sivilisaatiolla oli loistava tilaisuus ottaa uusia alueita mukaan kaupalliseen kehitykseen, jonka Smith uskoi tuovan vaurautta ja edistystä kaikille (enemmän luvussa 5.2.1.).

Valistuksessa historian prosessin määränpäänä pidettiinkin yhteiskunnan sivilisoitumista ja edistys oli liikettä kohti tuota kohdetta. Jukka Gronow jakaa prosessin kolmeen osaan, joista ensimmäinen koskee ihmisen suhdetta luontoon. Sivilisoitunut ihminen on irrottautunut luonnon pakosta ja pystyy hallitsemaan sitä. Toiseksi hänen suhteensa kanssaihmiin on noussut tasolle, jolla ei enää esiinny barbaarisemmissä vaiheissa kiusanneita väkivallan, riiston ja äärimmäisen köyhyyden vitsauksia, vaan on luotu järjenumukaiset suhteet, joissa vallitsee vapaus ja oikeus, ja joissa elämä ja omaisuus on turvattu. Kolmanneksi sivilisoitunut yksilö on sinut tunteidensa ja halujensa kanssa ja kykenee rationaaliseen itsehallintaan. Sivilisoitumisessa on kyse vapautumisesta niin fyysisestä kuin ihmislunnostakin. Gronow toteaa sivilisoitumisen palvelleen edistyksen mittana, jonka mukaan oli mahdollista arvioida eri asioiden hyväksyttävyyttä. Ne tekijät, jotka eivät kuuluneet elimellisesti viimeisimpään vaiheeseen, olivat barbaarisia jäänteitä. (Gronow 1997, 40-42.)

Yhteiskunnallisen kehityksen varsinainen päämäärä ei ole vain kaupallisen vaiheen saavuttaminen, vaan sen täydellistyminen paitsi maksimaalisena tuotantona ja kauppana myös henkisenä kasvuna, jota Smith käsitteli jo *TMS*:issa. Sivilisoituneessa yhteiskunnassa vallitsevat hyvät tavat, yleinen turvallisuus ja onnellisuus, jotka vähentävät ihmisten kokemia pelkoja ja vaaroja. Köyhyyden vähentyessä elintaso ja mielihyvän lähteet vapauttavat ihmisen toteuttamaan itseään, kun taas barbaarista ihmistä uhkaavat kaikkinaiset tukaluudet ja alituiset vaarat. Villi ei voi ottaa

juurikaan huomioon toisia ihmisiä, vaan taistelee lähinnä omasta säilymisestään. Barbaarin mieltä hallitsevat kova itsekuuri ja omien tunteiden kieltäminen, mitä Smith kummastelee. (TMS, 297-303.)

Edistyksellä on vielä reilusti työsarkaa edessään, vaikka itse tavoite tuleeikin ensi kertaa ihmisen käsitettäväksi ja todella tavoiteltavaksi. Emansipaatio kaikilla kolmella tasolla lipuu ainakin mahdollisen horisonttiin. Nisbet katsoo Smithin edistyksen yleisen tavoitteen olleen juuri vapaus ja sen toteutumisen keinot olleen Smithin mielestä olemassa ympäröivässä yhteiskunnassa (Nisbet 1980, 179). Smith lankeaa Nisbetin jaottelussa vapautta painottaneiden edistysajattelijoiden luokkaan.

Käyttäen sivilisoitumista edistyksen mittana Smith erittelee omasta ympäristöstään menneiden aikojen jäänteitä. Reliikit muistuttavat alkeellisemmista vaiheista, joissa eläviä yhteiskuntia Smith kutsuu barbaarisiksi vastakohtana sivilisoituneille (WN I-III, 267). Smithin tapa käsitellä historian kolmatta vaihetta ja Euroopan keskiaikaa on hyvin kriittinen ja sen lähtökohta on aina neljännessä, kaupallisessa vaiheessa. Selkeimmillään kitkerä suhtautuminen vanhaan näkyy *WN*:in neljännessä kirjassa, jossa Smith käy johdonmukaisesti läpi merkantilistisen talouspolitiikan virheitä. Merkantilismi edustaa Smithille entistä, huonosti perusteltua ja asioiden luonnollista kulkua hankaloittavaa valtaa – vaikka se onkin enemmän kaupallisen yhteiskunnan varhainen vääristynyt tyyppi kuin maatalouteen perustuva yhteiskunta. Poliittisen vallan ohella haitallisia reliikkejä ovat monopolit, ammattikuntalaitokset ja muut luonnollisen vapauden rajoitukset. Reliikkien tuhoaminen avaa tien sivilisoitumiseen.

Valistusta ja sen jälkeistä aikaa tarkasteltaessa on syytä muistaa, että vaikka suurin osa ajattelihoista suhtautui hyvinkin myönteisesti edistyksen ideaan, oli sillä myös omat kriitikkonsa. Edistyksellä ei ole aina ollut vain positiivisia konnotaatioita. Itse ”progress” saattoi 1750-luvulle asti tarkoittaa myös jotakin negatiivista kehityskulkua⁴. Spadafora huomauttaa, että vaikka brittivallistus jälkikäteen näyttää yhtenäisen tulevaisuususkoiselta, oli edistyksellä tuolloinkin omat kriitikkonsa. Heidän vaikutuksensa ei kuitenkaan ollut suuri. (Spadafora 1990, 14-17.) Gronow taas löytää sivilisaatioaffirmatiivisiksi kutsumiensa ajattelijoiden lisäksi myös sivilisaatiokriittisiä ääniä kuten Jean-Jacques Rousseau tai Karl Marx, jotka näkivät vieraantumisen, henkisen tyhjyyden ja köyhyyden mahdolliseksi (Gronow 1997, 55). On kuitenkin problemaattista sanoa Rousseauin ja Marxin olleen kriittisiä edistyksen ideaa kohtaan, vaikka he arvostelivat sivilisaation kulloistakin tilaa. Toisenlaisessa maailmassa edistys ja sivilisoituminen olisi kenties saavutettavissa. Nisbet laskeekin kriittiset äänet omaksi erityiseksi edistysajattelun lajikseen, jossa edistys merkitsee *valtaa* irtautua,

⁴ Esimerkiksi Smith käyttää vielä vuonna 1759 *TMS*:issa (127) sanaa ”progress” kuvaamaan lakien rikkomisesta syntyvää tuhoisaa yhteiskunnallista kehityskulkua.

pelastua ja vapautua – erotuksena niistä, joille edistys on vapautta, ei valtaa (Nisbet 1980, 178, 237). Vallan käytön kautta historian oli tavallaan mahdollista taipua edistyksen suuntaan.

Smithiä on tavallisesti pidetty hyvin sivilisaatioaffirmatiivisena. Tästä yleiskuvasta huolimatta *WN*:ista löytyy eräitä suurta huomiota herättäneitä kohtia, joissa Smith pohdiskelee niitä vaikutuksia, joita syvenevällä työnjaolla ja tuotannon kehityksellä on palkkatyöläisten henkiseen tilaan. Hän toteaa neljännen vaiheen kaupallisen ja tuotantoon perustuvan yhteiskunnan tarpeiden sijoittavan ihmisiä sellaisiin toimiin, joissa näiden luonnollinen ihmisolemus ei pääse kokonaisuudessaan esiin. Smith viittaa alkuvaiheissaan olleiden sarjatuotannon, koneellistumisen ja vaihetyön kehitykseen. Koska taloudellisen vaurauden kasvu saattoi hänen mallissaan juontua vain työvoiman lisäämisestä tai sen tehokkuuden kasvattamisesta, Smithin voidaan sanoa nähneen syvenevän työnjaon tuottamat ongelmat. Hänen mielestään ihmiset ovat luonnostaan varsin tasa-arvoisia ja suuret yksilöiden väliset erot syntyvät työnjaosta, tavasta jolla eri yhteiskunnat järjestävät tuotantonsa ja poliittiset ja oikeudelliset olonsa. Ongelmien syyt piilevät näin ollen sivilisoituneen vaiheen rakenteissa, ennen kaikkea yksinkertaisessa tuotannollisessa työssä, jota kasvava enemmistö ihmisistä tekee. Toisto ja työn yksinkertaisuus jättävät käyttämättä ihmisten yleisen järkeilyn kyvyt ja puuduttavat heidät typeryyteen ja välinpitämättömyyteen. He menettävät paitsi mahdollisuuden rationaaliseen keskusteluun, myös kykynsä tehdä moraalisia arvostelmia ja päätöksiä, ja siksi heistä on vaarassa tulla toimintakyvyttömiä aivan tavallisessakin elämässä. (*WN I-III*, 120, 443; *WN IV-V*, 368-369.)

”His dexterity at his own particular trade seems, in this manner, to be acquired at the expense of his intellectual, social, and martial virtues. But in ever improved and civilised society this is the state into which the labouring poor, that is, the great body of the people, must necessarily fall, unless government takes some pains to prevent it.”
(*WN IV-V*, 369.)

Välittömin ongelma, jonka henkinen taantuminen tai vammautuminen (”mental mutilation”) aiheuttaa, on valtion puolustuskyvyn rapautuminen. Smith viittaa yllä sotilaallisiin hyveisiin, kansalaisen kykyyn ja velvollisuuteen puolustaa maataan. Smithin mukaan pelkästään taloudellisen toiminnan kehittyminen syvenevänä erikoistumisena ja keskinäisriippuvuuden kasvamisena vaikeuttaa puolustuksen järjestämistä ja tekee siitä suvereenin jatkuvan tehtävän myös rauhan aikana. Mutta nyt myös heikko ja saamaton, henkisesti rampa kansan enemmistö on uhka yhteiskunnan turvallisuudelle, jonka varjelu on suvereenin keskeisin tehtävä⁵. (*WN IV-V*, 296, 369, 373-375.) Siksi

⁵ Turvallisuus muodostaa Smithille yhteisön perustan, joka menee ohi taloudellisestakin edusta. Smith toteaa muutoin kitkerästi arvostelemastaan ulkomaankauppaa rajoittavasta laista: “as defence, however, is of much more importance

”though the state was to derive no advantage from instruction of the inferior ranks of people, it would still deserve to its attention that they should not be altogether uninstructed. The state, however, derives no inconsiderable advantage from their instruction. The more they are instructed the less liable they are to the delusions of enthusiasm and superstition, which, among ignorant nations, frequently occasion the most dreadful disorders.” (WN IV-V, 374-375.)

Vaikka Smith väittääkin, että valtiolle ei koidu varsinaista hyötyä opetuksen järjestämisestä, Skinner (1999b, xlvi) huomauttaa tämän toteavan toisaalla (WN I-III, 377), että koulutus ja sen avulla luodut kyvyt ovat osa yhteiskunnan kiinteää pääomaa. Poliittisiakin hyötyjä koulutuksesta näyttää löytyvän. Paitsi että henkinen vajaavuus vaarantaa ulkoisen puolustuskyvyn, sillä on rapauttava vaikutus myös yhteiskunnan sisäiseen toimintaan. Ihmisten arvostelukyvyn heikentäminen on helpompi johtaa harhaan tai saada erilaisten kapeiden ryhmäintressien taakse⁶. Smithin mukaan koulutetut ihmiset sen sijaan käyttäytyvät moitteettomasti ja pystyvät paremmin ymmärtämään yhteiskunnan toimintaa ja poliittista elämää. Kohentuneen poliittisen lukutaidon myötä he kunnioittavat laillista järjestystä ja toisaalta vapaiden maiden hallitusten on tällöin kunnioitettava kansaa. (WN IV-V, 374-375.) Valtion aktiivisiin tehtäviin voi siis kuulua koulutuskin, joka omalta osaltaan nostaa sivilisoitumisen tasoa ja vahvistaa vapaita ja oikeudenmukaisia yhteiskuntarakenteita.

Toinen Smithin ajattelua leimaava aikalaiskriittinen kysymys on työläisten tilanne ja kauppiaiden ja tuottajien hallitseva asema, jota nämä käyttävät ajaakseen omia ryhmäintressejään poliittisessa päätöksenteossa. *WN*:issa Smith kritisoi toistuvasti jälkimmäisten itselleen järjestelemiä erioikeuksia, monopoleja ja erivapauksia. Työläisten hän arvioi olevan taloudessa heikommassa neuvotteluasemassa suhteessa omistaviin kansanosiin. Poliittisessa elämässä työntekijöiden edut ovat useimmiten yhteneviä yleisen edun kanssa, mutta he ovat kouluttamattomia ja tietämättömiä ja siksi kyvyttömiä päätöksentekoon, Smith väittää. Omistajien ja työnantajien vaikutusmahdollisuudet taasen ovat erinomaiset; he pystyvät puhumaan muut ryhmät puolelleen vakuuttamalla ajavansa yhteistä etua. Heidän etunsa on kuitenkin eri kuin yhteiskunnan kokonaisuuden. (WN I-III, 169-170, 357-358.) He ovat ryhmä, ”who have generally an interest to deceive and even oppress the public, and who accordingly have upon many occasions, both deceived and oppressed it”. (WN I-III, 359.)

than opulence, the act of navigation is, perhaps, the wisest of all the commercial regulations of England” (WN IV-V, 41).

⁶ “[T]he interested complaints of faction and sedition” (WN IV-V, 375).

2.3. Yksilön toiminta ja näkymätön käsi

Ihmisen rooli Smithin edistysajattelussa näyttää noudattavan Viikarin muotoilemaa teesiä, jonka mukaan ihminen tekee ja ei tee historiaa. Voittoa etsivän pääoman haltijan kohdalla ”the different quantities of productive labour which it may put in motion, and the different values which it may add to the annual produce – – never enter his thoughts” (WN I-III, 474). Edistys tapahtuu sitä aktiivisesti tavoittelematta, mutta kuitenkin inhimillisen toiminnan tuloksena. Pääomien karttumisen ja kansallisen vaurastumisen prosessia eivät ohjaile erityisen kaukonäköiset yhteiskunnalliset tavoitteet. Sen sijaan edistykseen johtavaa toimintaa säätelevät ihmisluonto ja sen tietyt lainalaisuudet.

Tällaisia tekijöitä Smith käsitteli *TMS*:issa, jossa hän loi oman mielenfilosofisen järjestelmänsä. Se perustuu tunteille, joita Smith pitää moraalialueita selittävänä ja ohjaavana perusyksikkönä. Kirjansa loppuosassa hän ruotii eri moraalifilosofisia järjestelmiä hyläten sekä Hobbesin edustaman järkeen että Hutchesonin kannattaman erilliseen moraalituntoon (”moral sense”) perustuvan teorian (TMS, 467-480). Sen sijaan Smith omaksuu Humen ajatuksen tavanomaisista tunteista moraalisen kyvyn rakennusaineena. Keskeisin tunne on *sympatia*, joka on epäitsekkästä siirtymisestä toisen ihmisen tunteisiin. Sen apuna ovat kuvittelukyky ja eläytyminen kanssaihmissen tilanteeseen, persoonaan ja todennäköisiin tunteisiin. Smithin moraaliteorian suurin uutuus on puolueettoman tarkkailijan (”impartial spectator”) idea, joka tehostaa *sympatian* ja imaginaation toimintaa. Tällainen erikoinen kuvitteellinen hahmo on objektiivista kykyä irrota tietoisesti itsestään ja hallita omia tunteitaan ja näin kasvattaa velvollisuuden tunteita. Smith erottaa tarkkailijansa jokaisen ihmisen puolueellisesta ja subjektiivisesta omastatunnosta. Hän ei kuitenkaan laske kovin paljon *sympatian* ja imaginaation varaan, vaan arvelee puhtaan hyveellisyyden olevan peräti harvinaista. Käytännössä ihmiset ovat puolueellisia tarkkailijoita, jotka tasapainoilevat tunteidensa kanssa, *sympatisoivat* läheisiään ja ovat kaukaisemmille tuttaville ystävällisiä vain muodollisten tapojen mielessä. Mutta he toimivat kaikesta huolimatta moraalisesti. (TMS, 4-5, 24-30, 185, 466.)

Vaikka sosiaaliset tunteet ja *sympatia* ovatkin lähimpänä todellista hyveellisyyttä, Smith pitää järkevyyttä (”prudence”) *hyödyllisimpänä* ihmisen ominaisuutena. Se koostuu järjestä (”reason”) ja omien tunteiden hallinnasta (”self-command”). Järkevyyden hyveelle on käyttöä erityisesti talouden piiristä, jossa tarvitaan harkintaa ja pidättyväisyyttä voiton saavuttamiseksi. (TMS, 271-273.) Järkevyyden hyödyllisyys, koska sillä on positiivisia vaikutuksia, mutta hyöty itsessään ei Smithillä ole moraalisuuden mitta vaan yleisön suomen hyväksynnän tai teon arvostetavuuden mittari.

Voimakkaimmillaan tunteiden hallinta voi muuttua niiden kieltämiseksi. Smith hämmästeleekin villi-ihmisten ja barbaarien kykyä hallita itsensä äärimmäisen pelon ja tuskan hetkellä,

ja vertaa sitä sivilisoituneiden ihmisten alhaisempaan itsekurin tarpeeseen, vapautuneisiin tunteisiin ja sympaattisuuteen (TMS, 297-303). Smith kuitenkin arvostaa tunteiden hallintaa ja tyyneyttä myös kaupallisessa yhteiskunnassa. Rossin mukaan

”[t]he achievement of Smith was to produce a definition of virtuous action comprehending what is truly lovable as benevolence, what must be present in the stern form of self-command, and what weight must be given to lesser principles such as prudence.” (1995, 163.)

Hutchesonin opettama hyväntahtoisuus ja toisaalta stoalainen itsehillinnän periaate ovat *TMS*:issä jatkuvassa jännitteisessä tilassa. Smith itsekin tunnisti kirjansa stoalaiset vaikutteet ja lisäsi niitä viimeiseen versioonsa, jossa ”self-command” sai aiempaa enemmän tilaa (Ross 1995, 383-384).

Inhimillisen toiminnan tavoitteita ovat Smithin mukaan itsesäilytys, lajin säilyminen ja kehitys, järjestys ja vakaus sekä onnellisuus (TMS, 110, 235, 239). Ottaen huomioon miten suuren arvon Smith sille koko tuotannossaan antoi, listaan voitaneen lisätä myös vapaus. Tiivistetysti hän toteaa: ”our own ease and tranquillity, the great and ultimate objects of all our desires” (TMS, 435). Käytännössä olojen parantamisen halu kanavoituu maallisen omistuksen ja siitä nousevien arvokkaina pidettyjen asioiden kuten aseman ja kunnian maksimointiin: ihminen etsii rikkautta ja välttää köyhyyttä (TMS, 70-71).

Itsekkäät tunteet sijoittuvat Smithin järjestelmässä sosiaalisten ja epäsosiaalisten tunteiden väliin. Hän varoittaa kauppiasta rakastumasta jokaiseen penniin, mutta huomauttaa samalla, että tämän on pidettävä kiinni omaa etuaan kaitsevista periaatteista. Taloudestaan tarkan ihmisen on oltava kurinalainen eikä hän saa rakastua rahaan, joka on vain väline. Rahaa merkittävämpiin asioihin (kuten julkiset virat, maaomaisuus tai kaupankäynti) ihmisillä sen sijaan saa olla kiinnostusta. Tällaisia ambitioita arvostetaan ja niiden tyydyttämiseen järkevyyden ja oikeusjärjestelmän rajoissa kannustetaan. Ahne ihminen rakastuu pikkumaisesti rahaan, suuruutta taas on tavoitella asemaa ja kunniaa niiden itsensä vuoksi. (TMS, 245-247.)

Ambitoiden täyttäminen on antoisaa paitsi yksilölle itselleen, myös koko yhteiskunnalle. Smith kertoo köyhän miehen pojasta, joka on tyytymätön asemaansa ja tavoittelee vaurautta ja suuruutta. Saavuttaakseen tavoitteensa hän työskentelee ahkerasti, on säästäväinen ja järkevä. Vasta elämänsä illassa hän huomaa, ettei koskaan saavuttanut määränpäänä ollutta helppoutta, vaan päinvastoin tavoittelullaan rasitti itseään. Vasta silloin hän alkaa ymmärtää varallisuuden ja maineen olleen vain ”hyödytöntä rihkamaa”. Tuota rihkamaa pidetään kuitenkin yleisesti hyödyllisenä keinona onnellisuuden tavoittelussa, mikä näkyy rikkaiden ja mahtavien ihailuna. Smith huomauttaakin toisaalla, että vaikka omaisuuden tarkoitus on fyysinen säilyminen, on siitä itsestään tullut arvostuksen merkki, ja että ihmiset tavoittelevat valtavan innokkaasti tällaista kunnioitusta ja ase-

maa. Kaiken suuruuden tuottama todellinen tyydytys on Smithin mukaan vähäistä ja mitätöntä, mutta tämä ei estä ihmisiä kuvittelemasta sen olevan kaiken vaivan arvoista. Näin syntyy yhteiskunnalle tavattoman hyödyllinen harhakuva, joka saa ihmiset työskentelemään, säästämään, rakentamaan kaupunkeja ja tutkimaan ympäristöään: ”it is this deception which rouses and keeps in continual motion the industry of mankind”. (TMS, 260-264, 310-311.)

Ihminen muuttaa maailmaa tavoitellessaan jotain katoavaista ja vähäpätöistä. Liikellepaneva voima on kaikille yhteinen oman tilanteen parantaminen.

”The habits of economy, industry, discretion, attention and application of thought, are generally supposed to be cultivated from self-interested motives, and at the same time are apprehended to be very praiseworthy qualities which deserve the esteem and approbation of every body.” (TMS, 445.)

Toimiminen oman hyödyn ja onnen mukaisesti voi Smithin mukaan olla hyvinkin suositeltava ja suosittu periaate. Se ei ole itsekkyyttä sellaisessa pejoratiivisessa mielessä, jossa Hutcheson sitä karsasti. Iserakkauden tunteet voivat johtaa järkeviin ja yleisesti hyväksytyihin tekoihin. (TMS, 444-447.)

WN:issa tunneteoria pääsee vähemmän esiin, mutta Smith sivuaa sitä toki muutamissa kohdissa. Enimmäkseen ajatukset ihmisen roolista ja toiminnan luonteesta taloudessa tulevat ilmi lyhyissä huomautuksissa. Hän esimerkiksi toteaa tuhlaajan turmelevan (”pervert”) pääoman käyttämällä sitä holtittomasti (*WN* I-III, 438) ja myöhemmin, että ”every prodigal appears to be a public enemy, and every frugal man a public benefactor” (*WN* I-III, 441). Ihmisen tulisi siis käyttää pääomaansa viisaasti ja olla säästäväinen. Smithin mielestä kauppias onkin mitä sopivin edistysmies (*WN* I-III, 508).

Näihin lyhyisiin otteisiin tiivistyy oivalla tavalla Smithin käsitys taloudellisen toiminnan taustalla vaikuttavista voimista. Hänen talouden dynamiikkaa koskevan argumenttinsa ja laajemman historianfilosofisen näkemyksensä kannalta ratkaisevia selittäjiä ovat jo aiemmin mainittu taipumus käydä kauppaa sekä ennen kaikkea ihmisen ainainen halu parantaa omaa tilannettaan kartuttamalla varallisuutta. Juuri näille psykologisille motiiveille *WN* rakentuu.

Ihmiset pyrkivät kaikkialla käyttämään hallitsemansa pääoman joko välittömään kulutukseen ja tulevaisuudessa odottaviin voittoihin, sillä ”a man must be perfectly crazy who, where there is tolerable security, does not employ all the stock he commands” (*WN* I-III, 380). Kauppaa käyvä ihminen on poikkeuksellinen eläin: koirat eivät vaihda luita keskenään, Smith kirjoittaa. Kaupan hitaana seurauksena on työnjaon kehittyminen, joka on syvimmillään kaupallisessa yhteiskunnassa. Yksilöiden välisen yhteistyön tarve ja keskinäinen riippuvuus kasvavat suuriksi. Avun

tarvetta eivät riitä kattamaan ystävät tai hyvä tahto, vaan on luotava vaihdon verkosto, jossa omia etujaan ajavat yksilöt tekevät sopimuksia toistensa kanssa. (WN I-III, 117-118, 126.)

”It is not from the benevolence of the butcher, the brewer, or the baker that we expect our dinner, but from their regard to their own interest. We address ourselves, not to their humanity, but to their self-love, and never talk to them of our own necessities but of their advantages”. (WN I-III, 119.)

Esimerkissään Smith tähdentää taloudellisen toiminnan vaikuttimien olevan enemmän omaa etua koskevia kuin hyvántahtoisuudesta tai sympatiasta kumpuavia. Adam Smith -ongelmaa koskeva kiistely liittyykin juuri itserakkauden rooliin *TMS*:issa ja *WN*:issa. Lienee turvallista olettaa, että Smithin *TMS*:issa esittämät mielenfilosofian perusteet ovat ainakin taustalla hänen muotoillessa poliittista taloustiedettään. Smith ei kuitenkaan suoraan viittaa edelliseen kirjaansa. Huomattavin yksittäinen teema, jossa *TMS*:in ajatukset toistuvat, on näkymättömän käden periaate.

TMS:issa Smith kuvaa ihmisen ehtymätöntä halua saavuttaa yhä enemmän vertauksellaan maanomistajan valtavasta ruokahalusta, mutta sittenkin rajallisesta mahalaukusta. Rikkaat eivät Smithin mukaan voi yksin kuluttaa kaikkea ja niinpä heidän tavoittelemansa asiat jakautuvat lopulta melko tasaisesti kaikkien ihmisten kesken. Huolimatta tavoitteestaan parantaa vain omaa tilannettaan, rikkaat tulevat jakaneeksi työnsä hedelmät toisten kanssa ja edistävät siten tarkoittamattaan yhteiskunnan kokonaisuutta. Smith kutsuu mekanismia näkymättömäksi kädeksi. (*TMS*, 264-265.) Se on eräänlainen oikeudenmukaiseen distributioon johtava luonnollisen jaon periaate, mutta luonteeltaan ehdottomasti passiivinen; Smith ei esitä minkäänlaisia ajatuksia aktiivisesta julkisesta toiminnasta tulojen tasaamiseksi.

Talouden piirissä ihmisten vimmattu pyrkimys kohti parempaa tuottaa uutta vaurautta. *WN*:issa Smith löytää materiaalisen kasvun tarkoittamattomalle mekanismille ilmentymiä (WN IV-V, 214, 273-4), joista kertoessaan hän ei kuitenkaan eksplisiittisesti puhu näkymättömästä kädestä. Ainoa kohta, jossa tuo sanapari erikseen mainitaan, on muodostunut kuuluisimmaksi Smith-sitaatiksi:

”As every individual, therefore, endeavours as much as he can both to employ his capital in the support of domestic industry, and so to direct that industry that its produce may be of the greatest value; every individual necessarily labours to render the annual revenue of the society as great as he can. He generally, indeed, neither intends to promote the public interest, nor knows how much he is promoting it. By preferring the support of domestic to that of foreign industry, he intends only his own security; and by directing that industry in such a manner as its produce may be of the greatest

value, he intends only his own gain, and he is in this, as in many other cases, led by an invisible hand to promote an end which was no part of his intention. Nor is it always the worse for the society that it was no part of it. By pursuing his own interest he frequently promotes that of society more effectually than when he really intends to promote it.” (WN IV-V, 32.)

Yksilölle lankeava tehtävä edistyvässä yhteiskunnassa on melko yksinkertainen. Hän voi taloudellisessa toiminnassaan noudattaa luontoaan ja ajaa omia etujaan tavoittelematta sen suuremmin mitään yhteistä hyvää. Riittää, kun noudatetaan lakeja ja yleistä oikeudenmukaisuutta. Yhteiskunnan etua voidaan edistää juuri taloudellisen toiminnan piirissä tavoittelemalla mahdollisimman suurta henkilökohtaista voittoa, palkkaa tai maankorkoa – siis maksimaalista tuotantoa ja kulutusta.

Smith yhdistää taloudellisen kasvun edistykseen käyttäen toistuvia retorisia assosiaatioita⁷: ”industry and improvement”, ”civilised and thriving country”, ”rich and commercial”, ”commercial and civilized” tai ”progress of wealth and improvement”. Smithin vahva usko edistykseen kaupallisessa yhteiskunnassa näkyy vertauksessa afrikkalaiseen kuninkaaseen:

”the accommodation of a European prince does not always so much exceed that of an industrious and frugal peasant as the accommodation of the latter exceeds that of many an African king, the absolute master of the lives and liberties of ten thousands naked savages” (WN I-III, 117).

Kauppa ja vaihdon kulttuuri nostavat eurooppalaisen yksilön elintasoiltaan ohi barbaarisista ruhtinaista, jotka sentään ovat mahtavia hallitsijoita. Smithin mielestä talouskasvu on kaikille hyväksi:

”it is in the progressive state, while the society is advancing to the further acquisition, rather than when it has acquired its full complement of riches, that the condition of the labouring poor, of the great body of the people, seems to be the happiest and the most comfortable. It is hard in the stationary, and miserable in the declining state. The progressive state is in reality the cheerful and the hearty state to all the different orders of the society. The stationary is dull; the declining, melancholy” (WN I-III, 184).

Kuuluisassa sitaatissa Smith antaa talouskasvulle perustelun ja normatiivisen oikeutuksen. Huomionarvoista on myös, että hän toteaa kasvuvaiheen olevan aina parempi asia kuin lopullinen rikkauden täyttymys. Toisaalla hän väittää, että todellista ”täyttynyttä” maata ei ole olemassa⁸, kyse on vain ideaalista, jota kohti pyritään. Näin hän tulee rakentaneeksi ikuisen kasvun

⁷ Assosiaatioista enemmän, katso Perelman 1982, 64-70 ja passim.

⁸ Smith sanoo Kiinan olevan täyttynyt maa, mutta arvioi, että senkin olisi mahdollista kasvaa toisenlaisella politiikalla ja instituutioilla (WN I-III, 197-198).

mallin, jossa rikkautta tavoitellaan samalla tavoin kuin raja-arvo lähestyy loputtomasti kohdettaan. Tällainen jatkuva tavoittelu ja päämäärän lipeäminen käsistä juuri, kun se oltiin saavuttamaisillaan, on ominaista nimenomaan edistykselle. Se ei lannistu, vaan kirii toivorikkaasti eteenpäin. Edistys ei ole saavuttamista, se on tavoittelua.

3. Narratologinen näkökulma

Narratologia tarjoaa hedelmällisen mahdollisuuden tutkia Smithin tekstien tulkintoja. Lukutapani pohjautuu lähinnä Whiten metahistorian teoriaan, joka on narratologian ja laajemmin kielellisen käänteeseen eräs merkittävimmistä sovelluksista. Se on laajalle levinnyt ja monipuolisesti keskusteltu väline historiankirjoituksen tutkimukseen, mutta onpa sitä käytetty myös muissa humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä. Teoreettinen ote mahdollistaa sen sovittamisen alkuperäisen alueensa ulkopuolelle yhteiskuntaa koskettelevien tekstien tutkimiseen ylipäätään. Monipuolinen valikoima työkaluja sopii erityisen hyvin yhteiskunnan kehittymistä koskevien narratiivien käsittelyyn. Ja juuri sellaisista tahansa Smithin kohdalla on kysymys. Edellisessä luvussa käsiteltyjen historianfilosofian ja moraali-psykologian teemojen perusteella Smithiä voidaan selvästikin pitää edistysajattelijana. Smithin varsin kattavaa joskin monipolvista ja silmämääräisesti hajanaisena pidettyä tuotantoa ei voida mitenkään erottaa ajalle niin tyypillisistä historiallisen kehityksen ja edistyksen käsitteistä. Smithistä kirjoittavat tekevät tulkintoja siitä, kuinka ja mitä kohti tämä ymmärsi länsimaisten yhteiskuntien kehittyvän. Kyse on muutoksen narratiiveista, minkä vuoksi Whiten metahistoria sopii niiden tutkimiseen mitä oivallisimmin.

Whiten kuvaamat metahistorialliset tekijät toimivat käyttökelpoisina työkaluina Smith-narratiivien analyysissä. Narratiivien lajitus nojaa myös vahvasti Whiten teoriaan. Koska metahistoria on metodina varsin yksityiskohtainen, se on esiteltävä tarkasti. Pohdin myös lyhyesti narratiivisuuden sisältöä Whitellä ja käsittelen joitakin käsitehistoriallisia ongelmia, joita Whiten soveltaminen Smithin tapaukseen saattaa synnyttää. Lopuksi teen eräänlaisen narratologisen otteen ja käsitehistoriallisen tarkkuuden sormiharjoituksen kohteenani Michael Shapiron Smith-tutkimus.

3.1. Whiten metahistorialliset muodot

Whiten pääteos *Metahistory* on kriittinen tutkimus historiankirjoituksen käytänteistä. Siinä tarkastellaan erilaisia rakenteellisia tekijöitä, jotka Whiten mukaan vaikuttavat kaikkeen historian kuvaamiseen. Hänen tutkimustensa aineiston muodostavat 1800-luvun historiallisen ajattelun klassikoiden kuten G.W.F. Hegelin, Karl Marxin, Leopold von Ranken ja Friedrich Nietzschen tekstit. White pelkistää lähteistään esiin ajattelun perusmuotoja, jotka vaikuttavat historian ja sen prosessien käsittämiseen ylipäätään. Yhdistelemällä olemassa olevista erityisalojen teorioista kuten Kenneth Bur-

ken tropologiasta ja Northrop Fryen kirjallisuudentutkimuksesta, White rakentaa omannäköisensä tyyppittelyn historian kuvaamisen keinoista⁹.

Nämä eri tekijät muodostavat metahistoriallisen ja usein tietoista käsitteistämistä edeltävän vaikutuksen historiantutkimuksessa. Historiallinen tulkinta tai historian tapahtumaketjujen selittäminen liikkuu Whiten mukaan kolmella perustasolla: selittäminen juonellistamalla (*, taulukko 1.), selittäminen formaalilla argumentilla (**) ja selittäminen ideologisella implikaatiolla (***). Näitä voitaisiin vastaavasti kutsua esteettiseksi, epistemologiseksi ja eettiseksi tulkinnan tasoiksi, jotka jakautuvat sisällään neljään eri perustyyppiin. Lisäksi White listaa neljä trooppia (****), jotka luovat perustan kaikelle historialliselle esitykselle. Eri tekijöiden yhdistelmistä muodostuu erityinen historiallinen moodi, kunkin historioitsijan persoonallinen tyyli, joka asettaa tulkinnalliset rajansa sille ”mitä todella tapahtui”.

Taulukko 1. Whiten metahistoria.

Ideology (***)	Location of Perfection	Apprehension of Historical Field (**)	Dominant Trope (****)	Trope Function	Emplotment (*)	Historian	Historical Philosopher
Anarchist	Past	Formist	Metaphor	Represent	Romance	Michelet	Nietzsche
Radical	Close Future	Mechanist	Metonymy	Reduce	Tragedy	Tocqueville	Marx
Conservative	Present	Organicist	Synecdoche	Integrate	Comedy	Ranke	Hegel
Liberal	Distant Future	Contextualist	Irony	Negate/Transcend	Satire	Burckhardt	Croce

(Lähde: Walker, Joshua (2002). Hayden White's *Metahistory*. <http://www.stanford.edu/~skij/white.html>. 22.10.2004)

Taulukossa 1. on ryhmitelty metahistorian tasot ja niiden linkittyminen toisiinsa. Whiten käsityksen mukaan kukin trooppi suosii tietynlaista juonellistamisen tapaa ja edelleen formaalia argumenttia historian rakenteellisesta kulusta. Hänen teesinsä on, että tulkinnan eri tasoilla olevat tyytit muodostavat neljä yhtenäistä historiografisen tyylin peruslinjaa, jotka tiivistyvät tietyillä ajattelijoilla. Hän kuitenkin huomauttaa, ettei tässä vaakasuoraan kuvattuja puhtaita muotoja välttämättä esiinny aivan sellaisenaan todellisuudessa. (White 1974, x-xi, 1; 1978, 64-71.)

Whiten mukaan kaikkea selittämistä edeltää historiallisen alueen haltuunotto, joka synnyttää käsitteensä, objektinsa ja näiden suhteet. Historian lähestyminen luo jo kohteensa ja määrää ennalta tavan, jolla niitä käsitellään. Tämä tapahtuu ennen kaikkea ihmisen kognitiivisten ja kielellisten kykyjen perustana olevien trooppien kautta. Niiden avulla kokemuksia työstetään käsitettävän kokonaisuuden muotoon. (White 1974, 30-33.)

⁹ Käsitteiden eri muotoja lähinnä niin kuin White ne esittää, vaikka välillä tukena ovatkin hänen käyttämänsä lähteet.

White nojaa omassa esityksessään kirjallisuudentutkimuksen klassikkoon, Burken *A Grammar of Motives* -teokseen, jonka aineksen hän sovittaa omaan metahistorian viitekehykseensä sopivaksi. White lainaa juonen tyyppit kirjallisuusteoreetikko Fryeltä. White huomioi kriittisen keskustelun, jossa on kiinnitetty huomiota lajituksen karkeuteen ja siten soveltumattomuuteen monikerroksisiin ja mestarillisiin kirjallisuuden klassikoihin. Hän kuitenkin toteaa havainneensa Fryen menetelmän hyödylliseksi analyttiseksi apuvälineeksi historiankirjoitusta tarkasteltaessa. Kritiikki ei pure, koska historioitsijoiden tekstit ovat kirjallisessa mielessä kapeampia ja yksinkertaisempia. Whiten mielestä ne solahtavat paremmin karkeisiin luokkiinsa siksi, että niiden kirjoittajat ovat tietoisesti pyrkineet irti tarinankerronnasta, omasta kirjallisesta panoksestaan. (White 1974, 8.) Monimutkaisina pidettyjä Smithin tekstejä on houkuttelevaa verrata Whiten tarkoittamiin klassikoihin, kun taas tutkimieni narratiivien kieli ja rakenteet lähestyvät ennemminkin yksinkertaisempaa asia-proosaa.

Troopeissa kahta asiaa vertaillaan toisiinsa ja osoitetaan niiden välillä jokin suhde. Metafora on tavallaan malli tai perusmuoto muille troopeille, vaikka niiden funktiot vaihtelevatkin. Se on merkitysten siirtoa, joka ilmaisee yhtäläisyyttä, analogiaa ja samuutta. Kaksi objektia identifioidaan, mutta ei sulauteta yhteen. Metaforan tehtävä on esittävä tai perspektiivinen, se tuo villisti yhteen toisiinsa sinänsä kuulumattomia termejä (esimerkiksi ”pakolaistulva”). Burken mukaan metafora on substanssin kuvaamisessa käytetty trooppi, joka vastaa kysymykseen ”mitä on?”. (White 1974, 34; Burke 1969, 504-505.)

Metonymiassa on kyse nimenvaihdosta, kun jokin objekti nimeää toista. White mainitsee esimerkkinä ukkosen jyrinän, jossa ukkosen ilmiö jaetaan kahteen osaan: ukkoseen ja jyrinäksi kuvattuun ääneen. Nyt näiden välille syntyy syy-seuraus- tai toimija-toimintasuhde, joka kertoo metonymisesti ukkosen jyrisevän. Metonymia kohdistuu arkikielessä usein varsin tavallisiin asioihin. Sen avulla pystytään erottamaan kaksi asiaa, jotka asetetaan keskinään paikalliseen, ajalliseen tai loogiseen yhteyteen siten, että yksi ilmaisee toista. Tämä mahdollistaa redusoinnin ilmiöstä toiseen. Ilmiöiden taustalle luodaan puhtaasti lingvistisin keinoin vaikuttavien toimijoiden ja syiden todellisuus, White toteaa. Metonymia on Burkelle tieteellisen, materialistisen pyrkimyksen trooppi, joka selittää prosesseja ja ilmiöiden tapahtumista. (White 1974, 34-35; Burke 1969, 505-7.)

Synekdokee on läheistä sukua metonymialle ja usein kiistelläänkin onko se vain metonymian sovellus. Sen tehtävä on kuitenkin Whiten mielestä toisenlainen, koska sillä tavoitellaan integraatiota. Metonymian tarkastellessa A:n funktiota B:n suhteen, synekdokee tutkii ominaisuutta, attribuuttia: jokin erotettavissa oleva osa kuvaa kokonaisuuden laatua. Näin luodaan sisäinen laadullinen suhde, jossa asioista syntyy uutta merkitystä. Tällaisessa integraatiossa kokonaisuus on

enemmän kuin osiensa summa. Esimerkkinä White käyttää lausahdusta ”Hän on yhtä sydäntä” (He is all heart), jossa sydän ihmisen osana symboloi koko henkilön laatua tai ominaisuutta. Burken mukaan synekdokeeta käytetään hyvin usein metafysisessä pohdiskelussa (materiaalinen mentaalisenä) sekä poliittisessa ajattelussa edustamisen merkityksessä. (White 1974, 35-36; Burke 1969, 507-508.)

Metonymian ja synekdokeen ero tai yhtäläisyys on kirjallisuudessa hyvin kiistanalainen seikka ja käsitteitä näkee usein käytettävän sisäkkäin tai ristiin. White ottaa tästä tietoisena kannan, jonka mukaan niillä on ero nimenomaan tehtävänsä puolesta: metonymia on reduktiivinen ja synekdokee integratiivinen. Näin määriteltyinä ne solahtavat kätevästi Whiten omaan nelijakoon pohjautuvaan metahistorian kehikkoon ja tukevat erityisesti formaalin selittämisen eri muotojen pohdintaa. Mielenkiintoista kyllä hän ei mainitse lainkaan synekdokeen laadullisen suhteen käänteistä muotoa, jossa siirrytään kokonaisuudesta osaan. Se ei ilmeisesti palvele hänen tarkoitustaan historiallisen ajattelun tyypittelyssä. On tietysti mahdollista esittää Whitelle vastahuomautus, että historianfilosofisessa teleologiassa on kyse juuri osan (historian tapahtumien tai prosessien) selittämisestä kokonaisuudella (suuremman päämäärän lähestymisellä, edistyksellä).

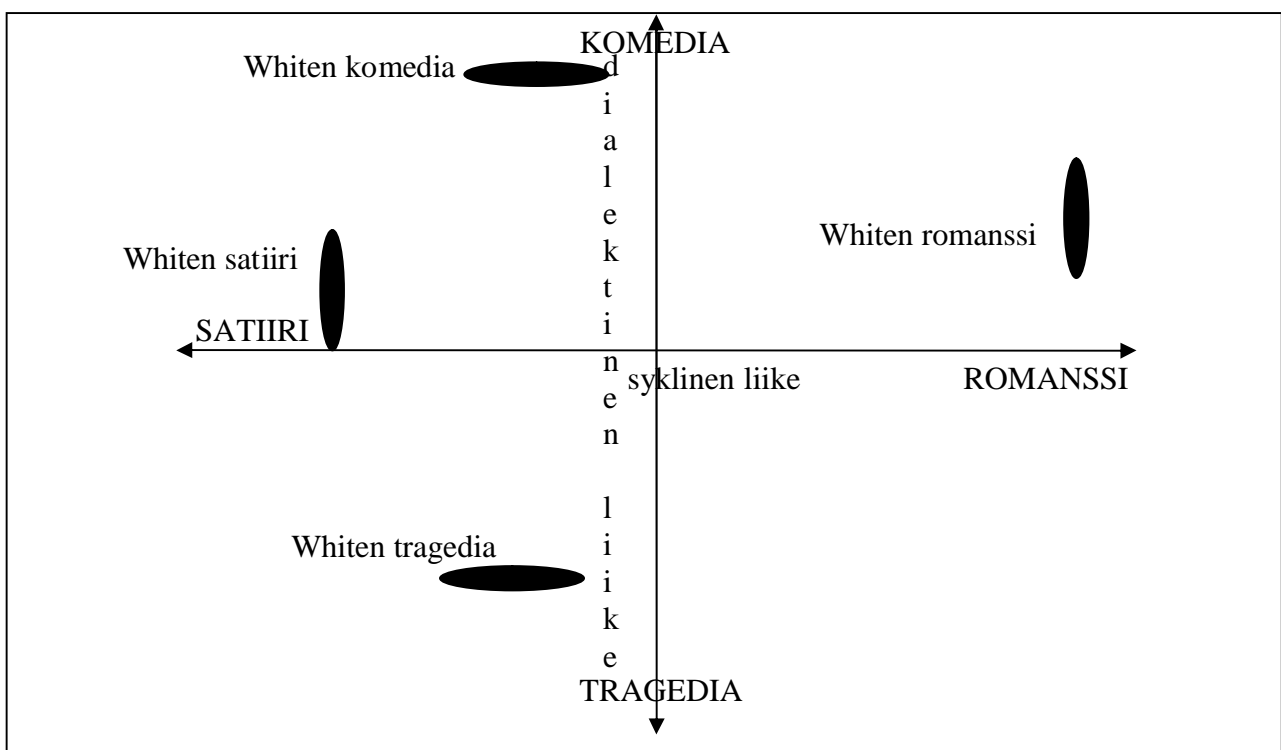
Burken troopit sopivat Whiten tarkoituksiin varsin hyvin, ennen kaikkea siksi että heillä on yhteinen tietoteoreettinen lähtökohta. Molempien mielestä jako figuratiiviseen taiteen ja tarkkaan (literal) tieteen kieleen on kyseenalainen: troopeilla on roolinsa myös ”in the discovery and description of ’the truth’”, Burke kirjoittaa. Mutta on syytä huomata, että White tulkitsee ongelmallista synekdokeeta Burkea ahtaammin. Ainoastaan laadullisen ominaisuuden painotus ja toisaalta Burken mainitsemien synekdokeen monien muotojen karsiminen on mitä ilmeisimmin tehty White oman viitekehyksen vuoksi. Troopin tehtävän molemmat käsittävät integratiivisesti käännettävyydeksi tai edustamiseksi. (Burke 1969, 502, 507-510.)

Metafora, metonymia ja synekdokee ovat tavallaan historiallisen tietoisuuden esiasteita. Niiden pohjalta kehittyvät kieli ja selittämisen tapa, joka korostaa vastaavasti joko identiteettiä, ulkosyntyisyyttä tai sisäsyntyisyyttä. Whiten mielestä niille on yhteistä naiivi luottamus kielen kykyyn saavuttaa asioiden olemus. Täysin poikkeava trooppi on ironia, joka leikkii kirjaimellisen tarkoituksen kustannuksella. Se tuottaa negaatioita ja kyseenalaistaa kokonaisuuksia. Se mitä kuvan tasolla väitetään, asetetaan naurunalaiseksi ja kumotaan absurdeissa ilmaisuissa (”sokeat suut”) ja eksplisiittisissä paradokseissa (”epäpoliittinen valinta”). Ironia on itsetietoista ja epäuskoista pyrkimystä, joka luottaa yleisön kykyyn lukea ja tulla tietoiseksi kielen väärinkäytöstä, mutta ei silti usko omiin kykyihinsä saavuttaa totuutta. Metatropologinen, ironiaa hyödyntävä selittäminen eroaa voimakkaasti muista trooppeista käyttävistä tavoista, mutta se voi toisinaan tulla hyödynnettyksi joko puolustuksen tai hyökkäyksen keinona ideologioiden välisessä taistelussa. (White 1974, 36-38.)

Piilevän troopin valinnan ohella historioitsija joutuu ottamaan kantaa tutkimansa kohteen luonteeseen tarinana. Juonellistaminen antaa narratiiville muodon luoden esteettisen kokonaisuuden, jolla on alku ja loppu. Se on selittämisen keino, joka järjestää tapahtumien vuon ja paljastaa sen juuri tietyyppiseksi. Historioitsijan on Whiten mukaan käytettävä jotakin arkkityypistä muotoa: romanssia, tragediaa, komediaa tai satiiriä. Narratiivin eri osissa saatetaan käyttää useampakin, mutta kokonaisuus heijastelee aina jotakin juonellista perusratkaisua. (White 1974, 7-8.)

Frye tutkii juonen muotoja myyttien rakentumisen kautta. Kyse on perustavista myyttisistä rakenteista, narratiivin muodoista tai ”geneerisistä juonista”, ei yksinkertaistetuista kirjallisuuden genreistä. Komedia, romanssi, tragedia ja satiiri ovat yleisemmän keskusmyytin osasia, joista kukin vuorollaan kuvaa kehityksen kaaren jotain vaihetta, aikaa, asennetta ja tunnetta. Myytin lajeina ne edustavat erilaisia kerronnan tapoja ja tilanteita, mutta eivät erillisinä, vaan aina toisiinsa kiinnittyvänä jatkumona. Frye vertaa juonta vuodenaikoihin ja niiden kiertoon. Myyteissä vaikuttaa Fryen mukaan kaksi länsimaiseen kosmologiaan perustuvaa prosessia, jotka ohjaavat kiertokulkua. Luonnonjärjestyksessä tapahtuvan syklisen liikkeen ääripäitä ovat viattomuuden leimaama romanssi ja kokemuksesta nouseva satiiri. Dialektinen liike taas jakaa kahta erilaista maailmaa, apokalyptista ja demonista. Ylös suuntautuva liike johtaa komediaan, alhaalla vastassa on traaginen katastrofi. Syklinen ja dialektinen akseli muodostavat yhdessä myyttisten muotojen kentän, jossa neljä perustyyppiä sekoittuu ja on keskenään vuorovaikutuksessa. (Frye 1973, 158-162, 192.)

Kuva 1. Fryen juonikartta ja Whiten määrittelemät juonityypit.

Kuvassa 1. hahmotellaan Fryen kuvaamia liikkeitä ja kiertokulkua graafisesti. Vastakkaisissa päätepisteissä olevat juonityypit syntyvät samasta liikkeen lajista, mutta ovat toisilleen vastakohtaisia. Vierekkäiset juonityypit sen sijaan sekoittuvat eri vahvuisesti toisiinsa. Kuvioon on mustalla merkitty Whiten määrittelemät juonityypit. Mustien alueiden likimääräinen sijainti ja poikkeama keskijanoilta kuvaavat löyhästi Whiten tyypittelyn eroja suhteessa Fryen esittämään. Esimerkiksi komediaan sekoittuu Whiten tulkinnassa selvästi satiirisia piirteitä verrattaessa sitä Fryen nelijakoon.

White kutsuu romanssia itseidentifikaation draamaksi, jossa maailman vaikeuksista ylipääseminen tuottaa voiton ja vapautumisen. Sille on tyypillistä hyvän ja pahan selkeä vastakkainasettelu. Hyveellinen sankari voittaa lopulta pahan ja irtautuu maailman kahleista, hyve nujertaa paheen. (White 1974, 8-9.) Juonia seikkaperäisemmin käsittelevä Frye täydentää kuvaa. Hän pitää romanssia kesän lajityyppinä, jossa sankarit käyvät taistelua uhkaavia vihollisiaan vastaan juonen alati kohotessa. Vaarallinen matka huipentuu taisteluun, jossa jonkun on kuoltava. Romansiin liittyy vahvasti yksinkertaistettu konfliktisuus sekä usein jumalallisen ja inhimillisen sekoittuminen – vaikka tavoite voi olla myös maallisempi, kuten aarre. Sekoittuessaan tragediaan romanssi korostaa kuolemaa ja mystiikkaa. Komediaa lähestyessään se mahdollistaa onnellisemmän yhteiskunnan saavuttamisen toiminnan kautta. Tällöin viattomien on pidettävä yhtä satiirisen kokemuksen vaaran edessä. Maailmalle ei saa antaa periksi. (Frye 1973, 186-206.) Tällainen toivorikas ja idealistinen romanssi on juuri se kuvaus, jonka White historiankirjoituksesta löytää.

Komedia ja tragedia jättävät Whiten mukaan jonkinlaisen mahdollisuuden ainakin osittaiseen vapautumiseen. Komediassa ihmisen osavoitot ilmenevät hetkittäisenä niskanpäälle pääsynä, koska ympäristö tarjoaa siihen toisinaan tilaisuuden. Ristiriidat ovat komediassa ihmisten välisiä, mutta kuitenkin soviteltavissa ja siksi parempi yhteiskunta on rakennettavissa murrosaikojen tuomien mahdollisuuksien puitteissa. Komedia onkin muutoksen tyyli, joka harmonisoi ja yhdistää. Tragediassa maailma taas luo ainoastaan illuusioita ja vääriä odotuksia, eikä suo mahdollisuutta aitoon toimintaan. Niinpä ihmisten väliset jaot vain pahenevat. Epäonni ei kuitenkaan täysin tuhoa ihmistä, vaan paljastaa maailman todellisen luonteen ja karaisee selviytyjiä. Ihmisten tilannetta määrittää ennen kaikkea riippumaton luonto, joka on pysyvä ja muuttumaton. Siksi ihmisten on vain sopeuduttava elämään sen asettamien ehtojen mukaisesti. Tragedian päähenkilön esimerkki osoittaa selviytyjille, ettei maailmaa voi kumota. Komedian johtopäätökset ovat sen sijaan optimistisempia. Ihmisten keskinäiset suhteet sekä yhteys maailmaan voivat selkiytyä. Yhteiskunta näyttäytyy aiempaa puhtaampana ja terveempänä. Vähittäisessä kehityksessä komedia osoittaa maailman

pysyviltä vaikuttavien elementtien sittenkin olevan muutettavissa ja jonkinlaisen harmonian tässä maailmassa saavutettavissa. (White 1974, 9.)

Fryen kuvaama komedian yleinen muoto on hieman toisenlainen. Siinä korostuu voimakkaammin onnellinen loppu, nousu uudelle tasolle. Alkutilanne on täynnä ongelmia, jarruttavia tekijöitä ja toiminnan esteitä, jotka nousevat vakiintuneesta järjestyksestä. Vanha, absurdi, kaavaomainen ja arvovaltainen hylätään ja sen negaatiota, uutta ja vapaata tilaa lähdetään toiminnalla tavoittelemaan. Esteistä syntyy toiminta ja lopulta ratkaisu, joka johdattaa uuteen yhteiskuntaan. Sitä tarjotaan suurille joukoille, ei vain erityisryhmille, mikä alleviivaa komedian yhdistävää voimaa. Komedia on siirtymän juonityyppi, mutta liikkeen päämäärä jää usein hahmottomatta. Varsinkaan ironisissa komedioissa uutta ei juuri kehitellä pääpainon ollessa sankarin kohtaamisissa vaikeuksissa. Kokemukseen nojaava satiirinen maailma säilyy lyömättömänä tai nousussa parempaan onnistutaan vain niukasti. Silloinkin kun odotukset täyttyvät, maailmaan ja sen tekijöihin liittyy ambivalenssia. (Frye 1973, 162-186.) Fryen ironiseksi kutsuma, satiirin suuntaan kallistunut komedia näyttää varsin hyvin vastaavan Whiten tyyppittelyä. Sen sijaan viattomuutta ja voimakkaampaa idealismia kohti liukuva romanttinen komedia ei käy yhteen Whiten näkemyksen kanssa.

Tragedia on ainoana kiinnostunut ihmisluonnon todellisuudesta, jota se tuo esiin autenttisenä ja kaunistelematta. Komedian pyrkiessä purkamaan rajoituksia ja yhdistämään, tragedia koskee yleensä yksilöä ja tämän kyvyttömyyttä. Frye sanoo tragedian eristävän sankarin, johtajat ja hallitsevan luokan. Tragedia kertoo maailman luonnonlainomaisesta kulusta, jonka vaihtelevien mutta lopultakin pakottavien voimien alla ihmiset elävät. Sankari yrittää rikkoa vanhan rakenteen, mutta asioiden luonnollinen järjestys palauttaa yrittäjät viimein ruotuun. Hän tavallaan itse aloittaa traagisen prosessin yrittäessään murtautua maailmansa ulkopuolelle, mikä tuottaa vain lisää katastrofin aineksia. Kausaatio ei silti tarkoita fatalismia, joka kuuluu ironian piiriin. Sankari ei osannut odottaa maailman kostoiskua, vaan uskoi tavoitteeseensa. Tragedia ei myöskään ole hyvän ja pahan yksinkertaista vastakkainasettelua, sillä elementit sekoittuvat toisiinsa myös sankarissa itsessään. Tragedia ei ole moraalinen dilemma, se on prosessi joka vain tapahtuu. Romanttisessa värityksessään tragedia suosii marttyyriutta, nuoruutta ja voittoa tappioidenkin muodossa. Ironinen tragedia osoittaa tiedon ja liikkeen suunnan kadonneen, häivyttää sankarin, sekoittaa hänen päänsä tai jopa asettaa hänet agonistisiin kauhuihin. (Frye 1973, 206-223.) Whiten tragedia on lähempänä ironista lajia.

Whiten tulkinnan mukaan komedia ja tragedia ovat romanssia realistisempia muotoja, jotka ottavat konfliktin tosissaan (1974, 10). Ihmisen ja hänen vastavoimiensa prosessi tulee kuvatuksi tarkemmin. Frye itse mainitsee konfliktin keskeiseksi romanssin piirteeksi, mutta huomauttaa myös sen yksinkertaisuudesta. Romanssi on viattomuuden ja idealismin perustyyppi, kun taas ko-

media ja tragedia ottavat (eri tavoin) mukaan kokemuksellisen elementin. Lisäksi ne ovat keskenään vuorovaikutuksessa, ainakin niin että komedia toisinaan vaatii tuekseen tragediaa¹⁰. Whiten tulkinnassa komedia ja tragedia ovatkin lähellä toisiaan: pelkän selviytymisen ja uutta luovan osavoiton välinen ero on hiuksenhieno. White ymmärtää molemmat muodot niiden ironisissa alalajeissaan. Toisenlaisen sulautuman hän tekee esittäessään, että romantikko voi ottaa oppia komedian ja tragedian huomioista ja kehittää tarinaansa sulauttamalla siihen näille tyypillisiä piirteitä; kyse on tällöin vapautumisen draamasta, pelastustarinasta (White 1974, 10). Tällaisesta viidennestä, sekoitetusta tyyppistä Frye ei puhu mitään.

Satiiri eroaa muista kolmesta perustyyppistä, sillä se suhtautuu ihmiselämää koskeviin odotuksiin, toiveisiin ja totuuksiin ironisesti. Erityisesti satiiri on romanssin vastakohta, koska ihminen on sidottu maailmaan, hän on lopullisesti sen vanki. Hyväksyessään sen, että ihmisen tietoisuus on riittämätön ymmärtämään todellisuutta tai elämään onnellisesti, satiiri tunnustaa itsetietoisesti myös oman kyvyttömyytensä. (White 1974, 9-10.) Frye arvioi satiirin ja ironian olevan kokemusperäistä, idealisoimatonta ja avointa vaihteluille. Näistä aineksista syntyy talven myytti, joka mielellään parodioi kesäistä romanssia. White käyttää tässä kohdin eri terminologiaa kuin Frye, koska hän on jo varannut ironian yhdeksi troopeistaan. Fryelle satiiri on militanttia ja itsevarmaa aggressiota olemassa olevaa maailmaa vastaan huumorin keinoin. Ironia sen sijaan on epävarmempaa ja sisäänpäin kääntyneempää. Whiten oman tutkimustyönsä metasitoumukseksi nostama satiiri tai ironinen asenne muistuttaa Fryen komediaa läheneviä satiirin muotoja. Pragmaattisuus, sankarin katoaminen (Whitellä itsellään sankarihistorioitsijan loppu), konventioiden ja dogmien purkaminen ja parodiointi, taiteen puolustus ja fantasia ovat yhdistäviä tekijöitä. (Frye 1973, 223-239.)

Whiten mukaan tragedia ja satiiri suuntautuvat jatkuvuuteen, saman paluuseen (synkronismi), kun taas romanssi ja komedia etsivät muutosta (diakronismi) (White 1974, 10-11). Frye ei esitä asiaa näin eksplisiittisesti, mutta tällainen tulkinta on toki mahdollista tehdä. On kuitenkin syytä huomata, että Frye liittää satiiriin jonkin verran muutokseen pyrkivää, hyökkävää asennetta. Yleisesti ottaen Whiten ja Fryen väliset eroavaisuudet ovat tulkinta- ja vivahdekysymyksiä. Whiten painotuksia havainnollistettiin kuvassa 1. mustina alueina.

Juoniratkaisun lisäksi historioitsija tulee valinneeksi formaalin selittämisen tyyppin. Se antaa argumentille muodon ja paljastaa miksi kehitys sai juonen mukaisen suunnan. Vaikka kutsuukin valintaa epistemologiseksi, White huomauttaa, ettei sen tueksi löydy mitään tosiasia-perusteita. Kyse on aina metahistoriallisesta tulkinnasta. Whiten formistiseksi tai idiografiseksi nimeämä analyysi pyrkii tutkimuskohteen yksityiskohtien identifiointiin ja on laadultaan pikemminkin erottava

¹⁰ Erityisesti kristillinen myytti, jossa tragedia mahdollistaa komedian: Danten Divina Commedia (Frye 1973, 215).

kuin integratiivinen. Se jättää prosessin yksityiskohtien taustalle. Organistinen lähestymistapa taas on voimakkaasti yhdistävä, synteettinen ja prosessia korostava. Erillisistä mikrotekijöistä tiivistyy tai kiteytyy makrotason ilmiöitä, jotka ovat enemmän kuin osiensa summia. Se on ollut idealistien ja dialektikoiden keskuudessa suosittu tapa abstrahoida kehitystä kohti päämäärää, johon kaikki prosessit suuntaavat. Siksi se on välttänyt lakien ja kausaalisten syiden etsimistä ja ollut taipuvainen vapautta tavoittelevaan optimismiin. (White 1974, 13-16.)

Jos organistinen selitystapa on suuntautunut teleologisesti, niin mekanismeja voisi kutsua myös kausaaliseksi paradigmaksi. Se ei tavoittele synteettistä kokonaisuutta, vaan jakaa asian osiin ja tutkii reduktiivisesti niiden suhteita pyrkien muodostamaan sääntöjä ja lainalaisuuksia. Abstraktit ja aggregoidut ilmiöt kiinnostavat sitä enemmän kuin yksityiskohdat. Neljäs, kontekstuaalinen vaihtoehto asettaa tapahtumat niiden kontekstiin, josta se etsii funktionaalista vuorovaikutusta. Tavoitteenaan välttää asioiden klininen erottelu ja toisaalta abstrakti yhdistely, kontekstuaalismi tutkii kohteelle aktuaalisia ja merkityksellisiä suhteita rajatusta ympäristöstä. (White 1974, 17-19.)

White liittää edellä käsiteltyihin trooppien, juonen ja selittävän argumentin valintoihin myös kullekin tulkintalinjalle ominaisen ideologian. Anarkismi ihannoii mennyttä aikaa ja uumoilee nopeita, rajuja muutoksia aidon yhteisöllisyyden palauttamiseksi. Radikaalitkin tavoittelevat nopeita ratkaisuja, lähinnä kumouksellisin keinoin, ja vaativat uutta perustaa yhteiskunnalle. Konservatiivit taas pitävät olemassa olevaa parhaana mahdollisena tilana. Liberaali asennekaan ei salli tulevan pakottamista, mutta kannattaa sosiaalisen kehityksen tahdissa tehtävää asteittaista uudistustyötä.

3.2. Smith-tulkintojen lukeminen narratiiveina

Whiten aloittama kielellisen käänteen levittäytyminen historian tutkimuksen alueelle on nostanut esille kysymyksen narratiivisuudesta, joka oli pitkään totuttu liittämään historian kirjoituksen alkuaikoihin ennen historiatieteen syntyä. Hänen teoriassaan historian esittämiseen kutoutuvat ennakoehdot edellyttävät metahistoriallista sitoutumista. Mutta onko tuota elementtiä oikeutettua sanoa narratiiviksi? On näet epäselvää, mitä White narratiivisuudella kulloinkin tarkoittaa. Hän käyttää historian käsitettä kovin monimielisesti, mikä vaikeuttaa hänen ajattelunsa ymmärtämistä. White ei varsinaisesti selitä mitä tarkoittaa narratiivisuudella tai narratiivilla. Kalelan tulkinnan mukaan White pitää narratiivisuuden lähteenä ihmisen tekemää, mennyttä koskevaa tulkintaa tai historiaa koskevaa esitystä (1993, 90). Narratiivista olisi siten historiallisen esityksen synty metahistoriallisista aineksistaan.

Filosofisessa keskustelussa narratiivi käsitetään historiaan liittyväksi tietämisen erityiseksi muodoksi, joka yhdistää historiallisen aineksen kokonaisuudeksi. Whiten tapauksessa voidaan kysyä, mikä osa taulukosta 1. muodostaa narratiivin. Onko narratiivi juonellistamisen tapa vai kenties koko metahistoriallinen viitekehys eri vaihtoehtoiseen? Kalela toteaa Whiteä luetun molemmilla tavoilla. Yleensä ammattihistorioitsijat ovat kaventaneet narratiivit kertomuksiksi ja tarinoiksi ja sekoittaneet ne narraation kanssa, jonka Kalela haluaa pitää erillään narratiivista. Kertomus ei hänen mielestään riitä tyhjentäväksi selitykseksi narratiivisuudelle, jolla on laajempi pohja. (Kalela 2000, 126; 1993, 174-175.) Kalelan tulkinnan valossa Whiten narratiivit muodostuvat metahistoriallisen elementin eri tekijöistä, ei vain juonellistamisesta.

Koska White ei määrittele narratiivin käsitettä, sen merkitys välittyy väljästi hänen tekstiensä kokonaisuudesta. Erityisesti maineikkaassa *Metahistory*-teoksessa ”narratologi-White” käsittelee narratiiveja varsin niukasti. Sen sijaan vuoden 1987 *The Content of the Form*issa eräs pääaihe ovat narratiivit ja narratiivinen diskurssi historiallisen esityksen vääjäämättömänä osana. White kuvaa narratiivin olevan todellisuuden allegorista esittämistä (White 1987, 48). Laaja tulkinta Whiten narratiivikäsitteestä saa tukea uusimmasta kirjasta *Figural Realism*. Siinä hän toteaa eksplisiittisesti historiallisen tulkinnan syntyvän todellisuuden narrativisoimisesta esityksen mahdollistamiseksi.

”narrative accounts do not consist only of factual statements --- and arguments; they consist as well of poetic and rhetorical elements by which what would otherwise be a list of facts is transformed into a story. Among these elements are those generic story patterns we recognize as providing the plots”. (White 1999, 2-3, 28; kurssiivi O.E.)

Narratiivi koostuu siis useista elementeistä, joista juonellistaminen on vain yksi. Juonellistamisella on toki keskeinen rooli, sillä Whiten (1999, 30) mukaan eri narratiivit tulevat vertailukelpoisiksi erilaisten juoniensa kautta. Juonellistamisen tärkeys näkyy myös hänen kirjojensa väliotsikoinnista. Mutta narratiivia ei ole syytä ymmärtää ainoastaan tarinan muotoon asettamiseksi, vaan se on pikemminkin historiallisen tosiasia-aineiston ja eri metahistoriallisten tekijöiden limittyneisyyttä.

Oman tutkimukseni pääpaino on juonellistamisen tyypeissä eli siinä millaisiin kertomusta koskeviin ratkaisuihin narratiivit päätyvät, mitä ne painottavat tai jättävät huomioimatta. Narraation käsitettä en Kalelan varoituksia kuunnellen käytä, vaikka se tavallaan sopiikin juonellistamista painottavaan tarkoitukseen. Juonta ei näet voida täysin erottaa muista metahistoriallisista muodoista ja siksi niitäkin on pohdittava. Troopit tukevat juonellistamista ja formaalit selitykset saattavat olla avuksi narratiivien pohtiessa Smithin edistyskäsitteistä ja historianfilosofiaa. Poikkean näille narratiivien rakenteellisille tasoille harkinnan mukaan silloin, kun se paljastaa narratiivin ominaislaadusta jotain olennaista. On näet muistettava, että Whiten analyysin vahvuus muihin nar-

ratologisiin lukutapoihin nähden piilee juuri sen soveltuvuudessa historianfilosofisen aineksen kyl-
lästämien tekstien tutkimiseen. Tällaisesta tutkimuskohteesta Smithissä on viime kädessä kyse.

Whiteä sovellettaessa on syytä huomata, että hänen teesinsä ovat historiantutkimuksen saralla kohdanneet kiivasta kritiikkiä. Päähuomio on kuitenkin ollut historiantutkimuksen käytän-
nöissä ja alalle spesifeissä ongelmissa. Filosofisemmalla tasolla mittelön keskipisteessä on ollut Whiten tietoteoreettinen asenne. Whiteä on syytetty sortumisesta relativismiin, joka kiistää histori-
allisen tiedon mahdollisuuden ja siten erilaisten johtopäätösten tai väitteiden todenperäisyyden var-
mistamisen ja keskinäisen vertailun. Soraäänät valittavat, että historiantutkimus menettää merkityk-
sensä tieteenä, jos varmoja historiallisia tosiasioita kuten holokaustia väheksytään. Whitestä käyte-
tään usein nimitystä ”postmodernisti” ja kriitikot laskevat hänet osaksi tieteele uhaksi koettua
postmodernia aaltoa. Esimerkiksi postmodernismia vastaan hyökkäävä Evans pitää häntä vaaralli-
sena omalle tieteenalalleen. Metodologisessa kritiikissään myös Kalela samaistuu osittain Evansin
totuuden kaipuuseen. (Evans 1997, 78-79, 100-102, 238-239, passim.; Kalela 2000, 142, 241.)

White ei kiistä ajattelunsa tiettyä relativistisuutta, sillä hän katsoo kielellä operoivan
toiminnan olevan aina sidottu ”lingvistiseen determinaatioon”. Tapahtumat itsessään eivät ole ra-
kentuneita, mutta heti kun niitä käsitellään faktoina, ne altistuvat tulkinnalle osana jotakin kokonai-
suutta, narratiivisuudelle. Mutta vaikka relativismi on Whiten mukaan humanistisissa ja yhteiskun-
tatieteissä välttämättä läsnä, kyse ei ole absoluuttisesta tai radikaalista irrottautumisesta maailmasta.
White esittää, että vertailu periaatteessa mahdollistaa historiallisen kokonaiskuvan ja adekvaatim-
man tiedon saavuttamisen. Historia on suhteessa totuuteen, vaikka sitä ei voidakaan (luon-
non)tieteellisessä mielessä selittää, ainoastaan ymmärtää – ja ymmärtäminen tapahtuu narratiivin
kautta. Tapahtumilla ja historiaa koskevilla yksittäisillä väitelauseilla on totuusarvonsa ja näillä
lauseilla loogisen päättelyn mielessä linkittynyt ketjunsä. White kuitenkin huomauttaa, että kroni-
kan lisäksi historiallisessa esityksessä on narratiivinen puolensa, jota päättely ei tyhjennä. Hän täh-
dentää, että tulkinnanvarasta ja kielellisestä määräytyneisyydestä ei päästä mitenkään eroon, mutta
niiden kanssa voidaan oppia elämään ne tiedostamalla ja hyväksymällä. White kuvaa omaa tyyliään
ironiaksi, joka on tietoinen trooppien ja narratiivien käytöstä ja kumoaa siten historiantutkimukseen
sisäistyneen naiivin ja yksinkertaistetun realismin. (White 1974, xii, 36-37; 1978, 47, 99, 116-117;
1987, 44-5, 54).

Tieteenfilosofisesti Whiten katsantokanta onkin itse asiassa paljon maltillisempi kuin
monella muulla kielellisen käänteen edustajalla. Hänen heikko relativisminsa suo tilaisuuden eri-
laisten tulkintojen ja väitteiden vertailuun, koska narratiivit kerrotaan kielessä, joka on aina kom-
munikaation väline. Käännettävyyden ajatus on filosofisessa mielessä hyvinkin realistinen eikä viit-
taa lainkaan voimakkaalle epistemologiselle relativismille tyypilliseen yhteismitattomuuden teesiin,

jonka mukaan kilpailevat tutkimusohjelmat, paradigmot tai tulkintajärjestelmät käsittävät kohteensa radikaalisti erilaisilla ja puhuvat eri kieltä. Näin ollen Whiten nimeäminen konstruktivistiksi tai jyrkäksi postmoderniksi relativistiksi on harhaanjohtavaa.

Koska tutkimuksessani paneudun Smithin omiin ja niitä kommentoiviin teksteihin, Kalelan (1993, 183-187; 2000, 127-128, 153-165) kritiikki liiasta keskittymisestä kieleen ja faktuaalisen totuuden hämärtymisestä voitaneen unohtaa. Historian alalla käytyjen päivänpolttavien metodologisten debattien anti politiikantutkimuksen näkökulmalle on sittenkin vähäinen, koska työn johtavana ajatuksena on Smithin taloudellis-poliittisesta ajattelusta tehtyjen tulkintojen tutkiminen edistyksen näkökulmasta. Teksti on avoin, laatijansa ulottuvilta karannut kohde, joka on vapaasti yhä uusien lukijoiden tulkittavissa. Tarkoituksena ei ole tutkia oliko Smith historiallisissa pohdiskeluissaan oikeassa tai kuvasiko hän aikaansa vakuuttavalla tavalla. Myöskään Whiteä ei sovelleta kuin metodiohjetta historian tutkijoille, joiden tutkimuskohteena ovat historialliset tapahtumat, tosiasiat ja prosessit. Kyse on intellektuaalisesta historiasta ja ennen kaikkea sitä muokkaavista tulkinnoista.

3.3. Käsitehistoriallisia näkökohtia

Whiten metahistoria tutkii historian esittämisen ehdollisuuksia tavalla, joka tekee teorian soveltamisen Smithin ajatteluun ja tulkintoihin perustelluksi. Muutoksen ja kehityksen kuvausten tutkimiseen Whiten menetelmät sopivat erinomaisesti. Metahistorian käyttäminen Smithin kohdalla herättää kuitenkin joitakin kiperiä vastahuomautuksia, jotka koskevat Whiten aineiston ja Smithin yhteensopivuutta. White itse sivuaa 1700-luvun historiallista ajattelua paikoitellen. Lyhyehköt katkelmat eivät merkittävästi auta pohtimaan mahdollisuuksia venyttää metahistorian teoriaa 1700-luvulle, sillä White ei näissä yhteyksissä pohdi luokittelujensa pätevyyttä, vaan ruotii valistuksen aikaa ja historiallista ajattelua tottuneesti omien metahistoriallisten elementtiensä kautta. Myöskään Smith ei erityistapauksena tule mainituksi. Sen sijaan White hahmottelee eräitä 1700-luvulle ja valistukselle tyypillisinä pitämiään historiallisten tekstien lajityyppejä (1974, 45-57).

Whiten aineiston muodostavat 1800-luvun historialliset ajattelijat. Heihin nähden Smith tulee aivan erilaisesta intellektuaalisesta ja reaalista maailmasta. Kahta aineistoa erottaa keskimäärin sata vuotta, joihin mahtuu kaksi länsimaiden historian tärkeintä vallankumousta jälkivaikutuksineen, teollisen yhteiskunnan synty ja Euroopan maailmanvalloitus. Ilmiselvät erot pakottavat pohtimaan, voidaanko Whiten metahistoriaa sellaisenaan soveltaa Smithin luentaan. Äkkiseltään vaikuttaa siltä, että Whiten hahmottelemien ideologioiden ja ehkäpä formaalien selitystenkin suhteen on oltava varovainen. Whiten 1800-luvulta tiivistämät ideologiat ja nuoruuteensa puhkea-

van historiatiteen rakenteelliset käsitykset ovat hankalasti siirrettävissä valistuksen aikaan, jonka vuoksi ero Smithin tekstin ja sitä lukevan kommentoijan välillä on pidettävä kirkkaana mielessä.

Tällöin avuksi tulee käsitehistoria, joka tutkii tulkinnan ongelmia ja käsitteiden merkityssiirtymiä. Ala on osittain kehittynyt vaihtoehdoksi perinteiselle aatehistorialle ja sen tavoitteena on muokata uutta lähestymistapaa muuttuvan sanaston tarkasteluun aatteiden tai ideoiden pitkien kehityskaarten tutkimuksen sijaan. Eräs käsitehistorian sovellus on Koselleckin *Begriffsgeschichte*, joka erottelee sanojen takana piilevien merkitysten vaihteluja eri aikoina ja paikoissa. Sanat liittyvät asioihin ja käsitteet merkityksineen kiinnittyvät ympäristöönsä. Vain siten mitään voidaan yrittää kääntää meille ymmärrettäväksi. Käsitteet eivät kuitenkaan ole lukkoonlyötyjä tai yksiselitteisiä, vaan merkitykset muuttuvat ja niitä on mahdollista tulkita toisistaan poikkeavilla tavoilla. Käsitteet vaikuttavat ympäristöönsä luoden mahdollisuuksien horisontteja ja asettaen rajoja. Käsitehistoria ja sosiaalhistoria heijastavat Koselleckin mukaan toisiaan, ne elävät vastavuoroisesti, symbioosissa. (Koselleck 1985, 73, 79-89; Tribe 1985, passim.)

Koselleck puhuu käsitteiden temporalisoitumisesta, niiden muuttumisesta muotoon, joka on käsitettävissä ajallisesti(kin). Temporalisoitumisen vaihe alkoi 1700-luvun lopulla ja pääsi vauhtiin 1800-luvulla. Koselleck uskoo, että ratkaiseva sysäys tuli Ranskan vallankumouksesta (1789-1799). Koselleck on nimennyt temporalisoitumisen aikakauden ”satula-ajaksi” (”Sattelzeit”), nyrjähdykseksi, joka levitti kaikkialle nykyisen modernin suhteen aikaan ja toimintaan. Satula-ajan muokkaamat käsitteet ovat meille ymmärrettäviä, mutta sitä edeltävän ajan merkitykset vaativat erityistä tulkinnallista panosta ja eksegeesiä. Vasta 1800-luvusta alkaen olemme rakenteellisesti riittävän lähellä tutkimuskohdettamme lähestyäksimme sitä ilman huomattavaa eksegeettistä ponnistelua. (Koselleck 1985, 33-34, 278; Tribe 1985, x.)

Smithin elämänkaari sijoittuu juuri ennen Koselleckin satula-aikaa. Kuollessaan 1790 Smith oli nähnyt Yhdysvaltain itsenäistymisen ja Ranskan vallankumouksen alkuhetket, mutta ei hän päässyt todistamaan sen myöhempiä vaiheita, jotka jälkikäteen katsottuna merkitsivät uuden ajan alkua Euroopassa. Smith näyttää jäävän satula-ajan alun taakse. Toisaalta monessakin mielessä Smith oli kahden maailman välillä. Hänestä puhutaan perinteisesti nykyaikaisen taloustieteen isänä ja kapitalistisen yhteiskunnan visionäärinä. Valistusfilosofina hänen historianfilosofiassaan kytivät uudentyyppisen ajattelun kipinät (historianfilosofian noususta, Koselleck 1985, 32).

Smithin lukemiseen tarvitaan ainakin osittain Koselleckin tarkoittamaa erityistä tulkintaa ja eksegeesiä. On oltava valppaana huomaamaan viittauksia ja käsitteellistä nojautumista vaikkapa antiikin klassiseen traditioon tai 1600-luvun luonnonoikeusteorioihin. Pulkkinen (2003, 116-117) esimerkiksi vertailee klassisen fortunän käsitteen sekoittumista uuteen, taloudellisen fortunän ajatukseen ja edelleen omaisuuteen (”fortune”), mutta huomauttaa, etteivät skottivalistuksen

filosofit vielä olleet irrottautuneet klassisesta perinnöstä. Koselleck taas kirjoittaa radikaalisti uuden tulevaisuuden ennustamisen mahdollisuuksista ja käsitteellisestä kehityksestä:

”[e]ven David Hume argued in this way when asked himself whether the British form of government tended more to absolute monarchy or to a republic. He was still bound up in the network of Aristotelian constitutional forms which limited the number of possible variations. Above all, every politician dealt in these terms.” (Koselleck 1985, 280.)

Huolimatta tästä yksittäisestä poikkeamisesta Skotlantiin, on muistettava, että Koselleckin satula-aikaa koskevan tutkimuksen aineisto tulee yksinomaan Saksasta. Niinpä sen yleistettävyyttä koskemaan 1700-luvun jälkipuoliskon englannin kieltä ja Skotlantia on jossain määrin kyseenalaista.

Skottivalistuksen poliittista sanastoa käsittehistoriallisin metodein tutkivan Pulkkinen näkökulmasta Smith on monisyinen kohde siksi, että tämä sijaitsee niin monen tradition ja toisaalta uusien avausten solmukohdassa. Skotlantilaiset valistusmiehet elivät hieman ennen Koselleckin ajoittamaa murrosta, minkä vuoksi heitä voi olla vaikea lukea myöhempien käsitteiden kautta. Mutta yhtä lailla ainoastaan aristoteelisen perinteen tai sopimusteorian läpi katselu johtaa harhaan. Vaikkei satula-aika soveltuisikaan suoraan Skotlantiin, Pulkkinen toteaa, että Skotlannissa elettiin tuolloin voimakasta käsitteellisen uudelleentyöstämisen aikaa. Smithillä tai hänen aikalaisillaan ei kuitenkaan tavata läpikäyvää politiikan sanaston temporalisoitumista tai toiminnallistumista, vaikka eräät yksittäiset käsitteet alkavatkin muuttua (aktiiviset ”politician”, ”policy”). Satula-ajalle tyypillisenä pidetty ajan korostuminen ja siirtyminen menneisyys-nykyisyys -akselilta kohti tulevaisuuden odotusta eivät Pulkkinen aineistossa vielä merkittävästi näy. Pulkkinen arvioi Smithin olevan erityisen vaikea tapaus ainakin polit-sanastoon perustuvalla käsittehistoriallisella tarkastelulla, koska tämän poliittinen filosofia ei muodosta mitään yhtenäistä kokonaisuutta. (Pulkkinen 2003, 12-13, 20-21, 127-128.) Sen voidaan sanoa olevan eksplisiittisesti hajanaista, mutta implisiittisesti aina läsnä.

Esimerkki siitä, ettei 1700-luvun historiallista käsitteistöä ole helppo liittää yhteen seuraavan vuosisadan kanssa, on Whiten esiin nostama Immanuel Kant, joka jakoi käsitykset ihmiskunnan kohtalosta kolmeen ryhmään. Ensimmäinen väittää ihmisten edistyvän, toinen taantuvan ja kolmas esittää, ettei mitään muutosta tapahdu. Kant nimesi nämä näkemykset eudaimonismiksi, terrorismiksi ja abderitismiksi, jotka viittaavat klassiseen kulttuuriperintöön – ei niinkään vuosisadan vaihteessa liikkeelle tempautuneeseen uuteen käsitteenmuodostuksen aaltoon¹¹. White vertaa

¹¹ Eudaimonismi viittaa lähinnä Aristoteleeseen ja abderismi antiikin Abderaan, kyynisten filosofien kaupunkiin, jota pidettiin samalla hölmöläisten työssijana. Terrorismi on erityisen mielenkiintoinen tapaus, koska Whiten mukaan Kant käytti sitä jo 1784 kirjoitetussa *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht* -teoksessa, eli ennen

historiankäsitteitä oman järjestelmänsä komediaan, tragediaan ja satiiriin, mutta toteaa Kantin muotoilujen pohjimmiltaan edustavan ironista tyyliä. Suhteuttaessaan ne erilaisiin maailmankuviin White ei käytä 1800-luvun ideologioita, vaan puhuu idealismista, kyynisyydestä ja skeptisismistä. (White 1974, 55-57; 1987, 65.)

Begriffsgeschichte kehottaa siis yleiseen varovaisuuteen käsitteiden tulkinnassa. Whiten metahistorian soveltamisessa 1700-luvun ympäristöön on oltava varovainen, koska hänen esittämänsä jaottelut eivät välttämättä esiintyneet tuohon aikaan lainkaan. Whiten analyysi koskee pääasiassa vasta seuraavan vuosisadan historiallista ja yhteiskunnallista ajattelua. Whiten kiteyttämät ideologiset ja historianfilosofiset käsitteet kuvastavat 1800-lukua. Smith taas sijoittuu edeltävälle vuosisadalle ja ainakin osittain Koselleckin kuvaaman satula-ajan taakse. Nämä seikat tekisivät Whiten soveltamisen selvästikin ongelmalliseksi, jos tarkoituksena olisi tutkia ainoastaan Smithiä itseään. Tutkimuksessani on kuitenkin kyse Smith-tulkintojen tarkastelusta. Itse asiassa käsitehistoriallinen tarkkuus ja eron tekeminen Smithin ja 1800-luvun välille vain terästävät narratiivien tutkimisen edellytyksiä ja narratiivien ymmärtämistä poliittisiksi tulkinnoiksi kohteestaan.

Smithin ja hänen tekstiensä käyttö alkoi jo hänen elinaikanaan – osallistuihan hän aktiivisesti Britannian yhteiskunnalliseen elämään. Smith-narratiiveilla on oma historiansa lähtien esimerkiksi aivan ensimmäisistä hänen teoksiaan käsittelevistä aikalaisarvioista, hänen ystäviensä mielipiteistä tai Stewartin (1793) laatimasta lyhyestä mutta maineikkaasta elämäkerrasta. Laajemmaksi ”Adam Smithin” vaikutus tuli kuitenkin 1800-luvulla, jolloin yhteiskuntafilosofian eristys intellektuaalisen eliitin harrastuksesta loppui ja siitä tuli poliittisen toiminnan käyttövoimaa. ”Adam Smithin” ensimmäinen esiintönsä eri muodoissaan tapahtui aikaan, jolloin syntyivät ideologiat.

Koselleck käsittelee ideologioiden kasvua osana käsittelemästä ja edistyksen voittokulkua. Satula-ajan merkityssiirtymät avasivat tien myös käsitekiistoille. Taistelu oikeista käsitteistä kävi kuumana kurkotettaessa tulevaisuuteen. Temporalisoitumisessa yhteiskunta toiminnallistui kauttaaltaan. Käsitteitä muokattiin pysymään ajan tasalla ja toisaalta välineiksi ohjata liikettä. Uusi aikakäsitys heijasti, mutta myös mahdollisti liikkeen idean saattamisen poliittiseen muotoon. Käsit-

Ranskan vallankumouksen alkamista. Vallankumouksen väkivaltainen jakobiinivaihe (1793-1795) nimettiin terrorin ajaksi ja sen myötä Eurooppaan levisi myös käsite terrorismi, joka merkitsi laajaa väkivallan käyttöä jonkin politiikan ajamiseksi. Kant näyttää jäävän osittain käsitteiden aktivoitumisen ja politisoitumisen vedenjakajan taakse, vaikka Koselleck käsittelee Kantin republikanismia ensimmäisenä ideologian aihiona ja toteaa, että juuri Kantilla edistys ensi kertaa irrottaa tulevaisuuden menneen ikeestä (1985, 259, 280-1, 286-287). Kant viitanee ”terrorismilla” kuitenkin latinasta periytyviin kauhun ja pelon tuntemuksen tai järkkymisen merkityksiin, joihin Smithkin viittaa terror-sanalla *TMS*:issa (172). Kant tosin mainitsee kolmijakonsa ja terrorismin uudelleen 1798 tekstissä *Der Streit der Fakultäten*, jota White käyttää toisaalla (1987). Erikoista on se, että White viittaa *Metahistory*ssa vuoden 1784 teokseen arvelen Kantin (*Ranskan*) *vallankumouksen* takia kääntyneen pessimistiseen käsitykseen väistämättömästä rappiosta, jossa edistys on vain harhaa (”plus ça change, plus c’est la même chose”) (White 1974, 56)! Koselleckin tulkinta samasta teoksesta on täysin päinvastainen, sillä hänen Kantinsa uskoo lujasti parempaan huomiseen ja tulevan ennustamisen mahdollisuuteen. (1985, 37, 280).

teiden politisoituminen oli seurausta niiden avautumisesta tulkinnoille, muutoksille ja kiistalle – aivan kuten yhteiskunnalliset vastakkainasettelutkin olivat kärjistyneet. Juuri tällaista käsitteiden transformaatiota ajallisesti hahmotettaviksi, toiminnallistetuiksi, liikevoimaa sisältäviksi ja tulevaisuuden odotuksia palveleviksi Koselleck tarkoittaa temporalisoitumisella. Aika- ja historiäkäsitykset elivät symbiosissa sosiaalisen todellisuuden kanssa, joka oli sekä syy että seuraus käsitteiden nopeassa muutoksessa. (Koselleck 1985, 73-74, 77-78, 262.)

Politisoituneet vallankumouksen liikevoima ja edistyksen idea levisivät laajempaankin käyttöön. Temporalisoituminen tuotti oivalluksen tulevaisuudesta mahdollisuutena, käytettävissä olevana tilaisuutena kiihdyttää edistystä ja saattaa se oikealle tolalle. Koska tulevaisuuden odotukset eivät tietenkään olleet kaikilla samanlaisia, kehittyi nopeasti poliittisia jakolinjoja ja uusia liikkeitä. 1800-luvulla syntyivät kilpailevat ideologiat, kattavat yhteiskunnalliset katsomukset, jotka mobilisoivat ihmisiä kaikista luokista. Koselleckin mukaan nopea muutos nosti abstraktioiden tarvetta ja yhä laajemmat käsitteelliset konstruktiot nousivat esiin. Ideologioiden voima oli niiden kattavuudessa ja sovellettavuudessa nopean muutoksen olosuhteissa. (Koselleck 1985, 264-265.)

1800-luvun ideologiat ja poliittiset jaot välittyvät usein Smith-narratiiveista. Tapa, jolla historiaa ja yhteiskuntaa on käsitteistetty, käsitetty ja käsitelty, on muuttunut sitten Smithin aikojen. Käsitteellisellä kehityksellä on väijäämättä vaikutuksensa Smithin tekstien tulkintaan ja narratiivien muodostumiseen. Vaikka Smithin tekstit voidaan luonnollisesti ajoittaa vain 1700-luvun Skotlantiin, ovat niistä tehdyt tulkinnat merkittävä sekoitus kolmen vuosisadan ajattelua. Tutkittavat narratiivit ovat enimmäkseen 1900-luvun loppupuolen oloissa syntyneitä käsityksiä siitä, mitä Smith halusi sanoa tai mikä hänen tuotannossaan on keskeistä. Ne kuvailevat (usein implisiittisesti) hänen historiankäsityksensä ja uskonsa edistykseen sekä osoittavat tärkeimmät taloudelliset ja poliittiset johtopäätökset. Tutkittavat narratiivit ovat 1900-luvun henkisen ja materiaalsen ilmaston tuotteita ja ne ilmentävät aikansa yleispoliittista tilannetta – tietysti eri näkökulmista. Samalla ne nojautuvat voimakkaasti 1800-luvulla syntyneisiin katsomuksiin. Näin on syntynyt varsin omaleimainen 1900-luvun ja vuosituhannen vaihteen tilanteisiin sidottu, 19. vuosisadan traditioista ammentava ja 1700-luvun aineistoa koskettava tulkintakiista. Whiten teorian kiinnittyminen 1800-lukuun ei siten ole tälle tutkimukselle ongelma, vaan rikkaus, jonka avulla narratiiveihin päästään käsiksi.

Tulkintojen rakentuminen yli vuosisatojen liittyy läheisesti myös edistykseen. Tutkimuksessani Smithiä heijastellaan historianfilosofian taustaa vasten. Edistyksen teema rakentaa myös yhteisen pohjan Smith-narratiiveille, joita analysoidaan yhteiskunnan kehityksen kuvauksina. Valistuksen ja Smithin edistyskäsitykset voidaan erottaa 1800-luvun politisoituneesta edistyksestä, joka on inhimillisen toiminnan, aktiivisen potentian, voiman ja liikkeen ajatus. Ranskan vallanku-

mouksen jälkeisen ajan ideologiat kerääntyivät viime kädessä piiriksi edistyksen käsitteen ympärille. Konservatismi suhtautui siihen varauksellisesti ja pyrki säilyttämään asioiden luonnollisen kulun. Todelliset edistysideologiat liberalismi, sosialismi ja kommunismi näkivät muutoksen mahdollisuudet, ohjaamisen ja tavoitteet erilailla, mutta uskoivat silti aivan yhtäläisesti edistykseen länsimaisena modernisaationa. 1800-luvun politisoituneet edistysideologiat ovatkin keskeisimpiä Smith-narratiiveja värittäviä tekijöitä, vaikka niiden sijoittaminen Smithin elinympäristöön ei olisikaan historiallisesti oikeutettua.

Siihen että narratiivit käyttävät tiettyjä Smithin ajalle tuntemattomia termejä, voidaan tietysti suhtautua kriittisesti. Esimerkiksi 1800-luvun poliittisten ideologioiden lukemiseen skottivallituksen ajasta on periaatteessa suhtauduttava kriittisesti, koska liberalismi, konservatismi, sosialismi ja anarkismi eivät kuuluneet tuon ajan ihmisten sanavarastoon eivätkä muodostaneet mitään poliittisia aikalaisjakoja¹². Samoin Marxin esittämän teollisuusyhteiskunnan luokkajaon soveltamista 1700-luvun vasta esiteolliseen Britanniaan on syytä välttää, vaikka Smith ja klassinen taloustiede hänen jälkeensä käyttikin monesti analyysissään yhteiskunnan jakamista luokanomaisiin eturyhmiin. Niitä ei voida pitää samassa mielessä luokkina kuin ne on yhteiskuntatieteellisessä kielessä Marxin jälkeen ymmärretty. Tällaiset kriittiset huomiot eivät kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että Smithiä luetaan varsin tottuneesti juuri näin: milloin konservatiivina, liberaalina ja niin edelleen. Smithin aktiivinen käyttö yli ajan kertoo paljon tulkintojen poliittisuudesta.

3.4. Narratiivien poliittisuus

Käsitehistoriallisen tarkkuuden kirkastama jännite Smithin ja hänen tekstiensä tulkintojen välillä on omiaan korostamaan narratiiveja poliittisena tekona. Whiten teoriassahan metahistoria näyttäytyy voimakkaasti valintojen tekemisenä. Narratiivit ovat tihentyneitä moraalisia, poliittisia ja ideologisia valintoja. Edistysmatematiikan ja ideologioiden ohella juuri valinta tekee Whiten metodin niin soveliaaksi Smith-tulkintojen tutkimiseen ja toisaalta linkittävät näkökulmani politiikantutkimukseen.

White julkaisi maineikkaan teoksensa *Metahistory* vuonna 1973. Se siirsi 1960-luvulla virinneen filosofisen ja kielitieteellisen keskustelun tieteen, tiedon, todellisuuden ja kielen luonteesta historian tutkimukseen. Whiteä voitaneen jälkikäteen pitää eräänä huomattavista niin sanotun kielellisen käänteen edustajista sen levittyessä 1970- ja 1980-luvuilla uusina sovelluksina erityistieteisiin. Vaikka White ei itse juuri puhukaan narratologiasta, ovat hänen tutkimuksensa selkeästi osa

¹² Britanniassa parlamentaarinen politiikka oli 1700-luvulla jakautunut edelliseltä vuosisadalta periytyviin ja vuoroin vallassa olleisiin *Tory*- ja *Whig*-ryhmiin. Niistä muokkaantuivat vasta 1800-luvun kuluessa vastaavasti Konservatiivinen puolue ja Liberaali puolue.

uuden lukutavan kehitystä. (Czarniawska 2004, 1-3). Narratologian synnyllä ja Whiten metahistori-
alla onkin pitkälti samankaltaiset tieteenfilosofiset lähtökohdat. Yhteisen perustan lähempi tarkaste-
lu on paikallaan, sillä Whitelle ominainen löyhän relativistinen tai perspektivistinen asenne on työni
kannalta merkittävä. Se nimittäin yhdistää Whiten ja narratologisen otteen sellaisiin politiikantut-
kimuksen näköaloihin, jotka käsittelevät politiikkaa ja poliittisuutta olennaisesti tulkinnallisina il-
miöinä. Avaamalla Whiten metodologista ja epistemologista katsantoa päästään käsiksi myös narra-
tiivien poliittisuuteen.

White esittää historioitsijoiden työn olevan perimmiltään kielessä tapahtuvaa kertovaa
proosaa, jota ohjaavat syvältä kielestä, ei niinkään tarkasti faktuaalisesta sisällöstä, nousevat tekijät.
White kirjoitti pääteoksensa aikana jolloin tiedettä hallinnutta positivismia oltiin kampittamassa
valta-asemastaan. 1960-luvulle asti positivismi oli ollut yhtenäinen ja kattava filosofinen käsitys
oikean tieteen kriteereistä ja menettelytavoista. Tieteellisen toiminnan esikuvina oli pidetty eksakte-
ja luonnontieteitä. On selvää, että Whiten projekti heijastaa oman aikansa tieteenfilosofista ja epis-
temologista kiistelyä. Hän tavoittelee omalle alalleen itsenäisyyttä korostaen kielen merkitystä his-
toriantutkimukselle, joka on perusluonteeltaan kuvaavaa ja jostakin kertovaa toimintaa.

Historiantutkimuksen metodologiasta kirjoittava Kalela toteaa, että White pyrkii irrot-
tamaan alansa 1800-luvun taakasta ottamalla tuon ajan tutkimuskohteeseen. Kalela tarkastelee
Whiten asemaa nykyisessä historiantutkimuksessa juuri paradigmanmuutoksen kautta. Alalla vallitsi
perusteiltaan jo 1800-luvulla syntynyt vankka yksimielisyys siitä, mitä oltiin tutkimassa ja kuinka
se tulisi tehdä. Pyrittiin tieteellisyyteen, kattaviin selityksiin ja historiallisten lakien ja säännönmu-
kaisuusien etsimiseen erityisesti sen jälkeen, kun looginen positivismi ja myöhemmin looginen
empirismi oli saavuttanut valta-aseman filosofiassa. Historia oli tuolloin metodiltaan ja vaatimuksil-
taan yhtenäisen tieteen ongelmallista raja-alueetta. Toisella puolella rehoittivat epämääräisempinä
pidetyt ihmistieteet. Kalela kuvaa paradigmaa tiedenäkökulmaksi, jossa tieteellisyyden ehdot mää-
rittivät historiantutkimuksen sisältöjä ja omakuvaa. (Kalela 1993, 79-80; 2000, 13-14, 20, 150,
225.)

Whiten *Metahistory* aloitti tiedenäkökulman hegemonian nopean murentumisen, jossa
tilalle kehittyi historianäkökulma. Se käsitti historian tutkimuskohteena ja historioitsijan työn sen
tutkimisena aivan uudella tavalla. Historiaa alettiin pitää irrottamattomana ja aktiivisena osana laa-
jempaa kulttuuria ja metodologian huomio kiinnittyi alan todellisiin tutkimuskäytäntöihin. Para-
digmavaihdoksessa korostuivat nyt uudet, pienet ja arkiset tarinat, historian henkilökohtaisuus ja
kolmantena Whiten edustama kielellinen käänne ja vanhan metodologian kritiikki. Kalelan mukaan
”huomio ohjautui historiantutkijalle ominaisesta selityksen mallista hänen esitykseensä kokonaisuus-
tena”. (Kalela 2000, 16-17, 150, 225, 240-241.) Whitellä on ollut suuri vaikutus paitsi omalla alal-

laan myös yhteiskuntatieteissä ja filosofiassa. Narratiivin käsite oli 1970- ja 1980-luvuilla näkyvästi esillä historiantutkimuksen filosofisessa keskustelussa ja Whiten seuraan liittyivät muun muassa Frank R. Ankersmit, Paul Ricoeur ja David Carr (Kalela 1993, 72-73, 177).

Whiten metahistoria on sellaisten sitoumusten verkko, jonka historioitsija tulee punoneeksi tulkitessaan kohdettaan esteettisellä, kognitiivisella ja eettisellä tasolla. Historia kertomuksena ei ole luonnostaan, valmiina tai löydettävissä. Se on tehtävä, kerrottava ja asetettava juonen muotoon, koska historia ei kirjoita itse itseään. White vastustaa voimakkaasti objektivistista käsitystä, jonka mukaan historioitsija harjaantuneella silmällään kaivaa esiin tai löytää historian kätköissä piilleen kehityskulun ”niin kuin se oli”. Sen sijaan tämä työstää omista lähtökohdistaan käsin tarinan käyttämällä valintaa, korostusta, toistoa ja muita strategioita, jotka synnyttävät lopputuloksena jonkun näkökulman historiaan. Tapahtumat itse ovat neutraaleja elementtejä, jotka tulevat historioitsijan päätöksellä liitetyiksi osaksi jotakin figuratiivisessa kielessä esitettyä kertomusta. Samat tapahtumat voivat siten näytellä erilaista roolia eri kertomuksissa. Tulkinta ja narratiivit eivät kuitenkaan voi olla mielivaltaisia, mahdollisia kertomuksia on vain rajoitetusti. (White 1978, 71-72, 84-86; 1987, 20-21.)

Whiten tavoin ymmärretty narratiivisuus korostaa historiaa koskevien tulkintojen luonnetta moraalisisina, poliittisina ja ideologisina valintoina todellisuuden suomien vaihtoehtojen edessä. Siksi narratiiveista ei voida sanoa mitään tyhjentävää jossakin totuusarvon mielessä. Holokausti tapahtui, mutta oliko se paha vai hyvä asia tai voidaanko sitä kuvata muutenkin kuin tragediana, riippuu puhtaasti tietämisen ulkopuolisista seikoista: tiedon tulkinnasta metahistoriallisten ja moraalisten elementtien kautta. Samoin tavoissa lukea Smithiä punoutuvat eri tavoin yhteen juonellistaminen, rakennetta luovat valinnat ja poliittiset vaikuttimet.

Tulkinnallisuus värittää myös historianfilosofi Koselleckin ajattelutapaa. Hänen käsitehistoriallinen analyysinsä kohtelee käsitteitä tietyssä ajassa ja paikassa tapahtuneina historiallisina ilmiöinä. Ne ovat muuttuvia ja aktiivisesti muutettavissa olevia välineitä, joilla samakin maailma voidaan esittää eri tavoin. Koselleckin projektissa on metodologisella ja tieteenfilosofisella tasolla paljon yhteistä Whiten kriittisen asenteen kanssa. Koselleckin käsitteiden avoimuus laajentuu Whittellä koskemaan historiantutkijoiden itsensä työtä retorisisina ja poliittisina tekoina.

Historiantutkimusta koskevissa esseissään Koselleck moittii historiatiedettä verhoutumisesta totuudellisuuden ja realismin vaatimusten taakse, puhtaasti totuuden naiivista etsinnästä ja tulkinnallisuuden häivyttämisestä. Historian tutkimisessa on hänen mielestään aina kyse sekä tapahtumiin perustuvasta kertomuksesta että rakenteellista muutosta selittävien hypoteesien kasaamisesta (Whittellä historiografia ja historianfilosofia). Vaikka tapahtumien perusteella ei voidakaan kertoa mitään vain, ne mahdollistavat periaatteessa useamman kuin yhden kertomuksen. ”When interpreta-

tively extracting an event from its sources, an approach is made to the 'literary narrator' (Geschichtenerzähler), who likewise pays homage to the fiction of actuality when seeking in this way to make Geschichte plausible" (112). Ainoa käytettävissä oleva tapa lähestyä historiaa on kieli, joka antaa välineen hahmottaa todellisuutta. Se mahdollistaa menneen tavoittamisen ja periaatteessa rakenteellisen ymmärtämisen, jota Koselleck kuvaa lausahduksella "contemporaneous in the non-contemporary". (Koselleck 1985, 105-115, 130-158.)

Smith-narratiiveissa ovat Koselleckin ja Whiten "kirjalliset kertojat" työnsä touhussa. Narratiivit tulkitsevat "Smith-tapahtumia" eli hänen tekstiensä osia esittääkseen jonkin kokonaisuuden, draaman kaaren. Käsillä olevassa tapauksessa "tapahtumat" ovat tekstuaalista aineistoa, jonka pohjalta muodostuu erilaisia tulkintojen kokonaisuuksia. Smith luovan ja figuratiivisen työstön kohteena muokkautuu narratiiveiksi, joita voi olla monia. Tekstuaalisen Smithin katkelmat eivät yksiselitteisesti määrää narratiivin rakennetta, merkityksiä ja tehokeinoja. Itse asiassa laajasta lähdeaineistosta on pakko valita vain joitakin "tapahtumia", jotka rakentavat narratiivin. Kokonaiskuvia tarjoavat narratiivit työstävät sitä miten Smith tulisi ymmärtää. Narratiivit muodostavat väitelauseita, jotka kuvastavat mitä hänen otaksutaan tarkoittaneen sanoa. Kuvatessaan talouden merkitystä Smithillä ne vaikuttavat voimakkaasti myös esitettyyn käsitykseen politiikasta ja muokkaavat siten oman näköisensä tulkinnan Smithin ekonomismista. Narratologinen lukutapa on keino hahmottaa ja tutkia tällaisia tulkintoja. Tutkimuksen narratologinen puoli pureutuu näin ollen siihen, miten Smithin filosofia on muuttunut kertomuksiksi Smithin ajattelusta.

Kun erilaiset tavat lukea Smithiä käsitetään narratiiveiksi, avautuu samalla niiden poliittinen luonne paremmin esiin. Whiten pyrkimyksenä on historiantutkimuksen herättely tunnustamaan riippuvaisuutensa figuratiivisesta kielestä. Hänelle narratiivisuuden myöntäminen tarkoittaa poliittisten, moraalisten ja ideologisten itujen hyväksymistä osaksi historiallista kertomusta. Poliittisuuden hyväksyminen vastaa Whiten itsetietoisuutta tavoittelevaa ironista asennetta. Erilaisten narratiivien rakentajat eivät silti useinkaan tunnista tulkinnanvaraa oman kuvauksessaan. Se, ettei esitystä nimetä narratiiviksi tai tulkinnaksi ei kuitenkaan sinällään poista esityksen luonnetta poliittisten vaikuttimien, valintojen ja arvojen nippuna. Palaan tähän kieltämisen tematiikkaan tarkemmin luvussa 5.3., jossa pohdin ekonomismien poliittisuutta.

Whitekin kirjoittaa narratiivisuuden kieltämisestä. Oikeastaan hänen tuotantonsa on antinarratiivisen tiedenäkökulman kritiikkiä. Figuratiivisen vaikutuksen kiistäminen on kova väite. Historioitsija joka ei vaikutusta huomaa, ei myöskään kykene tunnistamaan työhönsä liittyvää vääjämätöntä eettistä, ideologista ja siis poliittista valtaa, White kirjoittaa. Historian kuvaamiseen liittyvät aina kulloisetkin auktoriteetit ja valtarakenteet sekä ympäröivä sosiaalinen järjestys ja moraaliteetti. Whiten mukaan historiasta ammentavat kirjailijat eroavat ammattihistorioitsijoista ainoas-

taan siten, että edellisillä on tarkempi vaisto oman toimintansa tulkinnanvarasta. Se, minkä kirjailijat rakentavat tietoisesti, jää historioitsijoilta työstään huomaamatta. White haluaa osoittaa kaiken historian olevan tulkinnallista ja havahduttaa historiantutkimuksen tekijät huomaamaan oman alansa vakiintuneet diskurssit. (White 1978, 121-125, 127-129; 1987, 13.)

Kuten historiassa, Smith-narratiiveissakaan ei kyse ole ainoastaan historiallisista viivahde-eroista, vaan käsittääkseni myös poliittisesti merkityksellisistä valinnoista. Narratiivi on sellaisenaan poliittinen teko. Se väittää, olettaa ja antaa ymmärtää. Poliittinen ajattelu ja siitä annettu esitys on siten itse poliittista toimintaa. Quentin Skinner tutkii tällaista käsitteiden aktiivista muuttamista ja siihen liittyvää toimintaa. Hän löytyy samalta käsitehistorian kentältä kuin Koselleck, joka kuitenkin keskittyy enemmän aikaan käsitteiden muutoksessa.

Kari Palonen kuvaa Skinneriä omasta politiikanteorian näkökulmastaan. Hänelle Skinner on itsetietoisesti historiantutkimuksen, retoriikan ja politiikanteorian yhdistäjä, joka kaivaa esiin perinteisen aatehistorian silottamia poliittisen ajattelun särmiä. Skinner pyrkii irti vanhojen tekstien lukemiseen liittyvistä tutkijan omaa aikaa ja käsityksiä heijastavista mytologioista. Häntä kiinnostaa kutakin tekstiä ympäröinyt vallitseva todellisuus, johon kirjoittaja kenties reagoi tai jota pyrkii muuttamaan. Puheaktiteoriasta ja Ludwig Wittgensteinin myöhäisajattelusta innoittunut Skinner alkoi 1960-luvulta lähtien työstää näkemystään kielessä tapahtuvasta teoreettis-poliittisesta toiminnasta. Käsitteillä ei näet ole vain deskriptiivinen käyttösä, vaan ne kantavat normatiivisia, usein huomaamattomia värityksiä. Merkityksiä ja latauksia muuttavat aktiivisesti toimivat ihmiset, Skinnerin ”innovatiiviset ideologit”, jotka vakuuttavat yleisönsä ja legitimoivat uusia käsitteitä ja niiden soveltamista. Palonen puhuu Skinnerin mikropolitiikasta, jossa toiminta sanoina välittää, muuttaa ja vahvistaa merkityksiä keskinäisten kiistojen ja valtakamppailun vaihtelevissa tilanteissa. Skinnerin *The Foundations of Modern Political Thought* (1980) on Palosen mielestä uuden intellektuaalisen ja käsitehistorian paradigmaattinen esimerkki. Tutkiessaan myöhäiskeskiajan, renessanssin ja uuden ajan alun poliittista ajattelua Skinner sijoittaa tutkimuskohteet aikansa poliittiseen tilanteeseen ja käsittelee teoretikkoja poliitikkoina, joiden pääasiallisia toimintavälineitä olivat sana, teksti ja merkitykset. Palosen näkökulmasta Skinnerin pääteos on käsitteillä pelaavan ”teoriapolitiikan” historiaa. (Palonen 2003, 30, 51-58, 68-69, 74.)

Skinner on yhdistänyt puheaktiteoriaan ja kielifilosofiaan myös retoriikan tutkimusta. Palosen muotoilemana skinneriläinen ”retorinen uudelleenmäärittely” merkitsee käsittemuutosten tarkastelua retoriikan valossa, mutta myös uudelleennimeämisen, merkitysten revision ja innovatiivisen ideologin ajatusten kautta. Käsitteiden muutoksessa vaikuttavat samanaikaisesti erivahvuinen aktiivinen ”käsitepolitiikka” ja toisaalta laajempi kulttuurin muutos, joka heikentää kohteestaan etäännyneiden ihmisten kykyä ymmärtää alkuperäisiä, normatiivisia merkityksiä. Koska molemmat

tekijät vaikuttavat käytännössä yhdessä ja voimakkainkin käsitepolitiikka on teholtaan rajattua, hallitsee retorisen uudelleenmäärittelyn mahdollisuuksia Palosen mukaan aina kontingenssi. (Palonen 2003, 161-163, 167-168.) Kuva, jossa käsitteiden muutokset tapahtuvat aktiivisen työstämisen ja ympäristön välisessä jännitteessä, vastaa Koselleckin käsitystä käsitehistorian ja sosiaalishistorian suhteesta.

Sekä Koselleckin historianfilosofia että ”Palosen-Skinnerin” käsitepolitiikka istuvat varsin hyvin Whiten metahistoriaan, jonka mukaan tekstuaalisessa työssä on aina läsnä poliittinen ja ideologinen figuratiivinen vaikutus¹³. Koselleckin tulkitseva historioitsija muistuttaa Skinnerin poliitikoivaa teoreetikkoa. Historian niin kuin Smithinkin kuvaamiseen välittyy varsinaisen aiheensa ulkopuolisia järjestyksiä, moraliteetteja ja valtaa, joita ei voida täysin ulkoistaa. Smith-narratiivi ei odota onnekasta löytäjäänsä, vaan se on rakennettava ja kerrottava. Skinnerin, Koselleckin ja Whiten perspektiiveistä tunnustellen Smith-narratiivit ovat käsitteellistä valtaa käyttävää ja sitä tavoittelevaa uudelleenmäärittystä. Ne ovat itsessään poliittista toimintaa, joka pyrkii mahdollisuuksien mukaan legitimoimaan ja monopolisoimaan jonkin tietyn Smithin tekstien tulkinnan. Eri narratiiveilla on omat pitkät perinteensä, joiden valtaosa näyttää kirkastuneen jo 1800-luvun kuluessa, mutta samalla niitä uusinnetaan ja muokataan kaiken aikaa. Tämän päivän Smith-narratiivi on poliittinen kannanotto eräiden tekstien käyttökelpoisuudesta nyky-yhteiskunnassa.

3.5. Shapiron tekstuaalinen ”Adam Smith” esimerkkinä narratologisesta lukutavasta

Kielellinen käänne on tuottanut yhteiskuntatieteille lukuisia uusia metodeja, joita on sittemmin sovellettu innokkaasti myös klassikkotekstien lukemiseen. Smithin kohdalla ainoa merkittävä narratologinen tutkimus on kuitenkin Michael Shapiron teos *Reading "Adam Smith"*. Sen lähtökohtana on moderniteetin käsite, jonka avulla Shapiro pyrkii kuvaamaan uuden ajan maailmankuvalle ja ajattelutavoille perustavia, mutta huomaamatta jääneitä piirteitä. Hän kysyy, miten Smith keskeisenä länsimaisena filosofina on osa moderniteetin rakentumisesta. Tulkitsemalla Smithin tekstejä Shapiro etsii vastauksia vallan, auktoriteetin ja metafyyssisten jakojen kysymyksiin tavoitteenaan purkaa vakiintunutta ja hallitsevaa todellisuutta. Hänelle todellisuus ei nimittäin ole yksi, varma ja tosi, vaan se on ihmisten sosiaalisen ja poliittisen työn, aktiivisen ja toisaalta tiedostamattoman rakentamisen tulosta. Niinpä moderniteetillakin on omat pyhät, myyttiset ja koskemattomat perusteensa, jotka on normalisoitu olemattomiin, mutta joiden paljastamista Smithin tekstien kautta Shapiro tavoittelee.

¹³ On mielenkiintoista, että saksalainen, englantilainen ja amerikkalainen tutkija ovat yhtä aikaa, mutta toisiaan tunteematta, kirjoittaneet niinkin samantyylistä historianfilosofiaa, jossa historia ja sen tutkimus avautuvat voimakkaasti tulkinnalle ja politiikalle. Palonen on pyrkinyt Koselleckin ja Skinnerin tarjoamien näköalojen yhdistämiseen omassa (käsite)politiikanteoriassaan.

Postmodernissa hengessä hän toteaa singulaarin todellisen (real) tuhon ja etsii tuotettujen todellisuuksien moneutta ja poliittista luonnetta. (Shapiro 1993, xxv, 53-54, 68, 129, passim.)

Shapiro toteaa aluksi, että Adam Smith on mediapersoona, hieman samaan tapaan kuin Jeesuskin. Smithistä on Shapiron mukaan tullut niin huomattava ja viitattu hahmo, että häntä on enää vaikea ajatella ilman jälkeensä kasvanutta, lähinnä liberaali-kapitalististen tulkintojen traditiota. Näin on syntynyt tekstuaalinen ”Adam Smith”, jonka ympärillä on tehty ja tehdään normatisoivaa poliittista tulkintatyötä. Työn seurauksena kulttuurissamme toimii ”Smith-efekti”, joka vaikuttaa tapoihin ymmärtää politiikkaa, taloutta ja yhteiskuntaa. Smith on Shapiron kritiikin mukaan institutionalisoitu ja hänen ajatustensa poliittiset piirteet on liudennettu naturalisoivilla ja deskriptiivisiksi muunnetuilla kertomuksilla. (Shapiro 1993, xxvi-xxvii.)

Shapiro hyökkää korostetusti tekstuaaliseksi ”Adam Smithiksi” kutsumaansa tulkintatraditiota vastaan, joka on jossain määrin luutunut osaksi yleistä länsimaista kulttuuria. Analyysissä ei kuitenkaan ole kyse kohteeseensa kovin tarkasti syventävästä luennasta, vaan Shapiro roiskii varsin ravakalla otteella. Vaikka viittaakin kerran (erittäin kunnioittavaan sävyyn) Winchin teokseen *Adam Smith's Politics*, Shapiro ei ilmeisesti ole ymmärtänyt tämän keskeisintä teesiä. Sekä Winchin että Shapiron kirjoissa esiintyvä retorinen päävastustaja on periaatteessa sama: ”liberaali-kapitalistinen” Smith-luenta. Mutta Winch laajentaa käsitehistoriallisen, metodologisen kritiikkinsä koskemaan myös marxilaista ja kaikkea muutakin sellaista tutkimusta, joka irrottaa kohteensa sen aikalaistaustasta ja käsitejärjestelmästä, jossa se on syntynyt. Winchin mielestä Smithiä tutkitaan liian usein 1800-luvun käsitteiden ja poliittisten jakojen kautta, jotka eivät sellaisenaan sovellu 1700-luvun kontekstiin. Liberalismi, sosialismi, konservatismi, vieraantuminen, utilitarismi ja demokraatti ovat käsitteellisiä pakkopaitoja, joita ei Winchin mukaan tulisi pukea tutkimuskohteen päälle, koska ne sekoittavat tekstien alkuperäiset merkitykset ja mahdollistavat epähistoriallisten jatkumoiden, kehityskertomusten ja tyyppittelyiden luomisen. (Winch 1978, 2-5, 13-14, 35, 165-166.)

Johtuen moderniteettiviritteisestä perusasetelmastaan, Shapiro lukee Smithiä myöhempien vuosisatojen käsitteiden ja olosuhteiden kautta niin, että tämä tulee esitetyksi yhtäältä esitaistelijana ja näkijänä (xxviii), toisaalta ihmeellisen kyvyttömänä käsittämään 1900-luvun sodankäyntiä (15), myöhempiä filosofisia suuntauksia (26, 32) tai nykyaikaista taloutta (74). Shapiro puhuu myös huolettomasti 1700-luvun teollistumisesta ja sen yhteyksistä Smithin ajatteluun (51), vaikka Winch (1978, 142) erikseen varoittaa tulkitsemasta Smithillä usein esiintyvää sanaa ”industry” teollisuudeksi modernissa mielessä, niin kuin se alettiin ymmärtää muutamaa vuosikymmentä Smithin kuoleman jälkeen.

Siirtyessään lukemaan Smithin omia tekstejä Shapiro painottaa kirjoittamisen luonnetta luovana poliittisena toimintana. Uudessa tulkinnassa maailmasta tuotetaan aina uusia merkityksiä ja annetaan uudenlaisia arvoja asioille – siksi tuolla työllä on välttämättä poliittinen latauksensa. Smith hylkäsi vanhan narratiivin. Shapirolle Smithin historialliset kertomukset merkantilismin turmiollisuudesta ja siirtymisestä kaupalliseen yhteiskuntaan ovat narratiiveja, jotka ”reinforce and stabilize interpretations”. Shapiro kirjoittaa *WN*:in olevan ”a narrative or story of political and economic developments”. Kun asiat esitetään faktoina ja niistä johdettuina päätelminä, jää kirjoittajan poliittinen rooli Shapiroon mukaan huomaamatta ja tulkinnanvara harmonian varjoon. (Shapiro 1993, 47-48, 51, 81.) Huomion kiinnittäminen tulkintoihin ja poliittisuuteen on Shapiroon analyysin kiistattomia vahvuuksia.

Shapiroon hyötynä tälle tutkimukselle voidaan pitää myös narratiivista otetta, jolla hän käsittelee sekä Smithin tekstejä että varsinkin jälkeensä kasvanutta tulkintojen virtaa. Tekstuaalinen ”Adam Smith” ja Smith -efekti ovat osuvia, joskin hieman kärkeviä ilmaisuja. Shapiroon omasta modernisaatiokriittisestä näkökulmasta katsoen traditio on kutonut itsestään selvänä ja kiistämättömänä esittäytyvän langan. Smith-efekti voidaan ymmärtää

”as a way of doing narrative, of writing history, one that is characteristic of the kind of naturalizing perspective that imposes continuities on discontinuities, linearity on disturbed and inconsistent temporalities, and harmony on disharmony” (Shapiro 1993, xxvii).

Shapirolle jälkipolvien media-Smith on keinotekoinen, siloteltu ja yhdenmukaistettu tuote, narratiivi kerran eläneen ihmisen ajatuksista.

Shapiro mainitsee amerikkalaisen institutionaalisen taloustieteen perustajan Thorstein Veblenin olleen ensimmäinen, joka kiinnitti huomiota Smithin narratiivisuuteen. Veblen keskittyy Smithin historianfilosofian teleologisuuteen ja tuotantoa lävistäneeseen metafyyssiseen kertomukseen, jonka mukaan kaikilla asioilla maailmassa on luonnostaan järkevä ja mielekäs järjestyksensä. Tällaista järjestystä kuvatessaan Smith turvautuu Veblenin mukaan kertomuksellisuuteen¹⁴, joka mahdollistaa paljon merkityksellisemmän tarinan koostamisen kuin pelkkä peräkkäisten tapahtumien sarja. Välttämällä keinotekoista puuttumista asioiden luonnolliseen kulkuun, kertomus saa päätöksensä yksilöllisten ja yhteisöllisten intressien yhteensulautumana. Veblen piti tätä teleologisena ajatteluna, joka saa argumentatiivisen voimansa, kun Smithin valikoimat historialliset seikat tukevat teoriaa yhteiskuntien kehityksestä:

¹⁴ Minkä Shapiro huomauttaa sotivan selvästi Smithin objektivistista kielifilosofiaa ja tiedekäsitystä vastaan (1993, 50). Smithiä on yleisemminkin kritisoitu oman matemaattiseen selvyyteen pyrkivän, luonnollisen retoriikan ihanteensa unohtamisesta (Ross 1995, 93-94).

”Account is taken of the facts (supposed or observed) ostensibly in terms of causal sequence, but the imputed causal sequence is construed to run on lines of teleological legitimacy. – – The whole narrative, from the putative origin down, is not only supposititious, but it is merely a schematic presentation of what should have been the course of past development, in order to lead up to that ideal economic situation which would satisfy Adam Smith's preconception.” (Veblen 1899.)

Veblen toki huomaa Smithin taloudellisen analyysin kausaalisen luonteen, mutta väittää sen silti olevan alistettu teleologiselle ja ”kvasispirituaaliselle” kokonaisuudelle. Veblen käyttää ilmausta ”tiedon normalisointi” kuvaamaan Smithin tapaa sovittaa yksityiskohdat suureen tarinaansa. Normalisoinnin kritiikki kuvaa myös artikkelin kokonaisnäkemyistä, jonka mukaan sekä klassinen poliittinen taloustiede että vasta syntyneet marginalistiset suuntaukset pyrkivät luomaan keinotekoisen taloudellisen todellisuuden, joka normalisoi omia epäempiirisiä lähtökohtiaan. (Veblen 1899.) Veblenin legitimoivia myytinrakentajia kritisoiva kirjoitus sopii epäilemättä hyvin tukemaan Shapiroin liberaali-kapitalistista traditiota suomivaa teosta.

Smithin lineaarinen historia lähestyy Shapiroin mielestä fiktiota ja mytologioita, vaikka se pyrkiikin olemaan selittävää. Hän arvioi Smithin historian olevan luonteeltaan legendaarista ja myyttistä, koska se sulkee pois kaiken tarinan kulkua häiritsevän. Legenda etenee liian tasaisesti, kun vastavoimat jätetään huomiotta. Myyttisestä juonesta ei löydy anomalioita tai ylilyöntejä, vaan se on mallikelpoista ja epätavallista. (Shapiro 1993, 51-57, 59.) Shapiro itse on erityisen innokas kaivamaan esiin vaihtoehtoisia kertomuksia ja kiistämään yhden narratiivin etuoikeudet todellisuuteen.

Shapiroin Smith-luennasta on löydettävissä hyviä oivalluksia ja ituja narratologisen analyysin avuksi. Veblenin huomautukset ovat mielenkiintoisia Smithin historiakäsityksen ja edistysajattelun kannalta. Shapiro tuo lisäksi selvästi esiin tarinankertojan implisiittisen käsityksen omasta roolistaan ja puhkoo kehityksen ongelmattomuuden mielikuvaan epäilyttäviä aukkoja. Onkin hämmästyttävää huomata, kuinka täydellisen väärin hän ymmärtää Whiten narratologisen metodin. Shapiro hylkää sen viittaamalla lyhyesti erääseen Whiten artikkeliin, arvellen tämän tekevän jyrkän eron fiktionaalisen ja todellisen välille. Kuitenkin seurattaessa Shapiroin argumentointia, ei voi välttyä useaan otteeseen näkemästä voimakasta yhdenmukaisuutta molempien tavassa käsitellä narratiiveja ja juuri niiden tieto-opillista olemusta. Molemmat viittaavat ahkerasti samoihin ranskalaisen postmodernin filosofian johtotähtiin, tärkeimpänä Michel Foucault. Shapiroin Jean-Francois Lyotardilta lainaama katkelma muistuttaa erehdyttävästi Whiten keskeistä sanomaa:

“We habitually pose the following sequence: there is the fact, then the account of the witness, that is to say a narrative activity transforming the fact into a narrative....

This position on the problem of history poses a theatrical model: outside, is the fact, external to the theatrical space; on the stage the dramatic narrative unfolds; hidden in the wings ... is the director, the narrator with all his machinery, the *fabbrica* of narration. The historian is supposed to undo all the machinery and machination and to restore the excluded, having beaten down the walls of the theatre.

But it is obvious that the historian is himself only another director, his narrative another product, his work another narration..." (Shapiron 1993 mukaan, 49; kursiivi alkuperäinen.)

Whitekin arvostelee vakiintunutta tapaa ymmärtää kertomukset "löydytyksi" todellisuudesta, faktoina pidettävien tapahtumien "luonnollisista" ketjuista. Sen sijaan hän esittää, että ne ovat yhtä paljon keksittyjä kuin ilmenneitäkin; juoni tai tarina ei ole valmiina itsestään, vaan se on tehtävä. Faktat eivät puhu itselleen ulkopuolisesta ja riippumattomasta todellisuudesta, vaan historioitsijat puhuvat. He ovat narratiivin luoja, sidottuja samaan kielellä esitettävään näytelmään kuin kaikki muutkin. (White 1978, 82-84, 125.) Vakiintuneelle realistiselle käsitykselle "the plot of a historical narrative is always an embarrassment and has to be presented as 'found' in the events rather than put there by narrative techniques" (White 1987, 21).

Samoin Shapiron perusoletus "that there are no 'real events' until there are narratives" (1993, 49) lankeaa sievästi yhteen Whiten käsitysten kanssa. Historialliseen esitykseen limittyy narratiivista, tulkinnallista ja luovaa elementtiä ja siten radikaali jako todelliseen ja kuvitteelliseen ei ole mielekäs. Historiallinen narratiivi on figuratiivinen tapa välittää todellisuutta. Tapahtumista tulee sosiaalisessa ja kommunikatiivisessa mielessä todellisia vasta, kun ne voidaan välittää toisille ihmisille. Ja juuri tuolla hetkellä ne altistuvat kielestä ja sen psykologisesta taustasta kumpuaville ehdollisuuksille, joita ei Whiten mukaan voida välttää edes tieteellisen historian tutkimuksen pyrkimyksellä rekonstruoida asiat niin ne kuin todella olivat.

Vaikuttaa siltä, että Shapiro ei ole perehtynyt Whiten tuotantoon. Voidaan oikeastaan sanoa Whiten olevan maltillisella epistemologisella relativismillaan johdonmukaisemmin Shapiron linjalla kuin tämä itse. Shapiro näet eri kohdissa asettaa vastakkain vakavastiotettavan sisällön tai jonkinlaisen tavallisen tosiasiatiedon ja toisaalta liioitellun sujuvan kehityskertomuksen. Kriittiseksi vaihtoehdoksi Smithin edustamalle asenteelle hän asettaa Charles Darwinin. Shapiro pitää myyttisenä tai legendaarisena vain niitä osia Smithin teksteistä, joita hän luonnehtii "rajattoman optimistiseksi". Sen sijaan silloin kun Smith käsittelee 1700-luvun kaupallisen murroksen aiheuttamia sosiaalisia ongelmia, Shapiro kuvaa tämän päässeen eroon myyttisestä narratiivistaan. Niinpä hän esit-

tääkin löytäneensä kaksi erilaista tekstuaalista Adam Smithiä¹⁵. (Shapiro 1993, xxxii, 55-58, 103-104.) Shapiro kohtelee Smithin tekstejä voimakkaan kaksijakoisesti. Silloin kun se hänelle itselleen sopii, Smith on kapitalistista kehitystä epäilevä realisti, muulloin taas kritiikitön ja ylioptimistinen satusetä. Whiteä seuraten voisi tietenkin kysyä, eikö myös myytin Smith ole narratiivinen.

Shapiron tapa purkaa yhtä (monista) Smith-traditioista tarjoaa varteenotettavia aineksia, vaikka kärsiikin hieman moderniteettikeskeisyydestään. Ranskalaisesta postmodernismista ammentava analyysi pyrkii purkamaan lukkoonlyötyjä rakenteita ja osoittamaan niiden piilotetun normatiivisuuden. Shapiron uudelleenpolitisoiivan asenteen vahvuus onkin Smithin käsittely teksteinä ja traditiona. Narratiivisuus ilmenee siten sekä Smithin omina kertomuksina että tulkintoina, joita traditio tulee tekemään. Shapiron perusasenteeltaan narratologinen ote voi osittain tukea Whiten yksityiskohtaisempaa teoriaa. Shapiron antina on narratiivisuuden alleviivaaminen ja tulkintojen pitkän historian tuominen esiin, vaikka hän ei annakaan kovin paljon sisällön tutkimista koskevia analyttisiä välineitä. Tutkimusotteen suomat mahdollisuudet menevät osittain hukkaan, koska Shapiro näyttää pitävän narratiiveja luonteenomaisina ainoastaan moderniteettia tukeville elementeille ja kiistävän vaihtoehtoisten mallien myyttisyyden. Hän ei näytä olevan kovin johdonmukainen postmodernismissaan. Lisäksi hyökkäävä, suorastaan syyttävä tyyli ja anakronistinen asenne heikentävät argumenttia.

¹⁵ Teesi on keskeinen osa Smith-väittelyä (luvut 4.1. ja 4.3.).

4. Smith-narratiivit

Olen Whiten (1974) esimerkkiä seuraten nimennyt Smith-narratiivit juonellistamisen perusteella. Jäljempänä kuvaillut romanssi, komedia, tragedia ja satiiri ovat toisilleen likeisten yksittäisten narratiivien tiivistettyjä joukkoja. Juonen muotojen karsinoiminen neljään perusmuotoon tekee aineistolle tietysti aina vääryyttä, ja siksi on mahdollista ajatella, että tiivistetyt neljä narratiivin yleistapausta ovat vain tutkijan itsensä luomuksia. Väitän kuitenkin, että eri otsikoiden alle kokoamiani tulkintoja yhdistää jokin suhteellisen yhtenäinen paradigmaattinen muoto. Tuota muotoa määrittäviä rakenteellisia muuttujia ovat Whiten esittämät metahistorialliset tekijät. Muita keskeisiä muuttujia ovat suhtautuminen edistyksen mahdollisuuteen ja edistysuskon vahvuus, joihin liittyvät läheisesti luvussa 2. käsitellyt taloudellisen kehityksen mahdollisesti tuottamat ongelmat, yksilön ja yhteisön suhde sekä Smithin pääteosten keskinäinen jännite.

4.1. Romanssi

Romanssi on kuulunut kriitikoiden kovasti arvosteleman liberaali-kapitalistisen tradition tapaan ymmärtää Smithin tekstejä. Siitä on tullut laajalti vallalla oleva Smith-luennan standardi. Tarkkaan ottaen kyse ei aina ole alkuperäisten tekstien luennasta, vaan länsimaisessa kulttuuripiirissä suhteellisen laajalle levinneestä yhteisymmärryksestä, joka toistuu vaikkapa tietosanakirjojen tai koulukirjojen virallisena Smith-tulkintana. Lukion historian oppikirjana käytetty *Ihmisen tiet* kuvaa standardilainauksen varassa Smithin mullistavaksi taloustieteilijäksi, joka ”ei ollut tietämätön kriiseistä, mutta hän uskoi taloudellisten ongelmien ratkeavan vapauden vallitessa itsestään ilman valtion apua” (Ekonen & al. 1994, 105, 120-121). Smithin havaitsemat ongelmat ovat kirjan narratiivissa taloudellisia, eivät sosiaalisia tai poliittisia. Populaarissa muodossaan romanssia ei juurikaan perustella, koska kuvaus Smithistä markkinatalouden isänä ja rajoittamattoman taloudellisen toiminnan esitaistelijana nauttii yleistä hyväksyntää.

Romanssi on yleinen tulkinta myös silloin, kun Smithiä lähestytään taloustieteen kysymyksenasetteluista ja käsitteistä. Alalla on luonnollisesti painotettu Smithin merkitystä taloustieteilijänä. Taloustieteilijöiden katse on useimmiten tarkentunut *WN*:iin ja sen ensimmäiseen kahteen kirjaan, joissa Smith purkaa talouden perustekijöiden kuten hintojen, rahan, korkojen, palkkojen, työvoiman ja pääoman suhteita sekä työnjakoa ja talouskasvun dynamiikkaa. Smithin poliittista ajattelua ei yleensä ole käsitelty omana aiheenaan, vaan talousteorian sivutuotteena.

Suomessakin käytössä olevassa taloustieteen historian oppikirjassaan Robert Ekelund ja Robert Hébert kuvaavat Smithiä nykyaikaisen taloustieteen isäksi ja realistiksi, joka pyrki esittä-

mään asiat niin kuin ne ovat. Smithin moraalinen ajattelu yhdistyy heidän mukaansa melko vaivattomasti *WN*:iin. Adam Smith -ongelma voidaan ohittaa, koska poliittisen ja moraaliajattelun kysymyksiä lähestytään puhtaasti taloudellisesta piiristä.

”In many ways the least-read parts of the book are the most delightful, as when Smith digresses on the history of education in the Middle Ages or the method of selecting bishops in the ancient church. Yet despite its digressions, *The Wealth of Nations* contains important and relevant economic analysis.” (Ekelund & Hébert 1983, 89, 83-107.)

WN:in vaihtelevat teemat jakautuvat näin ollen kahteen lajiin: yhtäältä ihastuttaviin ristipistoihin tai sivupolkuihin eurooppalaisen historian lehdille ja toisaalta olennaiseen ja tärkeään talousteoriaan.

Taloustieteen valtavirtaa edustavat Ekelund ja Hébert näkevät Smithin aivan uudenlaisen ajan eräänä ensimmäisistä teoreetikoista. Olemattoman talouskasvun keskiajalla talousetiikka ja yhteiskunnallisen tasapainon säilyttäminen olivat Ekelundin ja Hébertin mukaan tärkeitä kysymyksiä, mutta niiden painoarvo väheni oleellisesti, kun 1700-luvulta alkaen siirryttiin voimakkaan kasvun aikaan. Yritteliäisyys ja oman edun tavoittelu eivät enää olleetkaan yhteiskunnallinen ongelma. Smith kiteytti tämän uuden itseohjautuvan yhteiskunnan ajatuksen, joka Ekelundin ja Hébertin mielestä on ”one of the most liberating ideas to emerge in the history of economic thought”. Sanavalinta on sikäli kiinnostava, että vapautumisella tai sivilisoitumisella on ajateltu olevan keskeinen rooli Smithin valistusohjelmassa. Kirjoittajat näyttävät viittaavan vapautumisella lähinnä taloudelliseen toimintaan ja sitä häirinneisiin rajoituksiin. Smithin poliittisen ajattelun he arvioivat noudattavan yksituumaisesti *laissez faire* -linjaa: valtio ei voi teoriassa eikä käytännössä tehdä onnistuneita päätöksiä ja siksi sen tulisi välttää puuttumista talouteen. Jälkipolvet eivät kuitenkaan ole noudattaneet suositusta, he toteavat. (Ekelund & Hébert 1983, 104, 82-107.)

Suomalainen kansantaloustieteen perusoppikirja esittelee Smithin monipuolisena filosofina. Teoksessa kuitenkin arvellaan Smithin merkanneen taloustieteen erkaantumista yhteiskuntafilosofiasta ja sinetöidään tämän talousteoria puhtaaksi *laissez faire* -ajatteluksi (Pekkarinen & Sutelala 1997, 25-28). Käsitehistoriallisesti mielenkiintoinen *laissez faire* tuli tunnetuksi 1800-luvulla hallinneen liberalistisen talouspolitiikan yhteydessä. Sen juuret ovat Smithille tuttujen fysiokraattien lausahduksessa ”laissez faire, laissez passer”. Smith itse puhuu luonnollisen vapauden järjestelmästä. Ekelund ja Hébert käyttävät *laissez faire* -termiä löyhästi synonyyminä kaikelle rajoitusten poistamista kannattavalle ajattelulle jo 1600-luvusta alkaen.

Taloustieteen piiristä etenkin itävaltalainen koulukunta ja 1960-luvulta alkaen noussut monetarismi ovat tulleet tunnetuiksi romanssin popularisoinnilla ja laajentamisella yhteiskuntafilosofiaan *laissez faire* -tyyliin. Pääasiassa angloamerikkalaisen oikeuksiin ja vapauksiin keskittyneen

taloudellis-poliittisen ajattelun huomattavia uranuurtajia ovat olleet muun muassa Friedrich von Hayek, Robert Nozick ja Milton Friedman. Kun lähes kolme vuosikymmentä yhtäjaksoisesti kestänyt voimakkaan talouskasvun vaihe äkillisesti päättyi vuonna 1973 ja tilalle tuli aivan uudenlainen lama korkeine korkoineen, inflaatioineen ja nopeasti kasvavine työttömyyslukuineen, alkoi uusi liberalismi saada tuulta purjeisiinsa. Libertaristinen tulkinta, joka katsoo vaalivansa klassista perintöä, on ilmoittautunut perinteisen liberalismiin työn jatkajaksi. Uusista taloustieteen suuntauksista ja angloamerikkalaisesta poliittisesta filosofiasta innoittunut katsomus on ottanut tehtäväkseen avoimen markkinatalouden ja vapaan kilpailun edistämisen sekä valtion taloudellisen roolin ratkaisevan supistamisen. Aatetta on kutsuttu julkisessa keskustelussa myös uusliberalismiksi tai markkinaliberalismiksi – äärimmillään anarkokapitalismiksi tai minimivaltioajatteluksi.

Libertaristisen suuntauksen näkyvimpiä hahmoja on Nobel-palkittu taloustieteilijä Milton Friedman, yksi 1900-luvun jälkipuoliskon maineikkaimmista ekonomisteista. Hän oli kirjoittanut talouden ja politiikan aiheista jo aiemminkin, mutta vuonna 1980 ilmestynyt *Free to Choose* nosti hänet libertarismiin kiintotähdeksi. Yhdessä vaimonsa Rosen kanssa Friedman hahmottelee valtion roolia vapaassa yhteiskunnassa ja ruotii 1900-luvulla tapahtunutta julkisen sektorin tehtävien paisumista.

Friedmanit tutkivat 1900-luvun yhteiskunta- ja talouspolitiikkaa, pääasiassa Yhdysvalloissa ja Britanniassa. Lähtökohtinaan he pitävät Smithin ajamia yksilön vapauksia ja näkymättömän käden periaatetta sekä Yhdysvaltain itsenäisyysjulistuksen henkeä – erityisesti Thomas Jeffersonin ajatuksia. Niinpä valtion roolia tulisi arvioida Smithin antamaa esimerkkiä vasten. Välttämättömiä turvallisuutta, oikeusjärjestystä ja julkishyödykkeitä tuottavia palveluita lukuun ottamatta pääsääntönä tulisi olla yksilöiden oikeus vapaaseen valintaan. Vapaassa yhteiskunnassa Smithin näkymätön käsi toimii useimmilla aloilla riittävänä ja tehokkaimpana järjestysperiaatteena. Friedmanien ”free society” on luonnollisen vapauden järjestelmä. Sen vastakohta on yhteiskunta, jossa keskitetty valta uhkaa tavallista ihmistä. Tällaisissa oloissa negatiivinen näkymätön käsi estää yhteisen edun toteutumisen ja uhkana on kollektivismi ja totalitarismi. (Friedman 1980, 1-7, 25-26, 29-32, 222-223.)

Friedmanien Smith on varsin suoraviivainen romanttinen *laissez faire* -narratiivi. Romanttinen Smith toimii kautta *Free to Choose* -teoksen kaikupohjana tai peilinä, josta tarkistetaan erilaisten politiikkojen hyväksyttävyyttä. Viimekätisenä mittarina on yhteensopivuus *WN*:iin ja siinä esiteltyyn luonnollisen vapauden järjestelmään. Friedmanien narratiivissa Smithistä lähti liikkeelle ensimmäinen vapauden puuska, joka laantui 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, ja jonka korvasivat rajoituksia ajaneet hyvinvointipolitiikka ja *New deal* -ideologia. He arvelevat tämän aikakauden tulleen kuitenkin tiensä päähän ja uuden vapauden aallon alkaneen: 1980-luvun nuorten älykköjen

ajatuksissa Marxin ja Maon korvaavat Smith ja Jefferson (Friedman 1980, 284). Itsekin huomattavaa osaa tässä muutoksessa näytelleet Friedmanit olivat pitkälti oikeassa. Poliittinen suunnanmuutos Britanniassa ja Yhdysvalloissa 1980-luvulla oli selvä. Milton Friedman itse toimi presidentti Ronald Reaganin neuvonantajana.

Friedmanien kaltaisten libertaristien innostamina on syntynyt myös uusia yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuvia järjestöjä, esimerkiksi lukuisat englantilaiset ja yhdysvaltalaiset tutkimus- ja julkaisutoimintaa harrastavat säätiöt. Yksi monista aivoriihistä on brittiläinen Adam Smith -instituutti, joka tavoittelee markkinatalouslähtoisempää politiikkaa ja yrittää vaikuttaa hallitukseen vapaakaupan, julkisen sektorin reformin ja vapaiden markkinoiden edistämiseksi. Se pitää Smithiä näiden asioiden lämpimänä puolestapuhujana, pioneerina ja sankarina. Itseään edelläkävijäksi kutsuva instituutti julkaisee omia politiikkasuosituksiaan pyrkien vaikuttamaan kansalliseen päätöksentekoon, jotta valinnanvapaus, kilpailu, vapaat markkinat, mahdollisimman vähäinen sääntely ja henkilökohtaiset vapaudet toteutuisivat paremmin. Pohdittavaksi tarkoitettut artikkelit kertovat Smithin räjäyttäneen merkantilismin harhaluulot ja tuoneen tilalle kasvun ja edistyksen teorian. Näkymättömän käden ohjaama ja yksilöiden ponnisteluista syntyvä liike riittää tuottamaan paremman yhteiskunnan. Pyrkimykset rajoittaa ongelmia johtavat vain suurempiin vaikeuksiin, sillä näkymättömän käsi vahvistaa myös niiden haitallisia vaikutuksia. Sankarillinen puurtaminen ja vapaus vievät voittoon, kollektiivinen tai julkinen toiminta tappioon. (Adam Smith Institute 2004.) Romanssi löytää Smithiltä heroisen yksilön, jonka varassa tulevaisuus on. Instituutin Smithiltä tarjoamat lainaukset ovat lähes pelkästään *WN*:sta ja luonteeltaan romanttista narratiivista systemaattisesti tukevia. Useimmat koskevat talouden toiminnan perusteita sekä vapauksia ja vapaakauppaa, romanssin vakiintunutta taloudellista lähdemateriaalia.

Teoreettista taustatukea romanssille antaa osaltaan West, joka tutkii työnjakoa, vieraantumisteemaa ja koulutusta Smithillä. *WN* sisältää kahdenlaisia havaintoja työnjaon vaikutuksista. Teoksen avaava kuuluisa neulatehdasesimerkki kertoo edistyneen työnjaon huimista vaikutuksista tehokkuuteen ja tuottavuuteen, mutta toisaalta viidennen kirjan huomautukset työväestön henkisten ja sosiaalisten kykyjen heikkenemisestä ovat herättäneet yhtä suurta huomiota. West vertailee *mental mutilation* -katkelmaa vieraantumisen käsitteeseen ja Marxin tulkintaan siitä ja arvioi, ettei Smithin versio vertaudu oikein kumpaankaan. Henkinen taantuminen on rajattua, kantajalleen huomaamatonta ja sittenkin melko vaaratonta. Lisäksi siihen on mahdollista puuttua koulutuksella. West ei pidä työnjaon sivuvaikutuksia vieraannuttavana elementtinä, koska kasvava ja edistyvä kaupallinen yhteiskunta on edullinen myös työläisille. West viittaa argumenttinsa tueksi Smithin tekstien sisäisiin ristiriitoihin. (West 1975, passim.) Romanttiselle Smithille ongelmat eivät pitkällä aikavälillä ole ratkaisemattomia, sillä hän uskoo kaupallisen yhteiskunnan kykyyn ratkaista ne – jos

se vain saa kehittyä vapaasti. West pyrkii kumoamaan siten marxilaisen kritiikin ja tavallaan laajentamaan romanttista narratiivia, niin että työläinenkin voi olla vapautteen kurkottava toimelias sankari. Myöhemmin West on asettunut kritisoimaan ”revisionistista” Smithin uudelleenluentaa, joka pyrkii laajentamaan perinteistä *laissez faire* -käsitystä (West 1993).

Ehkä hieman yllättäen Shapirollakin on oma romanttinen ”Adam Smithinsä”. Shapiroin narratologisen tutkimuksen idea on nimittäin asettaa vastakkain kaksi Smith-narratiivia, joista romanttinen versio on väline liberaali-kapitalistisen tradition kritiikille. Shapiroin romanttinen narratiivi on kuvaus rajattoman optimistisesta filosofista, joka sulkee silmänsä omilta ikäviltä havainnoiltaan. Myyttien ja legendojen pohjalta teoretisoiva skotti ei käsitä ajattelunsa itsestäänselvyyskäsitteitä, vaan depolitisoinee näkymättömiin, Shapiro väittää. Näin syntyy liberaalin tradition huoleton kertomus sankarillisesta irtautumisesta merkantilismin säädellystä maailmasta. Smith halusi korvata staattisen suvereenisuuden vaihdon ja vastavuoroisuuden maailmalla ja siirtää poliittisen filosofian painopisteen järjestelmän hallinnasta uusien resurssien jakoon, Shapiro kirjoittaa. (Shapiro 1993, xxxi-xxxii, 3, 9-11.) Shapiroin romanttisen *WN*:in pääviesti on, että ajan mittaan yksilölliset aktiviteetit järjestyvät koherentiksi kokonaisuudeksi. Oman onnensa sankarit työstävät huomaamattaan vapaan maailman. Mutta Shapiroin kuten muidenkin romanssia taktisesti hyödyntävien kriitikkojen tarkoitus on vain luoda kontrasti oikeana Smithinä pitämäänsä tragediaan. Romanssista tehdään pilaa osoittamalla asioiden oikeaksi katsottu laita. Smith-tragediassa on satiirisia piirteitä.

Romanssi on kaikista Smith-narratiiveista edistysaffirmatiivisin. Siinä tulevaisuus on avoin ja potentiaalinen kohde, johon sitoutuu tavattomasti viatonta odotusta. Romanssissa piirtyy erityisen selvästi näkyviin rajoittamattomaan tulevaisuuteen asetettu toivo, joka on Koselleckin temporalisaation teorian mukaan ominainen vasta 1800-luvulle. Romanssi kertoo edistykseen lujasti uskovasta Smithistä ja hänen osoittamastaan sankarista, taloudellista etua ajavasta yksilöstä. Toivoon liittyvä tekemisen ja toteuttamisen vastuu on yksilöllä, mutta ikään kuin tämän itsensä huomaamatta. Sillä tietoinen yritys toimia yhteisen edun hyväksi on vaarallinen virhe, jolle kaikki ihmiset ovat alttiita. Romanssi korostaa näkymättömän käden kaksiteräistä merkitystä: suunnittelematon, itsekäs toiminta johtaa kaikille edullisiin lopputuloksiin, tietoinen yritys hallita tilannetta taas synnyttää odottamattomia negatiivisia vaikutuksia. Näkymättömän käden ennakoimattomat ulkoisvaikutukset toimivat tehokkaasti kahteen suuntaan. Luonnollisen vapauden järjestelmä hoitaa edistuksen työtä parhaiten ja ilman erityistä yhteisöllistä panostusta.

Varmastikaan missään muussa ”Adam Smith” -juonen muodossa sankarillisuus ei pääse niin hyvin esiin kuin romanssissa. Heroisuus omana etuna ja taloudellisena rationaalisuutena riittää yhteiskunnalle. Sankarin urotyö pahaa maailmaa ja oikeastaan omaa, salakavalasti hallitsemaan pyrkivää luonnettaan vastaan saattaa ihmiskunnan kohti vapautumisen ideaalia. Hyvän ja pa-

han taistelu jäsenyytä vastakkainasetteluna sankarin edustaman luonnollisen vapauden järjestelmän ja hallitsemisen ja politiikan kulttuurista kuvastavien vanhojen rakenteiden kuten monopolien ja tullien välillä. Whiten yleisen huomion mukaisesti tätäkin romanssia luonnehtii vahvasti yksinkertaistettu konfliktisuus. Shapiro taas kiinnittää huomiota romanttisen narratiivin yhdenmukaisuuteen, sujuvuuteen ja harmoniaan. Häiritseviä tekijöitä, epäyhtenäisyyttä, ongelmia ja anomalioita ei käsitellä. Kauppiaan, käsityöläisen tai pääomaansa sijoittavan tuotantolaitoksen omistajan sankarillisuus johtaa lopulta merkantilistisen yhteiskunnan kuoleutumiseen ja uuden, todella kaupallisen vaiheen täyttymiseen.

Romanssille ilmeinen sankarillisuus ei vastaa Whiten käsitystä valistuksen edistysuskosta. Edistys merkitsi liikettä kohti määränpäättä, tulevaisuudessa odottavaa ideaalia, ja samanaikaista epäjärjen vähentymisen ja järjen määrällisen kasvun prosessia, rationaalisuuden voittoa irrationalisuudesta. White ei katso valistushistorian silti olleen erityisen monumentaalista tai sankarillista, sillä siinä yksilöön ei yleensä luotettu tarinan ratkaisijana. Keskeinen subjekti Whiten mukaan oli ihmiskunta. (White 1974, 61-64, 68.)

Sankarin sädekehä siirtyy romanssissa myös nykyisiin taloudellisten toimijoiden muotoihin kuten sijoittajaan, liikemieheen tai ammattijohtajaan, vaikka Smith ei niitä luonnollisesti tuntenutkaan¹⁶. Romanttinen sankari edustaa oikeastaan vasta myöhäisemmän kapitalismin etujoukkoa, ei Smithin kuvaaman varhaisen kaupallisen yhteiskunnan hahmoja. Smith nimittäin itse suosi vielä maataloutta yli muiden tuotantomuotojen ja oli siten jonkinlainen maltillinen fysiokraatti (WN I-III, 465, 475, 479-482). Romanssissa käsitetäänkin Smithin kuvaama kaupallinen vaihe yleisesti kapitalistiseksi markkinataloudeksi, jonka teoreettisena perustajana Smithiä pidetään. Vapaa markkinayhteiskunta on aarre edistyksen sateenkaaren päässä. Siellä toteutuvat maksimaalinen talouskasvu ja luonnollisen vapauden poliittinen ja moraalinen järjestelmä. Romanssi etsii muutosta, onnellinen yhteiskunta on saavutettavissa taloudellisen toiminnan kautta. Yksilön on erikoistuttava taloudelliseksi toimijaksi ja suunnattava tarmonsensa oman tilanteensa parantamiseen. Romanssissa konflikti maailman kanssa ja ihmisten välillä voidaan ylittää, mikä tapahtuu poliittisella minimalismilla, negatiivisen vapauden puhkeamisella täydellisyyteensä.

Smithin filosofian lukeminen romanssina on ainakin populaaristi ollut suosituin tapa, mitä on saattanut tukea taloustieteiden piirissä vahvasti hallinnut Smith-romanssi. *WN*:ista romanssi

¹⁶ Mielenkiintoinen rajatapaus romanssin sankaruudessa on osakeyhtiö, joka on nykyaikaisen kilpailutalouden perusyksikkö. Smith näet suhtautui kriittisesti suuria toimintapääomia vaativiin, sijoituksiin perustuviin osakeyhtiöihin ("joint stock company") ja näiden epäluotettaviin johtajiin. Hän selvästi suosi yrittäjyyttä, jossa osakkaat toimivat yrityksessä aktiivisesti yhdessä ("private copartnery"). Toisaalta on huomattava, että Smith ei edes osannut kuvitella nykyaikaisia suuryrityksiä, vaan tarkoitti julkisella pääomalla rahoitettuja osakeyhtiöitä (pankit, vakuutusyhtiöt, vesihuolto, kanavat), jotka hän tietysti ehdoin oli valmis hyväksymään, sekä erilaisia etuuksia ja monopoleja nauttineita yksityisiä kauppakompanioita, joita hän vastusti. (WN IV-V, 343-348.) Smith lisäsi yhtiöitä käsittelevän kohdan *WN*:in kolmanteen painokseen vuonna 1784 (Ross 1995, 283).

poimii rutiininomaisesti tietyt, suorastaan fetissiluonteen saaneet lainaukset. Painottamalla niitä ja Smithille hyvin tärkeää luonnollisen vapauden järjestelmää romanssi rakentaa perinteisen kuvan liberaalista ajattelijasta, joka selvästi näki uuden yhteiskunnan esiin murtautumisen. Romanttisen juonen keskipisteenä oleva toimelias yksilö tuottaa ympärilleen yhteistä hyvää ilman erityisempää panostusta tai perehtymistä asioiden hallintaan. Edistys on täysin ulottuvilla, eikä sen saavuttamiseksi vaadita poliittisen tason ponnistuksia, ainoastaan sopivaa maltillista vakautta.

Smith-romanssin trooppeja ovat sekä metonymia että synekdoke. Mekanistinen edistys selitys nojaa metonymiaan, joka vahvistaa kausaalista materialismia. Romanssin mekanistinen puoli kertoo Smithiä talousvetoisen edistyksen profeettana. Taloudessa tapahtuneet muutokset ovat sysänneet kehityksen liikkeelle ja ne vastaavat edelleenkin edistyksen realisoitumisesta. Poliittiset ja sosiaaliset suhteet kehittyvät yhteiskunnassa vastaamaan kulloistakin taloudellista vaihetta ja kaupallisessa yhteiskunnassa ne muotoutuvat maksimaalisen vapauden periaatteen mukaisesti. Tiettyjä poikkeuksia lukuun ottamatta valtion rooli kaventuu mahdollisimman luonnolliseksi, jotta se ei haittaisi metonymisesti *ulkoapäin* alulle sysäytynyttä *tapahtumaketjua*.

Mekanistinen selitys on Smith-romanssin käytännöllinen, maanläheinen ja ”realistinen” puoli. Sen vastakappale on romanssille tyypillinen mystiikka, joka rakentuu synekdokeen troopille. Mekanismin keskittyessä rakenteeseen ja syy-seuraus -suhteisiin, organisismi kertoo laadullisesta, sisäsyntyisestä muutoksesta länsimaisten yhteiskuntien noustessa kohti sivilisoitumisen tavoitetta: edistyksen sisäänrakennettu teleologisuus johtaa vähitellen täydellistymiseen. Organisismi on voimakkaasti syntetisoiva ja prosessia korostava; romanssin tässä puolessa näkyy Smithin usko historiallisten vaiheiden vääjäämättömyyteen, kehityksen suuntaan ja kaupalliseen yhteiskuntaan sen huipulla.

Romanssissa on kuitenkin sankarinsa, jotka synekdokisesti edustavat koko edistyvää kansaa. Smithin tuotantolaitosten omistajat (”manufacturer”), kauppiat ja käsityöläiset ovat taloudesta ponnistavan edistyksen etujoukkoa, sivilisoitumisen airuita. Koska jo elämme markkinataloudessa, on nykyromanssille sankarillisuudessa kyse viimeisten esteiden ylittämisestä, viimeisen taistelun voittamisesta, jossa vapauden järjestelmän esteet poistetaan. Sekä organisismi formaalina selityksenä että romanssi juonena ovat taipuvaisia idealismiin ja vapautta tavoittelevaan optimismiin. Romanttisen narratiivin Smith on siten yhtä aikaa materialistinen realisti ja teleologinen idealisti.

Silloin kun romanssin huomio kiinnittyy Smithin tuotantoon laajemmin, narratiivi suhtautuu Adam Smith -ongelmaan mutkattomasti; romanttinen *WN* jatkaa suhteellisen vaivattomasti *TMS*:in viitoittamalla tiellä. Ekelund ja Hébert havaitsivat toki asiasta syntyneen akateemisen kinan todetakseen vain, että ”valistunut mielipide” pitää edellistä jälkimmäisen ”loogisena jatkeena”. Molemmissa teoksissa yksilön toiminta perustuu omien etujen ajamiseen, jota rajoitetaan puo-

lueettoman tarkkailijan oletuksella ja sympatialla (*TMS*) tai kilpailulla (*WN*). (Ekelund & Hébert 1983, 84, 87.)

Toisinaan vaikuttaa siltä, kuin Smithin tekstien kronologinen järjestys olisi käännetty ympäri ja *TMS*:ia luettaisiin *WN*:ista käsin. Pääteosten liittäminen joustavasti yhteen kielii talouskasvun ja sivilisoitumisen prosessin sulavasta yhdistymisestä. Romanssi ei huolestu mahdollisesti ilmenevistä yhteiskunnallisista ongelmista, jotka ovat sille emansipatorisen nousun juonen hetkellisiä viiveitä. Erityisesti tragedian katastrofina kuvaamat epäkohdat ovat juonta kohottavia välitaiste-luita ennen lopullista ratkaisua. Ne juontavat juurensa menneen järjestyksen viimeisistä epätoivoi-sista vastaiskuista, eivät sankarin urheasta ponnistelusta kohti määränpäättä. Romanssissa talousve-toinen edistys ei lopultakaan synnytä ongelmia. *Mental mutilation* ei ole vapauden, vaan sen puut-teen tuottama haitta.

4.2. Komedial

Tutkitut Smith-komedial on romanssia moniäänisempiä. Skaalan romanttista päätä edustava Gronow arvioi sosiologian historian oppikirjassa, että Smith on kaikista valistusajatteliijoista sivilisaa-tioaffirmatiivisin. Historiallisessa edistyksessä on Gronowin mukaan kyse emansipoivasta voimas-ta, eikä itse historian kulku tule Smithillä arvostelluksi – ainakaan niin kauan, kun historia saa edetä vapaasti. Sivilisoituminen merkitsee vapauden, järjen ja itsehallinnan voittoa ihmisten välisissä suhteissa ja ihmisen itsensä sisällä. *WN*:ia Gronow kuvaa sisäisesti jännitteiseksi kokonaisuudeksi, jos-ta on helppo vetää erilaisia johtopäätöksiä sekä yhteiskunnan omalakisouden että asioihin puuttumi-sen puolesta. Gronow yhdistää Smithin pääteosten ajatukset suhteellisen yhtenäiseksi malliksi kau-pallisen yhteiskunnan toiminnasta. Edistys perustuu talouden piirissä vaikuttaviin itserakkauden voimiin, joita rajoittavat kasvatus, koulutus ja yleinen valistus sekä *TMS*:in kuvaamat sosiaaliset suhteet ja vertaiskontrolli. Näiden lisäksi Gronowin Smith luottaa vahvasti kehityksen itsensä syn-nyttämään sosiaalisen kontrollin taipumukseen. Kaupallisessa yhteiskunnassa toimii myötäsnytyi-nen itseään korjaava mekanismi. Kehitys laukaisee yhteiskuntaa itseään sivilisoivan tunteen; näky-mätön käsi kasvattaa myös moraalista tajua. Valtio ei edistyksen asiamiehenä toki jää osattomaksi, mutta valtion tehtävänä on Gronowin komediassa sittenkin lähinnä taata elämä, vapaus ja omistus-oikeudet sekä hoitaa koulutusta ja eräitä infrastruktuuriin liittyviä palveluja. Valtion luomalle perus-talle rakentuvat talouden eli vaihdon piiri sekä moraalis-sosiaalisten tunteiden ja suhteiden piiri, jotka yhdessä näyttävät muodostavan kansalaisyhteiskunnan. Gronowin narratiivin terävin kritiikki osuu romanssin tapaan esittää Smith yksisilmäisesti taloustieteen tienraivaajana ja kapitalismin esi-taistelijana. (Gronow 1997, 40-42, 44, 48-55.)

Marxilainen historiantutkija Viikari näkee Smithissä suuren optimistin, joka tiedostaa kurjuuden ja ongelmat, mutta ei tee siitä edistyksen kynnyksysymystä. Smith kumosi omien etujen ajamiseen liittyvät pelot ja osoitti yhteiskunnan jopa edistyvän. Viikarin mielestä edistysusko kumosi yhteiskuntakritiikin, kun Smith jätti vaille suurempaa poliittista merkitystä omat arvionsa valtion luonteesta voimakkaimpien yksilöiden vallan välineenä. Poliittisen yhteiskunnan synty vahvojen suojaksi ei johtanut Smithiä vaatimaan valtion hävittämistä edistyksen vuoksi, kuten Marx myöhemmin esitti. Toisaalta Viikari kiistää puhtaan talousvetoisen tulkinnan ja katsoo, että talouden rinnalle Smith kaipasi valistunutta poliittista toimintaa ja oikeudellisia uudistuksia. (Viikari 1995, 143, 214, 371.)

J.G.A. Pocock tutkii Smithiä antiikin hyvefilosofian, republikanismin ja machiavellilaisen tradition jatkajana. Hän asettaa Smithin ja muut 1700-luvun taloudesta ja politiikasta kirjoittaneet filosofit klassisen perinnön ja uuden ajan rajamaille. Modernin valtion ja modernin talouden kehityskaaret kävivät 1600- ja 1700-luvuilla käsi kädessä toistensa kanssa. Antiikin klassinen ajattelu oli pitänyt talouden tiukasti alistettuna poliittiselle ja vaikka tuo suhde alkoikin löystyä, oli politiikka Pocockin mukaan edelleen taloudelliselle toiminnalle moraalisia rajoja asettavaa. Komedian Smith on niiden joukossa, jotka tiedostivat uuden taloudellisen mallin hyvät puolet ja alkoivat puhua voimakkaasti kaupan puolesta. Mutta samalla hän on huolestunut varallisuuden kasvun ja sen taustalla olevan työnjaon vaikutuksista ihmisiin. Kapeakatseiset ja sosiaalisesti rajoittuneet ihmiset eivät kykenisikään nauttimaan kasvun hedelmistä. (Pocock 1990, 121-125, 128-135.)

Pocock tulkitsee skottivalistusta Machiavelliin kiteytyneessä, hyveiden ja korruption vastakkainasetteluun perustuneen kielen jatkumossa. Skottien havainnoima todellisuus muuttui nopeasti, ja vaikka he pitivätkin taloutta henkisen kasvun katalyyttinä, alkoi olla yhtä lailla selvää, että kauppa synnytti myös ongelmia. Pocockin kuvaama Smith tarkastelee yhtä aikaa nuoren kulttuurin luovaa voimaa ja sen mahdollisia tuhon siemeniä. Machiavellille oli ollut tyypillinen hyveen ja korruption ristiriita, jonka korvasi nyt hyveen ja varallisuuden välinen jännite. Irrationaalisen fortunatilalle tuli edistysellinen ”fortune”, jonka kasvua kiihdyttävä kauppa kuitenkin uhkasi samalla osallistumisen poliittisia hyveitä. Kaupallisen yhteiskunnan varallisuus oli irtautumassa vanhasta ja loiuutta henkilökohtaista ja epäpoliittista ihmistä, joka ei toiminut enää hyveiden maailman pohjalta. (Pocock 1975, 498-499, 502-503; 1985, 70-71.)

Pocock asettaa skotit modernin ajan ja klassisen humanismin rajalle ja toteaa antiikin ja modernin yhdistyneen Smithin ja Humen edustamassa tieteellisessä whigismissä. Hän arvioi heidän huolestumisensa kertoneen poliittisen kapasiteetin ja kansalaisuuden käsityksen kaipuusta. Henkinen taantuma oli uhka ihmisten täysivaltaisuudelle sekä kyvyille nauttia ja toimia osana poliittista yhteiskuntaa. (Pocock 1990, 136-138; 1985, 121, 276.) Pocock sijoittaa Smithin ristiriitaiseen

tilanteeseen. Komedia kertoo edistyksen dialektiikasta tietoista Smithiä – toisin kuin tragediassa, jossa Smith puhkuu kiiltokuvamaista edistysintoa maailman kaatuessa päälle.

Taloudellisella kehityksellä oli keskeinen asema skottivalistuksessa. Taustalla kaiversi kuitenkin Pocockin mukaan huoli siitä, toimiiko edistys poliittisten ja moraalisten kykyjen eduksi vai niitä vastaan. Pocock väittää, että skotteja voidaan tulkita sekä edistyksellisinä murroksen airuina että arvokonservatiivisina vanhojen humanismin ihanteiden säilyttäjinä. Hän ei pidä heitä missään tapauksessa lopullista emansipaatiota tavoitelleina utooppisina ajattelijoina, vaan pragmaattikoina, joiden mukaan hyveiden ja uuden taloudellisen kulttuurin kahnaus on hallittavissa tai se ei ainakaan riitä kumoamaan edistystä. (Pocock 1985, 100, 188; 1975, 503-504.)

Komedialle on ominaista Smithin taloudellisen ajattelun tasapainottaminen poliittisella ja sivilisoitumisen tavoitteluun liittyvällä vastaelementillä. Pocockin Smith pitää tärkeänä tukea ihmisten henkisiä kykyjä ja osallistumista, vapauden ja sankaruuden saadessa romanssiin verrattuna uudenlaisen merkityksen. Pocock ei hyväksy käsitystä, että Smith olisi jo orientoitunut täysin taloudelliseen toimintaan ja jättänyt politiikan ajattelussaan taka-alalle. 1700-luvulta ei hänen mielestään löydy mitään viitteitä talouden ja politiikan radikaalista vastakkainasettelusta. Päinvastoin kuin vaikkapa sekä liberalismiluenta että sen kritiikki (Marx) esittävät, vuosisata oli problematisoiva ja epäyhtenäinen. Yksinkertaistettu kuvaus joutuu Pocockin hampaisiin myös silloin, kun Smithin esitetään ajatelleen yksin talouden tekevän ihmisestä ihmisen. Komedian Smith kaipaa kansalais-sankaruutta ("civic heroism") siinä missä yksityisyritteliästä toimeliaisuuttakin. Ihmisten kyky keskinäiseen yhteistyöhön on komedialle välttämätöntä, jotta maailman hetkellinen suopeus vapautumiselle tulisi hyödynnetyksi. Poliitikka ei silti enää tarkoita toimimista poliiksessä, vaan sen on korvannut moderni valtio, jonka tehtäviin Smithillä kuuluu asioiden hallinnointi: *policy* tai *police*. Pocockin mielestä jo Smithin päätyön nimi ("Wealth of *nations*") kertoo tavoitteesta etsiä järkevää *policy*a yhteisön vaurastuttamiseksi. Pocockin komedia korostaa skottivalistuksen "esiliberalismia" asenteena, joka arvostaa viisaan politiikan vapauttavaa luonnetta sivilisoitumisen mielessä – ei pelkää negatiivisia vapauksia niin kuin liberalismi on myöhemmin ymmärretty. (Pocock 1990, 138-141; 1985, 70, 111.)

Yksinkertaistamisen kritiikissään Pocock keskittyy liberalismia taktisessa tarkoituksessa homogenisoivaan "antiliberalismiin", joka vastaa melko hyvin tässä tutkimuksessa käsiteltyä tragedian narratiivia. Pocockin puhtaasti taloudellista edistystä vastaan käyvän kritiikin voinee osoittaa myös *laissez faire* -suuntaukselle, jolloin komedian toru kohdistuu Smith-romanssiin. Pocock itse ei mainitse pääteostensa valmistumisen aikoihin nopeasti vahvistunutta *laissez faire* -ajattelua ja sen Smith-tulkintaa.

Winchillä liberalismien ja antiliberalismin arvostelu sen sijaan yhdistyy selkeästi. Hänen eksplisiittisenä tavoitteenaan on rikkoa ”liberaali-kapitalistisen” tulkinnan perusta sen molemmissa muodoissa osoittamalla historiallisen revision keinoin Smithillä olevan oma aidosti poliittinen filosofiansa. Winch ottaa Pocockin luennasta oppia sekä yleisemmin käsitehistoriallisen metodin tasolla että lainaten tämän ”civic humanism” -teesiä. Herrat viittaavat toisiinsa ja heitä yhdistää selvästikin halu esittää Smith laaja-alaisena moraalifilosofina. Pocockin mukaan heidän edustamansa tulkinnallinen juonne määrittelee poliittisen taloustieteen:

”[as] a more complex, and more ideological, enterprise aimed at establishing the moral, political, cultural, and economic conditions of life in advancing commercial societies: a commercial humanism, it might not unjustly be called, which met the challenge posed by civic humanism or classical republicanism to the quality of life in such societies” (Pocock 1985, 194).

Näin ollen kyse ei ole vain taloudellisesta analyysistä tai kansakunnan rahamääräisen varallisuuden kasvattamisesta, vaan vauraasta ja täydestä elämästä. Pocockin kaupallinen humanismi on onnellisuuden taitoa ja tiedettä.

Aivan kuten Pocock’kin (1985, 70, 114), Winch (1978, 167) kiistää *economic man* -teesin, joka väittää Smithin kuvanneen ihmistä puhtaasti taloudellisena olentona: ”Smith does not make use of the construct known as ’economic man’. Self-interest is not directed solely by pecuniary motives towards economic ends”. Winchin Smithiltä löytyy myös poliittinen ja humanistinen puolensa, jota ei voida sivuuttaa vaikka *homo civicuksen* ohi olivatkin jo rientämässä *WN*:in *homo oeconomicus* ja *TMS*:in *homo socius*. Taloudelliseen toimintaan uppoutunut ihminen oli jäämässä yksipuoliseksi, samalla kun yksityisyydessään vahva hyvien tapojen lähettiläs oli poliittisessa toiminnassa sittenkin impotentti. (Winch 1978, 172-174.)

Smith asetti jyrkästi vastakkain rajoituksiin perustuneen merkantilismin ja vapaan kaupallisen yhteiskunnan, mutta tämän jaottelun jälkeen hän katsoi velvollisuudekseen tutkia myös sivilisoituneen vaiheen käytännöllisiä ongelmia, Winch esittää. Versovia ongelmia silmälläpitäen Smith antoi valtiolle tehtäväksi turvallisuuden, yhteiskunnallisen rauhan ja toimivuuden sekä ihmisten kykyjä kasvattavan koulutuksen varmistamisen. Koska tehtävien motiivi oli nimenomaan poliittinen siinä mielessä, että tarkoituksena oli poliittisen yhteiskunnan (*polity*) vakauttaminen, säilyttäminen ja edistäminen, Winch ei voi hyväksyä *laissez faire* -tulkintaa. (Winch 1978, 81-82, 113-114, 119-120, 129, 132, 153.) Komediasa valtion tehtävät eivät ole välttämätön paha, vaan ne mahdollistavat edistyksen.

Winch raivaa tilaa politiikalle lukemalla nelivaiheteorioita väljänä makromallina, jonka sisällä toimivat tavallisen historian sykliset mekanismit ja prosessit: ”political and military themes

are interwoven with, and frequently override, the economic processes of transition; they cannot, therefore be treated simply as epiphenomenal illustrations of these processes” (1978, 64, 57-64). Näitä tekijöitä tutkivat politiikan tiede ja filosofia. Winch huomauttaa Smithin oikeustieteen luennoissaan käsitelleen ensimmäiseksi hallintoa ja oikeusjärjestystä perustana talouden kehitykselle (Winch 1978, 52).

Humanismilla on Winchin narratiivissa kuitenkin hieman pienempi rooli kuin Pocockilla, jonka hän arvelee liioitelleen hyveiden ja kaupan välistä jännitettä. Smith ja Hume eivät Winchin mukaan jakaneet skottiaikalaisensa Adam Fergusonin ”intohimoista huolta” aktiivisen kansalaiskyvyn heikkenemisestä, vaan tarkastelivat aiheitaan sittenkin etäämpää, spekulatiivisemmän pohdiskelun ilmapiirissä. Samaa asennetta ilmentää molemmille ominainen epäily ihmisen luontoa ja moraalia kohtaan. Winch lainaa mielellään *TMS*:in ja *WN*:in kohtia, joissa kuvataan vallassa olevan ihmisen taipumuksia väkivaltaan ja petokseen. Hän keventää Pocockin humanismiväitettä ja esittää Smithin sosiologisena poliittisena ajattelijana, jonka lähtökohtia kuvaa paremmin määritelmä skeptinen whig kuin Pocockin käyttämä tieteellinen whig. (Winch 1978, 24, 86, 175-177.)

Smithin politiikkaa luonnehtivat Winchin (1978, 182) mielestä adjektiivit ”sceptical, pessimistic, or realistic, according to the reader’s taste”. Se ei ollut vanhoja hyveitä nostalgisoiva, mutta ei myöskään utooppinen kertomus ihmisen kasvavasta voimasta yli luonnon. Ehdottomasti Winch kiistää Smithin olleen politiikan suhteen taloudellinen deterministi. Tällaisen käsityksen syntyyn hän arvelee vaikuttaneen Yhdysvaltojen perustajien *Federalist*-julkaisut, joiden myöhäisempää, taloudellista tulkintaa hän kritisoi. (Winch 1978, 178-180, 182.) Myös Pocock (1985, 273-274) kiinnittää huomiota talouden ja politiikan painotusten muutoksiin uuden mantereen whigeillä, etupäässä Thomas Jeffersonin teksteissä. Onkin hyvin mielenkiintoista, että romanttista narratiivia kertovat Friedmanit sitovat Smithin ja Jeffersonin voimakkaasti yhteen. Molempia käsitellään tällöin keskitettyä poliittista valtaa kritisoineina ja mahdollisimman suurta yksilöiden vapautta ajaneina esikuvina. Winch ja Pocock ovat jyrkästi eri mieltä.

Joseph Cropsey edustaa komedian synkkäsävyisempää, hieman tragediaa ja satiiria lähestyvää laitaa. Hänen mielestään Smith ei vie sivilisoitumisen prosessia lopulliseen päätepisteeseensä. Todellista vapautumista ei tapahdu, koska Smithille riittää negatiivisen vapauden takaaminen poliittisessa yhteiskunnassa. Siksi Cropsey arvelee tämän uskoneen enemmän taloudellisen edistyksen keinoihin kuin itse historianfilosofiseen päämäärään: ”good through ill and reason through folly, but no Elysium at a rainbow’s end”. Smithin ajattelu ei siis olekaan teleologista liikettä kohti jotakin, vaan pikemminkin liikettä sinänsä. Edistys vapautena on ikuinen väline, joka saa

itsessään arvon ja joka syrjäyttää sivilisoitumisen varsinaisena päämääränä. Cropseyn mukaan Smithille riittivät taloudellisten välineiden positiiviset tulokset. (Cropsey 1975, 148-149.)

Cropsey arvostelee Smithiä utilitaristisesta rakastumisesta välineisiin. Pocockin ja Winchin tutkima hyveen ja kaupan jännite on Cropseylla jo ratkennut taloudellisten voimien hyväksi, mitä voi pitää piikittelynä romanssin suuntaan. Myös teleologisuus ja sivilisaatioaffirmatiivisuus kyseenalaistuvat: Smithille riitti sittenkin materiaalisen hyvinvoinnin kasvu ilman valistusajattelulle tyypillistä ihmisluonnon emansipaatiota. Cropseylla edistykseen kuuluvat edelleen ihmisten väliset ristiriidat ja moraali-ongelmat.

Cropseyn narratiivi on vaikea luokitella, mutta käsittääkseni se vastaa parhaiten Whiten – ei niinkään Fryen – määritelmää komediasta, jossa konflikteista ei päästä lopullisesti eroon. Maailma ja ihmisten väliset suhteet tuottavat ristiriitoja aina lisää. Vaikka käyttääkin osittain tragedian elementtejä, Cropsey ei käänne draaman kehää ympäri. Talouskasvu ja yhteiskunnallinen kehitys jatkuvat. Smithille riitti Cropseyn mielestä tieto taloudellisen kasvun laajoista positiivisista vaikutuksista, jotka tulisivat ylittämään sen aiheuttaman välttämättömän pahan (Cropsey 1975, 151).

Talouden ja politiikan välinen jatkuva tasapainoilu leimaa komediaa, mikä heijastuu myös suhtautumiseen Smithin historianfilosofiaan. Kausaalisen materialismin ja teleologisuuden suhde on narratiiville ongelma, vaikka komedia ei yritä kiistää kummankaan vaikutusta Smithillä. Materialismi on varsin selvästi esillä Smithin tavassa selittää historian liikettä. Muutoksen ponttime-
na on työnjaon ja tuotantotavan kehittyminen. Materialistisen selittämisen huipentumana talouskasvu johtaa myös henkiseen edistykseen, ihmisen moraalitajun kehittymiseen. Smith etsii liikkeen syytä taloudellisista muutoksista, jotka heijastuvat muuhun yhteiskuntaan. Jo teoksensa otsikossa (joka kuuluu kokonaisuudessaan *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*) hän etsii kansojen varallisuuden syytä ja luonnetta. Smith oli viehätynyt aikansa *natural history* -ajatteluun, joka etsi ihmiskunnan toiminnasta universaaleja lakeja ja voimia.

Ross puhuu Smithin innokkuudesta käsitellä tutkimuskohteitansa yhtenäisinä järjestelminä, joissa eri osat liittyvät aina yhteen; Smithille on tyypillistä selittää systeemejä ja niiden kehitystä käyttämällä rinnastuksia koneeseen (Ross 1995, 90). Koneet ja automaattit olivat filosofiassa olleet esillä jo 1600-luvulla, erityisesti ranskalaisessa rationalismissa. René Descartesin, G.W. Leibnizin ja Baruch Spinozan jalanjäljissä Julien Offray de La Mettrie julkaisi 1747 teoksensa *Ihmiskone*, josta tuli ihailtu ja syvästi vihattu materialistisen ajattelun kulmakivi. La Mettrie piti Smithin tavoin ihmisen liikkeelle panevana voimana itserakkautta ja halua parantaa omaa tilannettaan. Siitä, oliko Smith tutustunut tuohon varhaiseen valistuspamflettiin, ei ole tietoa.

Kysymys siitä, missä määrin Smith oli materialisti, on luonnollisesti tärkeässä osassa Smith-tulkinnossa. Osa korostaa Smithin pyrkimystä kausaalisuuteen ja yleisten taloudellishistori-

allisten lakien ja voimien paljastamiseen. Tällöin kaupallisen yhteiskunnan edistyksen keskeisin selittäjä on omaa etua tavoitteleva taloudellinen toiminta, ei niinkään politiikka tai moraalisen nousun tietoinen tavoittelu. Toiset taas kiistävät jyrkästi Smithin olleen historiallinen deterministi, jolle taloudellinen kasvu ja yhteiskunnallinen kehitys ovat selviä, tai että valistuneen yhteiskunnan luomiseksi riittää vapauttaa talouden mekanismit. Tulkinnat Smithin ajattelun materialistisesta ja mahdollisesti deterministisestä puolesta värittävät tapaa, jolla Smithin poliittista ajattelua käsitellään. Mitkä voimat pitävät edistyksen liikkeessä? Onko taloudellinen ja kulttuuris-moraalinen kehitys kiinni vain taloudellisesta kasvusta vai tarvitaanko jotain muutakin? Mikä on politiikan rooli edistyvän ja sivilisoituneen yhteiskunnan muodostumisessa? Determinismikiista liittyy siten läheisesti Smith-narratiivien kamppailuun. Romanssille materialismi ei oikeastaan ole ongelma, kriittinen tragedia taas esittelee materialistisen kehityksen tuottamia kasvukipuja ammentaen niistä muutosvoimaa omien tavoitteidensa ajamiseksi. Komedia kamppailee selvimmin Smithin historianfilosofian ristivedon kanssa.

Sekä romanssissa että komediassa yhdistyvät Whiten kuvaamat formaalin selittämisen mekanismi ja organisismi – seikka, jonka hän arvioi olevan 1700-luvun historiankirjoituksen tyypillinen, joskin hämmäntävä piirre. White väittää valistusfilosofien tahtoneen oikeuttaa perimmiltään organistisen ideaalin ihmisyyhteisöstä, mutta tehneen sen eriskummallisesti käyttäen keinonaan sosiaalisen prosessin selittämistä taloudellisella toiminnalla, joka on analysoitu mekanistisesti. Tämä asettaa välineet ja tavoitteet näennäiseen ristiriitaan ja tekee narratiivien formaalin argumentin analysoinnista vaikeaa, White toteaa. (White 1974, 48.)

Smithin luonnollinen historia kulkee vaiheesta toiseen yhtä aikaa kausaalisten syiden työntämänä ja teleologisten urien puoleensa vetämänä. Yhteiskunnan materiaalisessa perustassa tapahtuvat muutokset johtavat institutionaalisen ja sosiaalisen elämän uuteen järjestymiseen. Metonyminen päättely luo pohjan materialismin syy-seuraus -prosesseille. Mekanismin tieteellinen historia pystyy osoittamaan kuljetun kehitystien rakenteet.

Synteettinen organisismi taas pitää prosessit yhtenäisinä ohjaamalla kaikkien yhteisöjen edistystä juuri tietyille reitille; liikkeellä on selvä sisäsyntyinen suuntansa. Näin se luo edistysoptimismin ja toivon tunnelman, joka sopii muutokseen pyrkivälle, harmonisoivalle ja yhdistävälle juonityypille. Synekdokeen trooppi tuo romanssin ja komedian teleologiselle puolelle laadullisen kehityksen vahvan vaikutelman, mihin liittyy usein metafysiikka jumaluuden ja johdatuksen läsnäolona. Vaikka Shapiro kartoittaakin laajasti Smithin ajattelun materialismia, korostaa hän Veblenin tulkinnan avulla Smithin teleologista puolta, joka on jäänyt hallitsevamman materialismikeskustelun varjoon. Shapiro näkee *WN*:in näkymättömän käden metaforan metafyyssisenä jatkeena

TMS:issa taajaan esiintyneille Luojaalle ("Author") ja kaitselmukselle, jotka rakentavat transsendentin myyttisen juonen muuten sekulaariin tuotantoon (Shapiro 1993, 50-51, 107-109).

Teleologinen elementti on Smithin tuotantoa yhdistävä tekijä. Ross jäljittää Smithin systeemirakkauden lähteeksi stoalaisuuden, jota oppi-isä Hutcheson mielellään Glasgowissa luennoi, ja josta tuli keskeinen osa Smithin filosofiaa. Sekasortoiselta vaikuttava maailma on stoalaisessa katsannossa todellisuudessa harmonisesti toimiva universumi, Smithin "immense and connected system". Rossin mukaan Smith antoi filosofialle tehtäväksi paikata tiedon aukkoja ja tyydyttää tuntemattomaan suuntautuvaa mielikuvitusta. Avuksi tulevat systeemit, jotka tarjoavat valmiita, yhtenäisiä ja perusajatuksistaan käsin laajennettavissa olevia ratkaisuja. Siksi niiden ei tarvitse olla tiukasti määriteltyinä tosia tai totuudellisia. (Ross 1995, 54, 98-100, 103.)

Mielikuvitusta tyydyttävien harmonisten systeemien universumin eräs ilmentymä on Stewartin nimeämä teoreettinen ja konjekturaalinen historia. Smithin on vaikea havaita ympärillään sattumaa, kaaosta tai irrallisuutta. Tapoja ja muotia käsitellessään hän näkee niiden kaikissa eriskummallisissa oikuissa jotain yhteistä, mikä on hänen mielestään "more agreeable than a disjointed and disorderly assemblage of unconnected objects" (TMS, 286-289). Integreatiivista metodia tukee osaltaan myös Smithin tuotannon lävistävä luonnollisen lain ajatus. Rossin mukaan sama integreatiivinen metafyyssinen lähtökohta sitoo kaikkia aloja, joille Smithin tutkimus laajeni (Ross 1995, 117).

Mikä sitten on romanssin ja komedian välinen rakenteellisen selittämisen ero, jos molemmat nojaavat sekä mekanismiin että organisismiin? White suhtautuu epäillen mekanismin ja organismin yhdistämiseen, jonka hän katsoo kuuluvan vain mystiseen tai teologiseen ajatteluun. Hyvin mielenkiintoinen on hänen kommenttinsa selittämisen tyyppien suhteesta niiden omiin johtaviin periaatteisiin:

"for the Organicist, such principles and ideas function not as restrictions on the human capacity to realize a distinctively human goal in history, as the 'laws' of history can be supposed to do in the thought of the Mechanist, but as guarantors of an essential freedom." (White 1974, 16.)

White liittää organismin yhteen vapauden ja inhimillisen toiminnan kanssa, ja mekanismin välttämättömyyksiin. Argumentin käytettävyyttä heikentää hänen metahistoriallisen kehikkonsa rakentuminen tiettyjen 1800-luvun ajattelijoiden tekstien välisiin kategorisiin eroihin. On syytä muistaa Whiten liittäneen pessimistisen mekanismin Marxin radikaaliin yhteiskuntakritiikkiin ja toisaalta komedian ja organismin Hegelin edistyvään historian henkeen, teleologiseen kaitselmukseen. Smith-romanssi ei selvästikään nivoudu Whiten tarkoittamaan mekanismiin. Eron osoittaa selvästi jo *Metahistoryn* seuraava lause:

”Thus, although the Organicist makes sense out of the historical process by displaying the integrative nature of the historical process taken as a whole, he does not draw the kinds of pessimistic conclusions that the strict Mechanist is inclined to draw from his reflections on the nomological nature of historical being.” (White 1974, 16.)

Smith-tulkintojen mekanismi ei missään nimessä ole pessimististä, vaan luottaa talousvetoiseen edistykseen. Ainoastaan Smith-tragediaa voidaan pitää pessimistisen mekanismin narratiivina.

Voisi kuvitella, että romanssin ja komedian välinen historian formaalin selittämisen ero ei synny materialistisen mekanismin ja teleologisen organismin vastakkainasettelusta, koska ne on molemmissa narratiiveissa sidottu yhteen. Whiten heuristinen idea organismin vapauttavasta luonteesta antaa mahdollisuuden ajatella toisinkin. Romanssiin verrattuna komediassa alleviivataan enemmän Smithin teleologisia viittauksia, joiden kautta avataan uutta tilaa toiminnalle. Taloudellista materialismia pyritään tietoisesti rajoittamaan tai tasapainottamaan valtion edustamalla aktiivisella kapasiteetilla, joka on päämäärälähtöistä, teleologisen sivilisoitumisen tavoitteen sanelemaa. Romanssi korostaa materialismia jättämällä Smithin moraalifilosofian kenties vähemmälle huomiolle, kuten narratiivin tapa käsitellä Adam Smith -ongelmaa osaltaan osoittaa: *TMS*:ia lähestytään usein talousvoittoisesti luetun *WN*:in suunnasta. Silti romanssikin tarvitsee välttämättä sivilisoitumisen teleologista teemaa luomaan narratiiville tyypillisen nousevan juonen ja loppukohotuksen, sankarin lopullisen ja välttämättömän maailman syntymän.

Narratiivien ero voi tietysti syntyä siitäkin, kuinka vahvasti mekanistis-organistista selittämistä kokonaisuudessaan tulkitaan. Romanssissa edistyksen moottoriksi valjastetaan yritteliäs talous, jonka tueksi komediassa nostetaan valtion julkinen toiminta. Romanttisessa hyvinvointimallassa Smith näyttäytyy usein *laissez faire* -profeettana (Adam Smith instituutti, Friedmanit) tai edistyksen voimaan luottavana tarkkailijana (West, Shapiro romanssi), komedian edistysopissa taas filosofina (Gronow, Viikari) tai humanistipoliitikkona (Pocock, Winch).

Erityisesti Cropseyn narratiiviin, mutta myös laajemmin komediaan, liittyy Adam Smith -ongelma, joka koskee hänen pääteostensa yhteensopivuutta. Onko *WN* jatkoa tai sovellutus *TMS*:ista vai onko sitä käsiteltävä erillisenä, ehkä jopa päinvastaisena, mallina itsekkäistä tunteista taloudellisen piirissä? Kysymykset liittyvät olennaisesti Smithin käsityksiin ihmisluonnosta, edistyksestä, vapaudesta ja sivilisoitumisesta. Mielipiteet ja perustelut vaihtelevat ja niiden mukana Smith-tulkinta. Romanssille Adam Smith -ongelma on triviaali tai yhdentekevä, mutta komedia näkee paljon vaivaa ymmärtääkseen sen luonteen paremmin. Komedia kutoo Smithin ajattelua varovasti yhteen käyttäen hänen tuotantoaan laajasti lähdepohjana. Se pyrkii rakentamaan sillan, jonka kannella kulkevat kaistat molempiin suuntiin. Esimerkiksi Winch (1978, 10) pitää oikeustiedettä ja ihmisen psykologiaa tuotantoa yhdistävinä tekijöinä, jotka ylittävät Adam Smith -ongelman. Samal-

la komedian kertojat varovat liiallista integrointia, joka sulkeistaisi ajattelussa ja sen kontekstissa tapahtuneen kehityksen tulkinnan ulkopuolelle. Eräillä komedioilla on siten käytössään kolmaskin formaalin selittämisen muoto, kontekstualismi. Se pyrkii asettamaan tekstit ajan ja paikan yhteyksiinsä tutkimalla merkityssuhteita Smithin intellektuaalisen ja elämänpiirin rajatussa ympäristössä.

Komedia on varsinkin tutkijoiden narratiivi. Yhteiskuntatieteen ja historian tutkimuksen tyylilajina se on takertunut yksityiskohtiin ja inttänyt vivahteiden merkityksestä, mutta samalla sille on tyypillistä tasapainoilu. Se tunnustaa hyvin tunnetun ja valtatradiition mukaisen romanttisuuden, mutta tahtoo samalla tuoda esiin asioiden kääntöpuolen. Komedialle edistys on mahdollisen rajoissa, mutta ei automaattisena ja selvänä kehityksenä. Vaikka edistykseen suhtaudutaan romanssia hieman maltillisemmin, komediastakin välittyy diakronistinen muutoksen pyrkimys. Suurimpana erona konflikti on komediassa pysyvä, kun kehitys tuottaa uusia lieveilmiöitä ja muutoskitkaa. Vapautuminen on vain osittaista ja edistykselliset voitot hetkittäisiä, sillä kehityksellä on vastavoimansa, jotka voivat potentiaalisesti keskeyttää sen. Aktualisoituakseen edistys tarvitsee tuekseen muutoksen hallintaa. Komedian juoni edellyttää julkisen tilassa tapahtuvaa deliberatiivista toimintaa, joka sovittelee ihmisten välisiä ristiriitoja ja rakentaa tietoisesti parempaa yhteiskuntaa tilanteen suomissa raameissa. Fryen (1973, 164) ajatuksen mukaisesti olemassa olevat esteet sytyttävät uuden toiminnan kipinät, mikä lopulta hajottaa vanhaa järjestystä. Pocockin ja Winchin tulkinnoissa talousvetoinen edistys synnyttää ongelmia, jotka pakottavat valtion pysyvästi aktiiviseksi toimijaksi, edistyksen rakennusmestariksi.

Katkelma Winchin kirjasta kiteyttää erinomaisesti komedian kuvauksen ristiriitaisesta edistyksestä:

”And what men’s reason and humanity was unlikely to accomplish, the impersonal forces of history were unlikely to deliver according to plan. Change there would be, and change might bring improvement in the future as it had done in the recent past. But the gains might be only *net* gains; they might be achieved at severe cost to older virtues. While there were strong principles that bound men together in society and through their economic activities, polities were more fragile entities. – – Accident and local circumstances had played a part in creating present establishments, and though there were persistent forces working for cohesion and stability, history contained enough examples of breakdown, stagnation, and downright folly and injustice to warn against complacency – and to leave scope for the exercise of wisdom.” (1978, 182; kursiivi alkuperäinen.)

Winch painottaa historian voimien vastakkaisuutta. Ihmisten suunnitelmista huolimatta maailma kulkee omaa rataansa, jolloin voitot voivat olla vain nettovoittoja. Miinusmerkkisiäkin ilmiöitä syn-

tyy, kun vanhat hyveet joutuvat alakynteen. Komedian maailmassa toimivat toisilleen vastakkaiset voimat: yhtäältä ihmisten suunnitelmallinen pyrkimys eteenpäin ja toisaalta vastustava, hajottava ja sattumanvarainen voima. Winchin mallia kuvaa sattuman ja pyrkimyksen vastakkainasettelu. Toisi-naan tässä jännitteessä avautuu kuitenkin tilaisuus inhimilliselle viisaudelle, jonka avulla on mah-dollista korjata hauraiksi käyneitä poliittisia yhteisöjä (*polities*).

Yritteliään sankarin pyrkimys eteenpäin ei maksimoi yhteistä hyvää ilman yhteistyön ja poliittisen toiminnan tukea, Winchin viimeisen lauseen kaipaamaa valtioviisautta. Komedian mu-kaan muutoksen agentti ei ollutkaan omaa etuaan ajava yksilö vaan laajemmin koko ihmiskunta. Synekdokeelle tyypillinen edustaminen lavenee näin yritteliästä yksilöstä koskemaan ainakin kan-sakuntaa ("nation"). Toisaalta komedia asettaa viisaan lainsäätäjän tai toimeliaan valtiomiehen yksi-löiden itserakkauden rinnalle, kuten nähdään luvussa 5.1.2. Ihmisten yhdessä kohtaamasta lopputu-loksesta muodostuu tärkeä, kun komedia palaa Smithin otsikkoon, joka asetti tutkimuskohteeksi *kansakuntien* varallisuuden. Komedian juonessa uuteen ja parempaan ei siirry vain edistyksellinen etujoukko vaan massat, kuten Frye toteaa (1973, 165).

Massojen komedialla on toisinaan taipumusta ottaa etäisyyttä Smithin eksplisiittiseen tekstiin mitä valtion tehtäviin tulee. Muutoin pikkutarkkaa lähdekritiikkiä ja kontekstualistista käsit-telyä vaativa komedia tulkitsee usein valtion tehtäväkenttää funktionaalista näkökulmasta. Eten-kin populaarissa muodossaan se katselee Smithin mainitsemien yksityiskohtaisten tehtävien ylitse ja pohtii yleisempiä tavoitteita julkiselle vallankäytölle. Aikaansa sidottujen toimintojen takaa löytyy yleisempiä velvoitteita, joiden tulkinta johtaa eri tilanteissa erilaisiin toimintavaatimuksiin.

Populaari komedia lainaa tutkijoiden narratiiveista kaupallisen yhteiskunnan ristiriitai-suutta ja julkisen toiminnan tilaa korostavan argumentin. Smithin filosofian ajatellaan tukevan vaikkapa hyvinvointivaltiota tai tiukempaa työmarkkinalainsäädäntöä juuri tällaisen funktionaalisen lähestymistavan avulla. Esimerkiksi suomalaisen kunta-alan ammattiliiton internetsivuilla Smith puhuu pienessä sivuroolissa julkisten palveluiden puolesta yksityisen kilpailun uhkakuvien edessä (KTV 2003). Toinen populaaritulkitsija on uusliberalistista talouspolitiikkaa ja ylikansallisia suur-yhtiöitä vastaan taisteleva David C. Korten, josta on tullut antiglobalisaatioliikkeen keulakuvia. Hän (2001) ottaa Smithin tuekseen puolustaessaan pienten toimijoiden vapaita markkinoita ja köyhien ihmisten ja ympäristön suojelua "monopolikapitalismin" pahuudelta. Sivilisoitumisen projekti vaatii näin ollen oman aikamme *mental mutilation* -tapausten korjaamista ajan vaatimusten mukaisilla välineillä. Uskon, että tällainen komedinen asenne on julkisessa keskustelussa yleistä laajemminkin.

Komediaa repivät yhtäältä lähdekriittiset vaatimukset ja toisaalta taipumus lukea esiin Smithin vaikeaselkoisesta ja katkelmallisesta poliittisesta ajattelusta jotakin yleistä. Pyrkinessään syntetisoimaan Smithin poliittisen filosofian esiin sekavasta aineistosta komedia kiistää romanssin

pitäytymisen rajatun *polityn* ja ennaltamääritellyn *policyn* asettamisessa. Samalla se saattaa tulla tehneeksi kompromissin oman metodologisen vakaumuksensa suhteen. Komedian tietty uskottavuus syntyy Smithin tekstien käsittelystä monipuolisena kokonaisuutena, joskin sitä vaivaa pakonomainen tarve osoittaa Smithin olleen ”paljon muutakin kuin taloustieteen isä” – seikka, joka saattaa murentaa uskoa narratiivin omaan metodologiseen kurinalaisuuteen. Laventava ja sankarillisuuden merkitystä laimentava komedia saakin Westiltä tiukkaa kritiikkiä Smithin ajattelun tahallisuudesta ja tarpeettomasta monimutkaistamisesta (West 1993). Näin käyvät narratiivit kilpaansa oikean tulkinnan oikeutuksesta.

4.3. Tragedia

Tärkein tragedinen tulkinta Smithin teksteistä lienee Marxin käsialaa. Hän otti pohjakseen Smithin aikalaishuomiot sosiaalisista ongelmista ja työnjaon vaikutuksista ja lähti kehittämään omaa kurjistumisteoriaansa, joka on sittemmin suuresti vaikuttanut Smithin luentaan. Sosialismin ja kommunismin piirissä Smithistä on vuosien saatossa tullut porvarillisen yhteiskuntajärjestelmän paradigmaattinen edustaja ja (marxilaisen) edistyksen arkkivihollinen. Tragediassa onkin nähtävissä samankaltaista yksinkertaistuksille altista asennetta kuin joissakin romansseissa. Tragedia kääntää romanssin asetelman ympäri kohottaen syrjäänsyntyneet anomaliat oman narratiivinsa lähtökohdaksi. Se kysyy, millaisia johtopäätöksiä Smithin yhteiskuntakriittisistä huomioista on vedettävä: miten Smithin pessimistiseen puoleen on suhtauduttava ja oliko hän jossakin mielessä radikaali?

Heilbronerin vuonna 1975 kirjoittamasta artikkelista on sittemmin tullut Smith-kriittisen ajattelun merkkipaalu. Se on sekä taloustieteellisesti että yhteiskuntafilosofisesti tragedian arkkityyppi. Heilbroner ottaa Smithin pessimistiset piirteet vakavasti ja kysyy millainen voisi olla Smithin ajattelun pimeä puoli, sivilisaatioaffirmatiivisen edistysuskon peilikuva. Hän ei kiistä Smithin tekstin selviä edistysviittauksia, mutta uskoo, että monipolvisesta ja sisäisesti ristiriitaisesta *WN*:ista on luettavissa esiin myös ankea tulevaisuuden visio. Niinpä hän lähtee muodostamaan vaihtoehtoista rekonstruktiota Smithin kasvuteoriasta ja sosiaalisesta ajattelusta päätyen samankaltaisiin lopputuloksiin molemmissa: kasvu päättyy lopulta taloudelliseen lamaannukseen ja sivilisoinnin prosessi pysähtyy kääntyen takaisin tulosuuntaansa. Smithin talousteoria ja sosiaalinen kritiikki näyttävät ennustavan lamaa (”decline”) ja rappiota (”decay”). Heilbroner arvioi Smithin taloudellisen kasvumallin olevan niin hajanainen, ettei se ota omia pessimistisiä lähtökohtiaan vakavasti. Smith ei myöskään huomioi väestönkasvua, joka viimeistään romahduttaa hänen järjestelmänsä. Samalla syvenevä inhimillinen rappio heijastuu tylsistymisenä, koulutuksen hylkimisenä ja lapsityövoimana, jotka eivät mahdu selitykseen yksilöstä omaa tilannettaan vimmaisesti paranta-

maan pyrkivänä oliona. Luottamus siihen, että materiaallinen kehitys luo moraalista edistystä on Heilbronerin mielestä Smithin ajattelussa tyhjän päällä. Rappion taloudelliset ja sosiaaliset siemenet on istutettu Smithin itsensä tekstiin ja siksi taloudellisen kasvun siivittämän sivilisoitumisen malli on Smithin kohdalla hylättävä. (Heilbroner 1975, 524-527, 532, passim.)

Heilbroner liittyy siihen joukkoon, joka näkee kaksi hyvin erilaista Smithiä. Smith haluaa uskoa kaupallisen yhteiskunnan johdattavan ihmiset onnellisuuteen, mutta ei sittenkään tarjoa riittäviä välineitä odotuksen realisoimiseksi, Heilbroner väittää. Pessimistisistä sävyistään huolimatta Smith ei lähde poliittisen toiminnan tielle. Hän ei ole radikaali, vaan pikemminkin päinvastoin. Heilbronerin mielestä Smithissä tiivistyy valistuksen todellinen konservatiivisuus. Vapauden, tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden käsitteet eivät realisoitu todellisiksi sovelluksiksi, vaan jäävät käsitteelliselle tasolle. Smithin muutoksen teoria ei sisällä sosiaalisten luokkien välistä liikettä, kaupallisen yhteiskunnan rakenne ja todellisuus jäävät Smithiltä selittämättä. Hän sympatisoi työläisiä kansan enemmistönä, mutta ei kykene liittämään teoriaansa minkäänlaista sosiaalisen liikkuvuuden ideaa tai mahdollisuutta aktiivisesti korjata epäkohtia, Heilbroner valittaa. Valistuksen hellimiä tasa-arvon, oikeuden ja vapauden arvoja ei sovelleta ympäristöön. Negatiivinen vapaus ei Heilbronerin mielestä ole askel eteenpäin poliittisen vapauden jäädessä toteutumatta. Siksi hän katsoo Smithin jääneen täydellisen vapauden projektissaan puolitiehen, vapauden korostamiseen sen itsensä takia. (Heilbroner 1975, 527-533, 537-538.) Heilbronerin genre on marxilainen kritiikki tragedian keinoin. Tukahdutettu eriarvoisuus murentaa edistyksen haavekuvaa ihmisten jäädessä maailman vangeiksi.

Romanssin ironisointi on tärkeä osa Smith-tragediaa ja Shapiroin toinen ”Adam Smith” poikkeaa jyrkästi aiemmin esitellystä romanssista. Toinen Smith on riisuttu rajattoman optimismin edistysmyyteistä ja tutkiessaan tasa-arvoa ja köyhyyttä havaitsee kirkkaasti köyhien ja rikkaiden välisen epätasaväkisen kamppailun. Heilbroneria lainaten Shapiro arvioi Smithin olleen liiaksi rationaalisen ja itseorganisoituvan yhteiskunnan mallinsa lumoissa noteeratakseen ajattelunsa suomia mahdollisuuksia havainnoida poliittisten ja sosiaalisten voimien työtä ympärillään. (Shapiro, 52, 103-104, 107.) Shapiroin narratiivia leimaa Smithin haastaminen etäältä, moderniteetin kehityksen takaa.

Smith tragediana kuvaa näennäistä edistystä, jota varjostaa alati kasvava toivottomuus ja ahdistus. Juonen olemukseen kuuluvat illuusiot ja väärät odotukset. Niitä ruokkii maailma, joka on todellisuudessa pysähtynyt, ellei jopa romahduksen partaalla. Tulevaisuus on menetetty jos sitä koskaan olikaan, synkronistinen tragedia murehtii. Heilbronerin kertoma *WN* kuvaa tragedian kulua sen molemmilla tasoilla. Ihmisten keskuudessa elämää hallitsevat sosiaaliset kahnaukset, jotka ilmenevät tapojen turmeluksena ja kyvyttömyytenä sosiaaliseen elämään ja saattavat lopulta kärjisi-

tää luokkaristiriidan luokkataisteluksi. Smithin yleisellä tasolla liikkuvat ajatukset työläisten ja työnantajien etujen vastakkainasettelusta ja inhimillisten kykyjen korruptiosta saavat aivan keskeisen aseman konfliktina ja kurjistumisena tai vieraantumisenä. Arat, tyytymättömät ja typerät ihmiset menettävät silmissä jo siintäneen edistyksen mahdollisuuden. Heilbroner ottaa *WN*:in klassisesta *mental mutilation* -kohdasta kaiken irti kuvatessaan rappiota – pyrkiihän tragedia autenttisuuteen ja kaunistelemattomuuteen.

Maailman tasolla Smith-tragediaa kuvastaa alistuminen vääjäämättömän luonnon armoille, kun tinkimättömien luonnonlakien mukaan toimiva talous on narratiivissa vaarassa suistua raiteiltaan. Riippumattomat luonnonvoimat huolehtivat ennen pitkää siitä, että varallisuuden kerääntyminen pysähtyy ja lopulta väestönkasvu syö edistyksen eväät. Whiten mukaan tragedian kaari saattaa ihmiset tietoisiksi konfliktista maailman ja siinä piilevien vastavoimien kanssa (1974, 9).

Kansan enemmistön muodostavat työläiset (joita Smith tragedian mukaan salaa sympatisoi) alkavat rappeutua. Turvattomasta ja kyvyttömästä massasta tulee selviytyjiä, jotka sinnittelevät vain eteenpäin raastavan todellisuuden puristuksessa. Samalla sankarit suistuvat, kun eteenpäin pyrkineiden käsityöläisten ja kauppiaiden odottama talouskasvu taittuu alamäeksi. He ovat yrittäneet rikkoa vanhat rakenteet, mutta asioiden maailman omapäinen kulku palauttaa heidät takaisin ruotuun. Historianfilosofisesti suuntautuneeseen marxilaiseen Smith-tragediaan näyttäisi sopivan erityisen hyvin ajatus, jonka mukaan sankari itse aloittaa traagisen prosessin ja lisää omaa tuskaansa, kiihdyttäen näin historian vääjäämätöntä virtaa. Hyvän ja pahan välillä ei myöskään ole selvää vastakkainasettelua. Kussakin historiallisessa kehitysvaiheessa teesi ja antiteesi sitoutuvat yhteen: kapitalismin sankarit itse ajavat porvarillisen yhteiskunnan luokkataistelun kriisiin, joka lopulta työväen toimesta kumoaa vanhan järjestyksen. Tällaisessa perinteisessä sosialistisessa tragediassa Smithin sankarilliset kauppiat ja liikemiehet häivytetään ja työväenluokan sankarikin menee sekaisin päästään. Smith-kritiikin sisältävässä suuren kertomuksen ensimmäisessä osassa luokkaristiriidat kärjistyvät, vaikka kukaan ei niitä vielä huomaakaan.

Tragedian käyttämä trooppi on tyylipuhdas metonymia, joka on myös materialismin ja tieteen tavaramerkki. Sitä tosin tukee romanssin kaatamiseen käytetty ironia, joka saa tragedian juonen kallistumaan aavistuksen kohti satiiria. Ironian ei voida kuitenkaan sanoa leimaavan narratiivia, sillä tragedia suhtautuu itseensä täysin vakasti. Hallitsevan metonymian pohjalle muodostuu tragedian formaali historianselitys, mekanismi. Yhdessä ne pyrkivät osoittamaan tahattomia reduktioita, joita Smith ei ehkä osannut tunnistaa, mutta jotka yhtä kaikki avautuvat tarkkaavaiselle lukijalle. Tragedia esittelee syy-seuraus -suhteita, jotka johtavat Smithin kaupallisen yhteiskunnan lamaan ja rappioon. Metonymia luo vaikuttavan konfliktien todellisuuden Smithin erittelemän tietoisuuden ponnistuksen ulkopuolelle. Heilbronerilla mekanistinen selitystapa piirtää esiin lamaa ennusta-

via lainomaisia tendenssejä kuten väestönkasvu ja talouden täyttyminen. Tragediassa puhutaankin mielellään Smithin implisiittisesti esittelemistä koko yhteiskuntaa koskettavista makroilmiöistä (vieraantuminen, luokkaristiriita) käsittelemättä niiden taustaa yksityiskohtaisemmin.

Romanssissa ja komediassa mekanistinen historiankäsitys vaikuttaa vastavuoroisessa suhteessa teleologisen organismin kanssa. Tragediassa viime mainittu on kuitenkin tiputettu pois ja asiat kulkevat ajassa ilman edistyksen sankarillista viittaa. Edistys mahdollistuu tragedian käsityksen mukaan vasta, jos negatiivisten vapauksien tilalle tulee toiminta. Nisbetin edistyksen määritelmällistä jakoa seuraten tragedia kehottaa siirtymään vapaudesta valtaan. Marxilaisessa narratiivissa edistyksen askeleita voidaan ottaa vain keikauttamalla Smithin projekti ympäri – kulkemalla työväen emansipoivan kiirastulen eli vallankumouksen läpi. Marxilainen romanttinen komedia tarvitsee ensimmäiseksi näytöksekseen kapitalistisen tragedian niin kuin *Jumalainen näytelmä* alkaa helvetillä ja jatkuu kiirastulella.

Heilbronerin etsimä pimeä puoli on mahdollinen, mutta se vaatii suhteellisen rankkaa tulkintaa. Smithin ajattelun tiettyjä osia joudutaan korostamaan ja unohtamaan toisia, jotta saadaan aikaan mielikuva kaiken takana piilevästä rappiosta ja lamasta. Taloustieteellisesti karsiminen käy selvästi helpommin, sillä taloustieteen historiassa teoreettisten kehityslinjojen, jatkumoiden ja koulukuntien postulointiin on suhtauduttu lievemmin varauksin kuin viime vuosikymmeninä harrastetussa poliittisen ajattelun historiassa. Kontekstuaalinen tai käsitehistoriallinen tutkimustapa ei ole juurikaan levinnyt taloustieteen historiaan, missä niitä pidetään usein hämäränä ja relativistisena epätieteenä. Smithin taloudelliset käsitteet eivät jälkikäteen katsoen olleet saavuttaneet sitä kypsyyttä, jolle ne sata vuotta myöhemmin marginalistis-uusklassisessa, institutionaalisessa tai marxilaisessa teoriassa pääsivät. Käsitteellisesti ja analyttisesti sofistikoituneemman teorian näkökulmasta Smithin ajatuksia on helpompi tulkita niin, että ne ennustavat talouden romahdusta. Winchin mielestä Heilbroner yrittää etsiä Smithin poliittisesta taloustieteestä vastaavuuksia Ricardon ja Malthusin myöhäisempiin versioihin, joissa alasta oli tullut ”dismal science” (Winch 1978, 142-143, 184-185)¹⁷. Huomautus, ettei Smith osannut ottaa huomioon väestönkasvua, viittaa nimenomaan Malthusin pessimistiseen väestö- ja talousteoriaan.

Tragedian narratiivi on ollut yleensä niiden ase, jotka hyökkäävät liberalistista Smith-traditiota vastaan. Länsimaista edistyksen versiota kritisoiville Smith-lukijoille historia ilmenee tragediana, josta ei nouse sankaria eikä tulevaisuuteen liity toiveikasta odotusta. Taktiikkana tragedia onkin ollut melko yksipuolisesti vasemmistolaisen kritiikin omaksuma tapa lukea Smithiä. Marxistista lähtien tragediaa on kaivettu esiin osoittamaan, että Smith ajatteli tietämättään myös tulevien

¹⁷ Smithin eroja Ricardoon ja seuranneeseen klassiseen taloustieteeseen korostaa myös Andrew S. Skinner (1999a, 83).

sukupolvien murheita, sosiaalista kehitystä ja poliittista tilannetta. Ilmiselvä tarkoituksellisuus on kuitenkin tämän tulkinnan suuri heikkous, koska se kaventaa merkittävästi sekä historiallista, 1700-luvun Britanniassa elänyttä Smithiä että hänen tekstiensä kokonaisuutta. Tragedia on muihin verrattuna selvemmin ja peittelemättä politisoiva ja politikoiva Smith-narratiivi.

4.4. Satiiri

Satiirista tulkintaa Smithin filosofialle on hyvin vaikea löytää. Toisaalta kertoo ehkä jotain Smithin nauttimasta arvostuksesta ja asemasta länsimaisessa kulttuurissa, että hänelle ei ole osattu nauraa. Satiirin kanssa synkronisen asenteen jakavaa tragedista kritiikkiä Smith on toki saanut paljon osakseen, mutta se lähtee lopulta samoista perusteista kuin romanttinen tai komedinen Smithkin. Tragedian johdattama radikaali tai marxilainen ajattelu ei tee pesäeroa maailmaan, ei hylkää toivetta samojen ihanteiden saavuttamisesta, se vain tavoittelee niitä toisin keinoin hylätessään ympärillään kohtaamansa ratkaisun kelvottomana. Kommunistinen utopia tavoittelee vapautta politiikasta (paradoksaalisesti vallan itsensä kautta, se lopettaen) ja maksimaalista materiaalista hyvää siinä missä liberaali-kapitalistinen utopiakin.

1800-luvun ideologioiden puristuksessa ironinen ote on jäänyt korkeintaan populaarikulttuurin – jos senkään – satunnaisiksi viittauksiksi. Smithin tulkintaa länsimaissa hallinneet romanttiset narratiivit ovatkin täydellinen vastakohta satiirin itseään kampittavalle naurulle. Se mitä romanttinen Smith pitää kaikkein tärkeimpänä, olisi ironikko-Smithille vain naurettavaa tai kuvastusta valinnoista, joita emme kuitenkaan ymmärtäisi tehdä. Sokeina maailmallemme rimpuilemme siitä irti vain takoaksemme itsellemme uudet kahleet.

Kuullaanko satiirista Smithiä sitten missään? Sille saattaisi löytyä tilaa joistakin ikuisista talouskasvua tai tuottamisen ja kuluttamisen logiikkaa arvostelevista teksteistä, jotka pyrkivät asettamaan koko modernin yhteiskunnan taloudelliset perusteet naurunalaisiksi. Satiirin poleeminen luonne viattoman romanssin kokeneena vastakohtana voisi sopia tällaiseen tekstiin. Liberaali-kapitalistisen sankarin nihilointi ja talouskasvun dogmien purkaminen ovat ekologisille kannanotoille leimallisia. Samoin syklinen metafysiikka värittää toisinaan vihreää kumoamisen ja kyseenalaistamisen ironiaa.

Satiirin narratiivi on toki jokaisen ulottuvilla, jos siihen halutaan ryhtyä. Joissakin tapauksissa se voisi ilmaista täysin uudenlaista ideologista suhtautumista. Tai sitten ironia on asetettu näppäränä poliittisen taistelun välineenä jonkun vanhan ideologian, luultavammin vasemmistolaisen tragedisen kritiikin käyttöön. Mutta kuten White toteaa, kaikki narratiivit eivät ole aina mahdollisia, ja niinpä satiirikko-Smith on sittenkin epätodennäköinen ja tekstuaaliselle todistusaineistolle vieras

hahmo. Se ei ehkä vakuuta teksteihin perehtynyttä yleisöä, mutta saattaa toki naurattaa. Ja siksi sille olisi poliittista käyttöä.

4.5. Yhteenveto

Ryhdyn tarkastelemaan Smith-narratiiveja Whiten metahistorian tarjoamin rikkain metodisin välinein. Ne tuottivatkin huomattavan määrän yksityiskohtaisia havaintoja. Keskityin analyysissä lähinnä juonellistamiseen sekä formaaliin historianselitykseen, jota tukee trooppien käyttö. Ideologioiden sijaan puhuisin mielelläni erilaisista toimijoista, jotka käyttävät tietynlaisia narratiiveja. Niiden taustalla vaikuttavat silti luonnollisesti myös ideologiset tekijät. Taulukossa 2. on Whiten esimerkkiä seuraten kiteytetty eräitä suuntaa-antavia huomioita.

Taulukko 2. Smith-narratiivit Whiten metahistorian termein.

juoni	trooppi	historiankäsitys	eräitä toimijoita
romanssi	synekdokee, metonymia	organistis-mekanistinen	länsimainen yleiskulttuuri, taloustiede, liberalistinen ja libertaristinen poliittinen filosofia ja poliitikot
komedia	synekdokee, metonymia, ironia	organistis-mekanistinen, kontekstualistinen	politiikan ja historian tutkijoita, hyvinvointivaltion kannattajia
tragedia	metonymia	mekanistinen	yhteiskuntakriitikoita, marxilainen kritiikki
satiiri	ironia	?	?

On syytä korostaa, että taulukossa esitetyt arviot ovat karkeita yleistyksiä. Näin varsinkin toimijoiden kohdalla. Troopeissa esiintyvät kaikki neljä Whiten mainitsemaa perustapausta, mutta kahdessa tapauksessa ne liittyvät kiinteästi toisiinsa, kun synekdokee ja metonymia toimivat irrottamattomasti yhdessä rakentaessaan Whiten tutkimalle 1800-luvulle käsittämätöntä organistis-mekanistista historianselitystä. Komediasa vaikuttaa toisinaan vielä kolmaskin trooppi ironian keventäessä edistyksellisen historianfilosofian painoarvoa ja tuodessa esiin narratiivin kertojan itsensä halua käsitehistorialliseen kontekstualismiin – näin siis tutkijoiden tapauksessa.

Smith-narratiivit eivät näytä taipuvan Whiten kaavailemiin historiografisen tyylin perusmuotoihin, vaan Smithin tekstejä on tulkittu ristiin niiden kaikkien puitteissa. Tämä yhtäältä murentaa Whiten järjestelmän käytettävyyttä, mutta toisaalta vahvistaa käsitystä siitä, että Smith-tulkinnat juontuvat vahvasti 1800-luvun käsitteellisestä maailmasta. Käsitykseni mukaan Whiten jaottelut kunkin metahistoriallisen tekijän sisällä ovat suhteellisen käyttökelpoisia, vaikka hänen

tyypittelemänsä kattavammat historiografiset tyylit eivät sovikaan käsillä oleviin narratiiveihin. Erityisen vaikea tapaus on hypoteettinen Smith-satiiri. Poikkeuksen tekee ainoastaan reduktiivinen, metonymian ja mekanismin varaan laskeva radikaali Smith-kritiikki, joka usein perustuu marxilaiseen ajatteluun. Se on osoitus marxilaisen tulkintatradition vahvuudesta ja kiinteydestä. Jos tarkastelun kohteena olisi filosofi, jolla ei olisi Smithin kaltaista asemaa oman aikansa jälkeisessä keskustelussa, ei liene epäilystä siitä, että Whiten metahistoria olisi huomattavasti heikommilla perusteilla sovellettavissa.

Kuten Whiteltä lainatun metahistoriallisen metodin tukema analyysi osoittaa, Smith-narratiivit vaihtelevat huomattavasti asenteeltaan, tyyliltään sekä käyttämiensä selittävien rakenteiden suhteen. Eri tekijät muodostavat käsitykseni mukaan neljä toisistaan poikkeavaa tulkinnan peruslinjaa, joista jotakuta useimmat esitykset Smithin ajattelusta seuraavat: romanssi, komedia, tragedia ja satiiri.

Jatkossa tutkin narratiivien poliittista käyttöä tarkasteltaessa talouden ja politiikan suhdetta Smithillä. Tarkastelu perustuu tässä luvussa tehtyihin jaotteluihin ja havaintoihin narratiivien keskeisistä piirteistä. Jätän satiirin jatkossa käsittelyn ulkopuolelle, koska se on narratiivina lähinnä teoreettinen mahdollisuus.

5. Poliitiikan tila edistysekonomismeissa

Sana ekonomismi viittaa talouteen. Toisaalta siihen liittyy jokin -ismi, jollaisia yleensä pidetään aatejärjestelminä, ideologioina. Määritelmänä ”talouteen liittyvä aate tai katsomus” jää vielä kovin yleiselle tasolle, mutta sen hyödyllisyyttä puoltaa käsitteen monimielinen käyttö. Internetin pikahaku (18.8.2005) löytää sanalle ”economism” 28600 ja sanalle ”ekonomismi” 62 osumaa. Niissä ekonomismi esimerkiksi selittää yksilöiden preferenssejä valintatilanteissa, kuvaa ympäristöliikkeiden mukaan kulutusyhteiskuntaa, on osa historianfilosofiaa tai uskonnollista yhteiskuntakritiikkiä tai tarkoittaa yksinkertaisesti rahan rakastamista.

Ekonomismin käsite on ollut suosittu erityisesti marxilaisen filosofian piirissä ja toisaalta sen herättämässä arvostelussa. Taloushan oli merkittävä historian ja yhteiskuntien kehityksen selittäjä Marxin teoriassa. Tästä erityisestä historianfilosofisesta problematiikasta ekonomismi on levinnyt melko yleiseksi filosofiseksi leimasimeksi, jolla korostetaan taloudellisten seikkojen merkittävyyttä. Marxisin sisäisessä välienselvittelyssä ekonomismia on käytetty aina Leninistä lähtien, useimmiten puhtaasti taloudelliseen selitykseen nojanneen niin sanotun vulgaarin suuntauksen nimittelyyn. Antonio Gramsci pohti *Vankilavihkoissaan* (1982, 70-79) syndikalistisen sosialismin sekoittumista liberalistiseen laissez faire -ajatteluun ja arvosteli näin syntyneen historiallisen ekonomismin karanneen ”käytännöllisen filosofian”¹⁸ tieltä. Tällaisista eripuraisista keskusteluista ekonomismin käsite lainattiin myös ei-sosialistisiin tarpeisiin. *Oxford English Dictionaryn* listaamat viittaukset vihjaavat ekonomismin ujuttautuneen englannin kieleen mannermaisesta marxilaisesta traditiosta 1900-luvun kuluessa. Reaalisosialismin kritiikin puitteissa käytetty termi on sittemmin monimielistynyt, kuten sen käyttö internetissä osaltaan paljastaa.

Kenties johtuen käsitteellisistä juuristaan, ekonomismilla on hyvin usein pejoratiivinen sävy. Eri käyttötarkoituksissaan siihen tunnutaan liittävän automaattisesti asettuminen jotakin vastaan. *Oxford English Dictionary* antaa ekonomismille kuitenkin positiivisen määritelmän: ”[a] belief in the primacy of economic causes or factors”. Sanakirjan määritelmä on luonteeltaan yleinen ja sitä voidaan soveltaa eri tavoin ja eri aihepiireihin. Voitaisiin kysyä, minkä suhteen talous on ensisijaista ja kuinka vahvasti. Koska tutkielmani tarkoitus on pohtia talouden ja poliitiikan suhteita Smithin filosofiassa ja sen tulkinnoissa, määrittelen ekonomismin tässä vaiheessa käsitykseksi, jonka mukaan talous on ensisijaista politiikkaan tai julkiseen päätöksentekoon nähden. Määritelmäni on lähtökohtaisesti mahdollisimman arvoneutraali, positiivinen ainoastaan sanan filosofisessa mielessä. Luvun otsikossa mainitulla poliitiikan tilalla tarkoitan toimintatilaa tai poliittista liikkumava-

¹⁸ Merkitykseltään lähellä marxilaista filosofiaa.

raa, en niinkään politiikan olotilaa tai tilannetta. En myöskään tutki ekonomismin käsitteen käyttöä sen muissa kirjavissa merkityksissä, vaikka ne saattaisivatkin lähestyä omaa aiheitani.

Edistyksen ajatuksella on hyvin läheinen suhde ekonomismiin. Jo marxilaisilla alkujuurillaan ekonomismiin liittyi usko tiettyihin keinoihin ja prosesseihin, joiden avulla edistystä oli saavutettavissa. Vulgaaria tai ei, kommunistinenkin edistys uskoo tekniseen ja talouskasvuun. Se on siten läheisempää aatehistoriallista sukua ”liberaali-kapitalistiselle” arkkiviholliselle kuin kumpikaan osapuoli haluaa myöntää. Smith itse ei tietenkään puhunut mistään ”ekonomismista”, mutta myöhemmin häntä on sellaisestakin näkökulmasta tulkittu. Talous – tai kauppa, niin kuin hän itse tavallisesti kirjoitti – on Smithillä niin keskeisessä asemassa, että tulkinnat talouden merkittävyydestä ajattelun kokonaisuuden ja erityisesti politiikan suhteen ovat väistämättömiä. Kaikissa Smith-narratiiveissa otetaan jokin kanta talouden rooliin historiallisen edistyksen prosessissa. Ekonomismi on tavalla tai toisella Smith-narratiiveissa aina mukana.

Suhteellisen laajasta populaarista käytöstä huolimatta ekonomismi ei ole kovin tavallinen politiikan tutkimuksen käsite. Sillä on pitkä historiansa marxilaisessa ajattelussa, mutta muutoin sitä on hyödynnetty vain vähäisissä määrin. Suomessa ekonomismin lävitse taloutta ja politiikkaa ovat tutkineet Teivo Teivainen ja Heikki Patomäki sekä Pekka Korhonen. Teivainen on tutkinut Perun poliittista lähihistoriaa. Hän edustaa ekonomismiin kriittisesti suhtautuvaa linjaa, joka pitää ekonomismia jonkinlaisena uhkana politiikalle. Korhonen sen sijaan näkee ekonomismissa myös mahdollisuuksia politiikkaan, mistä esimerkkinä Japanin sodanjälkeinen yhteiskunta- ja ulkopoliittikka, jotka perustuivat talouskasvuun ja taloudelliseen yhteistyöhön. Suomalaistutkijoiden näkökulma ekonomismiin poikkeaa toisistaan selvästi. Teivaisen katsantoon sisältyy implisiittinen asetelma, jossa talous ja politiikka asetetaan vastakkain. Korhonen taas etsii ekonomismin positiivista puolta ja tavoittelee politiikan tilan kartoittamista ulkoasultaan talousvetoisessa ekonomismissa. Seuraavissa luvuissa tarkastelen talouden ja politiikan suhdetta Smith-narratiiveissa näiden suomalaisten tutkijoiden ympärille muodostuvien kahden erilaisen ekonomismikäsitteen näkökulmista.

5.1. Talous vastaan politiikka

Talouden ensisijaisuus politiikkaan nähden koetaan monesti uhkaavaksi. Ekonomismi tuntuu vaarantavan politiikan olemassaolon ja poliittisten tavoitteiden saavuttamisen. Tämä varsin tavallinen käsitys heijastaa ekonomismi-sanan vakiintuneita negatiivisia latauksia, kun talous syrjäyttää tärkeäksi koetun politiikan.

Kirjassaan *Enter Economy, Exit Politics* Teivainen tutkii Perun lähihistoriaa taloudellisen ja poliittisen alueen välisten suhteiden näkökulmasta. Hän käsittelee tilanteita, joissa poliitti-

sesti relevantteja päätöksiä tehdään taloudellisissa instituutioissa ja konteksteissa, ja on siksi huolestunut näiden päätösten tuottamista rajoituksista toimivalle demokratialle. Käytännössä ekonomismi on Perussa saanut useita muotoja. Uuden konstitutionalismin ja minimalistisen demokratiakäsityksen hengessä demokraattisen päätöksenteon muodolliset rajat ovat tiukentuneet ja niistä erilleen on määritelty vapaa talouden alue. Ekonomismin laajentuessa joitakin julkisen hallinnon alueita on suljettu demokraattiselta valvonnalta. Kansallisten toimien lisäksi ekonomismi on ollut myös ylikansallista globaalien talouden diskurssin levitessä kaikkialle. Teivainen huomauttaa globalisaation aina palvelevan joidenkin yksityisiä etuja, vaikka se pyritäänkin osoittamaan vääjäämättömäksi ja luonnolliseksi. (Teivainen 2000, 15-16, 40-51.) Teivainen on yhdessä Patomäen kanssa jatkanut ekonomismin ja globalisaation kriittistä tutkimusta kirjoissa *Globaali demokratia* (2003) ja *Possible World: Democratic Transformations of Global Institutions* (2004).

Ekonomismin politiikka on Teivaisen (2000, 19-20) mukaan ”a strategy of defining certain institutions and issues as 'economic' and using the doctrine of economic neutrality to produce a boundary between the 'economic' and 'political' spheres”. Neutraalisuuden opiksi Teivainen kutsuu perusajatusta, jonka mukaan taloudellinen on epäpoliittista. Hän väittää, että ekonomismilla on taipumuksena alistaa muita elämänalueita taloudellisten tekijöiden ylivallan alle. (Teivainen 2000, 20-21.)

Ekonomismin historiassa Teivainen arvelee poliittisen väistyneen taloudellisen tieltä juuri Smithistä eteenpäin. Smithin näkymätön käsi oli Teivaisen mukaan ratkaiseva lähtölaukaus talouden poliittisten ja moraalisten ulottuvuuksien naturalisoimiseksi. Sen jälkeen neutralisaation oppi on levinnyt nopeasti ja itse kapitalismikin vähitellen perässä. Teivainen ryhtyy kapitalismin metafysiiseen kritiikkiin, sen perimmäisten oletusten purkamiseen. Hän pitää näkymättömään käteen uskovaa ekonomismia ideologiana, jopa uskontona, ja arvostelee talouden ensisijaisuutta ajavaa uusliberalismia uhkana demokratialle nimenomaan sen ekonomismin, ei poliittisen liberalismien takia. Teivainen myöntää, että talouden laajeneminen politiikkaan ei ole yksinomaan huono asia, mutta hän on silti huolestunut ekonomismin vaikutuksista demokratialle ja esittää talouden demokratisoimista, siis avointa politisoimista. (Teivainen 2000, 52-58, 246-249.)

Teivainen päätyy analyysissään kritisomaan aatemaailmaa, jota voitaisiin hänen mukaansa nimittää uusliberalismiksi. Teivainen puhuu mieluummin ekonomismista, mutta hänen esittämänsä arvostelun kaltaista esiintyy myös uusliberalismia käsittelevässä kirjallisuudessa. Erään tällaisen näkökulman talouden ja politiikan suhteisiin tarjoaa Pierre Bourdieun pamfletinomainen esseekokoelma *Vastatulet*, jossa ranskalainen sosiologi arvostelee taloudellisen valtaa yli poliittisen, sosiaalisen ja kulttuurisen. Hän tutkii talouden kielen levittäytymistä ja valtaa, joka perustuu tekniseen asiantuntijuuteen ja tieteelliseen legitimaatioon. Kaikkialle tunkeutuvaa ja itseään vahvistavaa

taloudellista pakkoa tasapainottamaan hän hahmottelee vastavoimien mallia. Kiinnostavimpia ovat kuitenkin Bourdieun arviot siitä logiikasta, jolla taloudelliset argumentit toimivat.

Bourdieu (1999, 51) huomauttaa, että uusliberalismissa "kokonainen joukko ennako-oletuksia asetetaan ikään kuin itsestäänselviksi". Ne koskevat kapitalismin perusteesejä sekä talouden toiminnasta että ihmisen käyttäytymisestä. Bourdieun kannalta ongelmallista on, että taustaoletuksia hallitsee ajatus, jossa erotetaan radikaalisti toisistaan taloudellinen ja sosiaalinen alue. Uusliberalismissa taloudellista toimintaa ja taloustiedettä voidaan käsitellä jäännöksittä sen itsensä piirissä, ilman yhteyttä sosiaaliseen ja turvautumatta yhteiskuntatieteisiin. Jako on Bourdieun mielestä kaiken uusliberalismin kantava taustaoletus. (Bourdieu 1999, 51, 125, 127.) Myös Alain Touraine kritiikissä uusliberalismilla on "the well-known effect of subordinating social life to the crushing logic of a globalization", vaikka Touraine näkeekin sosiaalisten liikkeiden tulevaisuuden kovin eri tavalla kuin Bourdieu (Touraine 2001, 47, 106-107, passim.). Ekonomismikriittiset kommentit kiinnittävät huomionsa samaan seikkaan; sekä Bourdieun että Teivaisen huoli kohdistuu jännitteeseen talouden ja politiikan välillä.

Pohdin seuraavissa kahdessa luvussa Smithiä tällaisen ekonomismikriittisen kuvauksen valossa ja kysyn miten narratiivit kertovat politiikan tilaa uhkaavaa "Adam Smithiä". Smithin ajattelussa ekonomistinen ote on kirkkaimmillaan luonnollisen vapauden järjestelmässä ja näkymättömän käden mekanismeissa, joiden perusteella hänen maailmanmaineensa – hyvässä ja pahassa – on pitkälti muodostunut. Niitä pidetään usein Smithin "taloudellisen liberalismien" ytimenä. Lisäksi uhkaavan ekonomismin piirteisiin Smithillä liittyy hänen tapansa käyttää polit-käsitteitä.

5.1.1. Luonnollinen vapaus ja näkymätön käsi

1700-luvulla talouspolitiikkaa hallitsi pitkälti merkantilistinen ajattelutapa. Sen mukaan kansainvälinen talous oli nollasummapelejä, jossa vahvat valtiot menestyivät heikkojen kustannuksella. Kansakunnan varallisuutta voitiin kartuttaa ainoastaan pitämällä tavaraviennin arvo aina tuontia suurempana. Vain Britanniassa ja Hollannissa kaupallinen toiminta nautti huomattavampia vapauksia, mutta niissäkin kansainvälistä kauppaa säänneltiin väkevällä tullipolitiikalla. Kotimaassa taloudellista toimintaa sääntelivät keskiajalta periytyvät erioikeudet, killat ja rajoitukset.

Tämänkaltaisessa ympäristössä Smith kirjoitti talousteoriaansa. Hän ei ollut ensimmäinen, joka vastusti merkantilismia, tulleja ja sääntelyä, mutta hänestä tekee käänteentekevän ajattelijan hänen laaja-alaisuutensa ja eklektisyytensä. Yksilöiden toimintaa rajoittavien tekijöiden poistaminen ja vapauden asettaminen niiden tilalle on Smithin järjestelmän läpitunkeva periaate. Se on niin määrittävä osa koko hänen ajatteluaan, ettei yksikään narratiivi voi sitä täysin unohtaa. Luon-

nollinen vapaus on Smith-tulkinnolle kiertämättömän haasteen paikka – hieman samaan tapaan kuin Whiten metahistorian teorian kohtaama kritiikki on halunnut korostaa holokaustin olevan natsi-Saksaa käsittelevälle historiankirjoitukselle. Luonnollinen vapaus ja siihen elimellisesti kiinnittyvä näkymätön käsi ovat tärkeimpiä ”tapahtumia”, joiden ympärille narratiivit rakentavat tulkintansa Smithin ekonomismista.

Rajoituksiin nojaavan merkantilismin ja keskiaikaisten reliikkien tilalle Smith halusi tuoda luonnollisen vapauden (”natural liberty”). Asioiden tulisi antaa olla niin kuin ne itse menevät, jättää ne ”at perfect liberty” (WN I-III, 222). Smith käyttää toistuvasti ”luonnollista” attribuuttina erilaisissa yhteyksissä (”natural progress”, ”natural jurisprudence”, ”natural price”), mutta keskeisin käsite tässä suhteessa on luonnollinen vapaus¹⁹. Luonnollisen käsite oli Smithin ajan intellektuelleille tyypillinen ja sitä sovellettiin järjestelmällisesti eri aloille. Huomattava vaikutus brittiläiseen ajatteluun lienee tässä suhteessa ollut 1600-luvun luonnonoikeusteoreetikoilla ja uudella luonnontieteellä.

Smith tavoittelee rajoitusten maailman tilalle luonnollisen vapauden järjestelmää, joka olisi ”täydellistä vapautta” toteuttava yhteiskuntamalli. Selvittäessään ammattivapauden tärkeyttä hän kuvaa rajoituksia omaisuusrikokseksi ja sorroksi, koska ihminen on Smithin mukaan vapaa käyttämään työvoimaansa haluamallaan tavalla niin kauan, kuin ei vahingoita kanssaihmissiään (WN I-III, 225). Myös yhteiskunnan lakien tulee taata vapaus ja oikeudenmukaisuus (WN I-III, 233). Yritykset ohjata luonnollisen vapauden järjestelmää ovat todellisuudessa omien tavoitteidensa vastaisia ja lopulta turhia, sillä saatuaan toimintarauhan ”the obvious and simple system of natural liberty establishes itself of its own accord”. Niinpä yksilöiden valintojen jälkeen valtiolle jää vain kolme tehtävää: maan turvallisuuden takaaminen, yksityisten turvallisuuden takaaminen eli oikeusjärjestelmä sekä julkiset työt ja instituutiot. (WN IV-V, 273-274.)

Luonnollisen vapauden järjestelmän peruspilari on tietysti näkymättömän käden periaate. Sen kaksi tärkeintä sovellutusalaa ovat sisämarkkinat ja ulkomaankauppa. *WN*:in ainoa maininta näkymättömästä kädestä sijoittuu kohtaan, jossa Smith arvioi sisämarkkinoiden toimintaa silloin, kun niitä ohjataan tai rajoitetaan poliittisilla päätöksillä. ”[T]he study of his [individual’s] own advantage *naturally*, or rather *necessarily*, leads him to prefer that employment which is most advantageous to the society”, Smith väittää (WN I-III, 30, kursivi O.E.). Näkymätön käden tärkein ominaisuus on juuri siinä, että se toimii luonnostaan ja välttämättä, ilman erityistä panosta, vapaasti.

Valtiovallan tekemät päätökset voivat ainoastaan syöstä luonnollisen kehityksen pois niiltä raiteilta, joilla se olisi muutoin kulkenut. Tällainen keinotekoinen ja epäluonnollinen tila ei

¹⁹ Vapaudesta puhuessaan Smith käyttää yleensä sanaa ”liberty” ja vain vähän sanaa ”freedom”.

voi olla parempi kuin se, johon kehitys olisi vapaana johtanut. Päinvastoin, Smith arvelee, yhteisen hyvän tietoinen tavoittelu johtaa vain huonompiin tuloksiin. (WN IV-V, 30-33.) Kilpailu markkinoilla varmistaa halvat hinnat, tuottavat investoinnit ja yleisen edun toteutumisen: ”In general, if any branch of trade, or any division of labour, be advantageous to the public, the freer and more general the competition, it will always be the more so” (WN I-III, 429). Linjakseen Smith ottaa mahdollisimman suurten toimintavapauksien sallimisen. Ainoana poikkeuksena hän mainitsee pankkisektorin, jonka epäterve toiminta saattaa olla uhka koko yhteiskunnalle. (WN I-III, 225, 420-424.)

Näkymättömän käden logiikka toimii kilpailun ja vapaiden markkinoiden kautta myös kansainvälisessä kaupassa. Vapaa kilpailu pystyy kattamaan ilmenevän kansainvälisen kysynnän ja hoitamaan resurssien jakautumisen aina luonnollisesti, tehokkaasti ja yleisen edun mukaisesti. *WN*:in neljäs kirja koostuukin lähes täysin merkantilistisen talouspolitiikan ja tullijärjestelmän kriittistä. Smith tutkii yksi kerrallaan harrastettuja kotimaisen tuotannon tukemisen, kilpailun rajoittamisen, vientitukiaisten, korkeiden tullien ja erivapauksien politiikkoja ja tyrmää niistä kaikki muut paitsi toisen valtion aggressiiviseen kauppapolitiikkaan vastaamisen (”retaliation”) (WN IV-V, 44-45) sekä maan puolustamisen kannalta tärkeiden alojen suojelun (WN IV-V, 100). Pääsääntöisesti vain valtion turvallisuus voi ohittaa taloudellisen vapauden periaatteen. Andrew S. Skinner (1999b, xxxii) toteaa, että Smithin tarkoituksena oli osoittaa tämän omalle järjestelmälle täysin vieraan merkantilismin vahingollisuus taloudelliselle kasvulle ja vaurastumiselle. Merkantilismi oli Smithille ”in its nature and essence a system of restraint and regulation” (WN IV-V, 248), joka estää näkymättömän käden tehokkaan toiminnan (WN IV-V, 214). Esimerkiksi *WN*:in kolmanteen painokseen lisätyssä luvussa Smith moukaroii luonnollisen vapauden rajoituksia, jotka toimivat kotimaisten kuluttajien etuja vastaan (WN IV-V, 245-247; Ross 1995, 360).

Smithin päähuomio kiinnittyi Britannian ja sen Pohjois-Amerikan siirtomaan väliseen kauppaan, jota erilaiset merkantilistiset lait säätelivät. Rajoitukset vaikuttivat Smithin mielestä kielteisemmin emämaahan kuin alusmaihin. Kaikissa muissa asioissa paitsi ulkomaankaupassa kolonoiissa vallitsi täysi vapaus, josta ne pystyivät saamaan irti voimakkaan kasvun. Merkantilistisen talouspolitiikan maksumieheksi joutui lopulta Englanti itse. Siirtomaakaupan yleinen edullisuus kaikille osapuolille on merkantilismissa sekoittunut rajoituspolitiikan vaikutuksiin. Vapaakaupan toteutumisen todennäköisyyttä hän piti käytännössä pienenä johtuen yleisen mielipiteen ja rajoituksista hyötyvien ryhmien vastustuksesta. (WN IV-V, 48, 162-166, 179-181, 192-195, 246-247.) Britti-imperiumi olikin Smithin mielestä ”a nation of shopkeepers” ja vain suhteellisesti hieman liberaalimpi kuin naapurimaansa (WN IV-V, 197, 171).

Näkymättömän käden toimintaperiaate kannustaa yksilöiden omatoimisuuteen ja julkisen sääntelyn purkamiseen. Sen logiikka esittelee omalakista ja luonnostaan järjestyvää yhteiskuntaa, jossa lait, määräykset ja poliittiset päätökset eivät ainakaan paranna asioiden tilaa. Smithin näkymättömän käsi on politiikkaa kyseenalaistava idea. Taloudellisessa toiminnassa ”every individual, it is evident, can, in his local situation, judge much better than any statesman or lawgiver can do for him”. Jos joku kuvittelee voivansa lainsäätäjänä hallita näitä asioita yksilöä onnistuneemmin, on hän sitä vaarallisempi yhteiskunnalle, Smith jatkaa. (WN IV-V, 33.) Kukaan ihminen ei Smithin mukaan näytä olevan erityisen sopiva tekemään ainakaan sellaisia poliittisia päätöksiä, jotka koskevat jotenkin taloutta. Smith arvioikin kaikilla sosiaalisilla ryhmillä olevan omat rasiitteensa sille, että ne voisivat toimia kunnollisesti ja oikein politiikassa (WN I-III, 356-359).

Luonnollisen vapauden ideaalia vasten politiikka on harmillinen ja häiritsevä tekijä, joka suistaa luonnollisen vapauden järjestelmän raiteiltaan. Pääomien käyttöä ja hinnanmuodostusta tarkastellessaan Smith esittää, että hinnat sekä voiton ja palkkojen suhde määräytyvät paitsi suhteellisten tuottavuuksien erotuksen (joka yksinään määräisi luonnollisen hinnan), myös yhteiskunnan asettamien erilaisten lakien ja politiikan perusteella (*policy* ja *police*, jotka erottavat markkinahinnan luonnollisesta hinnasta) (WN I-III, 162-166). Poliittikka nostaa hintoja, rajoittaa kilpailua ja kaventaa luonnollista vapautta. Smith ei silti vedä asiasta kovin synkkiä johtopäätöksiä. Kauppapolitiikkaa käsittelevän *WN*:in neljännen kirjan lopuksi hän pohtii Quesnayn fysiokraattista ajattelua ja kritisoi tätä liian ehdottomasta tarrautumisesta luonnolliseen vapauteen. Taloudellisia vapauksia pahastikaan rajoittavat järjestelmät eivät näet käytännössä onnistu kitkemään pois tai lamauttamaan yksilön omaa etua tavoittelevaa toimeliaisuutta, joka edistää – vaikkakin hidastettuna – kansakunnan varallisuutta ja hyvinvointia. (WN IV-V, 259-260.)

Näkymättömän käden logiikka antaa luonnollisen vapauden järjestelmälle selityksen. Sen avulla Smith perustelee asioiden silleenjäyttämisen tärkeyden. Organisisinen selitystapa alleviivaa yhdistämisen ja päämäärään pyrkimisen motiiveja. Ross ja Veblen ovat huomauttaneet näkymättömän käden olevan teleologisen järjestelmän esitys. Toisaalta näkymättömään käteen liittyvät myös yksilön toimintaa ohjaavat itsesäilytyksen ja oman tilanteen parantamisen vietit, joihin koko yhteiskunnallinen elämä ja työnjako Smithin mukaan perustuu. Näkymättömän käsi on paitsi teleologisen, myös materialistisen kehityksen kuvaus. Siihenkin pätee Smithin tuotantoa energisoiva jännite historianfilosofisen organismin ja mekanismin välillä.

Näkymättömän käsi toimii Smithin ajattelussa kahdella tasolla. Yleisenä historianfilosofisena periaatteena se on Smithin metafora edistyksen liikkeelle. Riippumatta yksittäisten ihmisten toiminnasta historia noudattaa omaa vääjäämätöntä kulkuansa, joka näyttää osoittavan kohti parempia aikoja. Ihmisten toiminta synnyttää kyllä voimakkaita yhteiskunnallisia mikroprosesseja, mutta

makrotasolla singulaarilla Historialla on itsenäinen polkunsä. Paradoksaalisesti historia sekä on että ei ole ihmisten tekemää – se on luonteeltaan sekä materialistista että teleologista. Edistuksen ehtona on kuitenkin, että asiat saatetaan tai niiden annetaan olla luonnollisessa järjestyksessä: kun kaupallisen yhteiskunnan sallitaan nojata luonnolliseen vapauden järjestelmään, on edistys nopeaa. Tältä rajatummalta merkitykseltään näkymätön käsi on yhteiskunnassa tapahtuvien aktiviteettien kuvaus. Se kertoo kuinka yksilöiden omaa etuaan ajava taloudellinen toiminta tuottaa yhteisön tasolla tuloksia, joita ei ole erityisesti tavoiteltu.

WN:in ja näkymättömän käden materialistisen tai ”reaalisen” puolen vuoksi Smithiä on usein pidetty suoraviivaisen oman edun tavoittelun filosofina. Niinpä hänet nähdään toisinaan hollantilais-englantilaisen filosofi Bernard de Mandevillen seuraajana. Mandeville julkaisi vuosina 1714 ja 1729 kaksiosaisen kirjan *The Fable of the Bees*, jossa hän esitti ihmisen olevan luonnostaan itsekäs olento. Smith käsittelee tämän ajatuksia TMS:in lopussa esimerkkinä ajattelutavasta, joka pitää itsekästä järkeä perustavana hyveenä ja moraalin selittäjänä. Smith itse näkee moraalipsykologiassa paljon enemmän variaatioita ja eri tekijöitä, joiden vaikutuksesta omaa etua ja mainetta tavoittelevat motiivitkin voivat olla hyveellisiä. Hän löytää *The Fable of the Bees* -teoksesta joitain uskottavia yksityiskohtia, mutta pitää esimerkiksi työn kuuluisaa alaotsikkoa *Private Vices, Public Benefits* käsitteellisenä erehdyksenä. (TMS, 451-460.)

Abstraktina ideana näkymätön käsi on kokonaisjärjestelmä, jossa yksilöiden moraaliset edesottamukset ovat eri asia kuin kokonaisuuden saavuttama hyöty. Smith nimittäin erottaa toisistaan teon moraalisen hyväksyttävyyden itsessään (”propriety”) ja sen nauttiman julkisen tuen (”merit”). (TMS, 17-18, 93.) Edellinen perustuu tunteisiin ja nojaa ideaalisti sympatiaan ja puolueettomaan tarkkailijaan, jälkimmäinen on seurausten sosiaalista arviointia järkevyyden ja tunteiden hallinnan avulla. Vaikka yksilön moraalit perustuu Smithin mukaan sisäsyntyiselle hyväksyttävyydelle, ei hyödyllä, on yhteiskunnallisten instituutioiden hyväksyttävyys ja järveys mitattavissa nimenomaan hyödyllä. Siksi Ross käyttää Smithin ajattelutavasta termiä kontemplatiivinen utilitarismi (1995, 167)²⁰. Smithin poliittisen taloustieteen tavoitteena oli kasvattaa kansakunnan varallisuutta: se ”proposes to enrich both the people and the sovereign” (WN IV-V, 5). Kokonaisuuden tasolla ainoastaan hyödyllä voidaan mitata kansakunnan etua.

Yksityinen ja yleinen ovat Smithin mukaan moraaliselta luonteeltaan erilaisia: edellinen perustuu tunteisiin ja sitä tukeviin imaginaatioon ja järkeen, jälkimmäinen taas hyötyyn. Ero korostaa yksityisen ja yleisen toiminnallista jakoa näkymättömän käden mekanismeissa, mikä on saattanut olla omiaan vahvistamaan mielikuvaa mandevillelaisesta itsekkyuden profetasta. Kun

²⁰ Winch käytti samaa nimitystä jo 1978, mihin Ross ei tässä yhteydessä kuitenkaan viittaa.

Smith on lukenut Mandevillensa, antaa reilusti toimintatilaa itserakkaudelle ja katsoo itserakkauden motivoiman toiminnan tuottavan yhteiskunnallista hyötyä, on houkutus suuri verrata Smithiä Mandevilleen. Erot heidän yksilön moraalipsykologiassaan jäävät näin varjoon. Smith ei ainakaan *TMS*:issa hyväksy yksityisen moraalin rappiota, vaikka sillä olisikin taloudellisen kokonaisuuden kannalta positiivisia vaikutuksia.

Kuitenkin *private vices, public benefits* -ajatus on levinnyt Smith-tulkintoihin laajalti. Romanssissa sitä käytetään toisinaan kuvaamaan tehokkuutta, jolla näkymätön käsi tuottaa yhteiskunnallista hyvää, vaikka yksilöt saattavatkin toimia hyveiden vastaisesti. Ekelund ja Hébert (1983, 54) kertovat Mandevillen kirjasta ”in which he argued that individual vices (self interest) produce public virtues (maximise societies welfare), one of the central themes of Smith’s *Wealth of nations*”. Ekelundin ja Hébertin käsityksen mukaan Smith jatkaa Mandevillen ajattelutapaa ja siksi he sijoittavat yhtäläisyysmerkin paheiden ja oman edun tavoittelun väliin.

Yleisesti ottaen näkymättömän käden toimintalogiikka ja luonnollisen vapauden vaatimus sopivat romanssille hyvin. Kumpikaan ei edellytä poliittista ohjausta, pikemminkin päinvastoin. Romanttisessa narratiivissa ekonomismi kukoistaa, kun yhteiskunnan menestyksen kannalta tärkein toiminta tiivistyy talouteen, jolle politiikka on toissijaista. Vapaasti toimiessaan talouden näkymätön käsi järjestää asiat parhaalla mahdollisella tavalla. Sen vastakohta, politiikan näkymätön käsi, taas johtaa taloudelliseen tehottomuuteen ja vapauden menetyksiin (Friedman 1980, 5-6, passim). Etenkin romanssin teoreettisena selkänä ja legitimaation lähteenä toimiva hallitseva uusklassinen taloustiede painottaa vapaiden markkinoiden roolia resurssien luonnollisessa ja tehokkaassa allokoinnissa. Markkinoiden tutkimukseen innostanutta *laissez faire* -ajatusta pidetäänkin Smithin tärkeimpänä antina (Ekelund & Hébert 1983, 85-86, 104; Pekkarinen & Sutela 1997, 26-27).

Tragediassa Smithin ekonomismi on negatiivinen voima, joka uhkaa ihmistä ja politiikkaa. Luonnollinen vapaus on vain näennäistä vapautta, kun taloudellisesti vapautettujen yksilöiden todelliset kyvyt elää täydesti heikkenevät. He eivät myöskään tragediassa saavuta minkäänlaista poliittista vapautta, vaan heille sallitaan ainoastaan täydellisen vapaa taloudellinen toiminta (Heilbroner 1975, 538). Edistyksen näennäisyys näkyy tavallisten massojen henkisenä vammautumisena ja sosiaalisina ongelmina (Heilbroner 1975, 531-532). Shapiro (1993, 107, 52-54) hämmästelee Smithin optimistista suhtautumista havaitsemiinsa yhteiskunnan traagisiin puoliin ja syyttää tätä sosiaalisen todellisuuden depolitisoinnista. Näkymättömän käden suurin ongelma tragedian kannalta on riippumattomuus ja luonnollisuus. Tragedia ivaa yksityisten paheiden ja julkisen hyödyn romanttista mandevillelaista yhdistämistä, joka sen mielestä kertoo vain Smithin kuvauksen heikkoudesta ja yhteiskunnan kasvavista ongelmista. Shapiro (1993, 118, 122-123) asettaa vastakkain

Smithin uskon asioiden harmoniseen kehitykseen ja markiisi de Saden näkemyksen yksilöiden radikaalista irrallisuudesta. Tragedian kannalta Smith on likinäköinen oman ekonomisminsa seurauksille, hän on tavallaan huomaamattaan oikeassa.

Komediassa kuten romanssissakin talousvetoista edistystä tukee parhaiten suuri toimintavapaus. Näkymättömän käden osalta komedia ei siten eroa merkittävästi romanssista, vaan pitää mekanismia periaatteessa toimivana ja yhteiskunnan hyvinvointia kasvattavana. Poliitiikan tilaa uhmakkaasti puolustava populaarikomediakaan ei kiistä Smithin talousteorian suurta linjaa. Narratiivi tosin puuttuu mielellään Smithin esittämiin poikkeuksiin, joita se käyttää esimerkkinä siitä, ettei luonnollinen vapaus kaikissa tapauksissa takaa parasta mahdollista tilannetta, vaan sen tueksi tarvitaan poliittista toimintaa julkisen piirissä (Gronow 1997, 48-49; Winch 1978, 132, 172-173). Vaikka pääsääntö yhteiskunnan järjestämisessä onkin luonnollisen vapauden periaate, ei se komedian mielestä tarkoita *laissez faire* -ajattelua. Komedia asennoituu ekonomismiin varauksellisen positiivisesti, mutta kiistää mandevillelaisen käsityksen yksityisten paheiden yhteistä hyvää tuottavasta vaikutuksesta. Smithin ”self-interest” erotetaan itsekkydestä, paheista puhumattakaan. Winch moittii tulkintoja, joissa itserakkaus ymmärretään kapeasti ja näkymätöntä kättä ajatellaan myöhemmän järjestelmällisen utilitarismin näkökulmasta (1978, 166-168, 181, 184). Hän tosin muistuttaa Smithin yleisestä kyynisyydestä politiikkaa kohtaan ja pitää Smithiä tässä mielessä Mandevillen seuraajana (Winch 1978, 73, 80, 172).

Tekstuaalinen aineisto näyttäisi tukevan komedian tulkintaa yksityisistä paheista ja julkisista hyveistä. Vaikka Mandeville askarrutti Smithiä, hänelle ihmisen psykologian perusta ei ollut itserakkaus, vaan sympatia.

”How selfish soever man may be supposed, there are evidently some principles in his nature, which interest him in the fortune of others, and render their happiness necessary to him, though he derives nothing from it, except the pleasure of seeing it.”
(TMS, 3.)

TMS:in avaava lause osoittaa, ettei Smith hyväksynyt Mandevillen edustamaa kantaa, vaikka antoi-kin itserakkaudelle runsaasti tilaa. Oman edun tavoittelu on Smithillä eräänlaista operatiivista järkevyyttä, joka kuitenkin mahtuu hyvän moraalin piiriin. Romanttisena tai tragedisena vastaväitteenä voidaan toki esittää, että Smith muutti mielensä ennen *WN*:in kirjoittamista. Smith kuitenkin teki *TMS*:in kuudenteen painokseen (1790) laajoja lisäyksiä, joissa hän painotti voimakkaasti stoalaisia itsensä hallitsemisen teemoja ja kritisoi rikkauden ja maineen ihailua. Komediassa halu korjata *TMS*:ia ajatellaan jälkipuheeksi vuonna 1784 valmiiksi saatetulle *WN*:ille ja siten osaltaan vastaukseksi kysymykseen taloudellisen toiminnan moraalista Smithillä (Winch 1978, 185). Komediassa Smith on keskitien etsijä, pragmaatikko.

5.1.2. Smithin politiikan käsitteet

Näkymätön käsi ja luonnollinen vapaus sitovat Smithiä vahvasti ekonomistiseen ajatteluun. Miten Smith sitten kirjoittaa politiikasta? Lyhyesti. Kuten tunnettua, häneltä jäi julkaisematta jo *TMS*:issa luvattu ja sittemmin pitkään valmisteltu kirja hallitsemisen tieteestä, laista ja politiikasta. Sekä *TMS* että *WN* sisältävät Smithin ajatuksia näistä aiheista, vaikkakaan ei otsikon ”politiikka” alla. Näkymätön käsi ja luonnollinen vapaus ovat laadultaan yleisesti poliittisia aiheita, mutta niiden yhteydessä Smith ei kuitenkaan puhu politiikasta eksplisiittisesti. Niinpä poliittista on etsittävä hienovaraistemista ja monikerroksisemmista lähteistä. Koska Smith ei käsitellyt erikseen politiikkaa, korostuu polit-sanaston spontaani käyttö, eli se millaisia politiikan käsitteen johdannaisia Smith käyttää teoksissaan. Itse asiassa se on ainoita tapoja, jolla Smithin poliittista ajattelua tutkittaessa päästään käsiksi johonkin konkreettiseen. Hänen politiikkansa on enimmäkseen irrallista ja satunnaista polit-sanaston viljelyä.

Smithillä, kuten muillakaan skotlantilaisilla valitusajattelijoiden (Pulkkinen 2003, 123), ei voida vielä havaita politiikan sanaston toiminnallisia muotoja, politisointia (*politicize*) tai politiikointia (*politicking*). Smith näyttää tältä osin jäävän polit-sanaston temporalisoitumisessa Kosellekin satula-ajan taakse. Lukumääräisesti tavanomaisimpia polit-viittauksia ovat *political*, *policy* ja *police*. Niitä Smith myös käyttää kaikkein neutraaleimmin. *WN*:in aihehan oli ”political economy”, myöhemmin poliittiseksi taloustieteeksi nimetty yhteiskunnan taloudellinen makro- ja mikrokuvaus. Poliittinen attribuuttina liittyy myös yhteiskuntaan (”political society”) sekä esimerkiksi suhteisiin (”political affairs”) ja tietoon (”political wisdom”). Viisaus ja tieto näkyvät skotlantilaisten valistusfilosofien politiikan käsitteistössä vahvasti; Pulkkinen (2003, 49-54) mukaan käsitteet ”prudence”, ”art” ja ”science” olivat tuolloin vielä pitkälti vaihtokelpoisia keskenään.

Itselfen Smith antoi *WN*:issa tehtäväksi etsiä kansakunnalle edullisinta toimintalinjaa (*policy*). Tällainen politiikka menettelytapana tai valittuna linjana vastaa melko hyvin sanan nykyistä yleistä käyttöä. *Policy*lle lähes synonyymisesti Smith käyttää sanaa *police*, joka skoteilla tarkoitti ihmisten ja talouden toiminnan sääntelyä yhteiskunnan turvallisuuden nimissä, ja viittasi siis juuri poliittiseen taloustieteeseen ja oikeustieteeseen. (Pulkkinen 2003, 27-28.) *Police* tai *policy* onkin Smithillä usein varustettu julkisen piiriin viittaavilla adjektiiveilla (”civil policy”, ”public police”). *TMS*:issa (131, 503) Smith arvioi politiikan olevan rinnasteista, mutta silti erillistä oikeusjärjestelmälle ja laille tai sotilaalliselle järjestykselle. *Policy* ja *police* ilmentävät lähinnä toimeenpanevaa ja käytännölliseen hallitsemiseen liittyvää työtä. Pulkkinen (2003, 123) arvelee, että tarkoituksellisen toiminnan merkityksiä kantavassa *police* käsitteessä on jo idullaan muutamaa vuosikymmentä myöhemmin liikkeelle lähtenyt käsitteiden temporaalinen muutos.

Politiikkaan adjektiivina tai *policyn* merkityksessä Smith ei näytä lataavan kovin negatiivisia merkityksiä. Hyvin mielenkiintoinen sovellus politiikasta adjektiivina on *body politic* tai *political body*, joita Smith käyttää kuvatessaan Britannian tilannetta Amerikan kysymyksen kiristytessä. Monopolikauppa teki Britannian taloudesta liian riippuvaista yhdestä toimintasuunnasta samalla, kun poliittinen tilanne kiristyi. Smith kuvaa imperiumin organismiksi, jonka terveydentila on heikentynyt, ja jonka ”verisuonisto” ei enää toimi optimaalisella tavalla. Hän käyttää ruumiillista kieltä: koska eliön luonnollisesta sopusuhtaisuudesta on keinotekoisesti luovuttu, sitä uhkaavat sairaudet, epäjärjestys ja jopa kuolema. (WN IV-V, 187-189.) *Body politic* viittaa ihmisyhteisöön poliittisena muodostelmana, jollaisten kehitystä Smith historianfilosofiassaan kuvasi. Se on taloudellinen ja poliittinen organismi, jonka tulisi kaupallisessa vaiheessa hengittää luonnollisen vapauden happea.

Luonnollisen vapauden argumenttia tukee osaltaan Smithin penseä tapa käyttää termiä *politics*. Politiikka tässä muodossaan on hänelle taistelua vallasta päivänpoliittisessa pelissä. ”[T]he wheel of the great state lottery of British politics”, Smith kirjoittaa (WN IV-V, 206) suunnitellessaan amerikkalaisten johtavien poliitikkojen ottamista mukaan imperiumin lainsäädäntötyöhön, purkamaan vallinnutta ”confused scramble of politics and war” (WN IV-V, 212). *Politics* on sekavaa, satunnaista ja päämäärätiedotonta. Sitä hallitsee onni, mutta myös yksittäisten ihmisten ja ryhmien puolueelliset tahdot, joiden vaikutuksesta Smith pelkää oikeuden tulevan uhratuksi ”to what is vulgarly called politics” (WN IV-V, 310). *Politics* ilmaisee Smithillä politiikan kehoja tai moukkamaisia puolia, ristiriitoja, kaaosta ja valtataistelua. Hän suhtautuu politiikkaan kyynisesti katsellen sitä etäältä, filosofin aseman takaa. Smithin asenteesta kertoo se, ettei hän uskonut luonnollisen vapauden järjestelmänsä toteutumiseen käytännössä. Smith katsoi, ettei politiikasta ideaalin yhteiskuntamallin häirikkönä päästä eroon. Luonnollisen vapauden yhteiskunta oli hänelle vajavaisen käytännön virheetön heijastuspinta, mutta tämä ei estänyt häntä itseään arvioimasta ja ottamasta aktiivisesti osaa brittiläiseen politiikkaan.

Perusasenne politiikkaa (*politics*) kohtaan ei kuitenkaan henkilökohtaisesta aktiivisuudesta huolimatta muuttunut. *WN*:in viidennen kirjan luvussa, jossa Smith pohtii yleisen koulutuksen järjestämistä, hän yhdistää politiikan ja uskonnon historiat kriittiseen sävyyn.

”But if politics had never called in the aid of religion, had the conquering *party* never adopted the tenets of one *sect* – – it would probably have dealt equally and impartially with all the different sects, and have allowed every man to choose his own priest and his own religion as he thought proper” (WN IV-V, 380; kurssiivi O.E.).

Sitaattia voi lukea uskonnollisen politiikan kritiikkinä, mutta tässä kohdin on syytä keskittyä Smithin työstämään retoriikkaan. Smith näet suhtautui pidättyväisesti politiikan lisäksi myös uskonto-

hin ja kirkkokuntiin (joskaan ei välttämättä uskoon) (Ross 1995, 340, 401-402, 406; Spadafora 1990, 262). Katkelmassa hän sitoo yhteen politiikan ja uskonnon, kaksi hajaannukseen ja ryhmäkuntaisuuteen taipuvaista elämänpiiriä, liittämällä poliittiset ryhmät ("party") ja uskonnolliset lahkot ("sect") toisiinsa. Ne edustavat jakautuneisuutta ja hajottavaa elementtiä, joka Smithin maailmankuvassa alituisen vaivaa itserakkaan ihmislajin elämää. Poliitikassa hän pelkää voimakkaiden yksityisten intressien ympärille kokoontuneita poliittisia ryhmittymiä, joita hän Machiavellia seura-ten kutsuu faktioiksi ("faction"). Niissä ihmiset ovat herkistyneitä yksityisten etujen tavoittelulle ja menettävät lopullisesti kykynsä ymmärtää kokonaisuuksia. Liikkeelle panevana voimana faktioiden taustalla vaikuttavat oman edun tavoittelun luonnolliset motiivit, "faction and ambition" (WN IV-V, 205, 548). Koulutuksella Smith kuitenkin arvelee voitavan vastustaa tällaista "jakautumista ja kiiho-tusta" (WN IV-V, 375).

Smith suhtautuu faktioihin niin uskonnossa ja politiikassa kuin talouselämässäänkin (WN IV-V, 330) erittäin kriittisesti. Faktiot ovat "julmia", "pahansuopia", "ilkeitä" (WN IV-V, 548) ja "väkivaltaisia" (WN IV-V, 379). Niinpä ne yhdistyvät Smithin tekstissä sotaan, juonitteluun ("intrigue"), poliittisiin salaseuroihin ("cabal"), kuohuntaan ("tumult") ja epäjärjestykseen ("confusion") (TMS, 206, 213, 215). Toisilleen vihamielisten faktioiden tilanne on Smithin mukaan usein pahempi kuin valtioiden väliset sodat, joissa vihollista sentään kunnioitetaan. Taistelevien ryhmit-tymien ("parties") välisissä kahakoissa puolueeton tarkkailija katoaa ja niinpä: "of all the corrupters of moral sentiments, therefore, faction and fanaticism have always been by far the greatest". (TMS, 219-220.)

Ulkoisten uhkien torjumisen problematiikkaan Smith vastasi vaatimalla pysyvän, hal-litsijan alaisuudessa toimivan palkka-armeijan ("regular army") ylläpitoa. Ajatus herätti kansalais-ten aktiivisuuteen perustuvaa nostoväkiarmeijaa ("militia") kannattaneiden skotlantilaisten valis-tusmiesten keskuudessa varsin paljon närää (Ross 1995, 282, 288, 346-348). Sisäisen tasapainotto-muuden, korruption ja faktioiden ongelmia Smith näki myös omassa ajassaan, vaikka pitikin Bri-tanniaa kaikista valtioista liberaaleimpana ja parhaana poliittisena järjestelmänä (WN IV-V, 171, 193). Erityisesti 1770-luvulla tulehtunut Pohjois-Amerikan tilanne huolestutti Smithiä ja seuraaval-la vuosikymmenellä hänen huomionsa siirtyi Ranskan oloihin. Poliittisen jakautumisen pahin uhka oli tilanteen riistäytyminen hallitsemattomaksi, jolloin väkivalta ja moraalittomuus saisivat voiton järkevistä muutoksen hallinnasta. Tällaisen kehityksen vaara oli vallinneissa olosuhteissa ilmeinen ja niinpä hän kehitti poliittista järjestelmää koskevaa ajatteluaan. Kun Smith ei koskaan julkaissut valtio-oikeudellista teostaan, on hänen poliittisen ajattelunsa tämä puoli usein jäänyt jälkipolvilta

huomaamatta. Se kietoutuu läheisesti yhteen Smithin politiikan sanaston kanssa, sillä hän pohtii poliittista järjestelmää käsitteellisen jaottelun poliitikko-valtiomies-lainsäätäjät kautta²¹.

WN:issa (IV-V, 45) Smith toteaa, ettei kauppapolitiikassa käytettävistä kustotoimenpiteistä päättäminen kuulu niinkään yleisellä tasolla liikkuvan lainsäätäjän tehtäviin, ”as to the skill of that insidious and crafty animal, vulgarly called a statesman or politician, whose councils are directed by the momentary fluctuations of affairs”. Lainsäätäjän keskittyessä yleisiin periaatteisiin jää tilanteen mukainen toiminta, reagointi olosuhteissa tapahtuneisiin muutoksiin ja toisaalta kulloistenkin mahdollisuuksien puntarointi poliitikolle ja valtiomiehelle. Heidän alaansa on siis se vaihteleva, satunnainen ja vallan sävyttämä poliittinen elämä (*politics*), jota Smith arvostelee. Poliitikko on toiminnallinen hahmo ja politiikka hänen toimintaympäristönään on alituisessa muutoksen tilassa. Pulkkinen (2003, 121-122, laajemmin 89-123) kiinnittääkin huomiota näiden käsitteiden myötä tapahtuneeseen politiikan osittaiseen toiminnallistumiseen vakiintuneempien ja staattisten tiedon, filosofian ja tieteen merkitysten rinnalla.

Vaikka Smith edellä liittää yhteen poliitikon ja valtiomiehen, tekee hän jo *WN*:in harvoissa esimerkeissä selvän eron näiden välille. Smith puhuu näet lainsäätäjistä ja valtiomiehistä yhdessä, retorisenä parina, johon kiinnittyy viisautta (IV-V, 189, 378). Poliitikon merkitystä kokonaisuuden kannalta Smith vähättelee: ”*those politicians who measure the national prosperity by what they call the balance of trade*”(WN IV-V, 478, kurssiivi O.E.). Smith muistuttaa poliitikoista monikossa, heidän jakautumisestaan erilaisiin, toisilleen vastakkaisiin ryhmiin ja mielipiteisiin: eräät ovat yhtä mieltä, toiset toista. *WN*:issa poliitikot tavoittelevat itsensä ja ryhmänsä etua, valtiomiehet ja lainsäätäjät taas viisaita ratkaisuja – vaikkakin eri keinoin, kuten esimerkki kauppapolitiikasta edellä osoitti.

TMS:in ensimmäisissä painoksissa politiikan toiminimet ja faktiot mainitaan vain muutamia kertoja. Vuoden 1790 kuudenteen painokseen lisätty kuudes osa koskettelee sen sijaan juuri poliittisen toimijuuden ja hajaannuksen kysymyksiä yhteiskunnallisen murroksen aikana. Smithin mukaan kaupallisen yhteiskunnan tyypillinen edustaja, säästäväinen, toimelias ja tavoitteellinen yksilö ei lähde mukaan puolueisiin, eikä sekaannu toisten asioihin; ”[t]he prudent man – – hates faction”, Smith kirjoittaa (TMS, 313-315). Ja kuitenkin

”[e]very independent state is divided into many different orders and societies, each of which has its own particular powers, privileges, and immunities. Every individual is naturally more attached to his own particular order or society, than to any other. His

²¹ Nämä politiikan hahmoja koskevat kysymykset ovatkin huomattavasti mielenkiintoisempia ja avartavampia kuin Smith-tutkimuksen jakkaus siitä, kannattiko Smith tasavaltaa vai monarkiaa. Tilanne on sikäli samanlainen kuin Machiavellin kohdalla. Pocock sivuaa tätä aihetta omassa tuotannossaan, mutta keskittyy skotlantilaiseen republikanismiin, jolloin Smith jää hieman varjoon.

own interest, his own vanity, the interest and vanity of many of his friends and companions, are commonly a good deal connected with it: he is ambitious to extend its privileges and immunities – he is zealous to defend them against the encroachments of every other order or society.” (TMS, 338.)

Vaikka Smith ei koskaan julkaissutkaan teostaan ”in what concerns justice, – – police, revenue, and arms”, hän kuvaa yllä käsityksensä siitä, miten poliittinen yhteiskunta toimii. Sitaatti vahvistaa *WN*:in katkelmista välittyvää käytännöllistä ja ihanteetonta kuvaa politiikasta valtataisteluna, joka-päiväisenä pelinä, jossa pyritään turvaamaan omat ja ryhmäedut. Jos ei oteta huomioon luonnollisen vapauden ideaalia maailmaa, yhteiskunta tai valtio ei ole Smithille mikään ylempi kokonaisuus tai yhtenäinen orgaani, vaan käytännössä ristiriitaisista osista koostuva voimien verkko.

Eri järjestykset tai alayhteisöt kilpailevat toisiaan vastaan ja näiden voimien kokonaisuudesta muodostuu Smithin mukaan yhteiskunnan perusrakenne (”constitution”), jonkinlainen voimien ja etujen tasapainopiste. Se voi kuitenkin muuttua jonkun ryhmän eduksi ja toisen tappioksi jos suhteelliset painot muuttuvat. Pysyäkseen koossa verkko tarvitsee valtiota takaamaan pelin säännöt ja toimijoiden turvallisuuden. Valtio suojaa vakiintunutta järjestelmää, tuo pysyvyyttä ja vakautta ”and while it sometimes appears to obstruct some alterations of government which may be fashionable and popular at the time, it contributes in reality to the stability and permanency of the whole system”. (TMS, 338-339.) Smith näkee valtion rooliksi jarruttajan, tasapainottajan ja hillitsijän tehtävät, jotka takaavat yhteiskunnan harmonian.

Valtiorakenteet ovatkin Smithin mukaan suhteellisen kestäviä ja kansalaisten halu parantaa olojaan yhdistyy yleensä rauhanomaisesti perustuslakia tai järjestelmää kohtaan tunnettuun arvostukseen. Mutta toisinaan nämä kaksi tekijää ovat keskenään ristiriidassa ja muutospaineet kasvavat suuremmiksi kuin usko vakiintuneeseen järjestelmään. Tyytymättömyyden, faktioiden ja epäjärjestyksen aikoina vaaditaan suurinta mahdollista ”poliittista viisautta” määritellä milloin ”todellisen patriootin” tulisi tukea vanhaa järjestelmää ja milloin taas ”he ought to give away to the more daring, but often dangerous, spirit of innovation”. (TMS, 339-340.)

Yhteiskunnallisen murroksen oloissa johtajat käyttäytyvät Smithin mukaan kahdella tavalla. Muutosinnostuksessa voivat yhdistyä halu parantaa ihmisten oloja ja korjata ongelmia (”public spirit”) sekä rakkaus ideaaleihin kokonaisratkaisuihin (”spirit of system”). Smith arvelee tällaisen sekoituksen vaaralliseksi, koska se kääntyy helposti ehdottomuuden ja lopullisten ratkaisujen vaatimuksiksi, väkivallaksi ja fanatismiksi, joka matkiessaan humanismin ajatuksia alkaa vaatia perinpohjaisia reformeja, täysin uutta yhteiskuntajärjestystä. ”Man of system” on rakastunut oman suunnitelmansa täydelliseen kauneuteen ja on kykenemätön soveltamaan sitä käytännön oloihin, tullakseen näin pakottamaan maailman vastaamaan omia vaatimuksiaan. Smith varoittaa, että ihmis-

ten omien tahtojen syrjäyttäminen voi johtaa suureen epäjärjestykseen. Pahimpia kaikista ”poliittisista spekulattoreista” ovat Smithin mukaan olleet suvereenit prinssit, joiden mielestä valtio on olemassa vain heitä itseään varten. (TMS, 341-344.)

Smithin mielestä parempi vaihtoehto valtiojohdolle on puhdas ”public spirit”, jota ohjaavat humanismi ja hyväntahtoisuus. Näiden hyveiden mukaisesti toimiva johtaja kunnioittaa olemassa olevaa järjestystä ja yhteiskuntavoimia ja yrittää parantaa ihmisten oloja maltillisilla uudistuksilla, korjaten vanhaa ja sovittaen vaatimuksia vallitsevaan tilanteeseen. Smithin mukaan tarvitaan toki systemaattista valtioajattelua, mutta kaikkea ei ole mahdollista saavuttaa kerralla. Kenenkään ei tulisi nostaa omaa käsitystään oikeasta ja väärästä yleiseksi säännöksi. (TMS, 342-343.)

Smith opastaa valtiomiestä:

”[w]hen he cannot establish the right, he will not disdain to ameliorate the wrong; but, like Solon, when he cannot establish the best system of laws, he will endeavour to establish the best that the people can bear” (TMS, 342).

Harkitsevan johtajan tulisi tyytyä parhaimpaan mahdolliseen: siihen minkä olosuhteet antavat myöten. Smithin poliittista ajattelua leimaa maltillisuuden vaatimus. Tavalliselle kansalaiselle Smith suosittelee, etteivät tämä lähtisi politiikkaan ollenkaan. Smithin viisas kansalainen vihaa faktioita ja suunnittelee vain uutterasti omaa tulevaisuuttaan. Poliitikko taas on henkilö, joka elää poliittisesta kamppailusta ja lähtee helposti mukaan faktioihin. Jos yhteiskunnalliset olot kiristyvät, hänestä saattaa tulla vaarallinen systeeminrakentaja, joka johdattaa seuraajiaan kohti utopioiden täydellisiä ratkaisuja. Smithin mielestä tällainen poliitikko törmää lopulta oman suunnitelmansa mahdottomuuteen ja voi syöstä koko yhteiskunnan kaaokseen. Kun Smith arvostelee politiikan systeemijajattelijoina, hän kirjoittaa politiikan taidosta negatiivisena ilmiönä, ristiriitojen kylvämisen ja niiden hyödyntämisen taitona.

Politiikan (”politics”) positiivisella puolella Smith näkee viisaan valtiomiehen, joka tasapainoilee, sovittaa ja korjaa. Valtiomies tavoittelee parasta käytännössä toteutettavissa olevaa yhteiskuntaa, pakottamatta. Smith kirjoittaa valtioviisaudesta tai politiikan taidosta positiivisena kansakunnan turvallisuutta, hyvinvointia ja varallisuutta kartuttavana ilmiönä. ”Man of public spirit” ylittää faktioiden rajat, koska hän ajattelee kokonaisuutta. Poliitikot ja valtiomiehet askartelevat käytännön parissa. Smithin kolmas julkisen piirissä toimiva hahmo, lainsäätävä, taas pohtii yleisiä periaatteita. Hänen alaansa on yleinen tai luonnollinen oikeustiede.

Yleisesti ottaen Smith suhtautuu poliitikkoihin suurella varauksella. Hän tekee kuitenkin erään poikkeuksen, sillä onnistuessaan poliittisen ryhmän johtaja ”may re-establish and improve the constitution”. Näin ”from the very doubtful and ambiguous character of the leader of a party, he

may assume the greatest and noblest of all characters, that of the reformer and legislator of a great state". Onnistuminen vaatii malttia ja sopivaa mielenlaatua. (TMS, 340-341.) Poliitikosta voi siis nousta valtiomieheksi ja lainsäätäjäksi, mutta heti kyseisen *TMS*:in kohdan jälkeen Smith teroittaa, kuinka menestys edellyttää sitoutumista humanismiin ja hyväntahtoisuuteen. Faktioista ja epäjärjestyksestä voimaansa ammentava systeeminrakentaja lopulta epäonnistuu hankkeissaan. Siksi poliittinen johtaja on aina tienhaarassa: jatkaako ryhmäkuntaisuuden avulla ratsastamista, etsiä tukea syventämällä jakoja ja antaa oman ryhmän fanatisoitua, vai suunnatako jaot ylittävään maltilliseen suuntaan?

"We talk of the prudence of the great general, of the great statesman, of the great legislator. Prudence is, in all these cases, combined with many greater and more splendid virtues; with valour, with extensive and strong benevolence, with a sacred regard to the rules of justice, and all these supported by a proper degree of self-command." (TMS, 316.)

Smith kehottaa lukemaan *TMS*:ia kokonaisuutena: käyttämään järkeä, sympatiaa, itsekuria ja hyväntahtoisuutta.

Smithin tekstissä näkyvästi esillä olevat faktiot ovat toki päätyneet myös käsillä oleviin narratiiveihin. Winch ja Pocock ovat kiinnittäneet niihin huomiota osana yleisempää korruption teemaa skotlantilaisessa valistusajattelussa. Erityisesti Pocock on lukenut Smithiä renessanssin tasavaltalaisen poliittisen kielen jatkajana, jota huolettivat faktiot ja poliittinen ja moraalinen korruptio sen laajassa, machiavellilaisessa merkityksessä. Winch sen sijaan suhtautuu Smithin mahdolliseen republikanismiin varauksellisemmin, mutta korostaa hänkin poliittisen filosofian käsitteiden traditiota; hän esimerkiksi kieltäytyy ehdottomasti käyttämästä vieraantumisen käsitettä Smithin kohdalla ja korvaisi sen ennemmin korruptiolla (1978, 41-43, 82, 175-176).

Winch tarjoaa otteen komedian tavasta käsitellä faktioita ja Smithin politiikan terminologiaa. Winch korostaa mielellään korruption teemaa, mutta ei vie sitä yhtä pitkälle kuin tragediassa, jossa korruptio ja ristiriidat saavat pääosan. Smithin poliittista ajattelua koskevassa esityksessään (1978) hän tutkii laajasti tämän "skeptistä whiggismiä" ja oletettua republikanismia sekä suhtautumista ajankohtaisiin kysymyksiin koskien puolustusjärjestelyjä, valtionvelkaa ja Pohjois-Amerikan tilannetta. Winchin tulkinnassa Smith tarkastelee ajankohtaisia poliittisia kiistoja omasta, filosofin analyttisen tehtävänannon sanelemasta näkökulmasta, ja on politiikkaan epäileväisesti suhtautuvana huolissaan faktioiden kussakin tapauksessa eskaloituvan laajemmiksi yhteiskuntarauhaa uhkaaviksi ristiriidoiksi.

Winchin mukaan poliittiset ryhmät olivat Smithille ja Humelle välttämätön paha, tarpeellinen osa eri yhteiskunnan voimia sekoittavaa ja tasapainottavaa hallintoa. Vaikka Smithin suh-

tautumista politiikkaan värittääkin yleinen skeptisismi, alleviivaa Winch tarvetta valtion roolille faktioiden poliittisen pelin tasapainottajana sekä Smithin tarjoamaa mahdollisuutta poliitikon nousta arvostetuksi valtiomieheksi ja lainsäätäjäksi. Winchin mielestä Smithin nämä puolet on hallitsevan *laissez faire* -tulkinnan toimesta unohdettu. Smithin kuvaamassa politiikassa on tilaa terveelle erimielisyydelle ja hänen kriittinen katseensa kohdistuu faktioihin yleisen edun ja julkiset hyveet kadottaneina eturyhminä. Poliitikka tapahtuu mielipiteiden ja etujen ympäristössä, joissa faktiot saattavat reagoida nopeisiin muutoksiin. Winchin mukaan Smith etsii rakentavinta ratkaisua tällaisessa murrostilanteessa ja päättyy maltilliseen valtiomieheen ja lainsäätäjään. (Winch 1978, 157-160, 168-172.)

Politiikkaan epäillen suhtautuva Smith on komedian eittämätön lähtökohta. Ihanteellisen luonnollisen vapauden järjestelmän filosofista ensisijaisuutta ei kiisteta, mutta halutaan muistuttaa, ettei tämän tarvitse tarkoittaa politiikan täydellistä tyrmäämistä. Komedia allekirjoittaa osittain teesin, jonka mukaan Smithin ekonomismi on uhka politiikalle, huomauttaakseen seuraavaan hengenveetoon, ettei se kiistä talouden asemaa yhteiskunnallisen hyvinvoinnin tehokkaimpana tuottajana. Ekonomismi on siis osa Smithin järjestelmää; kauppa edistyksen välineenä on hyvä asia.

Talous tarvitsee komediassa kuitenkin tuekseen valtioviisautta ja yhteiskunnallisen muutoksen hallintaa. Komedia lukee tätä Smithin vastapuolta *TMS*:ista, onhan narratiivin tavoitteena totunnaista taloudellista lähestymistä laajempi ote. Niinpä siinä painotetaan valtion positiivista roolia jännitteiden lieventämisessä, nopeiden muutosten tasapainottamisessa ja murroskausien rauhanomaisessa hallinnassa. Komedialle erityisen tärkeitä hahmoja ovat Smithin valtiomies ja lainsäätäjät, jotka tuodaan esiin omaa etuaan parantamaan pyrkivän ja itserakkaan taloudellisen yksilön rinnalla. Yhteiskuntajärjestyksen, rauhan ja kaikkia tyydyttävän edistyksen nimissä markkinoiden logiikkaa täydennetään poliittisella ymmärryksellä – varsinkin populaarissa komediassa, joka usein tukee valtion sosiaalisia ja taloudellisia tehtäviä ja puuttumista täysin vapaisiin markkinoihin (esimerkiksi KTV 2003).

Talouden ja politiikan välillä on komediassa kahtalainen jännite. Poliitikka nimittäin näyttäytyy myös viisautena ja positiivisena taitona, ei vain luonnollista vapautta häiritsevänä tekijänä. Viisas valtiomies aavistaa milloin näkymättömän käden logiikkaan voi ja tulee puuttua, ryhtyen toisenlaisiin toimiin poliittisten päämäärien saavuttamiseksi. Kyse on Smithin luonnollisen vapauden ja negatiivisen politiikan poikkeuksista, jolloin vaaditaan aktiivisia toimia. Poikkeukset merkitsevät narratiivissa samankaltaista tilanteen vaatimaa erityistoimintaa kuin *reason of state* -traditiossa, jossa valtion etu saattaa hetkittäin vaatia astumaan moraalin tai yhteisten sääntöjen ulkopuolelle. Komediassa ei varsinaisesti ole kysymys moraalista. Luonnollisen vapauden ja näkymättömän käden maksiimit ovat Smithin yhteiskunnan perusta, mutta niitä on komedian mukaan

syötä rikkoa silloin, kun hyvinvoinnin, vakauden ja järjestyksen tavoitteet tulevat uhatuiksi. Smithin kaikkein tärkeimpänä pitämän turvallisuuden rinnalle komedia sijoittaa hyvin mielellään hyvinvoinnin. Näin narratiivi pyrkii laajentamaan romanttista käsitystä, jonka mukaan valtiolle kuuluvat lähinnä sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden tehtävät, ja suuntaa huomiota niihin osiin Smithin tekstejä, joissa tämä pohtii kaupallisen yhteiskunnan sosiaalisia ongelmia.

Teoria ja käytäntö erotetaan komediassa mielellään toisistaan. Smithin negatiivista ja positiivista politiikkaa peilataan tällöin näkymättömän käden ja valtioviisauden, teorian ja käytännön kautta. Winchin mukaan Smith oli käytännön kuvaajana eri tasolla kuin kirjoittaessaan talousteoriana kaupallisen yhteiskunnan ideaalista toiminnasta. Merkantilismiksi kutsumaansa vanhaa yhteiskuntaa vastaan Smith rakensi oman luonnollisen vapauden järjestelmänsä, mutta tästä keskustelusta erillään hän pohti ympäristössään havaitsemiensa kaupallisten yhteiskuntien ongelmia, Winch esittää. Näiden erilaisten ajattelun tasojen tahaton sekoittaminen on Winchin mukaan johtanut vaikeisiin tulkintakiistoihin, joissa mitellään siitä oliko Smith optimisti vai pessimisti, liberaali vai konservatiivi. Näistä vastauksista kaikki ovat väärää, koska Winch kehottaa lukemaan Smithiä tämän filosofisen asenteen kautta: teoreettisena skeptikkona ja käytännöllisenä harkinnan ja valtioviisauden filosofina. (Winch 1978, 81-82, 102, 141, 171.)

Smithin ekonomismia koskeva väittely juontaa Winchin käsityksen mukaan juurensa kyvyttömyydestä nähdä teoreettisen ja käytännöllisen tason eroja.

”Hence Smith’s pessimism on this score [state’s ability to act in a positive way], when joined to a negative concept of justice, creates an impression that economic injustice, though a significant feature of life, even in well-ordered commercial societies, is not easily remedied – which, of course, does not mean that it ought not to be remedied” (Winch 1978, 99).

Se ettei Smith luottanut kovinkaan paljon julkisen toiminnan kykyihin korjata yhteiskunnan taloudellista tai sosiaalista kokonaistilannetta, ei Winchin mukaan tarkoita sitä, että Smith olisi hylännyt politiikan mahdollisuuden. Päinvastoin, Winch tuo esiin Smithin kaipuuta valtioviisauteen ja haluaa osoittaa, että tällä oli oma poliittinen filosofiansa. Pocockin lailla hän suhtautuu kriittisesti käsitykseen, jonka mukaan talous olisi Smithillä nujertanut politiikan. He molemmat tasapainoilevat Smithin ekonomistisen luonnollisen vapauden ja toisaalta tämän poliittiselle toiminnalle osoittaman tilan välillä. Ekonomismia ei komediassa *pääasiallisesti* käsitellä politiikan uhkana, mutta taloudelliseen kehitykseen liittyviä sosiaalisia ongelmia ei haluta unohtaa. Faktioilla ja korruptiolla saattaa olla vakavia seurauksia, jos positiiviselle politiikalle ei anneta riittävää tilaa; komedia viittaa Smithin valtiolle antamiin kasvatuksellisiin sivistystehtäviin. Tähdentäessään politiikan olemassaoloa Smith-komedia muistuttaa, että viimeisinä elinvuosinaan Smith keskittyi moraaliteoriansa kehitte-

lyyn ja ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin (*TMS*:in laajasti uudistettu kuudes painos) sen sijaan, että olisi jatkanut talousteoriaansa parantelua (Winch 1978, 185).

Suhteessaan poliittiseen skeptisismiin romanssi on komediaa suoraviivaisempi. Negatiivisesti tulkittu politiikan käsitteistö ei romanssille ole mikään erityinen ongelma, vaan Smithin talousajattelun looginen jatke. Jos ekonomismi tarkoittaa politiikan pitämistä etäisyyden päässä taloudesta, se vain tukee Smithin kaikista tärkeimpänä antina pidettyä näkymättömän käden mekaniismia, jonka katsotaan tuottavan odotetut edistyksen ja sivilisoitumisen vaikutukset ilman politiikkaakin. Ekonomismi ei siten ole romanssille uhka, vaan mahdollisuus. Talouden ensisijaisuus on samassa linjassa politiikan merkityksen keventymisen kanssa, koska narratiivin mukaan lopputuloksena on juuri hyödyllisten yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttaminen – ilman erityistä poliittista panosta.

Romanttinen narratiivi lukee Smithin poliittista ajattelua taloudellisesta näkökulmasta ja korostaa politiikan hankaloittavaa ja ongelmallista puolta. Negatiivinen politiikan taito tulee esiin Ekelundin ja Hébertin lainatessa jo edellä käsiteltyä *TMS*:in kohtaa (342-343), jossa Smith ruotii täydelliseen ratkaisuun pyrkimisen (”spirit of system”) heikkouksia. Keskustellessaan luonnollisesta vapaudesta ja näkymättömästä kädestä he toteavat, sen olevan ”another passage strikes [that] at the futility of central planning, the ineptness of the bureaucrat and politician” (1983, 86). Ekelund ja Hébert esittävät jäykkään ja fanaattiseen systeemiajatteluun pureutuvan kritiikin Smithin poliittisen ajattelun kokokuvana ja jättävät kertomatta, että lainausta edeltävässä kappaleessa ja ympäröivässä luvussa Smith tutkii positiivisen politiikan mahdollisuuksia maltillisena valtioviisautena. Pitkässä lainauksessaan Smithiltä he korvaavat vertailevaan otteeseen viittaavat sanat ”on the contrary” kolmella pisteellä.

Ekelundin ja Hébertin mielestä Smithin kritiikki hallitusten talouteen ja yksilöiden valintoihin puuttuvia toimia vastaan on 1900-luvulla saanut jatkajansa: ”there is a very clear line of influence between Adam Smith and his contemporary champion, Milton Friedman” (Ekelund & Hébert 1983, 86). Friedmanista on tullut libertaristisessa romanttisessa narratiivissa taajaan käytetty auktoriteetti, smithiläiseksi kutsutun yhteiskuntapolitiikan tulkki. Tunnettu taloustieteilijä nojaa populaarissa pääteoksessaan vakaasti Smithiin, mutta lainaa tätä melko säästeliäästi. Smithin negatiivinen politiikka välittyy tekstiin kuitenkin kauttaaltaan. Friedmanit puhuvat mielellään yksityisistä eduista (”vested interests”) ja pitävät niiden välille syntyvää kahnasta (”frictions”) uhkana, jonka perimmäinen syy on valtion aktiivisessa toiminnassa (1980, 51-52, 120, 124). Pienet vaikutusvaltaiset ryhmät asettavat erityiset edut yleisen edelle tavoitellessaan valtaa, Friedmanit valittavat (1980, 292).

Politiikan negatiivisuuden romanttinen korostus on omiaan herättämään kritiikkiä tragedian ja osin komediankin taholta. Kuten edellä kävi ilmi, komedia vastaa haasteeseen syventymällä Smithin ”käytännölliseen filosofiaan” ja etsimällä sieltä politiikalle tilaa antavia poikkeuksia ja varauksia. Tragedia taas liikkuu yleisemmällä tasolla kuten romanssikin. Ne kiistelevät paljolti siitä, onko Smithin osoittama luonnollisen vapauden ideaali ylipäätään hyvä vai paha.

Tragedia lähtee kaikista narratiiveista yksiselitteisimmin siitä ajatuksesta, että ekonomismi on paha asia. Ekonomismi on politiikan vastaista, politiikan mahdollisuuden kieltävää ajattelua, ja siis ehdottomasti vastustettavaa. Shapiro (1993, 13) kuvaa Smithiä kauppaan ja sen edistämiseen jumittuneeksi ajattelijaksi, joka antoi taloudellisen ”kontrolloida” poliittista. Smithin ”myyttinen, depolitisoiva narratiivi” sulkee kaiken kulttuurin ja sosiaalisen elämän itsestään käsin tulkitun talouden ulkopuolelle (Shapiro 1993, 72). Talous on tragediassa negatiivinen voima, jonka arvaamattomat, mutta kuitenkin lopulta vääjäämättömät, muutokset vievät ihmiskunnan lamaan ja yhteiskunnalliseen kaaokseen (Heilbroner 1975, 531-532). Talous näyttäytyy ihmisiä jakavana ja ristiriitoja synnyttävänä uhkana, jota Smith ei kuitenkaan täysin tunnistanut. Naiivi Smith ei kykene näkemään tuhoa enteilevän talouden läpi, vaan edistää sen voittokulkua kuvaamalla politiikan kielteiseksi ilmiöksi. Tragedian mukaan politiikka tarvitsisi lisää tilaa, jotta se voisi ottaa talouden synkät puolet hallintaansa. Shapiro väittää poliittisen ajattelun tradition muuttuneen Smithin kohdalla aikaisemmasta poliittisen järjestelmän perusteita pohtineesta filosofiasta kohti tavallisen elämän kuvausta ja ihmisten hyvinvointiin tähtäävää toimintaa; poliittista ja sosiaalista alettiin käsitellä synonyymisesti (Shapiro 1993, xxvii, 11). Depolitisointia purkava Shapiro kaipaa aidosti poliittista toimintaa itseensäikäpertyneen ekonomismin tilalle. Hän ei kuitenkaan kirjoita Smithin lainsäätäjäksi tai valtiomieheksi, vaan pitäytyy arvostelemaan talouden ehdoilla etenevää hyvinvointipoliittikkaa silleenjäyttämiseen neuvovan ekonomistisen *policyn* tasolla. Tragedia purkaa normatiivista *laissez faire* -tulkintaa maailmasta, mutta ei *laissez faire* -tulkintaa Smithistä.

Ironisuuteen taipuvainen Smith-tragedia onkin monessa suhteessa romanssin kriittinen vastinkappale. Se ottaa romanttisen Smithin lähtökohdakseen, jolle irvailla. Smithin poliittinen filosofia kutoutuu 1770- ja 1780-lukujen ajankohtaisia kansainvälisiä tapahtumia heijasteleviin tekstiosuuksiin, joissa hän tarkastelee valtiota, poliittista järjestelmää, yhteiskunnallisia voimia ja politiikkaa murrosaikojen ja epävarmuuden linssien lävitse. Smithin korostettu maltillisuus on herättänyt yleisemminkin, mutta erityisesti tragediassa, kysymyksen hänen konservatiivisuudestaan: vastustiko hän sosiaalista ja poliittista muutosta ja tukiko 1700-luvulla yhteiskuntaa hallinneita vakiintuneita voimia? Tragedia syyttää Smithiä muutoskonservatiiviksi, joka ei nähnyt mahdollisuutta poliittiseen ja sosiaaliseen nousuun, demokraattisesta emansipaatiosta puhumattakaan (Heilbroner 1975, 537-538). Shapiro (1993, 52-54, 102-104) mielestä Smithin takertuminen varallisuuteen ja

sen jakoon jätti varjoonsa mahdollisuudet pohtia kehittymässä olleen kaupallisen yhteiskunnan sosiaalisten voimien toimintaa sekä poliittisia jakoja, toimijuutta ja poliittista tilaa.

5.2. Talous – politiikkaa mahdollisella?

Edellä esitellyt Teivaisen ja Bourdieun ekonomismikäsitteet korostavat talouden ylivaltaa politiikkaan nähden, tai ainakin poliittisen alueen kaventumista suhteessa taloudelliseen. Smithiä tulkitsevista narratiiveista tragedia ja jossain määrin komediakin jakaa huolen politiikan mahdollisuuksista talouden hallitsemassa maailmassa. Kokiessaan ekonomismien uhaksi ne pystyvät helposti lukemaan Smithin teksteistä esiin politiikkaa kaventavia tekijöitä.

Smithin ekonomismiin voidaan kuitenkin suhtautua myös positiivisesti. Joitakin uusia ulottuvuuksia voidaan löytää ottamalla Pekka Korhosen käyttämä ekonomismien käsite kolmanneksi luentatavaksi ekonomismi- ja uusliberalismikriittisten versioiden rinnalle. Korhoselle ekonomismi ei merkitse välttämättömästi talouden ylivaltaa, sillä tällainen määrittely nojaa ajatukseen yhteiskunnan jakamisesta toisensa poissulkeviin sektoreihin ja näitä jaotteluja vastaaviin, toisilleen vieraisiin tieteenaloihin. Sektorialisessa mallissa yksi alue ”pejoratively reaches over the others”, Korhonen väittää (1997, 3).

Luvussa 5.1. ekonomismia uhkana pitäneet näkökannat tarkastelevat politiikkaa lähinnä alueena. Bourdieu pelkää taloudellisen ajattelutavan ”leviävän” ja ”vyöryttävän” yli sosiaalisen ja poliittisen. Hän puhuu ”uhkista”, ”riistosta” ja ”alistamisesta”, joihin pitää vastata ”antamalla tilaa” ”yhteisöille” ja ”yhteisen hyvän” määrittelylle. Retoriikka paljastaa närkästyksen, jonka havainto politiikan alueelle tunkeutumisesta on synnyttänyt.

Teivainen pyrkii omassa tutkimuksessaan lähentämään taloudellista poliittiseen. Hän haluaisi purkaa ekonomismiin sisäänrakennetun mallin, jonka avulla taloudesta tehdään immuunია politiikalle. Taloudellisilla päätöksillä on aina poliittiset ulottuvuutensa. Korhonen on samaa mieltä muistuttaen, että puhtaasti taloudellisina esitetyt tekstit ovat myös poliittisia (1997, 3). Kahta näkökulmaa kuitenkin erottaa lähtökohtainen suhtautuminen ekonomismiin. Huolimatta innosta sysätä politiikkaa eristävä raja syrjään, edellä käsitelty ekonomismikritiikki ei irtoa sektoriajattelusta. Se arvostelee talouden erottamista politiikasta, mutta kieltäytyy kaatamasta raja-aitaa. Taloudellisten tekijöiden ja arvojen nousu yhteiskunnassa näyttävät uhkana politiikalle, koska politiikalle itselleen halutaan rajata turvallinen alue, johon uhkat eivät ylettyisi. Ja mitä enemmän uhataan, sen enemmän politiikkaa halutaan suojella alleviivaamalla taloudellisen poliittisuutta – kuitenkin asettaen talous samalla riittävän matkan päähän omasta alueesta, poliittisesta. Teivainen ja Bourdieu suhtautuvat ekonomismiin epäluuloisesti ja haluaisivat estää taloudellisen sfäärin leviämisen. Rajoja

rikkovan dekonstruktion pääpaino on sanalla taloudellinen, mutta ”sfääriä” (Teivainen 2000, 20, 48) ja muita territoriaalisia kielikuvia käyttämällä he rakentavat tahattomasti uusia jakolinjoja.

Määrittelin viidennen luvun alussa ekonomismin käsitykseksi, jonka mukaan talous on ensisijaista politiikkaan tai julkiseen päätöksentekoon nähden. Teivainen ja Bourdieu näyttävät seuraavan juuri määritelmää, jossa politiikka rinnastuu julkiseen päätöksentekoon. Talouden poliittisuuden tunnustamisen käytännöllinen merkitys Teivaiselle on asioiden palauttaminen demokraattisen valvonnan alaisuuteen. Bourdieulle kyse on valtion yhteiskuntapoliittisen toiminnan rehabilitoimisesta. Tällainen käsitys politiikasta värittikin lukua, jossa ekonomismia tarkasteltiin uhkana politiikalle: politiikka on oletusarvoisesti tapahtumista jollakin politiikaksi nimetyllä alueella. Se on virallisesti politiikaksi tunnustettua, päätöksentekoa julkisessa tilassa, mikä merkitsee politiikan rajaamista lähinnä poliittisessa järjestelmässä tapahtuviksi prosesseiksi, erilaisiksi syötteiksi ja tuoksiksi.

Perinteisen kuvauksen sijaan politiikka on mahdollista ymmärtää myös yleisemmin valtaan liittyvänä toimintana, pyrkimyksenä saada aikaan jokin haluttu tila. Siirrytään politiikan asemesta etsimään poliittista. Sen sijaan että taloutta ja politiikkaa käsitellään joukko-opin erillisinä alkioina, olisi politiikantutkimuksen kannalta hedelmällistä tutkia niitä mahdollisesti yhtenevinä ja limittyvinä joukkoina. Taloudellisen ja poliittisen rinnakkaineloa on voitava analysoida myös positiivisten kokonaistulosten mahdollisuuksien kannalta. Rajanvedon sijaan tulkittavaksemme saattaa löytyä tilanteita, joissa talous jää ainoaksi päteväksi tai mahdolliseksi politiikan tekemisen areenaksi. Tämän ei kuitenkaan tarvitse tarkoittaa poliittisuuden kiistämistä. Poliittiset tavoitteet voivat Korhosen (1997, 4) mukaan kukoistaa juuri siellä, missä ne näyttävät jäävän toiminnan ulkopuolelle. Ekonomismi voi olla politologialle tutkimuskohde, ei välttämättä omaa alaa kohtaava vaara.

Korhonen soveltaa positiivisen ekonomismin ajatustaan Japanin toisen maailmansodan jälkeisen talouspolitiikan ja alueellisen talousyhteistyön tutkimiseen. Johtuen raskaasti hävityn sodan jälkeisistä sisäisistä syistä Japanin ainoa keino harjoittaa voimakasta maata yhdistävää ja uudelleenrakettavaa politiikkaa oli Korhosen mukaan juuri talouspolitiikka. Kasvun tavoittelusta tuli poliittisen hallinnan tärkein keino. Poikkeuksellisen vahvana japanilainen ekonomismi näkyi ulkopoliitikassa, joka historian rasitteiden pakosta on aina viime vuosiin saakka keskittynyt taloudelliseen integraatioon. (Korhonen 1997, 15-37, 130-131, 169-170; Korhonen 1998, 4-5.) Ekonomismi voi Japanin esimerkin valossa toimia myös rakentavana politiikan muotona.

Sanakirjamääritelmän mukaisesti ekonomismin näkyvällä tasolla taloudelliset arvot ovat toiminnan tavoitteena, odotushorisonttina. Ekonomismia harrastavat maat keskittyvät kehitykseen, kasvuun ja rikastumiseen. Pinnan alta löytyy kuitenkin Korhosen mukaan myös muita tavoitteita, esimerkiksi vakaa yhteiskunta tai rauhanomaisesti integroituneet alueet. Toisinaan poliittiset

tavoitteet ovat selvemmin nähtävissä (Euroopan integraatio), joskus taas paremmin piilossa ulko-kohtaiselta katseelta (Japani). Joka tapauksessa ekonomismi on vain ideaalityyppi, joka harvoin esiintyy puhtaassa muodossaan. Useimmiten siihen kiinnittyvät erilaiset paikalliset poliittiset, kulttuuriset ja uskonnolliset säikeet. (Korhonen 1998, 11-14.)

Korhonen (1998, 8-17) hahmottelee ekonomismin historiallista kehitystä käyttäen apunaan Albert Hirschmanin tutkimusta kapitalismin intellektuaalisen ytimen muotoutumisesta. Jos Max Weber tutki rahvaan maailmankatsomuksessa tapahtuneita muutoksia ja niiden luomia edellytyksiä kapitalismin leviämiseksi, niin Hirschman käy läpi Euroopan eliitin pohdintoja. Ekonomismin aatehistoria juontaa juurensa uskonsotien jälkeiseen Eurooppaan, jolloin kaivattiin pikaisesti lääkkeitä uuden maailmankuvan vapauttaman ”todellisen ihmisen” huonojen puolien hallitsemiseksi. Väkivallan syynä pidettiin yleisesti hallitsemattomia tunteita ja ongelmaksi nousi niiden kontrolli yhteiskunnallisella tasolla. Tunteet haluttiin ajattelijasta riippuen joko tukahduttaa kokonaan tai tasapainottaa toisilla, rakentavammilla tunteilla. Hirschmanin mukaan aatehistoriallisen kamppailun kuitenkin voitti lopulta Smithin edustama ajatus tunteiden valjastamisesta taloudellisten etujen tavoittelun toimintavoimaksi. (Hirschman 1977, passim.)

5.2.1. Kaupan sivilisoiva voima

Ekonomismin ilmiä luonnehtii suuntautuminen taloudelliseen. Toiminnan näkyvänä kohteena ja odotuksina ovat taloudelliset seikat, ei niinkään perinteinen politiikka poliittisen järjestelmän syöteinä ja tuotoksina tai politiikaksi kutsuttuna yhteistä hyvää määrittelevänä toimintana. Luvun tarkoituksena on etsiä Smithin teksteistä kysymyksiä, joissa talouden ensisijaisuus esiintyy mahdollisuutena tuottaa jotakin positiivista.

Keskeisin ekonomistinen teema Smithillä on kauppa. Kuten näkymättömän käden periaatteen kohdalla kävi ilmi, hän ei tee kummempaa jakoa sisämarkkinoiden ja ulkomaankaupan välille. Smith käsittelee rinnakkain sekä yksilöiden taloudellista toimintaa että kansallisvaltioiden välillä tapahtuvaa kaupankäyntiä, sillä ”what is prudence in the conduct of every private family can scarce be folly in that of a great kingdom” (WN IV-V, 33). Smith pyrkii vapauttamaan kansainvälisen kaupan suojellusta erikoisasemastaan ja osoittamaan samojen työnjaon ja tehokkuuden periaatteiden pätevän siihenkin. Arthur Bloomfield (1975, 456, 473) kuvaa Smithin kauppateoriaa tarkemmaksi kuin aikalaiset kilpailijansa ja monipuolisemmaksi ja dynaamisemmaksi kuin seuraajansa 1800-luvulla.

WN alkaa kuuluisalla esimerkillä kehittyneen työnjaon vaikutuksista neulanvalmistuksessa. Erikoistumisella on Smithin mukaan kiistattomat hyötynsä, jotka mahdollistavat pääoman

tehokkaamman käytön, kasvattavat yrityksen ja koko maan vuotuista tuotantoa, ja siis lopulta johtavat korkeampiin tuloihin, varallisuuteen ja hyvinvointiin. (WN I-III, 109-117.) Mitä vapaammin ja luonnollisemmin talous saa toimia, sitä suurempia ovat hyödyt. Samoin oli Smithin käsityksen mukaan laita ulkomaankaupan, joka tuli vapauttaa merkantilismin ikeestä (WN IV-V, 29-30, 34). Hän kannatti vapaata kauppaa, joka oli vielä tuolloin tuore ajatus. Kun aikaisemmin kansainvälistä kauppaa oli pidetty lähinnä nollasummapelinä, Smith käsitti kaupan vaurautta tuovan merkityksen aivan toisin. Tarkoituksena olikin kulutuksen tyydyttäminen, tuotannon kasvattaminen ja kansan tulojen ja kansallisen varallisuuden kasvu (WN IV-V, 23-24).

Smithin mukaan edullisia vaikutuksia tuottaa parhaiten vapaakauppa, jossa valtiot eivät rajoita tuontia ja vientiä, eivätkä tue tuotantoa kotimaassakaan (WN IV-V, 11). Smith tarkastelee *WN*:ssa pitkästi siirtomaakauppaa ja sen kehittymistä. Hallitusten harjoittama sääntelypolitiikka ja rajoitukset olivat vieneet kasvun mahdollisuuksilta parhaan terän ja alistivat sekä siirtomaiden talouden että emämaiden kuluttajat pienen kauppiasryhmän eduille. (WN IV-V, 136-226.) Vapaan kaupan oloissa erikoistuminen sallittaisiin ja edut olisivat silti suuria sekä siirtomaille että emämaille – mutta ei luonnollisesti yhtä suuria kaikille osanottajille (WN IV-V, 35, 67).

Vapaasti toimivan talouden edut kasvaneena tehokkuutena, tuotantona ja tuloina ovat sekä romanttiselle että komedian Smithille selviö. Kyse on luvussa 5.1.1. käsiteltyjen luonnollisen vapauden ja näkymättömän käden tulkinnoista positiivisia tuloksia tuottavina ekonomistisina projekteina. Taloustieteilijät Pekkarinen ja Sutela (1997, 27) kirjoittavat: ”Smithin toinen keskeinen kohde oli taloudellinen kasvu. Hän piti sitä hyödyllisenä kaikille yhteiskuntaluokille ja painotti tuotannon järjestämisen, ennen kaikkea työnjaon merkitystä kasvun lähteenä”. Vaikka komediassa puututaankin romanssin unohtamiksi väitettyihin kehityksen varjopuoliin ja koordinoinnin tarpeeseen, ei siinäkään kiistetä tuotannon kasvun positiivisia vaikutuksia. Viikari (1995, 140) toteaa, että ”ilman kehittyntä taloutta ei sivistynyttä ja inhimillistä yhteiskuntaa voida rakentaa”. Talous tuottaa molemmissa narratiivin lajeissa yhteiskunnalle edullisina pidettyjä asioita: työtä, vaurautta ja tuloja. Tuloksena on elintason nousu, joka leviää yhteiskuntaan. Talous toimii siten keinona saada aikaan toivottuja asiantiloja, materiaalista hyvää. Tämä onkin Korhosen tutkiman positiivisen ekonomismin argumentin ensimmäinen osa. Kiinnittämällä huomio talouteen ja sen kasvuun voidaan saavuttaa tärkeitä poliittisia päämääriä, parantunutta toimeentuloa, hyvinvointia ja tyytyväisyyttä. Japanissa kansakunnan keskittyminen yhteisinä pidettyihin taloudellisiin tavoitteisiin jätti varjoonsa historialliset sisä- ja ulkopoliittiset ongelmat. Se oli siis itsessään politiikkaa.

Tehokkaalla työnjaolla ja luonnollisen vapauden toteuttamisella on kuitenkin Smithin mukaan myös muita etuja kuin yhteiskunnan taloudellisen toimeliaisuuden kasvu ja yleinen vaurastuminen. Syvällisemmät vaikutukset perustuvat taloudellisen murroksen mukanaan tuomiin uusiin

sosiaalisiin suhteisiin. Moraalipsykologiassaan Smith kuvaa ihmisen alati omaa tilannettaan parantamaan pyrkiväksi olennoksi. Tälle pohjalle rakentuu myös hänen historianfilosofiansa, jossa poliittiset yhteiskunnat kehittyvät metsästyksen, paimentolaisuuden ja maatalouden kautta kaupan vaiheeseen. Neljännessä historian vaiheessa ihmisen taipumus kauppaan pääsee kohottautumaan täyteen mittaansa, kun kauppa irtautuu aiemmista rajoituksistaan.

Kaupallisessa vaiheessa vallitsevat uudenlaiset ihmisten väliset suhteet ja keskinäinen riippuvuus. Harvat kykenevät enää tulemaan toimeen ilman laajamittaista vaihtoa toisten erikoistuneiden yksilöiden kanssa: ”[e]very man thus lives by exchanging, or becomes in some measure a merchant, and the society itself grows to be what is properly a commercial society” (WN I-III, 126). Kaikista tulee pysyvästi riippuvaisia toisten ihmisten tuotannosta ja palveluista. Kansainvälisellä tasolla Smith käyttää tuotantoa ja kysyntää välittävästä kauppiaiden ihmisryhmästä nimitystä ”great mercantile republic” (WN IV-V, 20). Tuo kansakuntien rajat ylittävä kauppiashenki muodostaa oman tasavaltansa, yleistä hyvää tuottavan omalakisien järjestelmänsä.

Keskinäisriippuvuuksien vahvistuminen ja toisaalta kauppiasmentaliteetin leviäminen ovat Smithin mielestä omiaan johtamaan rauhanomaisiin suhteisiin sekä valtioiden sisällä että niiden välillä. Kansainvälisessä kaupassa merkantilismi oli kuitenkin rajoituksillaan onnistunut pilaaamaan mahdollisuudet rauhaan ja ystävyYTEEN. (WN IV-V, 72-73). Smith kritisoi naapurimaiden köyhdyttämiseen pyrkintää politiikkaa:

”commerce, which ought naturally to be, among nations, as among individuals, *a bond of union and friendship*, has become the most fertile source of discord and animosity – – The wealth of a neighbouring nation, however, though dangerous in war and politics, is certainly advantageous in trade.” (WN IV-V, 72; kursiiivi O.E.)

Kauppa liittää ihmisiä ja kansoja yhteen, luo ystävyYTEttä ja yhteenkuuluvuutta. Naapurin näkeminen vihollisena ja köyhdyttäminen on talouden kehityksen kannalta nurinkurista. Smith kiistää ehdottomasti väitteet, joiden mukaan vapaakauppa olisi historian saatossa tuhonnut sitä harjoittaneet vapaakaupungit ja satamat (WN IV-V, 76)²².

Smith piti Amerikan löytämistä ja meritietä Intiaan kahtena maailmanhistorian suurimpana tapahtumana. Löytöjen pohjalle oli rakentunut maailmanlaajuinen kaupan, kasvaneen tuotannon ja kohonneen kulutuksen järjestelmä, josta eurooppalaiset pääsivät hyötymään. Kasvaneen sotilaallisen voimansa ansiosta eurooppalaiset olivat pystyneet ottamaan eräitä uusia alueita Afrikassa ja Amerikoissa valvontaansa. Smith näki orastavassa kolonialismissa kuitenkin myös ongel-

²² Samaan tyyliin argumentoivat Smith-romanssia kertovat Friedmanit (1980, 71), joiden mielestä *laissez faire* -talouspolitiikan syyttäminen 1920-luvun lopun lamasta on täysin perusteetonta, sillä suurin syy löytyy valtion tehottomasta toiminnasta rahapolitiikassa.

mia ja arvioi että eurooppalaisten harjoittamat vääryydet saattoivat saada vastavoimansa kaupan rikastuttaessa nopeasti osaa siirtomaistakin. Smith piti todennäköisenä, että Yhdysvallat sadassa vuodessa ohittaisi tuotannossa emämaan, jolloin maiden poliittinen painoarvokin saattaisi muuttua. (WN IV-V, 209-210.)

Euroopan siirtomaiden asema voi Smithin mukaan muuttua, jos niissä asuvien ihmisten asenteet, rohkeus ja voima kasvavat. Tällainen muutos tekisi maista tasa-arvoisempia kansainvälisiä toimijoita, joilla olisi omaa, arvostusta ja pelkoa herättävää voimaa. Uusi järjestys on Smithin mukaan kuitenkin saavutettavissa myös kaupan avulla:

”[b]ut nothing seems more likely to establish this equality of force than that mutual communication of knowledge and of all sorts of improvements which an extensive commerce from all countries to all countries naturally, or rather necessarily, carries along with it.” (WN IV-V, 209-210.)

Smith pitää kauppaa kaikista merkittävimpänä tietoa ja keksintöjä levittävänä voimana ja siten taloudellisen kehityksen katalyyttinä. Kauppa on myös se voima, joka sitoo yhteen maat ja maanosat yhteen. Se on rauhanomaista kansainvälistä järjestelmää vahvistava tekijä. ”Great mercantile republic” on maailmankaupan järjestelmä, joka rikastuttaa ja kietoo eri osapuolet yhteen. Smithin mielestä positiiviset trendit vielä vahvistuvat, jos kauppa saa toimia vapaasti. Smithiä maailmantalouden historian näkökulmasta lukeva Andre Gunder Frank painottaakin voimakkaasti tämän tietoisuutta siitä, kuinka Eurooppa toimi osana laajempaa kauppajärjestelmää; Euroopalla oli tilaisuus rikastuttaa itseään siirtämällä Atlantin kolmiokaupasta saatuja tuottoja varakkaampien Aasian maiden kanssa käytyyn kauppaan (Frank 1998, 278-281, passim). Smith vakuuttui kaupan voimallisista yhteiskunnallisista vaikutuksista, jotka olivat jo vaurastuttaneet Eurooppaa ja joilla oli valoisalta näyttävä tulevaisuus Pohjois-Amerikassa.

Ikuisen rauhan mahdollisuuksista kirjoittava Kant menee Smithiä pidemmälle. Hän kaavailee Ranskan vallankumouksen jälkimainingeissa kirjoitetussa kirjassaan parempaa maailmanjärjestystä. Työn alla on rauhanomainen kansainvälinen oikeus, mutta pitkällä aikavälillä Kant tavoittelee positiivista ”maailmankansalaisyhteisyyttä” ja ikuista rauhaa. Jo historian alkuaikoina kansat ovat kaupan kautta päässeet ”yhteisymmärrykseen, yhteistoimintaan ja rauhallisiin suhteisiin”, Kant kirjoittaa. (Kant 2000, 38, 102-103.) Smithin tavoin Kant esittää oman voiton pyynnin olevan ihmiselle luontainen ominaisuus, joka ilmenee kaupankäynnin vääjäämättömänä kasvuna läpi historian.

”Kauppahenki se on, joka ei voi elää sodan kanssa ja joka ennemmin tai myöhemmin pääsee vallalle jokaisen kansan keskuudessa. Kun nimittäin kaikista valtiovaltaa alemmista mahdeista (välineistä) *rahan valta* mahtanee olla luotettavin, niin huomaa-

vat valtiot olevansa pakotettuja (ei kai sentään juuri siveellisistä vaikuttimista) edistämään jaloa rauhaa”. (Kant 2000, 43-44; kursivi alkuperäinen.)

Kant pitää vähittäistä liikettä kohti ikuista rauhaa edistyksen prosessina. Hän toteaa maailman pienentyneen ja tiedon leviämisen eri maailmankolkkiin helpottuneen. (Kant 2000, 34, 44, 71.) Tälle valistuksen pohjalle rakentuivat rauhan mahdollisuudet tulevaisuudessa.

Hirschman pitää kaupan yhdistämistä rauhaan ja vakauteen varsin tyypillisenä piirteenä 1700-luvun ajattelijoille. Käyttöön otettiin käsite ”interest” kuvaamaan erilaisia tasapainottavia tunteita, jotka pitivät vaaralliset tunteet hallinnassa. Poliittisessa ajattelussa ”interest” sai Hirschmanin mukaan ristiriitaisen vastaanoton, mutta kuvatessaan ihmisten ennustettavaa toimintaa taloudessa siinä piili suurempia mahdollisuuksia. Laajalle leviävässä taloudellisessa toiminnassa yksittäisten ihmisten edut eivät olleet uhka kuten politiikassa, vaan muodostivat keskinäisriippuvuuksien verkoston. Kaupan kasvun odotettiin yleisesti luovan entistä tiiviimpiä yhteisöjä kotimaassa ja rauhanomaisempia suhteita maiden välille. Hirschman muistuttaa tutkimiansa eliittien odottaneen kaupalta usein paitsi taloudellisia, myös laajakantoisia poliittisia, sosiaalisia ja moraalisia vaikutuksia. (Hirschman 1977, 27-28, 51-52.) Hirschmanin mukaan voimakkaimmin kaupan ihmistä puhdistavista ja parantavista voimista kirjoitti Montesquieu. Tämä yhdisti kaupan, hyvántahtoisuuden ja rauhan kiinteästi toisiinsa. Kauppa toi myös sisäpoliittista vakautta, kun hallitsijakin joutui pelaamaan kaupan säännöillä. (Hirschman 1977, 60-63, 73-74; Montesquieu 1952, 146-152.) Kant on samoilla jäljillä todetessaan valtioiden huomaavan olevansa pakotettuja toimimaan rauhanomaisesti.

Smithiä ei voitane pitää aivan yhtä optimistisena kaupan sivilisoivien vaikutusten suhteen. Edellinen sitaatti Kantilta paljastaa olennaisen varauksen; ”Ei kai sentään juuri siveellisistä vaikuttimista” vastaa Smithin myös käsitystä kaupan luonteesta. Vaikka kauppa johtaa rauhanomaiseen yhteistyöhön, ei se perustu erityisempään hyvántahtoisuuteen tai moraaliseen vastuuntuntoon. Erikoistumisen vuoksi

”man has almost constant occasion for the help of his brethren, and it is in vain to for him to expect it from their benevolence only. He will be more likely to prevail if he can interest their self-love in his favour, and show them that it is for their own advantage to do for him what he requires of them” (WN I-III, 118).

Kauppa syntyy molempien osapuolten etuja hyödyttävästä yhteisymmärryksestä ja selviämisen välttämättömyyksistä. Oman edun tavoittelu (”self-love”, ”self-interest”) ajaa ihmistä eteenpäin tässäkin tilanteessa.

Taloudellisesta toiminnasta tulee kaupallisessa yhteiskunnassa keskeisimpiä sosiaalisen kohtaamisen muotoja. *TMS*:in kuudennessa painoksessa (388) Smith toteaa, että ihmiset ovat yhteydessä toisiinsa ”in neighbourhood, society, or business”. Talous on oman edun tavoittelun ja

kaupan piiri, jossa yksilöt kohtaavat toisensa etsiessään sopivaa kumppania vaihdolle. Se ei kuitenkaan ole täysin vailla sääntöjä, sillä sielläkin tarvitaan jonkin verran toisten toimijoiden kunnioitusta ja luottamusta. Kilpailussa vauraudesta ja kunniaista ei voi toimia täysin omavaltaisesti, vaan

”he must upon this, as upon all other occasions, humble the arrogance of his self-love, and bring it down to something which other men can go along with. – – But if he should justle, or throw down any of them, the indulgence of the spectators is entirely at an end. It is a violation of fair play, which they cannot admit of.” (TMS, 120.)

Vaikka kaupankäynti nojaa pikemminkin inhimilliseen paineeseen ajaa omaa etua kuin hyvántah-toisuuteen, ei siinäkään voida toimia ajattelematta jonkin verran toisia ihmisiä. Taloudessa tarvitaan pelisääntöjä, tapojen noudattamista. Kyse on voimakkaimpien viettien tietoisesta rajoittamisesta.

Itse asiassa Smithin mukaan koko yhteiskunta toimii samalla tavoin, nojaten reilun pelin sääntöihin, mutta ei välttämättä hyvántah-toisuuteen. Ihmisten välinen ensisijainen side on yhteisön hyödyllisyys sen jäsenille, ja siksi yhteiskunta voi yhtä hyvin muodostua sovittuun arvoon tapahtuvasta palvelusten vaihdosta. Yhteiskunta säilyy kyllä ilman kansalaisten keskinäistä rakkauttakin, jos vain oikeus toteutuu. (TMS, 124-125.) Smith jakaa tunteet epäsosiaalisiin, itsekkäisiin ja sosiaalisiin. Taloudelliseen toimintaan liittyvät yleisesti omaa etua tavoittelevat pyrkimykset, eivätkä ne yleensä ole vahingoksi yhteiskunnalle, päinvastoin. (TMS, 245-247.) Kant (2000, 40-41) on samoilla linjoilla arvellessaan, ettei hyvän kansalaisen tarvitse välttämättä olla hyvä ihminen.

WN:issa tunteiden tasapainottamisen idea näkyy Smithin pohtiessa pääoman kasautumisen yhteydessä ihmisen taipumusta hetkellisen nautinnon tavoitteluun ja toisaalta kykyä rajoittaa halujaan olojensa parantamiseksi pidemmällä aikajänteellä. Nautintojen etsiminen voi toisinaan olla väkivaltaista ja hankalasti hallittavissa. Smith väittää, että halu parantaa omaa tilannetta on kuitenkin yleensä vahvempi ja se saa ihmisen mahdollisuuksien mukaan kasvattamaan omaisuuttaan. Näin säästäväisyys ja harkinta ovat tavallisesti vahvempia vaikuttimia kuin hetkelliset nautintoihin pyrkivät tunteet (”passion”). (WN I-III, 441.) Sama säästäväisyyden ja laiskuuden logiikka toimii myös kansantalouden tasolla. Maan varallisuus riippuu Smithin mukaan siitä, missä suhteessa tuottava ja tuottamaton osa työtä ja pääomaa sekoittuvat. Kansakunnan tilanteen parantamiseksi tuotannon tulee olla suurempaa kuin välitön kulutus. (WN I-III, 432-437.) Vuraat kansakunnat osaavat rajoittaa laiskuuttaan ja suunnata tarmonsä pidemmän aikavälin tavoitteisiin hetkellisen nautinnon sijaan.

Kyse on tunteiden ja ambitioiden yhdistymisestä taloudellisen toiminnan pontimeksi. Yksityinen pyrkimys eteenpäin sysää koko talouden ja yhteiskunnan kehitykseen, jossa erikoistuminen ja syvenevä työnjako tuottavat uudenlaisia sosiaalisia suhteita. Yksityisten tunteiden valjastaminen synnyttää kuitenkin samanaikaisesti uudentyypistä yhteiskuntaa, jossa menestyminen

edellyttää rauhallisuutta ja ystävällisyyttä. Tämä edistyksen kääntöpuoli kehottaa tunteiden ja intressien tasapainottamiseen ja pelin sääntöjen kunnioittamiseen. Se saattaa ihmisen tavoille.

Hirschman kirjoittaakin tavoista pohtiessaan erityisesti Montesquieun tunnetuksi tekemää *doux commerce* -ajatusta. Ranskan kielen sana *douceur* tarkoittaa lempeyttä ja lauhkeutta, joten käsite viittaa kaupan positiivisiin sosiaalisiin vaikutuksiin. Hirschmanin mukaan se levisi Ranskasta englantilaisiin ja skotlantilaisiin teksteihin, jolloin se usein muuntui hienostuneisuudeksi ("polished nations") ja kohteliaisuudeksi ("politeness"), jotka korostivat sivilisoituneita ihmisiä barbaarisuuden vastakohtina (Hirschman 1977, 60-63).

Smith käyttääkin sanontoja "polished nations" ja "polished people" sekä puhuu kohteliaisuudesta juuri vertaillen villin ja sivistyneen mielen eroja (TMS, 297-303). Ihmisten tapojenmukainen ystävällisyys, kohteliaisuus ja pidättyväisyys näkyvät esimerkiksi suhtautumisessa kaukaisiin tragedioihin (TMS, 192-193). Smithin mukaan ihminen tuntee luonnostaan pienempää sympatiana kaukaisempaa ihmistä kuin läheistä kohtaan. Täysin tuntemattoman henkilön tai vain tuttavien seurassa ihmiset ovat harkitsevaisia ja varovaisia. Sympatian korvaavat rauhallisuus ("tranquillity") ja tunteiden hallinta ("self-command"), erityisesti kun kyseessä on suurempi ihmisjoukko.

"Society and conversation, therefore, are the most powerful remedies for restoring the mind to its tranquillity – as well as the best preservatives of that equal and happy temper, which is so necessary to self-satisfaction and enjoyment". (TMS, 24-25.)

Smith esittää, että "society and conversation" synnyttävät kauppiashengen, iloisen ja luottavaisen asenteen, joka tukee ponnistelua parempien olojen eteen. Toisaalta yhteisöllinen elämä ja yhteydet tuntemattomiin ihmisiin kasvattavat ihmistä luonnostaan rauhallisuuteen. Tällöin ei tarvita sitä mielletöntä itsekuria ("self-denial"), jota Smith villeissä havaitsi (TMS, 297-300). Kaupallisessa yhteiskunnassa vaikutus näyttäisikin olevan kaikkein vahvimmillaan, ovathan kaikki ihmiset siinä ikään kuin kauppiaita ja työnjaon vuoksi riippuvaisia toisistaan. Yhteisön ja sosiaalisen kohtaamisen paine laajenee ystävien ja sukulaisten tuolle puolen täysin tuntemattomiin kauppakumppaneihin. Pärjääminen tällaisessa yhteiskunnassa vaatii rauhallisuutta, kohteliaisuutta, tunteiden hallintaa ja pelin sääntöjen noudattamista – siis sitä, mistä Hirschmanin aineisto puhuu tapoina, ja mihin Kant (2000, 31-34) viittaa maailmankansalaisten "vierasystävyydellä", mutta joka ei ole ystävyyttä vaan ystävällisyyttä.

Toimiminen tapojen mukaan tulee kaupallisessa yhteiskunnassa tärkeämmäksi, koska kunnioitus ja maine ovat entistä tarpeellisempia keskinäisriippuvuuksien kasvaessa. Kehittyvä talous tekee ihmisistä entistä rauhallisempia ja yhteiskunnista vakaampia. On tietysti tulkinnanvaraista, kuinka aitona humanisuutena tai sivilisoitumisena voidaan pitää järkevää taipumista tapoihin. Toi-

saalta on syytä huomata, että Smith varoittaa yksinäisyyden mukanaan tuomasta liiallisesta tunteiden hallinnasta, ja kehottaa: ”live with strangers” (TMS, 216). Vastakohtana itsekuria korostavalle barbarialle hän liittyy turvallisuuden ja onnellisuuden ajat historiassa aikakausiin, jolloin ovat valinneet ”civility and politeness” (TMS, 297).

Kaupalla on Smithin ajattelussa siis jonkinlainen yhteys tapoihin, onnellisuuteen ja turvallisuuteen. Ekonomismi yhteiskunnan ja yksilön sivilisoitumisena viittaa Korhosen ekonomismiin toiseen puoleen: talouskasvun ja menestyksen katsotaan toisinaan tuovan mukanaan vakautta, rauhaa, läheisempiä kansojen välisiä suhteita. Narratiivit rakentavat oman kuvauksensa tällaisesta sivilisoitumiseen johtavasta ekonomismista. Tragedia kyseenalaistaa ekonomismien myönteisten vaikutusten mahdollisuuden tyystin. Sen mukaan kyse on illuusioista, jotka puhkeavat ajan mittaan. Luvun 5.1. alussa mainitun Bourdieun kritiikissä on hieman samantyyppinen sävy. Hän suostuu uusliberalismia siitä, etteivät sen lupaamat palkinnot ole kohentaneet ihmisten enemmistön oloja, vaan talouden ylivalta ennemminkin heikentää sosiaalista tilannetta (Bourdieu 1999, passim).

Ensimmäisen aallon ekonomismiin liittyivät usein ajatukset taloudellisen kehityksen sivilisoivista vaikutuksista, jotka näkyisivät valtioiden sisäisen ja ulkoisen vallankäytön ja väkivallan vähenemisenä. Hirschmanin mukaan Smith suhtautui näihin toiveisiin kuitenkin skeptisesti ja painotti ekonomismien taloudellista oikeutusta, sen kasvua tuottavaa vaikutusta. Hirschmanin Smith ei ole yhtä luottavainen kuin monet aikalaisensa tai seuraajansa sen suhteen, että kauppa lopettaisi sodat ja poliittisen epävakauden. Montesquieun *douceur* ei Hirschmanin kuvauksessa kuulukaan Smithin käsitykseen kaupasta, joka on lähinnä väline aikaansaada taloudellista edistystä. Kaupan automaattiset välilliset vaikutukset eivät ratkaise poliittisia ja sosiaalisia ongelmia – itse asiassa Hirschman muistuttaa Smithin *mental mutilation* -ajatuksista, jotka sitovat tätä kauppaan epäileväisesti suhtautuneeseen klassiseen republikanismiin. (Hirschman, 100-107.)

Hirschmanin Smith-tulkinta osoittautuu komediaksi, joka sitoo kaupan ja sivilisoitumisen huomautuksiin taloudellisen edistyksen ongelmista. Hän kuvaa Smithin lähinnä talouteen keskittyväksi ajattelijaksi, joka huomaa uudet ongelmat, mutta ei politiikan suhteen skeptisenä vaadi toimia. Smith on Hirschmanille ensimmäinen todella ekonomistinen ajattelija, joka onnistui ratkaisemaan intressien ja tunteiden ristiriidan asettamalla kaikki tunteet palvelemaan oman edun tavoittelua. Yllättävästi Hirschman väittää, että jo *TMS*:issa ihmisen tärkein tunne on omien olojen parantaminen, ja niinpä hän lukee *WN*:ia edellisen loogisena jatkeena, mikä lähentää häntä romansiin. (Hirschman 1977, 108-110.) Hirschmanin tulkinta perustuu voimakkaasti hänen käsitykseensä Smithin moraalipsykologiasta: oman edun tavoittelun filosofilla oli mielessään taloudellinen edistys ja että Smithin ekonomismi ei sisällä poliittista edistystä. Hirschmanin tutkimus kapitalismin mentaalihistoriasta tuo mielenkiintoisella tavalla esiin Smithin aseman ekonomistisen ajattelun histori-

assa. Smith-tulkintana sillä on taipumusta sivuuttaa joitakin positiivisen ekonomismin piirteitä Smithin tuotannossa.

Doux commerce välittyy selvimmin romanttisista narratiiveista. Lukion historianoppi-kirja *Ihmisen tiet* on valinnut ainoaan Smith-sitaattiinsa seuraavan kohdan *WN*:ista: ”Ei ole väistämätöntä, että taloudellinen kilpailu johtaa sotiin. Vain kilpailun rajoitukset voivat olla sotien syitä. – – Sellainen hallitus hoitaa talouden parhaiten, joka puuttuu vähiten talouteen.” (Ekonen & al. 1994, 105). Kauppa ja ekonomismi johtavat rauhalliseen tilaan. Suoremmin asian ilmaisevat keskinäisriippuvuuksia pohtivat Friedmanit (1980, 51):

”In the international sphere as well, economic arrangements are intertwined with political arrangements. International free trade fosters harmonious relations among nations that differ in culture and institutions just as free trade at home fosters harmonious relations among individuals who differ in beliefs, attitudes, and interests.”

Kaupalla on Friedmanien mukaan rauhanomaisia suhteita tukeva vaikutus sekä kansainvälisellä tasolla että yhteiskuntien sisällä. Taloudelliset siteet ylittävät kulttuuriin ja katsomuksiin liittyvät esteet, mutta myös politiikan ongelmat, erityiset intressit. Kauppa toimii vastalääkkeenä ihmisiä turmeleviin faktioihin. Poliitiikan ja ihmisten negatiivista puolta – valtaa, etuja ja riitoja – on mahdollista parantaa ekonomismilla. Ekonomismi on Friedmaneille yhteiskuntaruumista parantava lääke, joka ravitsee ja tervehdyttää Smithin *body politicin*.

Kyse on nimenomaan vapaasta kaupasta, johon ei puututa poliittisilla toimilla. Friedmanien *laissez faire* -ekonomismin periaatteiden mukaisesti yhteiskunnan onnea voidaan parhaiten tavoitella luopumalla aktiivisista yrityksistä. Sinänsä arvostettavana pidettävä yhteiskunnallinen tasa-arvo toteutuu parhaiten vapauden avulla. Tasa-arvoon ei siis tule pyrkiä politiikalla, vaan taakamalla yhtäläinen toimintavapaus. Taloudellinen vapaus on Friedmanien mukaan omiaan synnyttämään poliittisia vapauksia ja pitkällä aikajänteellä tasa-arvoa. (Friedman 1980, 2-3, 128-135.) Yhdysvaltojen ja Britannian poliittinen ja taloudellinen menestys perustuu Friedmanien mielestä Smithin oppeihin, tämän taloutta ensisijaisena välineenä pitäneeseen (so. ekonomistiseen) ajatteluun. Heidän huolenaan on kuitenkin maiden johdon lipeäminen oikealta tieltä, mikä on 1900-luvulla johtanut lisääntyneeseen talouden sääntelyyn. Smithiläisen opin mallimaaksi Friedmanit nimeävät Hong Kongin. (Friedman 1980, 1, 34-35.)

Friedmanien *laissez faire* -käsityksen jakava brittiparlamentaarikko Michael Forsyth (2003) arvioi Adam Smith -instituutin verkkosivuilla, että kylmän sodan jälkeinen Eurooppa tullaan rakentamaan Smithin oppien mukaan. Smith näyttäytyy näin rauhan ja vapauden puolustajana ja totalitarismin vastustajana. Maantieteellisen leviämisen lisäksi ”[w]e look to see extended to new areas the same market pressures and competitive opportunities which have achieved so much al-

ready” (Forsyth 2003). Forsyth pitää markkinamekanismin luottavaa ekonomismia yhteiskunnan kehittämisen tehokkaimpana keinona. Sen tulisi levitä uusille alueille, nyt kun arkkivihollinen totalitarismi oli voitettu.

Ekonomismi on myös Friedmaneille paitsi väline luoda talouskasvua, oiva tapa synnyttää parempaa yhteiskuntaa. Siihenhän he viime kädessä pyrkivät teoksellaan, joka on tarkoitettu vapaan yhteiskunnan puolustukseksi. Rajoittamaton kauppa vähentää kansojen ja yksilöiden välisiä aggressioita, turvaa poliittiset oikeudet ja luo tasa-arvoa. Näkymätön käsi on Friedmaneille (1980, 25-26) esimerkki Smithin suuresta tausta-ajatuksesta, kaiken harmonisesta yhteenkuuluvuudesta ja kehityksestä. Myös Ekelund ja Hébert (1983, 86) korostavat Smithin ajattelun metafyyssistä yhtenäisyyttä, joka todistaa luonnollisen vapauden puolesta. Näkymätön käsi on laadullisen parantumisen, yhteiskunnallisen edistyksen ja sivilisoitumisen paradigma.

West pureutuu sivilisoitumisen teemaan Smithillä. Työnjako ja työ ylipäättään merkitsivät Smithille mahdollisuutta sivilisoitumiseen ja yhteistä hyötyä kaikille, West kirjoittaa. Vieraantumista tai eristymistä ei tapahdu, vaan sosiaaliset suhteet lisääntyvät, mikä sysää positiivisen, rakentavan prosessin liikkeelle. West hiljentää *mental mutilation* -epäilyt liittämällä luontaisen kaupankäynnin ja työnjaon Smithin moraalipsykologiaan. *WN*:in kauppa ja *TMS*:in hyvä ihminen tukevat toisiaan. Romanttinen West muistuttaa, että Smithin mukaan edistyvä valtio on kaikista onnellisin. (West 1975, 543, 546, 548-549.) Westin ekonomismi lupaa edistystä ja onnea sekä yhteisölle että yksilölle.

Westin ja Friedmanien ekonomistiset narratiivit saavat tukea Adam Smith -instituutin johtajalta Eamonn Butlerilta. Esipuheessaan *WN*:iin hän kirjoittaa: ”So our morality is the product of our nature, not our reason. And Smith would go on to argue that the same ‘invisible hand’ created beneficial social patterns out of our economic actions too” (Butler 2001a). Butler vahvistaa käsityksen, jonka mukaan Smithin ekonomismista kehkeytyy positiivisia sosiaalisia tuloksia. *WN* ”showed convincingly how the principles of free trade, competition, and choice would spur economic development, reduce poverty, and precipitate the social and moral improvement of humankind” (Butler 2001b). Romanttinen Smith kertoo ekonomismilla saavutettavissa olevan edistyksen narratiivia.

Komedia ei jää juurikaan jälkeen romanssin edistysuskosta. Cropsey tutkii Smithin moraalipsykologiaa ja sen toimintaa kaupallisen yhteiskunnan ja edistyksen taustalla. Hän käsittää ekonomismien Smithin ajattelun ytimeksi: ”Smith’s aim, a free, reasonable, comfortable, and tolerant life for the whole species, found its hope, its basis, and its expression in the science of economics” (Cropsey 1975, 146). Talous on se maailma, jossa tavoite paremmasta huomimisesta saavutetaan. Ekonomismissa limittyvät välineet, perusta ja edistyksen toivo, odotus radikaalisti uudesta. Crop-

seyn käsityksen jakaa implisiittisesti myös romanttista komediaa tulkitseva Gronow. Kaupallisen yhteiskunnan syveneminen ja uudet suhteet synnyttävät sympatiaa, jalomielisyyttä ja mahdollistavat puolueettoman tarkkailijan vaikutusvallan laajenemisen; näkymättömän käden itseään korjaava mekanismi tuottaa myös moraalitajua (Gronow 1997, 52-53).

Pocock on lukenut Hirschmaninsa ja kiinnittää kenties sen vuoksi huomionsa tapojen hienostumiseen osana ekonomistista edistystä. Huomattavasti Hirschmania voimakkaammin hän kuitenkin liittää sivistyneet tavat juuri Smithiin. Pocockin narratiivissa talous on edistyksen ja tapojen parantumisen moottori, joka versoo tunteiden jalostumista, sympatiaa ja kulttuuria – Pocock puhuu kaupallisesta humanismista, jossa yhdistyvät kauppa ja kulttuuri, ”politeness” ja ”refinement” (1985, 114, 188, 194). Pocock ei kuitenkaan erota vielä Smithin kohdalla kauppaa ja tapoja politiikasta. Hän kritisoi Yhdysvaltain itsenäistymisen jälkeen vallalle päässyttä tulkintatraditiota:

”But though the American future might belong to Hamiltonian practice, it belonged to Jeffersonian ideology. There is not to be found anything like the ideology of regime Whiggism, in which a modernizing aristocracy is reinforced in possession of a strong executive government by the twin forces of commerce and politeness. This is one reason why Scottish social thought has been so long misunderstood and Adam Smith set down as a rugged individualist. The tremendous historical power of commerce was recognised and described in the eighteenth century as a soft, civilizing, and feminizing force, and in the nineteenth as hard, heroic, and philistine”. (Pocock 1985, 273-274.)

Pocock asettaa vastakkain Humen, Smithin ja Yhdysvaltain perustajaisiin lukeutuvan Alexander Hamiltonin edustaman whiggismin sekä toisaalta Jeffersonin tulkinnan Smithistä. Pocock arvelee, että Yhdysvaltain poliittinen järjestelmä muotoutui käytännössä enemmän edellisen vaihtoehdon varaan, mutta että sen julkinen manifestaatio ja omakuva nojaavat vahvasti jälkimmäiseen käsitykseen yksilöllisistä vapauksista ja hallituksen roolista. Jeffersonin tulkinnasta tuli Pocockin mielestä 1800-luvulla voittoisa. Kaupallinen edistys sai uuden sankarillisen ja maskuliinisen kuvauksen ja Smithkin joutui väärinymmärretyksi. Pocockin voidaan katsoa hyökkäävän sellaisia tulkintoja vastaan, joita tässä tutkimuksessa on kuvattu yleisnimellä romanssi. Mitä selvin kohde olisi Friedmanien narratiivi, joka kehottaa eksplisiittisesti palaamaan yhteneväiseksi kuvaamansa Smithin ja Jeffersonin ajattelun ääreen vapaan yhteiskunnan nimissä ja sitä uhkaavan sääntelyn ja totalitarismin edessä. Erityisesti Pocockia kismittää heroisuus ja individualismi sekä toimeenpanevan hallitusvallan merkityksen vähättely. Pocock kertoo Smithiä sosiaalisena ajattelijana pyrkien sitomaan tämän aikalaiskontekstiinsa ja puolustaen tätä jeffersonilaisen tulkinnan aatehistoriallisia

kaarisiltoja vastaan. Pocock kiistää tiukasti, että politiikan elintilan rajoittamisen historia olisi alkanut 1700-luvulla ja että sen aatteellinen isä olisi Smith.

Samaa kritiikkiä esittää Winch, jonka tarkoituksena on kumota käsitys itsenäisestä taloudesta ja kaivaa esille politiikka Smithin tuotannosta (Winch 1978, 20-23, 165). Kumpikaan ei lopulta juuri kiinnitä huomiota ekonomismiin mahdollisesti positiivisena voimana. Winchilla on erityinen taipumus toistuvasti kuitata ekonomismin pilkahdukset muistuttamalla Smithin histori-anikäsitteksen monikerroksisuudesta: ”[b]ut if commerce brings improvement in the machinery of justice, there is also a sense in which commercial society depends more crucially on a precise system of justice” (Winch 1978, 93). Samalla vastavuoroisella otteella Winch (1978, 70, 75, 180) käsittelee kaupan ja vapauden (”liberty”) suhdetta Smithillä. Ilmiöt sitoutuvat ristiin toisiinsa, syytä tai seurausta ei voida osoittaa. Winch haluaa purkaa kaupalliselta sivilisoitumiselta sen romanttisen automaattisuuden piirteet. Vaikka Smithillä onkin ekonomiset puolensa, kauppa tarvitsee tuekseen politiikkaa, Winch vaatii. Romanssin avoimeen positiivisuuteen verrattuna komedia käsittelee ekonomismia varovaisesti. Narratiivi alleviivaa, ettei kyse ole determinismistä, jossa talous vain tuottaa sivilisoitumisen mittaamaa edistystä. Tutkituissa komedioissa Smithin historianteoriaa kuvataan yleensä monitasoisena ja jännitteisenä – vain romanttista komediaa kirjoittava Gronow katsoo sen olevan determinististä. Yksinkertaisen kehityksen sijaan muistutetaan yksittäisestä, erityisestä ja poliittisesta.

Narratiivit asennoituvat sivilisoitumiseen hieman eri tavoin. Tässä kohdin voidaan palata Gronowin esittämään sivilisoitumisen kolmijakoon, jossa sivilisoituminen tapahtuu vapautumisena luonnonpakosta, järjenmukaisten ihmisten välisten suhteiden luomisena sekä itsen hallintana. Tragedia myöntää kenties vapautumisen välittömästä luonnonpakosta, mutta uskoo edistyksen sijaan rappioon. Romanssi ei puhu eksplisiittisesti sivilisoitumisesta, mutta taustalla vaikuttavat kuitenkin selvästi edistykselliset tavoitteet: hyvä yhteiskunta, vapaus ja järjestys. Ihmisten vapaus, tasa-arvo ja keskinäinen kunnioitus ovat saavutettavissa ennen kaikkea ekonomismilla. Poliittinen edistys seuraa taloudellista. Romanssi ilmaisee paitsi vapautumista luonnonpakosta, ennen kaikkea ihmisten välisiä vapaita ja tasa-arvoisia suhteita kaikilla elämänaloilla korostaen vapautta, omaisuusuojaa ja väkivallan vähenemistä. Ihmisen moraalipsykologian kehityksessä romanssi uskoo ihmisen viettien suuntaamiseen suhteellisen harmittomaan oman edun tavoitteluun talouden piirissä.

Komediassa puhutaan paljon sivilisoitumisesta ja muistutetaan mielellään Smithin tajaan käyttämästä sivilisaatio-retoriikasta. Narratiivi jakaa romanssin uskon luonnosta vapautumiseen ja vapauden, järjestyksen ja oikeuksien merkitykseen. Niiden rinnalle se kuitenkin asettaa voimakkaammin tasa-arvon kysymykset esimerkiksi koulutuksessa. Populaari komedia venyttää sivilisoitumisen teemaa pidemmälle ja siirtyy puhumaan köyhyydestä, mahdollisuuksista ja distributiivi-

sesta tasa-arvosta. Ihmismielen edistyksessä komedia ei usko oman edun tavoittelun riittävän, vaan pohtii yksilön tunteiden, järjen, sympatian ja motiivien kokonaisuutta *TMS*:in kuvaaman moraalipsykologian kokonaisuuden kannalta.

5.3. Ekonomismien avoin, huomaamaton ja kiistetty poliittisuus

Edellisissä luvuissa esille tuodut näkökulmat talouden ja politiikan suhteeseen Smithillä osoittavat ekonomismin olevan elimellinen osa Smithin ajattelua. Niinpä narratiivit joutuvat ottamaan siihen kantaa tavalla tai toisella. Romanssi ja komedia asennoituvat ekonomismiin periaatteellisen positii-visesti, mutta rakentavat oman ekonomistisen ”Adam Smithinsä” kuitenkin hieman eri tavoin. Tässä viimeisessä luvussa tarkastelen narratiivien käsityksiä hyväksymiensä ekonomismien poliittisuudesta. Kysymys kuuluu: millaista poliittisuutta ekonomismi narratiivien mielestä välittää? Vastaukset paljastavat millaisia politiikan käsityksiä narratiiveilla on.

Komedia etsii Smithin tuotannosta valtavirran taloudellisten tulkintojen unohtamaa politiikkaa. Se muistuttaa, että Smith oli paitsi taloustieteilijä myös yhteiskuntafilosofi ja aktiivinen osallistuja brittiläisessä politiikassa. Smith kirjoitti politiikasta, toimi neuvonantajana ja osallistui innokkaasti Lontoon salonkielämään. Muistuttaessaan poliittisesta komedia usein huomauttaa politiikan olleen ambivalentti aihe Smithille. Komedian Smithin luonnollisen harmonian filosofiaan politiikka sopii huonosti, minkä vuoksi hän arvioi sitä yleensä skeptiseen tyyliin. Kuten luvussa 5.1.2. havaittiin, komediaan mahtuvat melko hyvin myös negatiivisen politiikan esimerkit, jotka kertovat oman edun tavoittelusta ja faktioista.

Komedia hyväksyy Smithin skeptisyydestä kumpuavan ekonomismin, talouden asettamisen näkyvimälle paikalle, kun hyvän yhteiskunnan tavoitteluun tarvittavia keinoja valitaan. Komedia ei hylkää ekonomismia, se katsoo Smithin vakuuttuneen kaupan tuomasta edistyksestä. Narratiivi ei kuitenkaan suostu pitämään ekonomismia itseään päämääränä, vaan kenties hyödyllisenä välineenä yhteiskunnallisten päämäärien saavuttamiseksi. Siksi komediassa asetetaan politiikan motiiveihin liittyvän skeptisyyden ja ekonomismin rinnalle Smithin positiivinen politiikka, johon kuuluvat valtion hoitamat tehtävät ja valtiomies erityistä poliittista viisautta ja taitoa ilmentävänä toimijana. Winch tähdentää *WN*:ia lainaten, että Smithin *political economy*²³ ”was merely ’a branch of the science of a statesman or legislator’” (Winch 1978, 12; kursiivi alkuperäinen). Poliitiikka ei tyhjenny talouteen, ekonomismi ei johda politiikan katoamiseen ja kiistämiseen taloudessa.

²³ Winch käsittää *political economy*n lähinnä *WN*:in kahdessa ensimmäisessä kirjassa kuvatuksi taloudelliseksi apparatusiksi, joka perustuu luonnollisen vapauden periaatteelle (Winch 1978, 81-82).

”I wish to maintain that Smith has a ‘politics’ which is far from being trivial”, Winch (1978, 23) ilmoittaa kirjansa tavoitteeksi.

Winch löytää etsimänsä Smithin monisyisen politiikan tämän tuttavuuksista, politiikassa toimineista ystävistä, aktiivisesta päivänpoliittisesta kommentoinnista, Amerikan ja Ranskan kysymysten pohdinnasta, valtion tehtäviä ja oikeusjärjestelmää koskevista ajatuksista, suhteesta whigeihin sekä asenteesta maanpuolustukseen ja valtionvelkaan. Winchin komedinen Smith on siis poliittinen siinä mielessä kuin politiikalla tarkoitetaan valtiollista toimintaa, poliittisen järjestelmän piirissä tapahtuvaa päätöksentekoa, puoluepolitiikkaa²⁴ ja yhteiskunnallista vaikuttamista. Tällainen politiikka ilmentää komedian halua ekonomismiin ohjaamiseen perinteisen poliittisen järjestelmän keinoin. Talousvetoista yhteiskuntaa tulee kaitsea poliittisella päätöksenteolla. Komedialla ei näe ekonomismissa sinällään politiikkaa positiivisessa mielessä. Siksi ekonomismiin liitettävä politiikka on nimettävä ja tuotava vakiintuneeseen järjestelmään.

Vaikka puhuukin Smithin skeptisestä käytännön politiikasta vallan tavoitteluna sekä poliittisesta toimijuudesta ja poliittisesta adjektiivina, Winch tutkii lopulta lähinnä politiikkaa *polityn* merkityksessä. Winch pyrkii osoittamaan, ettei Smith tavoittele *polityn* korvaamista taloudella. Samaa tavoittelee myös Pocock, joka liittyy kansantalouden ja valtion kehittymisen toisiinsa ja kumoaa ajatuksen talouden ylivoimasta politiikkaan nähden. Siirtymä markkinoihin ja valtion harjoittamaan *policyyn* tai *policeen* ei ainakaan vielä 1700-luvulla johtanut talouden herruuteen. Pocockin mukaan Smithin politiikka on valtion harjoittaman mahdollisimman viisaan *polityn* määrittelyä markkinoiden tukemiseksi. (Pocock 1990, 139-140.) Poliittikan keskeisiä merkityksiä Pocockin narratiivissa ovat siten hallituksen toimeenpaneva valta ja sen sisällön määrittäminen. Komedialla Smithin politiikka merkitsee poliittisen järjestelmän piirissä tapahtuvaa päätöksentekoa kulloinkin sopivan *polityn* määrittämiseksi.

Komedialla ekonomismiin ei itsessään liity mitään erityisen poliittista, vaikka romanssin kritiikissään komedia mielellään nojaakin ekonomismikriittisiin ajatuksiin ekonomismiin poliittisuudesta. Komedialla syyttää romanssia ekonomismiin poliittisuuden kieltämisestä. Komedian versiossa ekonomismi saa positiivisen poliittisen ulottuvuutensa, kun siihen liitetään aktiivinen *policy* ennalta määritetyllä politiikan alueella. Narratiivilla tavoittelee avointa poliittisuutta. Komedian ekonomismiin eivät kuulu politisointi ja politikointi ilmiänsuhtaan taloudellisen piirissä. Narratiivilla olisi mahdollista kuitenkin venyttää toiminnallisemman politiikankäsityksen suuntaan, jolloin politiikka ei olisi alue, vaan adjektiivi. Itäjä tällaiseen laajemmin poliittiseen otteeseen löytyy esimerkiksi kohdasta, jossa Winch pohtii Smithin käsityksiä mielipiteistä ja niiden huomattavasta merki-

²⁴ Kirjoitan näin täysin tietoisena siitä, ettei *Whigejä* tai *Toryja* voida kutsua nykyaikaiseksi puolueeksi.

tyksestä yhteiskunnallisen vallan rakentumisesta (Winch 1978, 169). Pääpiirteissään komedian näkemys perustuu kuitenkin vaatimukseen ekonomismin valjastamisesta avoimelle poliittisuudelle politiikaksi kutsutulla alueella. Vaikka komedia on tutkijoiden narratiivi, Smithiltä ei etsitä politiikanteoriaa, yleistä kuvausta politiikan substanssista tai logiikasta. Komedia pyrkii tunnistamaan ekonomismista (puolue)politiikkaa (*politics*) sille varatulla alueella (*polity*), joka komediassa on demokraattinen poliittinen järjestelmä.

Romanssikin voi toki olla luonteeltaan poliittista. Korhosen tutkima Japanin talouspolitiikka osoittaa, että ekonomismilla saattaa olla toisetkin kasvot kuin voimakas depolitisointi ja lonkeromainen levittäytyminen yhä uusille elämänaloille, joihin ekonomismikriittiset puheenvuorot usein tarttuvat. Keskittyminen taloudelliseen edistykseen kotimaassa ja integraatio Tyynenmeren alueella ovat romansseja erään kansakunnan poliittisesta uudelleenrakentamisesta. Ekonomismiin voi siis liittyä positiivista latausta eikä sen tarvitse aina synnyttää pejoratiivisia mielleyhtymiä. Romanssissa ekonomismin poliittisuus on yleistä uskoa siihen, että kauppa tuottaa kansainvälistä rauhaa, sisäistä turvallisuutta ja tasapainoa, oikeusjärjestelmän toimivuutta, demokratiaa, vapauksia ja tasa-arvoa. Ekonomismi on tällöin keino tavoitella hyvää.

Smith-narratiivien ekonomismit ovat tulkintoja taloudesta etäännyneenä keinona poliittisten päämäärien saavuttamiseksi. Ne kertovat miten talous ja politiikka limittyvät yhteen Smithin ajattelussa ja missä suhteessa talous on ensisijaista politiikkaan nähden. Vaikka romanttisia Smith-narratiiveja yhdistävät tietyt varsin säännönmukaiset rakenteelliset tekijät, voivat erilaiset romanssit päätyä eri johtopäätöksiin kuvaamansa ekonomismin *poliittisesta* ominaislaadusta. Jokainen narratiivi on lopulta yksilöllinen tulkinnallisten valintojen kimppu. Narratiivit suhtautuvat eri tavoin talousvetoisen edistyksen luonteeseen moraalisisina valintoina (niin kuin moraalitalouden teoreetikot asian ilmaisevat), eettisinä päätösinä (White metahistoriassaan) tai poliittisena toimintana (kuten poliittisen teorian suunnasta on houkutus ajatella).

Niinpä romanssilta voidaan tiedustella, näkeekö se talouden myös poliittisena vai pikemminkin omalakisena ja neutraalina, eli onko ekonomismi poliittinen valinta vai itse itsensä perusteleva, luonnollinen asiantila. Ensisilmäyksellä vaikuttaisi siltä, että kysymykseen on vain kaksi mahdollista vastausta: ekonomismia joko pidetään tai ei pidetä poliittisena. Tämänäyttävyyseen vastakkainasetteluun nojaa usein ekonomismikriittinen ajattelu, jossa ekonomismia kitkerästi arvostelevat ja sitä voimakkaasti puolustavat tahot lankeavat radikaalisti eri puolille. Viimeisten viidentoista vuoden uusliberalismikeskustelu osoittaa, kuinka vaikeaa poliittisuuden perään kysyvien kriittisten äänien on nähdä ekonomismissa mitään positiivisesti poliittista.

Politiikantutkimuksen näkökulmasta olisi kuitenkin hedelmällisempää edes yrittää etsiä ekonomistista politiikkaa, tässä tapauksessa romanssista. Komediahan tavoittelee Smithin tuo-

tannon poliittisen aineksen läpivalaisua, joka murtaisi luotuneen käsityksen rajoittamattoman kapitalismin profeetasta. Komedialle Smithin ekonomismi on tiedostetusti poliittista. Avoimen poliittisuuden ainoa vaihtoehto ei silti välttämättä ole politiikan kieltäminen, vaan sen himmentyminen tai osittainen unohtuminen. Kuten Korhonen omassa tutkimuksessaan muistuttaa, joissakin tilanteissa politiikan onnistumisen edellytys on näkyvän poliittisuuden siirtäminen syrjään ja keskittyminen muihin konkreettisiin tavoitteisiin. Asioita ei välttämättä tarvitse kutsua politiikaksi, jotta ne olisivat poliittisia. Smith-romanssin tapauksessa ekonomismin ilmiöstä välittyy kenties skeptinen suhtautuminen politiikkaan huomion kääntyessä parempien olojen tavoitteluun, yksilöiden omaan etuun ja kunnioitetun sosiaalisen aseman tavoitteluun. Kuitenkaan narratiivista ei voida erottaa odotusta, että taloudellinen toiminta tuottaa hyvänä pidettyjä tuloksia yhteiskunnalle kokonaisuudessaan, sekä taloudessa että sosiaalisesti, kulttuurisesti ja poliittisesti. Romanssille tyypillinen edistysaffirmatiivisuus leviää eri aloille. Hyvän elämän tavoitteet voivat toimia pontimena myös ekonomismille.

Onko siis olemassa mitään *lähtökohtaisia* perusteluja väitteelle, että romanssin ekonomismi on uhka politiikalle? Komedia saattaa esittää, ettei romanssi Smith-eksegeesissään pureudu riittävän syväälle aikalaistekstiin, ymmärrä Smithin laatua sosiaalifilosofina ja poliittisena toimijana, tai että romanssi lukee tämän tuotantoa kapea-alaisesti. Vaikka kritiikki hyväksyttäisiinkin, ei ole mitään painavaa syytä leimata romanssi sinänsä apoliittisen tai politiikan vastaisen ekonomismin narratiiviksi. Jos politiikkaa tarkastellaan toimintana kontingentissa ympäristössä, romanssi saattaa toisinaan olla käytännössä toimivampi lähtökohta. Asian nimeäminen tai mieltäminen politiikaksi ei aina paranna sen mahdollisuuksia tulla hyväksytyksi. Tavoitteiden saavuttamisen kannalta poliittisen aspektin unohtuminen saattaa olla hyväksi silloin, kun pelitilan asettamat ehdot kaventavat avoimen poliittisen toiminnan mahdollisuuksia. Komedia, kuten ekonomismikritiikki yleensäkin, katsoo politiikan olevan jotakin joka tapahtuu poliittisen järjestelmän määrittämällä alueella, eli tilassa, jota yleisesti kutsutaan politiikaksi. Tutkituilla, varovaisen ekonomistisilla Smith-komedioilla näyttää olevan köyhempi käsitys politiikasta kuin mihin romanttiset narratiivit hyvinkin pystyisivät.

Huomaamattoman poliittisuuden ekonomismille voisi siis olla käyttöä. Useimmat tässä tutkimuksessa käsitellyt Smith-romanssit vastaavat peruskysymykseen kuitenkin kieltävästi. Niissä ekonomismi ei ole poliittista, vaan taloudellista, ainoastaan itsessään järkevää toimintaa. Kutsun tällaista asennetta kielletyksi tai kiistetyksi poliittisuudeksi.

Friedmanien lähtökohtana talouden ja politiikan suhteen pohdiskeluun ovat paitsi Smithin tekstit myös 1970-luvulla voimakkaasti noussut politiikan taloustieteellinen analyysi (esimerkiksi nobelistit James M. Buchanan, George J. Stigler, Gary S. Becker). *Free to Choose* -kirja

”treats the political system symmetrically with the economic system. Both are regarded as markets in which the outcome is determined by the interaction among persons pursuing their own self-interests (broadly interpreted) rather than social goals the participants find it advantageous to enunciate. That is implicit throughout the book and explicit in the final chapter.” (Friedman 1980, x.)

Politiikka ja talous ovat analogisia toisilleen. Molemmissa on kyse yksilöiden ja ryhmien oman edun tavoittelusta, ei pyyteettömästä yleisen edun ajamisesta. Symmetrisyys on mahdollistanut ”exciting work in the economic analysis of politics”, mutta Friedmanit vierastavat ajatusta, että taloudellista tarkasteltaisiin poliittisena. Talouden metodologialla voidaan selittää politiikkaa, mutta nämä kaksi aluetta pidetään visusti erillään. Jako tapahtuu implisiittisen taustaolettaman avulla, joka yhdistää talouden ja vapauden ja asettaa niiden vastakohtaksi politiikan ja vallan.

Friedmanien romanssissa talouden substanssi (hinnat, kysyntä, raha ja niin edelleen) vain on sinänsä. Talous on kilpailua avoimilla markkinoilla, joilla esiintyvät taloudelliset tosiasiat ovat poliittisesti, moraalisesti ja sosiaalisesti ongelmattomia. Ne ovat sopimuksia, sillä

”Adam Smith’s key insight was that both parties to an exchange can benefit and that, *so long as cooperation is strictly voluntary*, no exchange will take place unless both parties do benefit. No external force, no coercion, no violation of freedom is necessary to produce cooperation among individuals all of whom can benefit.” (Friedman 1980, 1-2, kurssiivi alkuperäinen.)

West painottaa samaa vapaaehtoisuuden periaatetta. Smithin kriittisissä aikalaishuomioissa ei ollut kyse vieraantumisesta tai riistosta, vaan yksilöt säilyttivät vapautensa ja henkisen autonomian. Työhön, palveluihin ja kauppaan liittyvä vaihdanta tapahtuu kaikissa tapauksissa yksilöiden vapain päätöksin, West teroittaa. (West 1975, 549, passim.)

Suvereenin vapaaehtoisuuden vaatimus siirtyy Friedmaneilla poliittisen toiminnan analyysiin. Heidän politiikan käsityksensä perustuu kauttaaltaan universaalin voluntarismien leimaamiin ennako-oletuksiin: kaiken toiminnan tulee olla tietoista, autonomista ja vapaata päätöksentekoa samalla tavalla kuin uusklassinen taloustiede olettaa yksilön toimivan rationaalisesti omaa hyötyään maksimoiden. Heidän ajatuksensa pitää politiikkaa etujen ja tavoitteiden ajamiseen pyrkivänä toimintana tarjoaisi mielenkiintoisen mahdollisuuden politiikan ymmärtämiseen. Tilaisuus kuitenkin vesittyä, koska Friedmanit ottavat lähtökohdaksi politiikan tekemisen tasavertaisten kumppaneiden sopimuksina. Tältä pohjalta heidän romanssinsa on täysin kykenemätön ymmärtämään vallan rakentavaa merkitystä politiikassa tai politiikkaa moniulotteisessa ja kontingentissa pelitilanteessa tapahtuvana ilmiönä ylipäättään.

Friedmanien kirjan nimi kertoo kieltävään poliittisuuteen taipuvaisen romanssin poliitikankäsityksestä olennaisimman. *Free to Choose* muistuttaa yksilöä siitä, että kaiken voi ja on voitava tietoisesti valita. Sama ohje ja samalla selitystapa koskevat niin taloutta kuin politiikkaakin. Valtion olemusta pohtiessaan Friedmanit toteavat, että ”to some extent government is a form of voluntary cooperation”; se on valinta, joka arvioidaan tehokkaimmaksi (Friedman 1980, 27). Valtio (”government”) on heidän mukaansa luotu takaamaan henkilökohtainen vapaus (Friedman 1980, 130). Friedmanit näyttävät puhuvan paitsi yhteiskuntafilosofisessa myös aivan historiallisessa mielessä, sillä he pohtivat Yhdysvaltain perustuslakia. Yhdysvaltain synty eräänlaisesta valtiollisesta tyhjiöstä, ikään kuin luonnontilasta, yhteisellä sopimuksella, on selvästikin tehnyt heihin suuren vaikutuksen. Friedmanien edustaman libertarianismin sopimusteoreettiset aatteelliset juuret tulevat näin esiin.

Voluntarismin ihanteita vasten Yhdysvaltain hallituksen toiminta on Friedmaneille kuitenkin ollut pettymys. He toteavat weberiläisin sanankääntein valtion olevan pakkovallan monopoli, jonka leviämistä heidän kirjansa tutkii (Friedman 1980, 28). Pakkoon perustuvan valtion eristäminen muusta elämästä onnistuu, koska Friedmanien skeema perustuu ajatukseen valtion/vallan ja talouden/vapauden vastakkainasettelusta. Myös Ekelund ja Hébert tekevät jaon valtion edustamaan rajoittavaan politiikkaan ja itsesäätyvään talouteen, jonka optimaalista toimintaa byrokraatit häiritsevät. Friedmanien lailla he ilmaisevat huolensa valtion tehtävien paisumisesta verrattuna siihen, minkä Smith arvioi tarpeelliseksi. (Ekelund & Hébert 1983, 86, 104.) Adam Smith -instituutin sivuilla Forsyth vertaa 1970-luvun Britanniaa kylmän sodan sosialistiseen leiriin, jotka molemmat ovat sittemmin avautuneet vapaudelle. Hän puhuu ”markkinoiden vihollisista”, joiden tarkoituksena on estää vapaiden markkinoiden luova toiminta. (Forsyth 2003.)

Vallitsevasta taloustieteestä lainattu idealisoitu käsitys politiikasta johtaa ymmärrettävästi reaali maailmassa havaittavan politiikan hylkäämiseen. Friedmaneille politiikan ongelma on sen tulkinnanvaraisuus, joka mahdollistaa erilaisten intressiryhmien kokoontumisen ja laittaa liikkeelle pyrkimykset päästä muotoilemaan yhteinen hyvä. Esimerkkinä he viittaavat ajatukseen tasa-arvosta reiluutena, joka ”is not an objectively determined concept” (Friedman 1980, 135). Vallan fragmentaatio ja faktioiden ristiriitaiset politiikat asettavat erityiset edut yleisen edelle (Friedman 1980, 292). Käytännön politiikka ei ole Friedmanien romanssille riittävän selvää, lainomaista, objektiivista ja yksiselitteistä. Siksi politiikkaa edustava valtio tulee rajata mahdollisimman pieneksi, mahdollisimman paljon voluntaristisen päätöksen mukaiseksi. Poliitiikkaa on vain se, jonka tietoisesti ja vapaaehtoisella päätöksellä sallitaan olevan politiikkaa.

Politiikan ikävistä puolista päästään Friedmanien mukaan eroon määrittelemällä politiikan tehtävät ja rajat mahdollisimman tarkasti. Friedmanit lisäisivät Yhdysvaltain perustuslakiin

liitteeksi ”economic Bill of Rights”, jonka tarkoituksena on taata mahdollisimman suuri vapaus valita. Kaikista pahimpana uhkana demokratioille he pitävät valtion tehtävien kasvua ja vallan keskittymistä. (Friedman 1980, 294-5, 299, 309.) Friedmanit päätyvät pohtimaan samankaltaisia byrokratian, valtion, demokratian ja politiikan ongelmia modernissa massayhteiskunnassa kuin poliittisen sosiologian klassikot Gaetano Mosca (1965, passim, 50-70, 394-494), Robert Michels (1986, passim, 250-275) ja Max Weber (1978, passim) tai myöhempi demokratiatutkimus, esimerkiksi Norberto Bobbio (1997, passim) tai Roald Dahl (1989, passim, 37-64, 265-279).

Edellä tarkastellut Smith-romanssit edustavat sellaista politiikkaan ehdottoman kielteisesti suhtautuvaa ajattelua, jota vastaan ekonomismikritiikki on ilmoittanut hyökkäävänsä. Smith-romanssien välittämä ekonomistinen asenne on sekä globaalia uusliberalismia vastaan kamppailevan Bourdieun että demokratiaa kaventavaa ekonomismia tutkivan Teivaisen kritiikin kohde. He haluavat osoittaa ekonomismin poliittisuuden, aivan kuten Smith-komedia tavoittelee romanttisen tulkinnan oikaisemista Smithin poliittisella filosofialla. Winch (1978, 166) arvostelee suorasanaisesti politiikan taloudellisia tulkintoja, jollaisena ainakin Friedmanien narratiivia voidaan pitää.

Tyypillinen ekonomismikriittinen argumentti tiivistyy oivallisesti Antonio Gramscin *Vankilavihkoissa* julkaistun kirjoituksen ”*Ekonomismin*” teoreettisia ja käytännöllisiä piirteitä alkukappaleissa. Gramsci väittää ekonomismin siementen löytyvän englantilaisten klassisten taloustieteilijöiden aloittamasta taloushistoriallisesta ajattelusta. Liberaalin ekonomismin suurin virhe on jako poliittiseen yhteiskuntaan ja kansalaisyhteiskuntaan. Vastakkainasettelulla saattaa Gramscin mukaan olla metodologisia perusteita, mutta sitä ei voida pitää kuvauksena todellisuudesta, jollaiseksi se esitetään. Taloudellista ja poliittista ei voida erottaa toisistaan. (Gramsci 1982, 70-71.) Samassa hengessä uusliberalismia arvosteleva Bourdieu vaatii taloudellisen ja sosiaalisen välisten keinokeinoisten raja-aitojen kaatamista.

Talouden ja politiikan erottamista vastaan puhuu myös saksalainen filosofi Carl Schmitt. Hän ei tosin käytä termiä ekonomismi, mutta hänen näkökulmansa tulee varsin lähelle ekonomismikritiikille ominaisia kantoja. Schmittin politiikanteoriaa ruotivan Eckard Bolsingerin mukaan Schmitt reagoi ympärillään havaitsemaansa taloudelliseen, tekniseen ja oikeudelliseen rationalisoitumiskehitykseen, joka oli hänen mielestään johtanut vallan katoamiseen valtiolta ja politiikalta. Niinpä Schmitt päätyi kehittämään perustavaa teoriaa politiikasta ilmiönä ja toimintana korostaen politiikan autonomiaa ja eliminoimattomuutta huolimatta yleisen rationalisoitumisen paineista. (Bolsinger 2001, 104-105, 109.)

Schmittin päävastustaja on 1800-luvulla kukkaansa puhjennut liberalismi ja sen maailmankuva ja ihmiskäsitys. Liberalismin suurimpana ongelmana Schmitt pitää kyvyttömyyttä ymmärtää ja selittää politiikka, valtiota ja valtaa. Päinvastoin, liberalismille tyypillinen taloudellinen

rationaliteetti ja individualistinen etiikka ja kulttuuri alistavat poliittisen alueen, neutralisoivat ja asettavat syrjään. Schmitt syyttää talousvetoista liberalismia eri elämänalueiden (talous, kulttuuri, uskonto, tekniikka) vapauttamisesta, autonomisoimisesta ja eristämisestä suhteessa poliittiseen. 1800-luku näyttöytyy Schmittille aikana, jolloin liberalismi rakensi neutraalia valtiota ajatuksenaan valtion ja kansalaisyhteiskunnan selvä jako. Schmittin mielestä kyse on kuitenkin vain tarkoituksella rakennetusta neutraalisuuden vaikutelmasta, joka peitti alueen sen, että kansalaisyhteiskunta oli integroinut itsensä valtioksi aiemmin kammitetun absoluuttisen valtion tilalle. (Schmitt 1976, 22-25, 44-45, 71-72.) Schmitt tarkoittaa tällä sitä, että modernista yhteiskunnasta oli tullut *potentiaalisesti* läpeensä poliittinen. Poliitiikka ei enää rajoitu yksinvaltaiseen valtioon (monarkkiin), vaan sen on mahdollista tulla läsnä olevaksi missä vain, missä syntyy konflikti ja sen pohjalta jakoja.

Schmittin liberalismikritiikki osuu terävästi kiellettyä poliittisuutta edustavaan ekonomismiin ja sen kuvaan politiikan ja talouden suhteesta. Friedmanit esittävät uudeksi ”vapaan yhteiskunnan” politiikaksi minimalistista ratkaisua, jossa keskitytään negatiivisen vapauden maksimointiin. Bolsinger (2001, 119) muistuttaa, ettei politiikka voi Schmittin mukaan kadota kokonaan; itse asiassa poliittisen vallan kaventaminenkin edellyttää ensin onnistunutta herruutta, joka takaa riittävän tasapainoiset olosuhteet vapaaehtoiselle pidättäytymiselle. Friedmanien pyrkimys irti politiikasta ei sikäli onnistu. Jos valtaa kavennetaan, se on vallan itsensä vapaaehtoista toimintaa, ei sen poissaoloa.

Toiseksi Schmitt puuttuu liberalismiin perusoletukseen talouden hyvydestä ja oikeudenmukaisuudesta ja politiikan pahuudesta (Schmitt 1976, 77; Ojakangas 2004, 24). Juuri näin Friedmanit asettavat valtion edustama politiikan ja vallan vastakkain talouden ja vapauden kanssa. Jako perustuu kuvitelmaan, että politiikassa tapahtuvat ikävät konfliktit voidaan aina taltuttaa, ottaa haltuun ja rajata. Taloudessa konflikteja ei samassa mielessä edes synny, koska tällöin kyse on yksilöiden kilpailutilanteesta tekemistä voluntaristisista päätöksistä. Friedmanien politiikan käsityksestä välittyy romanssille tyypillinen konfliktisuuden jättäminen syrjään. Schmitt sen sijaan rakentaa oman teoriansa nimenomaan sen pohjalle, että konflikti selittää ja luo poliittisen (Schmitt 1976, 26-29, passim).

Koska taloutta ja politiikkaa ei Gramscin ja Schmittin mukaan voida erottaa toisistaan, on talous itsessään heille poliittista. Ihmisyhteisössä luonnostaan vallitseva herruus ei Schmittin politiikanteorian mukaan voi vain kadota, vaikka talous ja tekniikka lävistävät yhteiskunnan. Niiden rationaalistava voittokulku on jonkun etu, poliittinen päätös. Näennäinen ”taistelu politiikkaa vastaan” on jo poliittisen vallan käyttöä. (Bolsinger 2001, 120.) Gramsci ajattelee talouden poliittisuudesta melko samalla tavalla:

”But since in actual reality civil society and State are one and the same, it must be made clear that *laissez-faire* too is a form of State ’regulation’, introduced and maintained by legislative and coercive means. It is a deliberate policy, conscious of its own ends, and not the spontaneous, automatic expression of economic facts. Consequently, *laissez-faire* liberalism is a political programme, designed to change – in so far as it is victorious – a State’s leading personnel, and to change the economic programme of the State itself – in other words the distribution of the national income.” (Gramsci 1980, 160.)²⁵

Lainauksessa Gramsci esittää ekonomismikritiikin tärkeimmän ajatuksen, jonka mukaan talous on poliittista – ja ekonomismi itse poliittinen idea. Vain-taloudelliseksi tekeentävä *laissez faire* -ajattelu käyttää yhtä lailla politiikkaan liittyviä päättämisen ja pakottamisen keinoja. Gramsci toteaa ekonomismin itse vaativan samoja ”coercive means”, joista se politiikkaa syyttää. Nimenomaan poliittisen yhteiskunnan pakkoluonne on ollut Friedmanien edustaman libertarianismin hampaissa 1900-luvun jälkipuoliskolla. Libertarismien tavoittelemalla vapaan yhteiskunnan keskeisin ominaisuus on pakottamisen (”coercion”) minimointi, eli mahdollisimman paljon vapautta mahdollisimman monelle, minkä ajattelutavan sankarillisena esimerkkinä pidetään romanttisen Smithin *laissez faire* -filosofiaa. Friedmanien kavahtama pakkovalan monopoli ja sen pelätty laajeneminen kuvastaa juuri poliittisen yhteiskunnan ja kansalaisyhteiskunnan jyrkkää erottamista, johon Gramscin kritiikki iskee.

Gramsci riistää ekonomismilta sen autonomisen taloudellisen hahmon ja paljastaa ekonomismin tarkoitukselliseksi politiikaksi, ”deliberate policy”, jolla on omat tavoitteensa ja välineensä. Ekonomismi on päätös toimintalinjasta. Sen kuvaama yhteiskunta ei näin ollen vain synny jostakin yhteiskunnallisesta miehestä vähäpätöisestä taloudellisesta tapahtumisesta, vaan on poliittinen ohjelma, joka vaatii toteutuakseen toimintaa tavoitteiden eteen. Lainaus paljastaakin Gramscin käsityksen tällaisen poliittisen toiminnan perustavasta olemuksesta. Hän nimittäin siirtää Machiavellin politiikanteoriaa teollisen luokkayhteiskunnan kamppailuihin. Hän näkee poliittisen toiminnan nimenomaan vaihtelevassa tilassa tapahtuvaksi tavoitteelliseksi työksi, jossa ei kuitenkaan voida olla varmoja siitä, että omat päämäärät toteutuvat sellaisinaan. Kontingentiin politiikkaan viitattaava ”in so far as it is victorious” ei jää tarpeettomaksi sivulauseeksi, vaan alleviivaa Gramscin kritisoiman ekonomismin poliittisuutta sekä politiikan luonteeseen kuuluvaa sattumaa tai onnea (Machiavellin ”fortuna”).

²⁵ Käytän tässä englanninkielistä käännöstä, jossa esiintyvät omalle näkökulmalleni olennaiset ilmaukset ”*laissez-faire liberalism*” ja ”coercive”. Suomenkielisessä tekstissä niiden sijaan käytetään ”vapaakauppaideologiaa” ja ”pakkoa” (Gramsci 1982, 71).

Ekonomismi on siis poliittista toimintaa tihevä ajatusmalli, vaikka sen ilmiösu viittäisikin keskittymiseen taloudellisiin seikkoihin. Myös kiellettyä poliittisuutta ilmentävä ekonomistinen asenne tekee aktiivista käsitepoliittista työtä (Palonen); ”talouden” ja ”politiikan” rakentaminen ekonomistisessa narratiivissa on innovatiivisen ideologin (Skinner) käsityötä kenties tavanomaisen kuuloisilla, mutta poliittiselta merkitykseltään tiheytyneillä käsitteillä. Talouden ja politiikan erottaminen, eristäminen ja autonomisointi on Gramscin tai Teivaisen kritisoimissa ekonomisteissa, Schmittin liberalismissa tai Bourdieun uusliberalismissa itsessään poliittista toimintaa.

Kun kritiikki toteaa ekonomismin peitetyn ja kiistetyn poliittisuuden, se siirtää talouden poliittisen analyysin alueelle. Bourdieu ja Teivainen pyrkivät näet samaan lopputulokseen. Heidän vakaumuksenaan on uudelleenpolitisoida autonomiseksi julistettu talous kyseenalaistamalla lainomaisuus ja palauttamalla taloudellinen päätöksenteko demokraattiseen valvontaan. Spatiaaliseen kielenkäyttöön sovitettuna he valtaavat politiikan toimialueen takaisin. Artikkelissaan politiikan kasanaston topologiasta ja historiallisista muutoksista Palonen pohtii toiminnallistettuja politiikan käsitteitä, joissa politiikasta kyetään puhumaan epävarmana ja muuttuvana aktiviteettina kontingentissa ympäristössä. Politisointi on näin ymmärrettynä poliittisen²⁶ alan laajentamista tai jonkin ilmiön tulkitsemista poliittiseksi. (Palonen 1993, 6-12.) Ekonomismikritiikki katsoo omaksi tehtäväkseen autonomiseksi kuvatun talouden palauttamisen sellaisten ilmiöiden joukkoon, joista kritiikki katsoo voitavan puhua poliittisina.

Toisaalta kritiikki syyttää ekonomismia vastakkaisista pyrkimyksistä irrottaa talous politiikasta. Schmitt vastusti osaltaan liberalismia, koska katsoi sen depolitisoivan ja neutralisoivan yhteiskuntaa ja kätkevän todellisen vallan näkymättömiin. Schmittin ”Entpolitisierung” mielessään Palonen (1993, 10-13) määrittelee depolitisoinnin toiminnaksi, jolla kavennetaan poliittisen alaa, tai jossa jokin aikaisemmin poliittinen tulkitaan uudelleen epäpoliittiseksi. Ekonomistista depolitisointia itseäänkin voidaan tutkia poliittisena toimintana. Näin ollen talouden depolitisointi on politikointia. Se on vieläpä erityisen voimakkaasti poliittista, mutta ei Schmittin (1976, 51) mukaan kuitenkaan täysin onnistu, koska maailmaa ei voida julistuksilla tyhjentyvästi depolitisoida.

Ekonomismin taloudellisen ilmiön lomaan mahtuu erilaista tavoitteellista poliittista toimintaa. Palonen liittääkin depolitisoinnin rinnalle sen erottamattomaksi käsitteelliseksi vastinpariksi politikoinnin, joka tulisi ymmärtää yleisesti toimimiseksi poliittisesti unohtaen sen pejoratiivisen merkityksen, joka viittaa politiikkaan vain sektorina. Jos politisointi luo ajassa liikkuvalla uudelleentulkinnallaan pelitilaa, politikointi tapahtuu nykyisyydessä ja tuon kentän rajoissa toteuttaen sen suomia mahdollisuuksia. Depolitisoinnin tapauksessa taattua pelitilaa yritetään kaventaa, mikä

²⁶ Poliittinen ymmärrettynä substantiiviksi Schmittin (1976) tavoin.

itsessään on politikoivaa toimintaa, vieläpä erittäin tihentyntä sellaista. Tulevaisuuden poliittinen horisontti halutaan sulkea ja peli muuntaa ei-poliittisen alueen ongelmaksi. Tällöin poliittinen näyttäytyy helposti sektorina, jolta voidaan poistua. (Palonen 1993, 10-13.) Palonen (ja Korhonen luvussa 5.2.) seuraa tässä Schmittin käsitystä, ettei politiikka ole mikään erillinen alue, vaan ihmiselämää kauttaaltaan lävistävä toiminnallinen potentia. Poliittinen on mahdollinen ominaisuus kaikilla elämänalueilla – siksi Schmitt ei puhukaan politiikasta, vaan poliittisesta substantivoituna adjektiivina. Poliittisella ei ole mitään tiettyä sisältöä, aihetta tai omaa energiaa. Se on vain toiminnan muoto, logiikka ja intensiteetti. (Schmitt 1932, 29-30, 37-38; Bolsinger 2001, 111-116; Ojakangas 2004, 64.) Schmittin poliittinen on johdanto-luvussa mainittu *primus inter pares*, Seppäsen primaatti.

Kielletyn poliittisuuden Smith-romansseissa talouden yhtymäkohdat politiikkaan perinteisessä mielessä katkaistaan. Luonnollisen vapauden yhteiskunnassa näkymätön käsi tuottaa yhteiskunnallisesti tavoiteltavan olotilan ilman erityistä, tietoista ja tarkoituksellista panosta. Poliittikka talouden dynamiikkaa häiritsevänä tekijänä minimoidaan ja se asetetaan turvallisen etäisyyden päähän. Adam Smith -instituutin verkkosivuilla Leo Rosten (2003, kurssiivi O.E.) kirjoittaa:

”the freedom to venture, to risk gain or loss, in a class-free and *depoliticized* marketplace, must nourish, as no other economic system can, the priceless growth and strengths of individual liberty.”

Kaupallista yhteiskuntaa leimaavat vapaat markkinat ovat Smith-romanssissa mekanismi ratkaista ongelmia politiikan ulkopuolella, depolitisoidussa tilassa. Poliittikka on jokin toinen paikka taloudesta toisaalla, jonne astumista romanssi suosittelee välttämään. Jäljelle jäävä politiikka on markkinoiden ylijäämä: vapauden, yleisen turvallisuuden ja oikeuslaitoksen takaava alue, Adam Smith -instituutin (2003) ”politically practicable and economically viable”. Se vastaa libertaaria hokemaa ”sound policies”, jota vasten nykymenoa tarkkaillaan.

Poliittikkaan kielteisesti suhtautuvan Smith-romanssin metafysiikka perustuu eksklusiivisen rajan asettamiseen talouden ja politiikan välille. Tässä suhteessa romanssi ei oikeastaan eroa paljonkaan komediasta. Molemmat käsittävät politiikan mielellään spatiaalisten kielikuvien ja rajojen rakentamisen tai toisaalta niiden ylittämisen kautta. Romanssin strategia on politiikan patoaminen, komedia taas pyrkii valloittamaan talouden.

Romanssin politiikkakäsitys osoittautuu siis vähintään yhtä kapeaksi kuin tutkituilla komedioilla. Tässä suhteessa paljastuu mielenkiintoiseksi narratologi Czarniawskan (2004, 83) huomautus, että ”ending-embedded plots are typical of conventional social science theories, whereas outcome-embedded plots typify theories that allow contingencies”. Smith-romanssi ja komedia eivät ole yhteiskuntatieteen teorioita, mutta ne kuvaavat toimintaa. Ne molemmat ovat kiinnittyneitä

(vertaa Czarniawskan ”embedded”) edistykseen ja hyvään yhteiskuntaan päämääräänä. Romanssin lopunperäinen tavoite on ideaalinen kaupallinen vaihe, komediassa taas jonkinlainen filosofi-Smithin hyvä yhteiskunta, sivilisaatio. Kummallakin narratiivilla on oma edistyksellinen määrän-päänsä, jota vasten kehitystä tarkastellaan. Romanssiin ja komediaan verrattuna satiirin ironinen asenne voisi kenties vapauttaa ”Adam Smithin” politiikan merkitsemään avointa tulemistä ennalta lukkoonlyötyjen päämäärien sijaan. Satiirinen Smith-tulkinta saattaisi avata aiempaa hedelmällisempiä mahdollisuuksia kontingenteille poliittisille tulemille (vertaa ”outcome” yllä). Se vastaisi myös positiivisesti Czarniawskan (2004, 12-13) kaipuuseen postmoderneista, edistyksen ja emansipaation kaltaisten suurten kertomusten kuoleman jälkeisistä narratiiveista.

Ekonomismin poliittisuuden pohdinnan lisäksi on vielä mahdollista kysyä Whiten ironisen asenteen perään: tuntevatko tässä luvussa käsitellyt Smith-narratiivit *itsensä* poliittiseksi, vai sittenkin apoliittiseksi, riippumattomaksi siitä ”alueesta”, jota ne kutsuvat politiikaksi? Kiistetyyn poliittisuuden ekonomismiin taipuvainen romanssi tuskin tunnistaa itseään narratiiviksi, jollaisille poliittisuus on ominaispiirre. Komedia ja tragedia taas huomauttavat mielellään, että niiden (toisinaan liberaali-kapitalistiseksi tulkinnaksi kutsuttu) vastustaja on luonteeltaan poliittinen. Eri asia on, näkevätkö narratiivit saman itsessään. Komedia osoittaa useassa kohdin Whiten kontekstualismia, mutta löytyykö siitä myös itseironista asennetta? Kaikkiaan komedia ei näytä olevan sen herkempi omalle Smith-tulkinnalleen politikointina kuin muutkaan narratiivit.

6. Lopuksi

Lähdin tutkimuksessani liikkeelle yleisestä mielenkiinnosta talouden ja politiikan suhteisiin. Aiheesta käytävää akateemista ja populaarikeskustelua hallitsevat kysymykset globalisaatiosta ja politiikan mahdollisuuksista talouden vallan voimistuessa. Päätin hakea nyky-yhteiskuntaa koskettaviin huoliin kaikupohjaa länsimaisen ajattelun historiasta tuomalla skotlantilaisen Adam Smithin samaan debattiin.

Tutkimuskohteeni muodostivat eräät valikoidut Smith-tulkinnat, jotka ottivat tavalla tai toisella kantaa hänen taloudellis-poliittiseen ajatteluunsa. Totunnaisia rajoja rikkoen valitsin mukaan sekä otteita eri tieteistä että populaaritekstejä, joita heijastelin Smithin alkuperäistekstien kautta. Käsittelin tulkintoja narratiiveina, joissa tiivistyvät yhteen historiallisen kertomuksellisuuden, tulkinnan ja poliittisuuden elementit. Narratologinen analyysini perustui Hayden Whiten metahistorian teoriaan, joka jakaa narratiivit neljään kategoriaan: romanssiin, komediaan, tragediaan ja satiiiriin.

Nelijaon soveltaminen valitsemiini narratiiveihin osoittautui yllättävän ongelmattomaksi ja vain yksi (Cropsey 1975) jäi hieman epäselväksi rajatapaukseksi komedian ja tragedian välissä. Kunkin Smith-narratiivin perustyyppin kohdalla selittäviä tekijöitä olivat Whiten esittelemät erilaiset rakenteelliset seikat sekä erityisesti Smithin tapaukseen liittyvät tekijät kuten yksilön rooli suhteessa yhteisöön, edistysuskon voimakkuus ja Smithin pääteosten välinen problematiikka. Luvussa 4. tyypitellyt Smith-narratiivien perusmuodot eivät rakenteellisilta tekijöiltään vastanneet Whiten 1800-luvulta analysoimia mallitapauksia. Poikkeuksen tekee ainoastaan Smith-tragedia. Eri narratiivien muodoissa oli myös havaittavissa selkeää historiallista yhteensopimattomuutta Smithin aikalaistaustan kanssa. Tällaiset käsitehistorialliset katkokset ja jännitteet osoittavat, kuinka ”Adam Smithiä” on 1800-luvulta tähän päivään asti politisoitu ja hänen hahmollaan politikoitu.

Tutkimuksen eräänä tärkeimpänä tehtävänä oli Smith-narratiivien tyypittely ja yhteisten piirteiden pohdinta. Yleisellä tasolla liitin tähän ryhmittelyyn myös ”Adam Smithiä” suurelle yleisölle rakentavat ideologiat tai poliittiset katsomukset. Niinpä Smith-narratiivien tutkimuksen jatko voisikin tältä pohjalta suuntautua Smithin populaariin käyttöön vaikkapa kansainvälisessä lehdistössä. Erinomainen tutkimuskohde olisi ”Adam Smith” *the Economist*issa, joka on aikoinaan perustettu Smithin elämäntyön jatkajaksi. Millaista Smithiä lehdistö kertoo suhteessa kansainväliseen kauppaan, globalisaatioon tai valtion tehtäviin? Toisentyypinen jatkomahdollisuus koskee akateemista Smith-tutkimusta ja siellä rakennettuja narratiiveja. Oman tutkimukseni perusteella akateemista maailmaa jakavat perustavanlaatuisesti samantyyppiset tekijät kuin kevyempääkin Smith-keskustelua.

Narratiivisten muotojen hahmottelun lomassa nousee kysymys narratiivien suhteesta alkuperäisteksteihin. Mitä näistä ”Adam Smitheistä” siis oikein pitäisi ajatella? Kysymys onko joku niistä oikea tulkinta historiallisen henkilön ajatuksista tai edes eniten oikeassa, on suhteellisen mielenkiinnoton – ainakin jos ajatellaan, että tekstit ovat kirjoittajansa niistä luovuttua täysin vapaasti tulkinnoille. Oikean tulkinnan valinnasta kieltäytyvä ajattelutapa lähtee siitä, että kirjoittajalla ei ole monopolioikeutta tekstinsä tulkintaan, eikä tulkinnan oikeellisuutta voida missään korrespondenssin mielessä tarkistaa alkuperäislähteestä. Tekstin jokainen lukija lienee mielestään oikean tulkinnan jäljillä.

Mutta koska kaikki ovat sidottuja suhtautumaan tutkimuskohteeseensa jollakin lailla, on parasta yrittää selventää hieman omaa näkökantaani. Arvion antaminen on tosin useissa kohdin mahdotonta. Smith-narratiivien käyttämästä juonellistamisesta, troopeista tai rakenteellisesta historianselityksestä ei mielestäni voida sanoa mikä niistä kuvastaisi parhaiten Smithiä. Oikeastaan arviointi on kohdistettavissa ainoastaan narratiivien lähteiden käyttöön ja käsitehistorialliseen asenteeseen. Näiden tekijöiden valossa eräiden komedioiden pyrkimys Smithin tuotannon kokonaisuuden tutkimiseen ja kontekstuaaliseen asenne näyttävät vakuuttavammilta kuin muilla narratiiveilla. Romanssi ja romanttiseen karrikointiin taktisessa tarkoituksessa taipuvainen tragedia lukevat Smithiä hieman kapeammin ja ovat taipuvaisia käyttämään sellaisia käsitteitä ja luokitteluja, jotka eivät selvästikään kuuluneet Smithin elämänpiiriin (”kapitalismi”, ”yrittäjä”, ”teollisuus”, ”vieraantumisen”). Toisaalta usein juuri ne muodostavat narratiivien poliittisen ajattelun terävän kärjen: Smithiä pidetään romanttisesti kapitalismin profeettana tai traagisesti vieraantumisen ensimmäisenä, tosin sokeana, todistajana. Osaltaan tällaiset käsitteet paljastavat ”Adam Smithin” poliittisen käytön edelleen pitkälti perustuvan 1800-luvulla syntyneisiin traditioihin. Samaa hengenvetoon on syytä huomauttaa, ettei ole mitään syytä olettaa, että komedian piirissä – erityisesti populaareissa muodoissaan – ei voitaisi päätyä samankaltaiseen Smithin poliittiseen käyttöön. On myös hyvä muistaa, että Whiten narratiivien nelijako on vain heuristinen työkalu. Yksittäiset komediat tai tragediat eroavat toisistaan huomattavasti, vaikka niillä onkin joitain rakenteellisesti perustavalta asenteeltaan yhteneväisiä ominaisuuksia. Yksi saattaa olla paremmin perusteltu kuin toinen. Lähdekriittisyys ja kontekstin tarkastelu auttavat jossain määrin, mutta eivät poista kunkin ”Adam Smithin” poliittisuutta.

Narratiivien paremmuutta tärkeämpää on niiden omaksumien ekonomismikäsitteiden tutkiminen. Kuvasin lyhyesti ekonomismin syntyä marxilaisessa ajattelussa ja sen leviämistä merkitykseltään hyvin vaihtelevaan länsimaiseen käyttöön. Määrittelin ekonomismin talouden ensisijaisuudeksi suhteessa politiikkaan, mikä on yleisydessään käyttökelpoinen kuvaamaan talouden ja politiikan suhdetta Smithin ajattelussa sekä negatiivisessa että positiivisessa sävyssä. Tutkimalla

eräitä erityisteemoja Smithillä pääsin käsiksi narratiivien spesifeihin ekonomismitulkintoihin. Näkymättömän käden periaate ja luonnollisen vapauden järjestelmä koetaan Smith-tragediassa ja osittain komediassa ekonomistisena uhkana politiikalle. Varauksellisuus näkyy komedian pyrkimyksessä etsiä Smithin positiivista politiikkaa, jota edustavat valtiolle annetut pelkkää turvallisuuden takaamista laajemmat tehtävät sekä politiikka yhteiskunnallista vakautta ylläpitävänä valtiomiestaitona. Romanssille Smithin epäilevä suhtautuminen politiikkaan ei ole ongelma. Narratiivit eroavat toisistaan myös, kun tarkastellaan ekonomismia mahdollisuutena toteuttaa poliittisia päämääriä. Kaupankäynnin sivilisoiva voima näkyy romanssissa ennen kaikkea kansainvälisenä rauhana, yhteiskunnallisena vakautena ja yksilönvapauksina. Poliittinen ja sosiaalinen edistys syntyy omaa etuaan ajavien yksilöiden taloudellisesta toiminnasta. Komedia taas painottaa enemmän tunteiden ja sympatian moraalista edistystä sekä poliittisia toimia vaativaa tasa-arvoa.

Asetin tehtäväkseni selvittää myös sitä, millaisen tilan ekonomismissa Smith-tulkinnat varaavat politiikalle. Keskityin työn lopussa lähinnä muutosta etsiviin, diakronisiin narratiiveihin eli romanssiin ja komediaan. Komediassa ekonomismiin liittyy avoin poliittisuus, mikä merkitsee ekonomismin altistamista julkiselle päätöksenteolle ja toimeenpanevalla valtiovallalla. Smith-komedian politiikkakäsitys osoittautuikin melko kapea-alaiseksi, koska politiikkaa narratiivista löytyi vain poliittisessa järjestelmässä (*polity*) tapahtuvan kamppailun (*politics*) ja tuloksena syntyvän linjan (*policy*) merkityksissä. Poliittista on komediassa vain se mikä nimetään ja rajataan julkisesti politiikaksi. Komedia tulee käsityksellään lähelle eräiden ekonomismikriittisten puheenvuorojen tapaa ymmärtää politiikka alueeksi.

Tutkituista romansseista suurin osa kiistää, että ekonomismiin liittyisi mitään poliittista väitettä tai ohjelmaa. Ekonomismi ei yksinkertaisesti ole romanttiselle Smithille poliittinen, vaan taloudellinen järjestely, joka perustelee itse itsensä. Romanssin ekonomismiin liittyy yksinkertaistettu käsitys politiikasta vapaaehtoisena sopimuksena, joka solmitaan omaa etua ajavien ja valtaa tavoittelevien yksilöiden markkinoilla. Markkinametaforan tarjoamat lähtökohdat politiikan konfliktisuuden ymmärtämiseen murenevat ideaaliin kuvaukseen voluntaristisesta ongelmattomuudesta ja vahvasti pejoratiiviseen käsitykseen vallasta. Romanssi asettaa elimellisesti vastakkain yhtäältä vallan ja politiikan ja toisaalta vapauden ja markkinat, mitä Antonio Gramsci ja Carl Schmitt pitävät liberalistisen ekonomismin perustavana virheenä. He toteavat kielletynkin poliittisuuden takaa löytyvän tietoisien ja tarkoituksellisten poliittisten ohjelman.

Romanssille – ja miksei komediallekin – olisi avoinna myös toisenlaisen ekonomismin mahdollisuus. Huomaamattoman poliittisuuden idea nojaa muistutukseen siitä, että talouden asettamisen toiminnan nimittäjäksi ei tarvitse välttämättä tarkoittaa poliittisuuden puuttumista.

Päinvastoin, siellä missä avoimella poliittisuudella ei ole onnistumisen edellytyksiä, talouteen keskittyvä ekonomismi voi olla paras keino saavuttaa asetetut poliittiset tavoitteet.

Voi kuitenkin kysyä, onko huomaamattomalla ja kiistetyllä poliittisuudella sittenkään kovin suurta eroa? Jos poliittisuus ehdottomasti kiistämällä päästään tavoiteltuihin lopputuloksiin, eikö se silloin ole mitä tehokkainta politiikkaa? Kummassakaan tapauksessa poliittisuus ei ole erityisesti esillä ja ekonomismi voi palvella tarkoisperiään hyvin juuri siksi, eli olla hyvää politiikkaa. Huomaamattoman ja kiistetyn politiikan eron osoittaminen saattaakin olla tärkeintä politiikantutkimukselle itselleen. Kun joku kiistää oman poliittisuutensa, hän astuu tulkinnan poliittisuuteen taker-tuneen tutkijan varpaille ja saa tämän puolustamaan omaa reviiriään.

Vakavammin ajateltuna kyse on kuitenkin siitä, että avoin poliittisuus on moderneissa demokraattisissa yhteiskunnissa hyve. Avoin ja julkinen päätöksenteko, poliittinen vastuullisuus, läpinäkyvyys ja demokraattisuus ovat tärkeinä pidettyjä arvoja. Liberalismia kitkerästi arvostellut Carl Schmitt (1976, 77) kirjoittaa:

”[a] domination of men based upon pure economics must appear a terrible deception if, by remaining nonpolitical, it thereby evades political responsibility and visibility.”

Vastuullisuutta ja avoimuutta vaativien arvostusten huomioonottaminen voi olla politiikan onnistu-misen kannalta parempi vaihtoehto kuin poliittisuuden piilottaminen ja ehdoton kieltäminen.

Ekonomismia ja politiikan mahdollisuuksia koskevien käsitysten taustalla vaikuttaa narratiivien usko edistykseen ja sen realisoimisen keinoihin. Edistys on myös se tekijä, joka linkit-tää kunkin ”Adam Smithin” päivänpolttaviin ongelmiin ja niihin ratkaisuja tarjoaviin ideologioihin; Smith toimii lähteenä pohtia paremman huomisen saavuttamista. Edistysusko on mielestäni erotta-mattomin osa Smith-tulkintaa. Smith näyttää kuuluvan johonkin valoisan tulevaisuuden avautumi-sen hetkeen, aikaan jolloin muutos alkoi. Hänen jälkeensä kasvaneet sukupolvet alkoivat vähitellen nähdä niitä ongelmia, joita skotlantilaiset valistusfilosofit teksteissään hahmottelivat. Vasta 1800-luku toi mukanaan pelokkuuden, kurjuuden ja avuttomuuden näkymiä. Kuten Berman Marshall kirjassaan *All That Is Solid Melts into Air* kuvaa, moderni elämä osoittautui tuolloin hurjaksi ja in-nostavaksi muutoksen virraksi, mutta samaan aikaan paljasti kaiken haurauden (1982, 13-14, pas-sim). Ilon ja pelon tunteiden limittymisen ironia ilmestyi vasta Ranskan vallankumouksen jälkeen, vaikka edistyksen dialektisuuden filosofi Rousseau olikin Smithille kovin tuttu. Smith ei ole Mar-shallin modernisti. Smith ei elänyt avointa, vapaata ja mullistavaa tulevaisuutta, vaan suunnisti vielä menneen perusteella. Koselleckin temporalisaatio riensi kohti odotusten vapaata horisonttia myö-hemmin. Vasta 1800-luku ja Nietzsche (1999) kiistivät historian arvon ja etsivät uutta pohjaa hute-raksi osoittautuneelle modernille elämälle.

Nykyinen vilkas keskustelu ekonomismista on jatkoa pidemmälle kehitykselle. Ekonomistinen ajattelutapa levisi Smithin vanavedessä 1800-luvulla koko läntiseen maailmaan, mitä Korhonen (1998, 17) kutsuu ekonomismin ensimmäiseksi aalloksi. Vähitellen kapitalismi alkoi kuitenkin tuottaa yhä selvempiä kumuloituvia ongelmia, joihin sosialistit Marx etunenässä puuttuivat. Myös taloustieteen piiristä nousi vapaan markkinatalouden ja vapaakaupan kritiikkiä. Ekonomismin murskasi lopulta ensimmäinen maailmansota, joka oli suuri tappio edistyksen vuosisadan ihanteille ja uskomuksille.

Edistys oli merkinnyt odotusta suhteellisen kaukaisessa tulevaisuudessa odottavasta pelastuksesta maanpäällä. Historia oli ollut edistykselle prosessi, jossa kuljettiin kohti määränpäättä dynaamisesti, uutta luoden. Aktiivisen ihmisen oli omilla toimillaan ollut mahdollista tuota edistystä vielä kiihdyttää. Vauhti pysähtyi kuin seinään. Varsinainen edistyksen intellektuaalisen kritiikin aalto oli alkanut jo 1900-luvun alussa, mutta ensimmäinen maailmansota levitti sen kaikkiin kansankerroksiin. Maailmansotien välissä edistys eli ainoastaan uusissa poliittisissa ideologioissa, fasismissa ja kommunismissa. Sen sijaan taloudellisesti ajat olivat heikkoja. Huippukorkea inflaatio, velkaantuminen ja lopulta 1930-luvun taitteen suuri talouslama mursivat ekonomismin perustan. Vapaakauppa-aate kuihtui käytännöllisesti katsoen kokonaan pois sotien välisenä aikana, kun vapaan talouden ihanteesta siirryttiin nopeasti tulleihin ja rajoituksiin.

Toinen maailmansota ei palauttanut uskoa yleiseen edistykseen – pikemminkin päinvastoin, usko sivilisaatioon rapisi entisestään rikosten ja tuhon paljastuttua. Koselleekin kuvaama 1800-luvun temporalisaatio oli erottanut kokemuksen ja odotuksen toisistaan ja edistys oli suunnannut tarmokkaana vain tulevaisuuteen. 1900-luvulla esiin nousi sen sijaan korostetusti historiasta oppiminen; historioitsija Eric Hobsbawm (2003) puhuu katastrofin ajasta, joka pimensi tulevaisuuden kohdistetun toivon.

Edistyksen ainoaksi elinkelpoiseksi pesäkkeeksi osoittautui talous. Ekonomismin toinen aalto koitti, kun Yhdysvallat nosti sen uudelleen maailmanpolitiikan valokeilaan. Uusi läntinen maailmanjärjestys luotiin taloudellisten suhteiden varaan, nimenomaan poliittisessa ja ideologisessa mielessä. Kansallisesti kyse oli talouskasvun, jopa talousihmeiden, ajasta useissa maissa. Ekonomismille sarasti jälleen uuden ekspansion aika, mutta tällä kertaa siihen ei liittynyt yleistä edistysuskoa. Ekonomismi ei myöskään perustunut Smith-romanssiin, vaan vuodet 1947–1979 olivat valtioiden harjoittaman keynesiläisen sääntelypolitiikan aikaa.

Talousvetoisen edistyksen kulta-aika päättyi 1970-luvulla, kun länsimaisten teollisuusmaiden tuotannonkasvu hiipui ja työttömyys, inflaatio ja velkaantuminen palasivat ongelmiksi. Britanniassa ja Yhdysvalloissa alettiin tarjota ratkaisuksi vaikean tilanteeseen Smithin oppeja. Taloustieteilijöiden, kansalaisjärjestöjen ja säätiöiden keulakuvasta tuli pian myös johtavien politiik-

kojen hyväksymä referenssi. Yhdysvaltain presidentti Ronald Reagan ja Englannin pääministeri Margaret Thatcher nimesivät Smithin ajattelun politiikkansa keskeiseksi lähtökohdaksi. Smithistä tuli 1980-luvun angloamerikkalaisen talous- ja yhteiskuntapolitiikan keulakuva. Smith-renessanssin jatkolle elintärkeäksi osoittautui kuitenkin lopulta kylmän sodan loppu ja kommunistisen blokin romahdus. Smithistä tuli tärkeä poliittisen retoriikan resurssi. Uuden maailmanjärjestyksen alkuräjähdyksessä 1990-luvun kuluessa ”Adam Smith” levittäytyi anglofonisesta maailmasta Itä-Eurooppaan, Aasiaan ja Afrikkaan ahkerina asiamiehinään länsimaiset talousasiantuntijat, jotka pääsivät suunnittelemaan avautuvien yhteiskuntien tulevia rakenteita.

Poliittinen edistyskin palasi pitkän tauon jälkeen näyttämölle, kun demokratioiden määrä kasvoi muutamassa vuodessa ripeästi. Kylmän sodan loppu näytti sinetöivän liberaalikapitalistisen demokratian ja Smithin maailmanlaajuisen voiton sosialismista ja Marxista. Englannin parlamentin konservatiivijäsen Michael Forsyth lausui Smithin kuoleman 200-vuotismuistojuhlissa vuonna 1990:

”Today there is no doubt that, after a flirtation with Marxism that lasted the better part of a century, our world has learnt its lesson - the lesson taught us by Adam Smith in his own writings and from the notebooks of his Glasgow students - that the wealth of nations derives from 'the uniform, constant, and uninterrupted effort of every man to better his condition'. -- It is a victory for Smith. The newly liberated countries are in no doubt about what they want. It isn't Socialism, not even 'Socialism with a human face,' if there could ever be such a thing. What they want is the engine of the market.”
(Forsyth 1990.)

Kylmän sodan asetelmien romuttuminen asetti länsimaat ja Smithin yhteiskuntapolitiikan maailmanlaajuiseksi malliksi. Huuman tasaannuttua edistys näyttäytyy nykyään kasvun ja avautumisen ekonomismina. Talouskasvu, tuottavuus, ”uusi talous”, informaatioteknologia ja globalisaatio ovat olleet uuden edistysekonomismin iskusanoja. Edistysusko harppauksina, ryöppyävänä virtana ja vallankumouksina – siis manifestoituna poliittisuutena ja valtana – näyttää menettäneen merkityksensä täysin. Puhdasoppinen marxilainen Smith-tragedia on kuolemassa sukupuuttoon.

Nykyisen ekonomismin kohdalla ideologisia eroja on yllättävän vaikea havaita. Vaikka ekonomismiin liitetään usein uusliberalismi, länsimaissa jonkinlaista ekonomismia tunnustuvat lähes kaikki poliittiset ryhmät. Smith-romanssin kovaäänisin ja kenties kiistettyyn poliittisuuteen taipuvaisin kannattajaryhmä lienee kuitenkin ne, joita kriitikot nimittävät uusliberaaleiksi. Maltillisemmän ekonomistisen romanssin ja komedioiden kannatukseen sekoittuu erilaista passiivista kon-

servatismia ja yhtä maltillista ja passiivista vasemmistolaisuutta. Kuten luvussa 4.5. totesin, Smithiin ja edistykselliseen ekonomismiin ironisesti suhtautuvaa satiiria on kenties olemassa – ainakin sille voisi olla käyttöä antiekonomistisessa liikehdinnässä.

Romanttinen Smith ja ekonomismi ovatkin viime vuosina olleet kasvavan kritiikin kohteena. 1970-luvulta asti voimistunut romanttinen narratiivi säilytti asemansa 1990-luvun lopulle, jonka jälkeen ekonomismivastaisuus on kasvanut nopeasti. Se on näkynyt globalisaationvastaisessa liikkeessä sekä katutasolla että kirjallisuudessa. Ekonomismin politiikkaa käsitelleessä viidennessä luvussa mainitut Teivaisen ja Patomäen kirjat ovat osa tätä keskustelua, johon liittyy myös Smithin ekonomismin ruodinta, tavallisesti tragediaa ja komediaa sekoittavaan tyyliin. Paitsi aktivismissa, viime aikoina myös yleisessä kansalaiskeskustelussa on alettu kysyä politiikan mahdollisuuksien perään. Monien mielestä globaali talous ohjaa kaikkea julkista toimintaa ja politiikan tila kapenee huolestuttavasti. Huoli on johtanut vaatimuksiin politiikan palauttamisesta. Suomessa, EU:ssa ja Yhdysvalloissa vaaditaan yhtä aikaa vapaakaupan, investointien ja rahamarkkinoiden säätelyä ja ekonomismin politisoimiseksi esitetään julkisen päätöksenteon vahvistamista suhteessa markkinoihin – siis samoja toimia kuin tutkituissa Smith-komedioissa. Länsimaisissa yhteiskunnissa ei mielellään tyydytä huomaamattomaan poliittisuuteen, vaan edellytetään ekonomismiltakin läpinäkyvyyttä ja demokraattisuutta.

Toisin voi olla laita ekonomismin uusissa kultamaissa. Kun talousvetoinen edistys vaikuttaa hiipuvan sen perinteisillä kotiseuduilla Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa, ovat uudet yksilöt ottaneet sen omakseen. Länsimaissa 1970-luvulta alkaen tavalliseksi käynyt kehitysoptimistinen katsomus tarkastelee tilannetta usein varsin kapeasti Atlantin valtameren pohjoisilla rannoilla. Keskustelu säilyttää ”oksidentaalisen” painopisteensä. Unohdetaan, että edistys ja ”Adam Smithin” ekonomismi ovat matkustaneet ”orienttiin”: Itä-Eurooppaan, Kiinaan ja Intiaan. Narratiivit ovat levenneet alkuperäisten kertojiensa hyppysistä tullakseen politikoiduksi uusissa ympäristöissä.

Lähteet

Adam Smith

TMS = Smith, Adam (2000). *The Theory of Moral Sentiments*. 6. uudistetun painoksen [1790] mukaan. New York: Prometheus Books.

WN I–III = Smith, Adam (1999). *The Wealth of Nations*. Books I–III. 5. uudistetun painoksen [1789] mukaan. London: Penguin Books.

WN IV–V = Smith, Adam (1999). *The Wealth of Nations*. Books IV–V. 5. uudistetun painoksen [1789] mukaan. London: Penguin Books.

Smith, Adam (1982a). *Essays on Philosophical Subjects*. The Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith, vol. III. Indianapolis: Liberty Fund.

Smith, Adam (1982b) [1762-1766]. *Lectures on Jurisprudence*. The Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith, vol. V. Indianapolis: Liberty Fund.

Smith, Adam (1985) [1762]. *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*. The Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith, vol. IV. Indianapolis: Liberty Fund.

Aineisto

Cropsey, Joseph (1975). *Adam Smith and Political Philosophy*. Teoksessa Skinner, Andrew S. & Wilson, Thomas (eds.) *Essays on Adam Smith*. Oxford: Clarendon Press. 132-153.

Ekelund, Robert B. Jr. & Hébert Robert F. (1983). *A History of Economic Theory and Method*. New York: McGraw-Hill Book.

Ekonen, Jouni, Kulju, Viljo, Matsinen, Terttu & Saarinen, Hannes (1994). *Ihmisen tiet. Ihminen, ympäristö ja kulttuuri*. Eurooppalainen ihminen. Helsinki: Otava.

Friedman, Milton & Friedman, Rose (1980). *Free to Choose. A Personal Statement*. New York: Harcourt Brace Jovanovitch.

Gronow, Jukka (1997). *Valistusfilosofia ja poliittinen taloustiede*. Yhteiskunta omalakisena järjestelmänä. Teoksessa Gronow, Jukka, Noro, Arto & Töttö, Pertti (toim.) *Sosiologian klassikot*. Helsinki: Gaudeamus. 31-60.

- Heilbroner, Robert L. (1975). The Paradox of Progress. Decline and Decay in the Wealth of Nations. Teoksessa Skinner, Andrew S. & Wilson, Thomas (eds.) Essays on Adam Smith. Oxford: Clarendon Press. 524-539.
- Pekkarinen, Jukka & Sutela, Pekka (1997). Kansantaloustiede. Helsinki: WSOY.
- Pocock, J.G.A. (1975). The Machiavellian Moment. Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition. Princeton: Princeton University Press.
- Pocock, J.G.A. (1985). Virtue, Commerce, and History. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pocock, J.G.A. (1990). The Political Limits to Premodern Economics. Teoksessa Dunn, John (ed.) The Economic Limits to Modern Politics. Cambridge: Cambridge University Press. 121-141.
- Shapiro, Michael J. (1993). Reading "Adam Smith". Desire, History and Value. Newbury Park: Sage.
- Viikari, Matti (1995). Historiallinen ajattelu, edistys ja yhteiskunta. Helsinki: Tutkijaliitto.
- West, Edwin G. (1975). Adam Smith and Alienation. Teoksessa Skinner, Andrew S. & Wilson, Thomas (eds.) Essays on Adam Smith. Oxford: Clarendon Press. 540-552.
- Winch, Donald (1978). Adam Smith's Politics. An Essay In Historiographic Revision. Cambridge: Cambridge University Press.

Elektroninen aineisto

- Adam Smith Institute (2004). <http://www.adamsmith.org/> 28.10.2004.
- Butler, Eamonn (2001a). Preface. Is this Adam Smith's Greatest Book? Esipuhe teokseen Smith, Adam: The Theory of the Moral Sentiments. <http://www.adamsmith.org/smith/tms-intro.htm> 12.7.2005.
- Butler, Eamonn (2001b). Preface. Esipuhe teokseen Smith, Adam: An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. <http://www.adamsmith.org/smith/won-intro.htm> 12.7.2005.
- Forsyth, Michael (2003) [1990]. Adam Smith's Relevance for Today. <http://www.adamsmith.org/smith/forsyth-speech.htm> 12.7.2005.
- Korten, David C. (2001). The Betrayal of Adam Smith. Ote teoksesta When Corporations Rule the World. 2.painos. <http://www.pcdf.org/corprule/betrayal.htm> 10.3.2005.
- KTV (2003). Julkiset palvelut toimivat. <http://www.ktv.fi/fi/dokumentit/969/laadukkaat+julkiset+palvelut+-+materiaali.rtf>

7.3.2005.

Rosten, Leo (2003) [1970]. A Modest Man Named Smith.

<http://www.adamsmith.org/smith/modest-man.htm> 12.7.2005.

West, Edwin G. (1993). Simplicity versus Complexity in Adam Smith: The Intellectuals' Dilemma. Quadrant: Australian review of ideas. 3/1993.

<http://www.ncl.ac.uk/egwest/pdfs/Simplicity%20versus%20Complexity.pdf>

10.1.2005.

Kirjallisuus

Bloomfield, Arthur I. (1975). Adam Smith and the Theory of International trade. Teoksessa Skinner, Andrew S. & Wilson, Thomas (eds.) Essays on Adam Smith. Oxford: Clarendon Press. 455-481.

Bobbio, Norberto (1997). Democracy and Dictatorship. The Nature and Limits of Statepower. Cambridge: Polity Press.

Bolsinger, Eckard (2001). Konstitutionsformen des Politischen: Carl Schmitt. Teoksessa Lietzmann, Hans J. (Hrsg.) Moderne Politik. Politikverständnisse im 20. Jahrhundert. Opladen: Leske+Budrich. 103-125.

Bourdieu, Pierre (1999). Vastatulet. Ohjeita uusliberalismin vastaiseen taisteluun. Helsinki: Otava.

Czarniawska, Barbara (2004). Narratives in Social Science Research. London: Sage.

Dahl, Roald (1989). Democracy and Its Critics. New Haven and London: Yale University Press.

Evans, Richard J. (1997). In Defence of History. London: Granta Books.

Frank, Andre Gunder (1998). ReORIENT. Global Economy in the Asian Age. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Frye, Northrop (1973). Anatomy of Criticism. Four Essays. Princeton: Princeton University Press.

Gramsci, Antonio (1980). Selections from the Prison Notebooks. New York: International Publishers.

Gramsci, Antonio (1982). Vankilavihkot. Valikoima 2. Helsinki: Kansankulttuuri.

Hirschman, Albert O. (1977). The Passions and the Interests. Princeton: Princeton University Press.

Hobsbawm, Eric (2003). Äärimmäisyyksien aika. Lyhyt 1900-luku (1914-1991). Tampere: Vastapaino.

Kalela, Jorma (1993). Aika, historia ja yleisö. Kirjoituksia historiantutkimuksen lähtökohdista. Poliittisen historian Julkaisuja C:44. Turku: Turun Yliopisto.

- Kalela, Jorma (2000). *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kant, Immanuel (2000) [1795]. *Ikuiseen rauhaan. Valtio-oikeudellinen tutkielma*. Hämeenlinna: Karisto.
- Korhonen, Pekka (1997). *Japan and the Pasific Free Trade Area*. London and New York: Routledge.
- Korhonen, Pekka (1998). *Japan and the Asia Pasific Integration. Pacific romances 1968-1996*. London and New York: Routledge.
- Koselleck, Reinhart (1985). *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*. Cambridge: MIT Press.
- Marshall, Berman (1982). *All That Is Solid Melts into Air. The Experience of Modernity*. New York: Simon and Schuster.
- Michels, Robert (1986). *Puoluelaitos nykyajan demokratiassa*. Helsinki: WSOY.
- Montesquieu Baron de, Charles de Secondat (1952) [1748]. *The Spirit of Laws*. Teoksessa Hutchins, Robert M. (ed.) *Montesquieu – Rousseau*. Chicago: Encyclopaedia Britannica. 1-315.
- Mosca, Gaetano (1965). *The Ruling Class. Elementi di Scienza Politica*. New York: McGraw-Hill.
- Nietzsche, Friedrich (1999). *Historian hyödystä ja haitasta elämälle*. Jyväskylä: JULPU.
- Nisbet, Robert (1980). *History of Idea of Progress*. London: Heinemann.
- Ojakangas, Mika (2004). *A Philosophy of Concrete Life. Carl Schmitt and the Political Thought of Late Modernity. SoPhi 77*. Jyväskylä: Minerva Kustannus.
- Palonen, Kari (1987). *Tekstistä politiikkaan. Johdatus tulkintataitoon. Julkaisuja 54*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Palonen, Kari (1993). *Introduction. From Policy and Polity to Politicking and Politicization*. Teoksessa Palonen, Kari & Parvikko, Tuija (eds.) *Reading the Political*. Tampere: The Finnish Political Science Association. 6-16.
- Palonen, Kari (2003). *Quentin Skinner. History, Politics, Rhetoric*. Cambridge: Polity Press.
- Patomäki, Heikki & Teivainen, Teivo (2003). *Gloaali demokratia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Patomäki, Heikki & Teivainen, Teivo (2004). *Possible World. Democratic Transformations of Global Institutions*. London: Zed Books.
- Perelman, Chaïm (1982). *The Realm of Rhetoric*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Pulkkinen, Oili (2003). *The Labyrinth of Politics. A Conceptual Approach to the Modes of the Political in the Scottish Enlightenment*. Jyväskylä studies in education, psychology and Social Research 228. Dissertation. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Ross, Ian Simpson (1995). *The Life of Adam Smith*. Oxford: Oxford University Press.

- Schmitt, Carl (1976). *The Concept of the Political*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Skinner, Andrew S. (1975). *Adam Smith. An Economic Interpretation of history*. Teoksessa
Skinner, Andrew S. & Wilson, Thomas (eds.) *Essays on Adam Smith*. Oxford: Clarendon Press. 154-178.
- Skinner, Andrew S. (1999a). Analytical Introduction. Teoksessa Smith, Adam: *The Wealth of Nations*. Books I-III. London: Penguin Books. 8-96.
- Skinner, Andrew S. (1999b). Introduction. Teoksessa Smith, Adam: *The Wealth of Nations*. Books IV-V. London: Penguin Books. xv-lxii.
- Skinner, Quentin (1980). *The Foundations of Modern Political Thought*. Vol. 1-2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spadafora, David (1990). *The Idea of Progress in the Eighteenth Century Britain*. New Haven: Yale University Press.
- Teivainen, Teivo (2000). *Enter Economy, Exit Politics. Transnational Politics of Economism and Limits to Democracy in Peru*. Dissertation. Helsinki: The Finnish Political Science Association.
- Touraine, Alain (2001). *Beyond Neoliberalism*. Cambridge: Polity Press.
- Tribe, Keith (1985). Translator's Introduction. Teoksessa Koselleck, Reinhart: *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*. Cambridge: MIT Press. vii-xvii.
- Weber, Max (1978). *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology*. Vol. 1-2. Berkeley: University of California Press.
- White, Hayden (1974). *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- White, Hayden (1978). *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- White, Hayden (1987). *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representations*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- White, Hayden (1999). *Figural Realism. Studies in Mimesis Effect*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Elektroniset lähteet

- Borg, Sami (2000). ”Nuorten äänestämättömydestä”. Teoksessa Hoikkala, Tommi & Suurpää, Leena (toim.) Muistio nuorten äänestämättömyydestä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/muistiot/aanestamattomyys/samiborg.html> 18.7.2005.
- Seppänen, Esko (2002). Brysselin seminaarin 26.-28.2.2000 tuloksia. <http://www.eskoseppanen.net/jutut/semma.htm> 24.7.2005.
- Stewart, Dugald (1793). Account of the Life and Writings of Adam Smith LL.D. <http://www.adamsmith.org/smith/dugald-stewart-bio.pdf> 2.2.2005.
- Veblen, Thorstein (1899). The Preconceptions of Economic Science – Part 2. The Quarterly Journal of Economics, 13 (1899). <http://socserv2.mcmaster.ca/%7Eecon/ugcm/3ll3/veblen/prec2.txt> 16.3.2005.
- Walker, Joshua (2002). Hayden White’s *Metahistory*. <http://www.stanford.edu/~skij/white.html> 22.10.2004.